

קונטרס

הַיִּים וְדַעַת

יבאר

ענין עץ החיים

ועץ הדעת טוב ורע

וענין הנחש והלוייתן

ותיקונם השלם לעת"ל בב"א

בעזה"ת

ירושלים

תשרי ה'תשע"ד

מהדורת ביקורת פנימית ז' תשרי תשע"ט

תוכן עניינים

א לדרך האגדה
ב פתיחה
ב	פרק א. עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע
ב	[א] תכלית הבריה
ג	[ב] קיום התכלית
ד	[ג] נחל עדניך תשקם
ד	[ד] השפעת העולם באדם
ה	[ה] עץ החיים ועץ הדעת
ז	[ו] קלקולי החטא
ח	[ז] האשה וקללותיה
ט	[ח] קללות האשה ביחסי קוב"ה וכנסי"
י	[ט] להט החרב המתהפכת
יא	פרק ב. תורה נבואה ודעת
יא	[י] תורת חכם מקור חיים
יא	[יא] עניני התורה בעץ החיים
יג	[יב] כישרון הרגש וכישרון החשבון
יד	[יג] תורת בית ראשון ובית שני
יד	[יד] הוראת הנבואה
טו	[טו] הקלקול שבבית ראשון
טו	[טז] התיקון שבבית שני
טז	[יז] חכמים המה להרע
יז	[יח] חכם עדיף מנביא
יז	[יט] תלמוד בבלי וירושלמי
יח	[כ] תורה שבכתב ושבעל פה
יט	[כא] השפעת הדעת על התורה
כ	[כב] לוחות ראשונות ושניות
כא	[כג] ברית ראשונה וברית חדשה
כג	פרק ג. נחש תנין ולויתן
כג	[כד] בע"ח ומשמעותם
כד	[כה] הנחש ועורמתו
כו	[כז] תיקון קלקול הנחש- וקללותיו
כו	[כז] טוב ורע
כח	[כח] קלקול הנחש
כט	[כט] ים מעיין ויבשה
ל	[ל] כדעה את ה' כמים לים מכסים
לא	[לא] נחש תנין ולויתן
לב	[לב] עניינים הפנימי של הנחש הימי והיבשתי
לג	[לג] תיקון הנחש וחזרתו לקדושה
לד	[לד] ענין גן עדן וגיהנם זה לעומת זה
לה	[לה] סעודת לויתן ויין המשומר בענביו
לו	[לו] לויתן נחש בריח – עקלתון
לז	[לז] בהמות בהררי אלף
לח	[לח] נבואת ישעיהו על הלוייתן
לח	[לט] שבט דן בתיקון הנחש
מ	[מ] שמשון
מ	[מא] ייסורי איוב
מב	[מב] תשובת ה' לאיוב מענין הלוייתן
מג	פרק ד. גלות וציאת מצרים וגאולה העתידה
מג	[מג] עבודת האבות
מד	[מד] קלקול הדעת בארץ מצרים
מה	[מה] גלות מצרים
מו	[מו] שרו של ים ושר מצרים
מח	[מוז] מטת הנפהק לנחש
מח	[מח] נצחיות סיפורי התורה
מט	[מט] קריעת ים סוף
מט	[נ] קריעת אלהי הים
נא	[נא] קריעת תכני הים העולמיים
נב	[נב] ייבוש יאור מצרים
נג	[נג] מרשעים יצא רשע
נד	[נד] תכלית צורת התורה
נד	[נה] מעיין מבית ה' יצא
נה	[נו] קריעת הים ובקיעת המעיין

נה	[נז] תיקון הים והלויתן
נו	[נח] המעיין בבניאם
נו	[נט] ציון כגן עדן
נח	[ס] ויבואו מרתה- אילימה
נט	[סא] מצא חן במדבר
ס	[סב] ממדבר מתנה
ס	[סג] המדבר בגאולה העתידה
סא	[סד] טהרת מימי החיים
סב	[סה] הגלות לאשור והציאה מאשור
סב	[סו] נחש הנושך באיילה
סד	[סז] לא תנסו את ה'
סו	פרק ה. מועדי ה'
סו	[סח] כללות המועדים כסדר הגאולה
סו	[סט] סוכות והמעין היוצא מבית ה'
סח	[ע] סוכת עורו של לויתן
סח	[עא] מברך השנים
סח	[עב] ימות הגשמים
סט	[עג] האביב והקציר
סט	[עד] בוא יבוא ברינה נושא אלומותיו
סט	[עה] חג האסיף
ע	[עו] מראשית שנה ועד אחרית שנה
עא	[עז] עם שואבת רוח הקודש
עב	[עח] ראש השנה
עג	[עט] יום תרועה
עג	[פ] מלכויות זכרונות ושופרות
עד	[פא] יום הכיפורים
עה	[פב] פנימיות סדר השנה
עו	[פג] משפט לאלהי יעקב
עח	[פד] לולי החטא
עט	[פה] המצב בזמננו
פא	פרק ו. גוף האדם ונשמתו
פא	[פז] חיבור הגוף והנפש
פב	[פז] שלמות האיש והאשה
פב	[פח] זיתבוששו – קלקול יצר האישות
פג	[פט] זיווג קודם השבת
פג	[צ] ברית מילה
פד	[צא] אברהם ומשה
פה	[צב] וביום השמיני ימול בשר ערלתו
פו	[צג] כי בוועלייך עושייך
פז	פרק ז. יחיד ועם
פז	[צד] אם כל חי
פח	[צה] ביטול המסגרות והשררות
פח	[צו] שינוי צורת המשפחה
פט	[צז] איש בעונו ימות
צ	[צח] ביטול עבודת ה' הציבורית
צא	[צט] שינוי צורת עסק התורה
צא	[ק] עם הארץ
צא	[קא] צורת העבודה
צב	[קב] אב מול רב
צג	[קג] זקן מול חכם
צג	[קד] עוון אבות על בנים
צד	[קה] תמה זכות אבות
צה	[קו] ייעודי התורה
צה	[קז] עולם הבא
צו	[קח] תכלית ההתפרטות
צו	[קט] ענין הגלגלים
צז	[קי] לעילוי נשמת

לדרך האגדה

דרכים רבים לאגדה, בראשונים ובאחרונים, ישנם דרכים פשטיים וישנם דרכים דרושיים, יש קלים ויש עמוקים, יש מרמזים ויש מסודדים, יש מפשטים הסודות ויש מסודדים הפשטים. אף באגדות הז"ל יש שהם יותר בדרך זו ויש יותר בדרך זו, וכשם שהיו דרכים שונות בראשונים ובאחרונים כן היה אף בתנאים ואמוראים. ובדרך כלל מאחורי כל דרך באגדה יש צורת ההבנה שלמה בעולם ובתורה.

אף קונטרס זה שכתבתי בחסד עליון עלי, נכתב בדרך מסויימת, בסגנון מסויים, ואיצ"ל שדרך זו איננה שלי לא אנכי סללתיה אף לא סיקלתיה, סלולה היא מקדמת דנא פעמים במפורש יותר פעמים ברמזים ופעמים במשפטים בודדים, אמנם מ"מ אין ביהמ"ד בלא חידוש, והרכבה נמי מלאכה היא. מצורפת דרך זו מכמה דרכים, מרמח"ל ומהגר"א, מפשטים ומדרושים, מחכמת הספירות ומחכמת מעשה בראשית, ואף מושפעת מכמה מחכמי הדורות האחרונים. ומכיוון שכן אמרתי לנפשי אפרש דרכי, למען לא תישחת על הארץ ותבלל בדרכים ובכוונות שלא עלו על דעתי, אסלול מסילת ארחי, ובשבעה דרכים יצאו לפניך ובאחת יבואו עדיך.

א.

ותחילה נבוא על מהות האגדה.

ההלכה היא דבר ה' המחייב, המצווה, המגדיר. לעומתה, האגדה היא דבר ה' החי ומפכה תוך הבריאה, תוך המצוות, תוך התורה, ומשם יבוא דברו אל הנפש. **אלהינו** אלהים חיים הוא ומלך עולם, כל אשר יצא ממנו, ממעשיו, מדברותיו, ומהנהגותיו, מלא רוח חיים, והוא מחיה את כולם.

אותו דבר ה' המתגלה בתורה, הוא אף המתגלה בבריאה, וזה אשר מתגלה אף בנפש האדם, וזה אשר מתגלה בכל דורות עולם יחדיו, וזה אשר מתגלה במצוות, וזה אף מתגלה בהנהגותיו, מתגלה בדברי הנביאים, ורוח אחד לכל, אם כי לכל ענין יש את חייו הפרטיים.

הלכך כל עניני גילוי החיים האלהיים הללו אחד הם, וכולם תואמים זל"ז, העולם תואם לתורה, ושניהם לנפש האדם, וכולם להנהגות ה' ודרכיו, ויחדיו יהיו תמים לכבוד ה'. התאמה זו היא בכללי הדבר ובשורשו, ויורדת וחודרת ומתאימה עד פרטי פרטים.

ומזה הענין תקשר האגדה רחוקים, ותתאים מצוות לענינים בבריאה, וענינים בבריאה לענינים בנפש האדם, דברים אשר יראו זרים ותמוהים לעינינו, אמנם נימים עדינים וכמוסים הם לחיים, אשר יקשרו רחוקים, ומאפיק חיים אחד יזרמו החיים לאדם לתורה ולבריאה ולכלל דורות עולם, ופעמים אף יזרמו החיים לשני ענינים בתורה או בבריאה ותקשרם האגדה, ותחיה ותאיר הקשר הנסתר.

ב.

נתפרש בספר יצירה (א,ו) שגילוי ה' שבעולם התחתון הוא בג' רבדים, עולם, שנה, ונפש, וכל פרטי גילויי החיים מתגלים ומאירים בשלושתם, והיינו שדבר ה' מתגלה במציאות הבריאה ובכל אשר בה, בחי, בצומח, ובדומם. ובנפש האדם בתכונותיו, רגשותיו, תאוותיו, כשרונותיו, ודעותיו. ובשנות העולם ודורותיו, בכל התהליכים ההיסטוריים של העולם המשתנים מדור לדור ומשנה לשנה ומיום ליום, בתהליכים המדיניים, התרבותיים והנפשיים, בכולם מתגלה דבר ה' על כל פרטיו, וכולם תואמים זה לזה. "איסתכל באורייתא וברא עלמא".

בעולם כיצד? העולם כולו על כל אשר בו, עולם חומרי הוא, אמנם כל ענין בו ישפיע על הנפש השפעה נפשית ורוחנית, כל ענין גשמי הוא אף ביטוי בעל משמעות, הגובה והלמעלה מסמל חשיבות, הנמוך והלמטה מסמל שפלות, המעיין מסמל רענון החיים, והצומח מסמל התחדשות וצמיחה, וכן כל פרט וענין בבריאה נושא בחובו ענין נפשי, שמעליו ענין אלהי החודר ומשפיע

לנפש. וגבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם.

בנפש כיצד? תכונות הנפש כולם מלאות חיים וענין, מכל אחד מהם נובעים, ערכים, דעות, הנחות פשוטות [אקסיומות], והתנהגויות. כל אדם חש ענינים מסויימים, מתרגש מהם שמח עליהם וכועס עליהם, כל אחד חש את הברואים המתאימים לו, את הידידים המתאימים לו, את המעשים המתאימים לו. והכל בא משרש נפשו, מהצורה בה הוא חווה בעיקר את חייו, את החיים העליונים.

בשנות עולם כיצד? בכל דור ודור יש בעולם ריבי ריבי רבבות בני אנוש, לכל אחד מהם סגנון משלו, לכל שבט סגנונו, לכל עם סגנונו, לכל ארץ ויבשת סגנונה, כל אחד שונה מהשני וכשם שאין פרצופיהם שווים כך אין דעותיהם שווים. כאשר כל נפשות העולם של כל הדורות וכל המקומות עומדים יחד, הרי הם כעין גוף אחד שלם, נשמה אחת הכוללת את כל הבריאה, אמנם כל אחד חי עם סגנונו הפרטי, אבל החיים הכלליים של כולם יחד מהווים יחידה אחת של חיים כלליים הכוללים הכל. וכשם שבנפש האדם יש התפתחויות, עליות וירידות, התקדמויות ונסיגות, כך אף בנפש האנושות כולה יש התקדמויות והתפתחויות. כשם שבנפש האדם ישנם טבעים הנקנים לו וענינים הנצרכים בזכרונו, כן יש קניינים שקנתה האנושות כולה ואירועים שנצרכו בתולדותיה. ואף שכל יחיד ויחיד הוא חלק מנפש האנושות כולה, מ"מ ודאי שיש משקל גדול בהרבה להתקדמות של אומה שלמה או רעיון שכבש אנשים מרובים, ודברים אלו הם עיקר ההתפתחויות והשינויים בנפש האנושות. החיים האלהיים המתגלים בעולם מחיים ומקדמים אף את נפש האנושות בכללותה ובשינויה ומתגלים בה.

תדע לך, שהרי אין העולם חוזר לאחוריו אלא מתקדם הוא, ולא יתחילו לעבוד עבודה זרה לאחר שמעצם טבעם פסקו מזה, ולא יגורו באהלים אחר שהחלו לגור בבתים, וכן בכל הענינים אין העולם חוזר לאחוריו יום הנה ויום הנה, אלא יש לו מגמה ברורה וקבועה. וזה מחמת קשר הנשמות זל"ז, הן ע"י קשרם הפנימי, הן ע"י הנחלת הדעות והרגשות מדור לדור.

[**ואביא** לזה דוגמא מענין הקונטרס, אמרו בב"ב (יז) ארבעה מתו בעטיו של נחש, הרי שנגזרה המיתה על כל הבריאה אף על מי שלא חטא כלל, וידועה השאלה וכי אבות אכלו בוסר הדעת ושיני בנים תקהינה, ואם כן מדוע דווקא חטא הדעת נקלט ולא חטאו של קין או חטא המבול, ואף אם תתלה הענין בהשפעת החטא עד ימינו עדיין יש להבין מדוע דווקא חטא זה משפיע לדורות עולם.

אמנם הביאור בזה הוא, שידוע שההתנהגות עם התינוק קודם שיש בו דעת היא המשפיעה על נפשו ומעצבתו לכל ימי חייו, אם יכוהו בגילאים אלו ירגיש כל חייו רדוף ומוכה, ואם ירעיבוהו מאוד ירגיש כל חייו תאוה לאוכל, וכן בכל הענינים, והוא משום שהדברים נקלטים בנפש האדם בתחילתו כאשר עדיין אינו יודע עצמו כה"צ. וכן הענין בחטא הדעת שנעשה בתחילת האנושות כאשר עדיין לא היה בה דעת, וודאי חטא כזה טבעו להיקלט היטב באנושות כולה כל ימי חייה.]

וכאשר חווה האדם את שלושת גילויים אלו שבעולם, הרי הוא מקושר לחיים האלהיים בג' אפיקים אלו, וכולם משפיעים זה על זה. וכן היה בימי קדם כאשר הטבע עדיין היה על מכונו והיה לאדם ההסתכלות הטבעית עליו, והיה מרגיש ענין מסויים בכל דבר בטבע, ואף נפשו הייתה מתוקנת וטבעית ולא הייתה מלאכותית ושכלתנית, ואף הרגיש האדם עצמו חלק מעמו על כל אנשיו לדורותיו, ולא ראה עצמו כפרט עצמאי.

וכמובן שאף התורה ניתנה במצב חיים זה, ובצורה זו כתבה ה', ובפרט בדברי אלהים חיים שהם דבר ה' ממש, וכל פרטיו תואמים לכל גילויי החיים, ולכך כאשר מובא בתורה ענין על אריה או תנין, על ארץ מסויימת, ועל אדם מסויים, או שיש מצוה שפועלת בעיקר על ענין מסויים בנפש האדם. בעומק הדברים כל ענין שנאמר באחד משלושת גילויים הללו של עולם שנה נפש נמצא אף בשאר ענינים, וניתן ללמוד מזה על זה וחוזר חלילה, ונימי חיים עמוקים מקשרים בין בריאה לבריאה ובין בריאה לנפש ובין שניהם לדורות עולם ובין שלושתם לתורה.

והאגדה שהיא דבר ה' החי שבעולם ובתורה, תדבר בכל עניני גילויי חיים אלו ותבארם ותקשרם לעניני התורה, ויש דרכים שונים כל אחד עפ"י ענינו והצורה שהוא מחובר יותר

לחיים, ובה הוא רואה את דבר ה' המתגלה בעולם. וודאי שכל דרך אינה מתקיימת בה לבד, מ"מ עיקר ענינה בגילוי החיים הפרטי שנתגלה לה.

ג.

ועתה אבאר בקיצור הדרכים שזכרתי בתחילת דברי.

פשט. הוא הענין הבסיסי שעליו מתבססים כל הדרכים, והוא בין בסיפורים בין במצוות בין בנבואות בין בתפיסת המציאות, והוא הענין המפורש והברור לנגד עינינו בלא להוסיף דברים מתחת לפני הדברים מחוצה להם או מעליהם. וכמובן שאין הפשט במילים עצמם או בסיפור עצמו אלא הוא תלוי בפשט הענין כולו, או בפשט המציאות כולה. ומלבד שזה בסיס הכל ובלא זה אין כלום, פעמים רבות הוא המברר הדברים לאשורם ומבאר את עומקם, לאחר שנתערבב הענין בשאר הדרכים ונבוכו באין מוצא. [ולאמינותו של דבר דרך זו אינה אגדה אלא חומר הדרכים כולם].

דרש. בכל סיפור או דיבור יש נקודות עיקריות שהם עיקר הדבר, ויש רמזים והדגשות על נושא מסוים, ומדרך הדרש שלא להניח להם להיות אך חלק שולי ומזערי בסיפור או בדיבור, אלא להדגישם ולהבליתם ולהנכיחם, וזה בין ע"י דיוק בין ע"י הוספת פרטים לסיפור או ע"י פירוש מחודש שאינו כפשוטו.

הכמת הספירות. ענינה להראות בכל דבר בתורה או במציאות את שורשו העליון, היאך יצאו הדברים מה' ומדרכיו והנהגותיו, ואיזה ענין אלהי באו להשלים ולתקן בעולם, היות ואין ענין בבריאה או בתורה שאינו יוצא מהי"ת, ואין דבר שאינו בא לתכלית כבוד ה'.

מעשה בראשית. היינו להראות בכל בריאה ובכל תכונה, ובכל פעולה [הליכה, ישיבה, עליה, וכד'] ובכל הגדרה [מעלה מטה כבוד קל וכד'], איזה ענין מבטאת היא לנפש האדם, ומה היא אומרת לו, והיינו שהבריאה אינה דברים בעלמא, אלא כל ענין נושא בחובו ביטוי ותוכן לאלו שחווים אותו בנפשם.

הגר"א. רבים הסתבכו בהגדרת דרכו, ואני בעוניי הבנתי שדרכו היא 'תורת ה' תמימה', והיינו שכל המערכות תואמים זה לזה, ומקיימים מזה לזה, ולומדים זה מזה, ומובנים זה מתוך זה, ומשפיעים זה על זה, והיינו שיש את הבריאה ויש את הספירות, יש את התורה שבכתב ושבע"פ ויש את דברי הנביאים, יש את נפש האדם וגופו ויש את המשכן וכליו, יש את קורות ישראל בתורה ובנביאים ויש את הסדר הכללי של ימות עולם, והכל ענין אחד מושפע מאורו ית', והכל תואם בכללים ובפרטים ופרטי פרטים (וכמ"ש בספד"צ פ"ה לד. ד"ה והכלל), וכאשר יתחברו ויסתדרו כולם מה כנגד מה, אף הכל יתבאר היטב ויובן לעומק.

רמח"ל. דרכו היא 'דרך היחוד', היינו להראות איך שכל פרטי העולם מבוססים על מציאות ה', וזו תכלית העולם לגלות שאין העולם וכל אשר בו יכולים להתקיים ולעמוד ללא מציאות ה' ודרכיו, וענין התורה היא להדריך ולכוון העולם שיקבעו בו דרכי ה', ואף ענין הרע הוא להראות שבלא מציאות ה' ודרכיו לא היה תקוה לעולם ולכל אשר בו, ובזה יתברר שאחד הוא אלהינו ואין כלל מציאות אמת בעולם חוץ ממנו, ולכך התיקון השלם הוא כאשר הטוב יוצא אף מן הרע, [וענין זה הוא עיקרי בחיבור זה ונמצא בכל פרקי החיבור בענין שכינת ה' בעולם, התורה, והמעין, ידיעת ה', והחיים עמו, נפש האדם, שכולם מתחילה מתוקנים, ואז מתקלקלים, והתיקון השלם יותר מתגלה לאחר שנתקן הקלקול, ומתגלה שהתיקון עצמי להם ואין להם דרך קיום בלעדיו].

כמה מחכמי דורות האחרונים¹. עיקר ענינם כדרך הרמח"ל אלא שהם באים מהכיוון ההפוך, מכיוון האדם, להראות איך כל עניני הבריאה הפעולות והתכונות כולם מתאימים לשורש נשמת האדם, ואיך המצוות ראויים כולם מצד נשמת האדם. ולהראות בכל מצוה איזה ענין באדם באה לגלות ולתקן, ובכל הלאומים והכיתות ודרכי המחשבה איזה שורש בנשמת

¹ ע'י פ"ה"מ להרמב"ם בסוף ההקדמה לשמונה פרקים שבהקדמה לאבות.

האדם באו גלגלות ולקבוע בעולם. ואיך שהצורה השלימה והמלאה של האדם מצד עצמו, היא היא דרך ה' ותכלית התיקון.

וכפי שכתבנו מתחילה דרכים אלו משלימות את עצמם, הדרש מדגיש פרטים עיקריים ודקים בפשט הסיפור, והדקויות שבסיפור נובעים מכך שכל פרט במציאות מבטא משהו, וכל פרט מבטא משהו משום שהוא משתלשל מענין גבוה ממנו, וגבוה מעל גבוה שומר הכל משתלשל מהי"ת ואין יחוד כיחודו, ואם לא היה את הענין הגבוה אף המשמעות הפשטנית קלושה, והקישור של פרטי הענין לענינים אחרים בבריאה ובאדם ובתורה הוא הנותן לענין את ההבנה הרחבה, ואלמלא קשור כל זה בקשר אמיץ לנפש האדם, מה יתרון לאדם בכל זה, ומה ענינו בהם.

ד.

עוד רגע קט אדברה בענין שייכות הדברים לדורותינו [ובפרט על מה שכיניתי 'מעשה בראשית'].
הנה דרך האגדה על כל גווניה מבוססת על החיים המתגלים בעולם בצורה הטבעית והראשונית, אמנם ככל שנעשה האדם למלאכותי ודעתי יותר מתרחק הוא מהחיים הטבעיים, ואינו מרגיש את עניני הבריאה אלא את הגסים והברורים שבהם, ובפרט שבדברים רבים התפיסה הטבעית סותרת את התפיסה המדעית השלטת היום בליבות בני"א, ולכך אף דבר ה' המתגלה בחיים אינו מדבר אליו עוד, ולכאורה מה ענין לו עוד באגדה אשר לכל גווניה תלויה היא בחיים. אמנם לא כן הוא, שהרי האדם עצמו אינו משתנה כלל, ועיקרי חייו אינם משתנים אלא הרי הם לובשים צורה ומחליפים צורה, ובעיקר נפשו של אדם מה שהיה הוא שיהיה, הטוב האנושי לעולם הוא באמת צדקה ומשפט, ולעולם בלב בני אדם יש הנטיה לרדיפת כסף כבוד ושלטון, ויש בהם התאוה לתענוגים במאכלים ובנשים, ונהנים הם מן היופי ומבגדים נאים, אלא שצורת הדברים הללו משתנים לפי צורת נפש בני אדם באותו דור, ועיקר הדבר לעולם קיים, ואף בענין חיי הטבע כך הוא, שאף שהשתנו הדברים, מ"מ נשארו הביטויים בנפש האדם.

ואביא לזה דוגמא שעיקרה לגבי חכמת מעשה בראשית, אמנם שייכת היא אף לשאר דרכי האגדה.

בימי קדם כאשר ראו בני האדם הארץ מלאה באדם ובהמה רבה, ובצמחים ואילנות שאינם ניזונים וחיים אלא ממטר השמים, ולא עוד אלא שבשמים יראו אורות רבים המאירים להם ביום ובלילה, ומן השמים ישמעו לעתים קולות רמים ומבעיתים, והשמים גבוהים מאוד אשר אין לאדם שם לא דריסת רגל ולא מגע יד, ורחבים הם לכל רוחב אופק עיני האדם, ודאי יחשוב האדם שמשם כל התנהלות העולם, וודאי ששם מושב האלהים, והגשם והשלג הורדים משם הם החיים שהוא שופך על העולם, וא"כ ודאי יש מעל השמים ים גדול ורב אף יותר מן הים שיש על הארץ, וכיון שהאלהים בשמים ואנו על הארץ ויש רוח המנשבת במרוצה בגבהי מרומים עד אשר תסעיר אף את הארץ, ודאי נראה הרוח כמלאכיו ושלוחיו מהשמים לארץ, וכיון שבין השמים לארץ ניכרים כוכבים ומאורות וצורתם משתנה מזמן לזמן, ולאורם עושים בני אדם את כל מעשיהם ופעולותיהם, ודאי שאור זה הוא ניצוצות מאור האלהים שעל פיהם יתנהג העולם, ולכך יכולים המומחים לדבר לחזות בהם מה ילד יום. והים אף הוא גדול ורחב ידים אשר גליו מנסים לשטוף העולם ורבים נטבעו בו, וודאי מלא הוא כוחות רפאים ורוע המנסים לאבד העולם. ועוד האמינו כהנה וכהנה רבות על פי מה שראו בעיניהם בעולמם.

ועתה בזמננו יודע האדם סודות הטבע כולם, יודע שאין הגשמים מעל השמים, ואף השמים אינם גוף המכסה ומאהיל על העולם כולו אלא הוא מרחב החלל, ואין העננים אלא אדי הים, ויורדים הם בצורה טבעית ככל מהלך העולם, ואין השמש אלא גז לוהט, ואין הירח וכוכבים אלא גושי עפר, וישנם רבים השואלים וקובעים מה לו לאדם להתייחס עוד לכל האמונות והאגדות שנאמרו בימי קדם על סמך ידיעות אלו שאינם נכונות.

והנה אף שגילו את כל הגילויים המדעיים, מ"מ עדיין הגשם הוא דבר שעיקר החיים תלויים בו ואין כל אפשרות לבני"א להשפיע עליו, וחזיון נכון חזו בני קדם שהגשם הוא שפע היורד מה', ושיש לה' אוצרות שפע ליתן לבני"א וברצונו עוצרם וברצונו משפיעם והם המצמיחים כל עניני העוה"ז ככתוב "כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל, כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתי". ואף שידועים אנו שאין הכוכבים אלא גרמי עפר, מ"מ נכון שיש אורות ותכנים עליונים הממצעים בין ה' לארץ אשר מנהגים העולם ובהם נמצאים עיקר סדרי המציאות [והחוזים בכוכבים אף שלא חזו בהם כלום, אמנם הם אשר חשבו הכוכבים למעבירי ההשפעה, בחזותם בכוכבים נדבקו בנפשותם לשכלים הנבדלים המכונים ספירות, והתחברו לשרשי ההנהגה וראו אשר יעשה], וזהו שאמרו חכ' שלכל עשב יש מזל מעליו והיינו שהבריאה הגשמית מקושרת אליו ית' ע"י אמצעים רבים, ודבר זה נודע לבני קדם ע"י שחשבו הכוכבים לשכלים בעלי ידיעה ורצון.

ודבר זה לא בכדי הוא, אלא בכונה תחילה ברא ה' את העולם ע"מ שישפיע לאדם תכנים והרגשים נפשיים, וודאי כל הסתכלות כלל אנושית על הבריאה יש בה תוכן, שכך עשה ה' שתראה הבריאה בעיני האדם [ויש להדגיש שאי"ז ענין מקרי שכך עשה ה' את העולם, שדבר זה יתן הרגשה זו ודבר זה יתן הרגשה זו, אלא הוא ענין עקרוני מעצם צורת העולם הזה שכולו משתלשל מה' ומהנהגותיו דרגה אחר דרגה, ומעצם ענינו הוא מבטא ומכיל את הענינים האלהיים].

ודומה הדבר ל"חכם" שפירק השעון וראה שאינו אלא גלגלים מסובבים זה לזה, ויאמר בסכלותו לשוא יחשבו בני"א שזה יורה להם השעה האמתית, אין המחוג על האות משום שכך השעה אלא משום הגלגלים המסתובבים, הלא לשוטה ייחשב מה לי אם מסתובב המחוג ע"י גלגלים או דבר אחר, אין ענינו אלא בכך שנדע שנעשה השעון ע"י בעל דעה והוא מראנו את מה שברצונו שנראה, כן באים המחקרים הללו ומסירים המחוגים ואומרים חית ידינו מצאה מצפוני תבל, וחכמתנו השיגה על מה אדניה הטבעו, ומה לכם כי תשעו אל דברי הבל ותמימות שדימו אבותינו מחוסר מחקר ונסיון מדעי, אמנם ודאי שכאשר נרצה לתקן השעון לדבריהם נשמע, אבל כאשר נרצה לדעת איך קוראים בשעון לאבותינו נשמע, הם אשר ניתן העולם בלבם למען ידעו את המעשה אשר יעשה האדם מראש ועד סוף, הם אשר חברו וחיו עם העולם ושמעו את קול ה' היוצא ממנו, הם אשר שמעו ממכונן השעון מה יביעו מחוגיו, ומה כיון באותיותיו. [ואין משל זה אלא לסבר את האוזן, ועדיין שוני גדול בין העולם ותכניו לבין השעון ומחוגיו, שהשעון אין בו ענין עצמי המתאים למחוגיו ואינו אלא תכנון חיצוני גרידא, אמנם העולם מתאים לתכניו בעומק מציאותו וקיומו, והוא ותכניו ענין אחד ועקרוני].

ובדברי האגדה וחכמי הספירות נמצא פעמים רבות שבעל חי זה הוא בענין זה ובע"ח זה הוא בענין אחר, וכן לגבי השמים והארץ הים וכל אשר בס, אמנם הם אשר העבירו לנו הצורה הטבעית של תפיסת העולם ותמצית הרעיון אותו מבטאת המציאות, בצורתו העמוקה והשורשית.

* * *

בקונטרס זה ניסיתי לבאר ענין חטא הדעת והנחש ותיקונו והשפעותיו, על פי דרכי האגדה שנמנו לעיל. ואכתוב עיקר הדברים וסדרם למען לא תסור מטרת החיבור מעיני הקורא מרוב הפרטים.

פרק א. יבאר שתכני הטוב נמצאים בבריאה ובג"ע, ולאחר החטא סרו מן הבריאה.

פרק ב. יבאר התורה ותיקונה את החטא, וצורת הבנת התורה בחיים ובדעת.

פרק ג. יבאר ענין הנחש והתנין ותיקונו בסעודת לויתן.

פרק ד. יבאר שבמצרים נקלט תוקף חטא עה"ד והם העומדים בענין הנחש והתנין, והם העומדים בענין הים והיאור, וקרי"ס היא המכשירה את העולם לחזור לג"ע ולמעין מבית ה' יצא.

פרק ה. יבאר סדר המועדים וענינם כפי סדר הגאולה ותיקון העולם מחטא הדעת.
פרק ו. יבאר ענין הזיווג ותשוקתו, וקלקולו בעה"ד, והתיקון במילה, ויבואר ענין זיווג ה' בעולם ותכליתו במשחק לויתן.

פרק ז. יבאר הפירוד בין בני"א שנגרם מהחטא, וצורת העולם אחרי זה.

חיבור זה לא נכתב בבת אחת ומתחילה אף נכתב כמאמרים בודדים ולא ע"מ שיהיה חיבור, ואף שעבר עריכה לאחר צירוף המאמרים עדיין יתכנו כפלוינות בדברים, והשארתי הדברים כך בכדי שיהיה אפשר לקרוא כל פרק בפני"ע [ומ"מ פרקים ג-ד הם מקשה אחת].
ופעמים אף ההפך, וישנם ענינים עניים במקומם ועשירים במקו"א, ויתן המעיין אל לבו.

עיקרי הדברים מבוססים הן על המקרא הן על דברי חז"ל הן על דברי חכמי הספירות, אמנם לא נכתבו הדברים בצורת ראיות והוכחות, היות וכל הוכחה ניתנת לפירכא, ואין תורתנו תשבורת, ולכך כמעט לא כתבתי ראיות בפנים הדברים, אלא הבאתי הפסוקים המסייעים לדברי בצורת המשך הדברים ותיאורם, אמנם ישם הקורא לבו למקורות הדברים וביסוסם. ואף מה שיש להביא ראיה מדברי חז"ל וחכמי הספירות אם אינו משתלב ממש עם עיקרי הדברים וסגונם, לא הבאתי בפנים, אלא ציינתי בהערה.

הרבה קבלתי מחברי וידידי, אמנם בעיקר קבלתי מרבי וידידי חכ"א שליט"א, בין ביסודות ההבנה בין בדברים עצמם, ואף דברים רבים ממה שנכתב כאן קבלתי ממנו, אלא שמחמת שכה חדרו בי הדברים, לא נודע כי באו אל קרבי, ואיני זוכר מה ממנו ומה משלי. ויה"ר שירחיב גבולו בתלמידים ויצליח בכל מעשיו.

ואודה בזה לגיסי סוע"ה ר' יוסף זימרמן שליט"א שעבר על הקונטרס והעיר ותיקן והוסיף בכולו.

מהדורה זו אינה אלא מהדורת ביקורת פנימית, ואודה מאוד לכל מי שיעזור לי לבקר חיבור זה, ולהוציא מתחת ידי חיבור נאה ומתוקן, ואשמח מאוד על כל הערה שתשלח אלי, בין בפרטים בין בעיקרים בין בסגנון, ואף אשמח אם יעירו לי אם יש במקום מסויים ארכנות או קצרנות, ואף בדברים מהותיים המעקרים גופו של חיבור זה, ואשמח בכל ביקורת אף בוטה ככל שתהיה.

לתגובות הארות והערות

יחיאל מאיר

054-8484973

8484973@gmail.com

פתיחה

חטא עה"ד מוצב בתורה מיד לאחר סיפור הבריאה, היינו שאין כאן חטא פרטי גרידא ככל החטאים, אלא הוא חטא המשליך עצמו על כל הבריאה מאז שנעשה עד שיתוקן, חטא אשר אינו אך מעשה בעלמא אלא קביעת מצב שורשי באדם ובעולם שלא כצורה שבראם ה'. שני עולמות הן, העולם כפי שהוא נברא, העולם כפי שהוא לאחר החטא. עולם החיים מול עולם הדעת והחשבונות הרבים. מיני אז שני כוחות כבירים אלו מפכים בנפשות בני האדם ומובילים אותם אנה ואנה. ההבדל העצום שבין שני העולמות הללו והמתח שביניהם, הם יוצריהם ומחולליהם של התפתחויות ושינויים כבירים בנפש האדם ובאחיזתו ומציאותו בעולם, שינויים אשר עדנה מתפתחים ביתר שאת וביתר עוז, ועד אשר לא ישוב האדם למעלות שבעולם הראשיתי כפי שבראו ה', לא יבוא אל המנוחה ואל הנחלה.

מעשה אלהינו תמים הוא, כל אשר עשה טוב מאוד, ואף אם קלקל האדם, עצת ה' לעולם תעמוד, ולא ישוב ה' עד עשותו ועד הקימו מזימות לבו באחרית הימים יתבוננו בה בינה. וזה כל ענין תכלית אחרית הימים לשוב לצורה המקורית של האדם והבריאה שאמר עליהם אדוניהם 'טוב מאוד'. מצב זה שמחת עולם הוא, "אותו היום שהוקם המשכן היתה שמחה לפני הקב"ה כיום שנבראו בו שמים וארץ" (מגילה י:). וקטן נתלה בגדול.

יעזרנו אלהינו לבאר ולברר ענין הבריאה ותכליתה, החיים והדעת, החטא ותוצאותיו, הנחש גילוייו וגלגוליו, דרך התיקון בקורות ישראל, הקלקול והתיקון באדם, התיקון בסדר המועדים והזמנים, ושאר שינויים נפשיים תרבותיים ורעיוניים הנעים בין כוחות אלו.

פרק א. עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע

[א] תכלית הבריאה

אף שודאי סיבה לבריאה שהרי לא יעשה האדם דבר ללא סיבה, וודאי לא גדול העצה ורב העלילה, מ"מ מנועים אנו, וא"א לנו, לחקור ולהבין בסיבת מעשי וצוויי ה"ית, שהרי חקר אלוה לא נמצא ותכלית שדי לא נבוא וק"י הדברים שסיבה לרצונו לא נשיג, וידוע מאמר החכם 'אילו ידעתיו הייתי'. אמנם אם כי חקר דבר מאתנו נפלא, מ"מ הגדרתו החיצונית מוכרחת, וכן קבלנו מרבותנו ואף מדבריו ית' נמצא לה תימוכין.

אחד הוא אלהינו משנברא העולם ועד שלא נברא העולם, ועל כן לא יתכן שתהא לבריאה סיבה חיצונית הימנו ית' היות ואין חוץ הימנו, והוא ורצונו אחד, הלכך ודאי שרצונו בבריאה זה רצון בו, רצון לגלות ולממש עצמו ומציאות טובה הלאה, 'מטבע הטוב להיטיב'². וכן דברו בפי ישעיהו נביאו 'לכבודי בראתו יצרתיו אף עשיתיו' (ישעיהו מ,ג), וכן הוא אומר 'כל פועל ה' למענהו' (משלי טו,ד)³. ואומר 'אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם' (שמות כט,מ), הרי שתכלית ישראל למען שכנת ה' והתגלות טובו בו⁴.

וכן אמרו בתנחומא (נשא טו) 'נתאוה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים' היינו שתתממש ותתגלה מציאות טובו אף בתחתונים, ולא בחינם אמרו 'בתחתונים' היות ומעיקר רצון זה שיתקיים

² ואין הכוונה שתכלית הבריאה ומטרתה היא שיהא טוב לנבראים, שהרי כ"ז שאינם קיימים אינם יכולים להיות סיבה, והיאך יאה זה האדם השפל סיבה לסיבה ראשונה, ואם תכלית רצונו להרבות טובה לאנשים, מדוע לא ברא אנשים אין קץ, ומדוע לא ברא האדם ללא חוש הבושה ויטיבו ויענגוהו לעד ללא עבודה וללא צער. אמנם ודאי התכלית היא בה"ית עצמו שהיא רוצה להתגלות בטובו וברא בריאת כפי ישעיהו שיתגלה טובו בתכלית השלימות [ובריאה שאין לה חוש הבושה אף שתהנה הנאה שלה, אך אין כוונתו של שמוש שזו בריה פגומה ואינה תואמת לענין האלהי], ורצון הגילוי עצמו הוא רצון ההטבה, כיון שכולו טוב, במילא רצונו בגילוי הוא רצון להיטיב, וכל מה שכתבו שסיבת הבריאה היא בהטבה, היינו לאחר שרוצה בגילוי עצמו. וכ"כ רמב"ן בשירת האזינו (לב, כו- ד"ה ולכן) "אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו", וכ"כ הגר"א ריש פס"צ (ב. ד"ה ספרא) "וקו א"ס נתגלה וברא את העולם לגילוי ולאישתמוע ליה וכמ"ש בזהר". וע"ע במש"כ הגר"א ביהל אור (ח"א עמ' ל. ד"ה ויחלו) "אך אנו מכירים אותו מצד התפשטותו בכל העולמות להחיות ולהיטיב לכל הנבראים כמ"ש ואתה מחיה את כולם, ויש עוד בחי' מלכות הנקראת שכינה שהיא המקבלת כל התפילות והכבוד אנו מהללים ומשבחים ומכירים ומשיגים את כבודו ושם קדשו, שבחינת התפשטותו ובחי' המקבלת את כבודו ותהלתו ממנו, הכל אחדות הפשוט אך לפי שכלנו המועט אנו משיגים שהם בחינות בפנ"ע" ומבאר מדבריו שענין ההטבה וענין גילוי כבודו היינו הך (וצ"ע מה קשה להבין בזה), ועי"ש עוד בהמשך דבריו שכתב על פי זה שתכלית הבריאה היא בהכרת גדלותו וכבודו "והענין שהלל מכל פרטי ישראל שמהללים ומשבחים ומכירים כבודו זהו נקרא שכינה בתחתונים, ואילו יעדר ח"ו אפי' רגע אחד שלא יהא מי שמכיר כבודו וגדלו היה נשאר העוה"ז ללא היה והבחינה הזאת יסתלק למעלה", ומבואר שכ"כ תפס זה לתכלית העולם עד שבמידת מה בכל רגע צריך להיות תכלית זו, ואם רגע אחד לא יהיה יחרב העולם [ויודעים דברי הנפח"ח ש"ד פכה"ש שאם רגע אחד לא היו עוסקים ומתבוננים בתורה היה העולם נחרב, ומקורו קדוש ברבו הגדול רבינו הגר"א זללה"ה, אלא שבדברי הגר"א ראינו את ההגדרה המדוייקת והמושכלת יותר שהוא מושם הכרת כבודו ית', והתפשטות ההטבה וההתפשטות לקבל הכבוד היינו הך, ומדברי הגר"א מבואר שכל הכרה בגדלותו וכבודו ה' סגי בשביל זה, ומבואר ג"כ בהמשך דבריו שכתב 'מעולם אין ריק מזה ח"ו כי אין לך דור ודור שלא יהיו יראי ה' שהם דבקים תמיד ביראת הרוממות ואהבתו בלי הפסק זה או זה שאין רגע שיהיה נפסק ח"ו דבקות ה' מישראל ובה מתקיים העולם]. ועי"ש בל' הגר"א שהארץ עוד הרבה לבאר יסוד זה איך שההטבה והגילוי היינו הך ושזה ענין שכינה בתחתונים וכמו שיבאר בפנים שעיקר בריאת העולם הוא בכדי שיהיה לו ית' דירה בתחתונים.

³ ואף המו"נ (ח"ג פ"ג) שהארץ שלא שייך לבקש סיבה ועילה לבריאת העולם, כי על פסוקים אלו שענינם שברא ה' את העולם בשביל רצונו, כבודו, חכמתו.

⁴ וודאי זו אף תכלית העולם שהיה לא נברא העולם אלא בשביל ישראל כאומרנו "כה אמר ה' נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה רגע הים ויהי גליו ה' בצאות שמו: אם ימשו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים: כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה' " ועוד הוא אומר "כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי: גם זרע יעקוב יודד עבדי אמאס מקחת מזרעו משלים אל זרע אברהם ישחק ויעקב כי אשוב את שבותם ורחמתיים" הרי שישאל הים תכלית הבריאה ואקלמא הם קיימים אין השמש והירח השמים מוסדי ארץ קיימים, ואם הם נמאסים אף ברית ה' עם היום והלילה ועם חוקות השמים והארץ תימאס ותופר, וע"כ ודאי שתכליתם של ישראל היא תכלית בריאת העולם.

בתחתונים דווקא, שזה גופא ענין הגילוי והמימוש שתהא מציאותו קיימת בכל הרבדים ולא רק במקומו [לא רק היכן שפשוט שהוא נמצא, אלא אף במקומות שאינו נמצא ושאינן המציאות הפשוטה מתאימה לדרכי טובו]. ושיתברר אף במקום פחות זה, ושארף הוא שורשו במצוי היחידי ואינו קיים אלא במציאות ה', ואז אף מקום נמוך זה יהא למקום שכינתו ולכסא ה'. 'ונשגב ה' לבדו ביום ההוא והאלילים כליל יחלופו' (ישעיהו ב, יז-יח).

ב] קיום התכלית

תכלית זו אכן התקיימה מיד בבריאת העולם, אז ירד ה' לשכון על הארץ, וזה ענין גן עדן מקום מבחר הבריאה, המקום היותר פורה ונאה בעולם, ושם שם ה' את האדם, ואף הוא בא לשכון שם וכדכתיב 'וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום' (ג, ח), והיינו שהיה ה' כאן בעוה"ז והשרה בו שכינתו בשלימות, ונראה שלולי שהיה האדם חוטא אף לא היה לו הרצון להתחבאות ולהסתתר מה' מחמת היראה ממנו, אלא היה רואה אותו בפנים בפנים ללא זעזוע והפרעת השגרה⁵, וזה שיא מעלת השגת ה' וההנאה מזיו שכינתו, וכן מצינו שגן עדן נקרא גן ה', 'וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ' (ישעיהו נא, ג), 'כגן ה' כארץ מצרים' (בראשית יג, י) 'בעדן גן אלהים היית' (יחזקאל כח, י - לא, ח). ומצב זה הוא תכלית הבריאה⁶, ואם מצב זה היה נשאר לעולם זה היה התיקון השלם, וקיום תכלית רצון ה' לשכון בארץ ובעיקר במין האדם הנמצא בגן עדן.

אמנם לא אך בגי'ע בלבד מתקיימת תכלית זו שה' ישכון בארץ, אלא אף הבריאה כולה על כל תכניה ועניניה תואמת היא לקבל את הארתו וגלוי פניו, ואם כי מעוצם המרחק בינה לבין קונה עומעמה וטושטשה התאמה זו, מ"מ בשורשה תואמת היא לפרטיה למציאות ה' ודרכי טובו, ולכך העולם כולו וכל אשר בו ותכונותיהם הטבעיות והנפשיות והרגשיות של כל הנבראים אינם אלא כדמיון של מעלה, וירידת אורו ית' משמי מרומים לגיא עמקים היא אשר ציירה ויסדה העולם כמות שהוא.

ולכך כל נברא ונמצא יש לו תוכן ומשמעות אלהית, כל תכונה הרי היא מכח כללי הסדר האלהי⁷, כל תשוקה נפשית הרי היא תשוקת הנפש האלהית לקבל מהאורה הנמצאת בנחשק, כל ביטוי נפשי הוא ביטוי של מידה והנהגה מדרכי טובו ומציאותו ית'. וזהו שנאמר 'וירא ה' את כל אשר עשה והנה טוב מאוד' (א, לא), טוב מאוד מבחינת רצון ה' מבחינת הענין האלהי.

וכל גילויי אורה וחיים אלו הנמצאים בבריאה ובאדם, מלבד מעלתם ונשגבותם, אף מוכרחים הם לעצם קיומם ותיקונם של הבריאה והרי הם משולבים בה בהכרח, והרי היא חסרה ומשחתה בלעדיהם, לדוגמא מלבד גודל התשוקה שבחיבור איש ואשה, מוכרחת היא לקיום העולם, ומלבד תאוות האכילה בנפש מוכרחת היא לקיום הגוף, ואף מה שאינו מוכרח כ"כ כתשוקות אלו, מ"מ אם ימנע מהאדם לגמרי הרי הוא משתגע, ולדוגמא יש באדם ענין נפשי בחברה וידידים ואם ימנע מזה הרי הוא משתבש, וכן באהבת בניו ובנותיו, וכן בחיי האדם בטבע, וכן בכל התחושות הטבעיים הקיימים בו, אם אינו משגיח בהם ועושה נגד נטיותיו האמתיים הרי הוא משתבש, וככל שהנטייה דקה ועדינה הרי היא פחות מוכרחת, ויארך הזמן עד אשר ישתבש האדם והעולם בחסרונה, וכגון מה שצריך האדם ליחס כבוד ויראה והערצה כלפי מי שבצורה טבעית ונפשית למעלה הימנו, כלפי אביו ואמו יולדיו, כלפי המלך שריו

⁵ וכדאי' בתו"כ ר"פ בחוקותי שלעת"ל מתהלך ה' בין הצדיקים בגן עדן ולא יהיו מזדעזעים, ונ' שהוא כנגד מה שהאדם נתיירא והתחבא כשחטא כאשר התהלך ה', ולעת"ל לאחר התיקון לא יוצרך להתחבאות מחמת היראה ויוכל להמשיך לחיות כצורתו כאשר ה' מתהלך עמו בגן עדן, ועבהגר"א לשה"ש (ג, א) שיעקר עוה"ב כתוב בתורה, שזה היה כוונת הבריאה בתחילה בג"ע, וע"ז הובטחנו שיחזור לקדמותו 'והתהלכתי בתוכם'.

⁶ וכפי שנראה אף מכך שאם לא היה האדם אוכל מעה"ד היה חי לעולם, הרי שמצב זה הוא תכליתי ועולמי ואי"צ עוד ענין חוץ מזה.

⁷ לדוגמא כוח המשיכה שנמשכים כל הנמצאים לארץ [כפי שהוא נראה לעינינו], עומד כנגד העיקרון שיעקר אורו וטובו מושפע ויורד לארץ, והארץ היא המשתוקקת לקבלם כאשר המשתוקקת לנשיקות דודה, והיא עצמה אין לה כלום אלא מה שמקבלת מלמעלה.

וחוקיו, ולהבדיל כלפי אלהיו, וכאשר תוכן זה נעלם משתבשים עמו עוד המון המון ענינים בנפש האדם ובסדרי העם והחברה, ולא יורגש זה אלא כעבור שנים רבות. וכן בענין צורת חיי האדם בטבע שבתחילה משנה האדם את טבע המציאות ואת צורת חייו ומדמה בנפשו שאין מעשיו אלא לתועלת ותיקון, ולכשעובר זמן מה נוכח הוא לראות שדילדל כח העולם, פיתח מחלות, עורר מלחמות, עירר יציבות הנפשות, ועוד נזקים רבים. והיינו שכל אורחות החיים הטבועים בבריאה בטבעו של עולם ובהרגשותיו ואורחותיו של נפש האדם, מוכרחים הם לו ולקיומו על מכונו הראוי והטוב לו.

ג] נחל עדניך תשקם

יונה יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים⁸, כיון שג'ע הוא מקום ה', הלכך שם המקום הפורה ביותר ושם כל עצי מאכל טעימים ונחמדים, ומשם יוצאים נהרות מים לכל העולם הקדום, וכל העולם מושקה ממקום זה. ואמנם המים היוצאים מגן עדן אינם מים בלבד, אלא המים הם עיקר חיי העולם, וכל מקום שאין בו מים אין בו יישוב, ועוד שעיקר הרגשת החיים היא במים, ובלעדיהם הרי האדם יבש וחסר חיים, ולכך המים מבטאים אף את חיי הנפש הפנימיים וכעין 'אותי עזבו מקור מים חיים' (ירמיהו ב,יג), וכן כאשר לא ימצא האדם עניין בעולם וילך בו משומם חסר רצון והתרעננות הרי הוא אדם יבש, וכעניין הכתוב 'הנה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו' (במדבר יא,יז), ולכך תמיד נמשלים החיים למים, ובפרט מי המעיין וכביטוי התורה 'מים חיים', וכל הרגשות החיים על כל ענייניהם הושפעו מגן עדן, הושפעו מעיקר העולם מהמקום בו שוכן ה', והיינו שהחיים העולמיים כפשוטם וכפנימיותם נבעו ממקור מים חיים ה', וענין הנהרות כענין עץ החיים שכל תכני החיים מקושרים לה⁸ נכמו שיבואר להלן. וכל אותם הרגשות חיים הנמצאים בבריאה ובאנושות כולה פורים ע"י המים החיים, ומתקשרים לחי עולמים ומתכוונים על פיו, ואף בזה מתקיימת תכלית הבריאה, שכנת ה' בארץ. "והיה ה' למלך על כל הארץ" (זכריה יד,ט).

ד] השפעת העולם באדם

נברא ה' את האדם בתוך עולם זה בצלם אלהים, הוא כביכול נציגו של אלהים בארץ, הוא נזר הבריאה ומרכזה, ובשביל הגילוי האלהי שבו נברא העולם כולו, ביחסו עם העולם הרי הוא מחובר בו חי בו וקיים בו, ובזה נשלם ענין בריאת העולם בכדי שאף בו ישרה כבוד ה'. במאכליו הרי הוא מתחבר למאכלים החומריים ובזה הוא חווה הרגשות נפשיות, בחוש המישוש הרי הוא עושה מעשה חומרי ומושפע השפעות נפשיות כבירות, ובהתאם להסתכלותו וצורת הימצאותו בעולם הטבעי מצב רוחו ונפשו משתנים, וכן כל צורת חייו החומרית משפיעה עליו בעניניו הנפשיים והרוחניים, דרכם הוא מקבל את טוב ה' שבעולם, וזהו שנצטוו 'מפרי עץ הגן אכול תאכל'⁹, וזה מתכלית הבריאה שיהא האדם כאן בעולם ומתוכו הוא מקבל את הטוב האלהי, ודרכו ומתוכו הרי הוא יודע את ה' חש אותו ואת דרכיו, וזה ע"י כל אורחות חיי האדם החומריים הנפשיים והחברתיים, יש מהם משפיעים יותר יש פחות אבל לכולם ענין בנפשו של אדם, ענין בדעת ה' דרכיו ומעשיו. "גם את העולם נתן בליבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף" (קהלת ג,יא).

האמנם? מה לו לה' אם יקבל האדם את טובו בהיותו כשרף עליון או בהיותו גוויה קרוצת חומר, ומה לו אם יקבל האדם טובו דרך נשמתו ורוחו או דרך ארץ זבת חלב ודבש, מעיין ונחל, אילנות ועשבים, ים ויבשה? ואם בין כך ובין כך מאיר כל טובו בעולמו מה לי מהיכן יעבור טובו לאדם? ומה לי אם מקום זה תחתון או עליון?

⁸ ואמרו "ר שליט"א ציין ליר' ברכות (ד): שכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחת עץ החיים שנאמר והיה כעץ שתול על פלגי מים.

⁹ וכמ"ש הגר"א באד"א (בראשית ב,טז) שהיה מצווה לאכול משאר אילנות.

אמנם הענין הוא שכל שיוּרד אורו ית' מטה מטה, כבר אינו קשור לה' כפי שהיה מתחילה, אין חשים עוד את הקשר האלהי המאחד את כל הנברא, אין הדברים מאוחדים אלא כל תוכן עומד לעצמו, ואף האדם אינו מכיל את כל התכנים האלהיים בעצמו, אלא יש בו התכונות הנפשיות המתאימות להם, מתאוה הוא למאכל מתאוה הוא לחברה מתאוה הוא למשגל מתאוה הוא לריענון ועוד ועוד ענינים אין חקר שצריך האדם ואינם בקרבו, ואינו יכול להשלים תשוקות ותאוות אלו מתוך עצמו. אלא העולם עומד לפניו במלוא יפיו והדרו על כל תכניו ועניניו, ועל האדם להשלים בעצמו את כל הענינים הנצרכים לו, הנשגבים יותר ופחות, החיוניים יותר ופחות, ההרגשיים והתחושתיים, החומריים והנפשיים, וכל אלו אינו מקבל אלא מתוך מעשיו החומריים בעולם, ואינו מקבלם יחד אלא עליו ליקח מהכל במידה ובמשקל כפי מקומם ושורשם בה', ואם לוקח הוא מענין אחד יותר או פחות מהראוי, הרי הוא מקלקל את נפשו ומשחיתה, אם ימשך בעניני התאוות על חשבון הרגשות או להפך, או אם ימשך לאי משאר התכנים על חשבון רעהו, הרי נפשו מתעוותת ומתקלקלת, ואינה עומדת עוד כפי הראוי לה על פי ה'.

ושיקול זה בין כוחות הבריאה כולם, בין התכנים והענינים אשר בה, אינו קיים תוך הבריאה, אלא כל נברא עומד לעצמו, ומרוב הריחוק והקיטוב העקרוני שבין העולם החומרי לעולם התכנים וההרגשים, אין מקום לשיקול זה תוך עולמנו, אין החומר מכיל תוכו אלא גופים חומריים, ואינו יכול להכיל תוכו איחוד וקישור בין כל הנבראים החומריים בעלי התכנים הנפשיים האלהיים, אין החומר אלא צינור אשר דרכו מתגלים הענינים האלהים, יותר מזה אינו יכול להכיל.

מקומו של שיקול זה באדם, האדם דמוי אלוה הוא, אף בנפשו מצוי השיקול והאיחוד בין התכנים כולם, אמנם אין הוא מקור התכנים, אך נפשו מעוצבת כפי הענין האלהי מקור התכנים כולם. זוהי מטרת בריאת העולם והאדם מחומר עפרורי, שלמרות שיורדים התכנים כולם לדרגה זו עד שאף אין ניכר עליהם סדרם ושורשם האלהי, מכל מקום יעמדו על צורתם הנכונה ע"י נציג האלהים אשר בעולם, ובזה ייראה שאף במקום כה נמוך קשורים הענינים בשורשם לה', בזה כביכול מתגלה שאף כאשר שכינת ה' למטה בארץ, במקום שאינו תומך בענין האלהי, אף שם מתגלה כבוד ה' ודרכי טובו בצורה הנאותה והראויה. "אמנם יִשָּׁב אלהי על הארץ".

ה) עץ החיים ועץ הדעת

ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע', בתוך גן עדן, בתוך תוכיותו של העולם הנפלא שהושם בו האדם, ישנם שני עצים, שני דרכים, שני אפשרויות לאכול מעצי הגן¹⁰, שני אפשרויות לחיות את העולם ולהנות ממנו, לאוכלו ולקבל את טובו, שני אפשרויות אלו כשם שהם בעצי הגן כן הם בנפש האדם, שהרי אם לא כן לא יושפע מאכילתם, ולכשתמצו לומר שני אפשרויות קיימות בנפש האדם כאשר הוא ניגש לעולם לאכול מפירותיו ולקבל מתכניו ורגשותיו הנפשיים, חיים ודעת.

¹⁰ נחלקו רמב"ן ורמב"ם אם עה"ד ועה"ח היו כפשוטם, או שא"י אלא משל להימשכות האדם אחר הדעת ועזיבתו את החיים, אמנם ודאי אף לרמב"ן א"י ספור בעלמא אלא ענין עקרוני בצורת העולם והאדם, וכאן נקטתי קו אמצעי שהעצים הללו אמנם היו, אך הם היו שני פנים בכל עצי המאכל, ודרשתיו מ'עץ החיים בתוך הגן ועה"ד טוב ורע', ואף שודאי תיאר אותם הכתוב כב' עצים בפנ"ע, מ"מ נראה עיקר ענינם שהם ב' צורות באכילת כל פירות הגן, ושמה אכילת ב' עצים אלו הייתה חזקה מאוד וגרמה לחוות כן אף בשאר פירות. אמנם זה ודאי שאין ענין העצים הללו דווקא באכילה אלא בכל צורת האדם וכמ"ש בזוהר והאר"י שבכלל הצווי היה שלא לשמש עם חוה בענין הדעת, ובמ"ן (ח"א, ב) כ' שהוא ענין כללי שנצטוו האדם לא ללכת אחר תאוותיו, והיינו שנצטוו האדם על כל חיו שיהיו בצורת חיים ולא בצורת דעת, ונראה שמה שנצטווה על הכל בענין האכילה דווקא ולא בשאר ענינים, משום שהתחושה הראשונה של אדם היא בענין האכילה ובדרך זו מרגיש הוא בתחילה את כל העולם, וכעין שהתינוק בתחילת ברייתו מכיר את כל החפצים שסביבו דרך פיו, והוא משום שזו התכונה היותר חזקה ומורגשת אצלו, כן אף כל תחושות העולם בתחילתו היו אצל האדם בענין האכילה [ואין הכוונה שבפיו ממש חש את כל העולם, אלא שבאו אצלו התאוות כולם מאותו ענין בנפש של תאוות האכילה].

שני צורות אלו הם שני צורות של שיקול הקיימים באדם, שני צורות של יחס לעולם ולתכנוני חיים, היינו צורת חיים של התחברות לשורש החיים ועיקרם, לחי עולמים ית', ועל פיו ישקלו הדברים, ואמנם אין השיקול תוך האדם אבל יש בו האפשרות להתחבר לה' ובה הוא שיקולו. דעת, היינו שאין חי האדם מחוברים לצורתו השורשית והטבעית, אינם מחוברים לה' הנופח באפו נשמת חיים, ואינם מונהגים ונשקלים על פיו, אלא האדם עצמאי וחווה בעיקר את דעתו כמה יש לקחת מכל ענין ותוכן והיאך לחיות עמו, ויכול לבחור כפי העולה על דעתו¹¹, וכמובן שדרך הדעת רצופה מכשולים וסכנות ללא קץ, שהרי אף שהאדם בצלם אלהים אין לו השיקול הנכון לכל התכנים שהרי לא ממנו משתלשלים הם, ואמנם יש לו אחיזה בתכנים בערך כפי הסדר האלהי, אבל כאשר הדברים תלויים בו ובחוויותיו והרגשותיו, הרי הוא חווה את המצוי יותר מאשר את הראוי, ומבכר את המוחש על הערכי, את הפן החיצון על הפנימי, ועבודה גדולה מאוד צריך האדם לילך בדרך זו ולהשאר בתומו ובשלמותו כפי שבראו ה', ולא להישחח ולהתקלקל בשקיעה והתבוססות בפן החיצוני.

ומתחילה כשנברא האדם קודם שאכל מעה"ד עדיין לא היה מתוקן בענין השיקול, והיינו שהיה בעולם ללא אפשרות שיקול ואיחוד כלל הערכים, והיה צריך להתקדם ממקומו עד שיוכל להכריע, אפשר בצורת הדעת אפשר בצורת החיים. ונראה שמכל מקום עיקר צורת האדם הייתה דומה יותר לדרך החיים שזה המצב הפשוט לפני בקשת החשבונות הרבים, וכן נראה מזה שלא יתבוששו מערותם, ושלולי החטא לא היו מתים. אלא שודאי עדיין לא נקבעה בהם מידת עץ החיים לגמרי, ואם לא היו אוכלים מעה"ד אלא אוכלים משאר פירות הגן באופן של עה"ח כפי שאמר להם ה', היו מתעלים מעלה מעלה והיו חיים וקיימים בעולם כפי השיקול הנכון הראוי להם על פי ה'.

נברא האדם בצלם ובדמות אלהים, הרי הוא כביכול נציגו של ה' כאן בעולם, וכאשר בדרך החיים הלך אחר נשמת רוח החיים שנפח בו ה' בהיבראו, בעצם הימצאו כאן הרי הוא משרה את שכנית ה' בעולם, בעצם קיומו מתממשת תכלית ה' בבריאה להיות לו דירה בתחתונים, ואין הוא צריך אלא 'לעבדה ולשמרה' לשמר המצב הקיים בגן עדן בשמירה ובעבודה, ואף זה לא ציווה ה' אלא מעצם טבעו כן היה צריך להיות [אם היה סיפק בידו]. ובמצב תכליתי זה של האדם לא היה נצרך למצוות כלל, היות ועצם מציאותו וצורתו הטבעית כללה את כל עניני הטוב האלהי. והנה במצב זה היה האדם בדרגתו העליונה והגבוהה ביותר, הרי הוא מקושר לחי עולמים ובעצם טבעו הפשוט הרי הוא משיג ורואה את ה' יותר מכל הנביאים, ובשמיעתו הפשוטה הרי הוא שומע אותו ומדבר עמו ומצב זה כאשר הוא על תיקונו הרי הוא תכלית הבריאה, אין בו לא מצוות ולא עבירות לא שכן ולא עונש¹², היות ונפש האדם מתוקנת ושלמה והולכת ומתנהגת בדרכי הטוב והיושר האלהיים בצורה טבעית, וכשם שטבע הכלב לנבוח והאריה לשאוג כן טבע האדם שהוא צלם אלהים אשר נשמת רוח ה' באפו, ואף בלא בחירה הרי הוא במצב נצחי ומתוקן זה.

כאשר אכל האדם מעה"ד, והחל לחיות את חייו בהבחנה אישית בין טוב לרע, וצורת חייו בעולם אינה עייף חי עולמים אלא עייף דעתו המצומצמת של האדם, ממילא חווה הוא בעיקר

¹¹ וכמ"ש הרמב"ם (פ"ה מתשובה ה"א) "רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו. ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה 'הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע'. כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע וכיון שכן הוא פן ישלח ידו", הרי שהבחירה התחילה לאחר שאכל מהדעת ונהיה כאלהים. שו"ר שן איתא במכילתא בשלח פ"ו בויכוח ר"ע ופופו, שר"ע ביאר הן האדם היה כאחד ממנו שעומדים לפניו ב' דרכים דרך החיים ודרך המוות.

¹² תנ"ח תוספת לפ' וירא, ועי' ב' הגר"א לספד"צ רפ"ד שהאר"ך בזה. ובאמת כן נראים הדברים, שאדם החי ללא בגדים ואינו מתבושש, עאכ"כ שאינו בעל קנין ממוני ואינו תופס נחלה, ואינו דר בבית, ואין לו ממלכה ומדינה עיר בירה צבא ומלחמה, ואינו שייך לכל הצורה של החיים שלהם נתנה תורה, וטוב ליתן התורה למלאכים מליתנה לו [וכפי שהיה עד שנתנה תורה, וכידוע מחז"ל].

את התכנים והעניינים הקרובים אליו ולא את העניינים הקרובים יותר לה', ואף הצורה שחווה את התכנים שונה היא לחלוטין מצורת החיים, חווה הוא בעיקר את הצד החיצוני והחומרי הקרוב אליו ולא את הצד הפנימי הזך הקרוב לה', וממילא אף השיקול בין התכנים מתקלקל ונשחת, ומעדיף האדם את הנאות המאכל המשתה והמישוש מאשר יראת ואהבת ה' והנהגת חסד צדקה ומשפט, ובזה כמובן מתקלקל האדם קלקול גדול וכל אורחותיו מתעוותים ונפגמים, ואף כי ודאי עיקר סדר השיקול האלהי קיים אף בדעתו של אדם, מ"מ כל רוח וסער קל של הרגשת המוחש והעכשווי יסית וישבש את האדם מהשיקול האמיתי והנכון ע"פ ה'.

מנגד לדרך עץ החיים שאכן היה יכול להיות נחלת האדם לעולם, מצב שבו כל רובדי נפשו מקושרים לה' לגמרי ואין מקום לחטא כלל, עתה עומד האדם כעצמאי ומנותק מה'¹³, ושונה הוא מכל הברואים המתנהגים בכל ענייניהם כפי צורתם הטבעית והמוכרת ללא בחירה, והדבר תלוי בהחלטתו ובבחירתו אם לילך כפי דרכי ה' וטובו או לא, אם לחיות כפי צורת צלם האלהים הטבעית שבו או לילך בדרכים עקלקלות. עתה אין העולם בצורתו הפשוטה מממש את תכלית הבריאה שישכון כבוד ה' ודרכיו בעולם, שהרי אין האדם מבטא בענינו וצורתו את הענין האלהי, ולא מיבעי כאשר אין הולך האדם בדרכי ה', שאז העולם מתקלקל וסוטה מצורתו הטבעית האלהית הראויה לו, אלא אף כאשר עושים רצונו והולכים בדרכי עדיין אין העולם עומד על תכליתו, שיהא הוא מצד עצמו מקומו של הי"ת ושיהא לו דירה בתחתונים, אין העולם מצד עצמו מלא כבוד ה' ואי"ז אלא ענין עראי שעתה עושים רצונו. וזה הוא שלא כפי צורת העולם הראשונית שהוא עצמו היה התכלית, ולא היה צריך לעבוד ולצפות לענין מחוץ לעולם. וזה ענין הקיווי לעוה"ב שהתחדש לאחר חטא הדעת, וקודם לו היה העולם עצמו עומד בתכלית הנרצית.

[ו] קלקולי החטא

אמנם לא יוכל המוחש להכפיף אליו את התוכן הפנימי, כשם שלא יוכל הענין הגדול והאדיר לכפוף עצמו ולכנוס תוך הענין הקטן והדל, והיאך תשלוט האשה בגבר? והיאך ישלוט הפן המוחשי התחתון על הפן הפנימי והרוחני העליון? ואכן לא כן הוא, אין שולטת האשה על הגבר אלא בענין המוחשי שבו, אבל הפן המעשי והעקרוני שבו אינו נכפף כלל תחת האשה ואדרבה מתנתק הוא אף מהפן המוחשי שבו, וכך אין הפן התוכני העמוק שבבריאה נכפף תחת הפן המוחשי אלא מתנתק הוא ממנו, וזוהי תוצאת החטא אשר גרמה את הקללות, ניתוק ה' מהעולם, ניתוק שורש חיי האדם ממנו, ניתוק האשה מבעלה. וכדלהלן.

כי ביום אכלך ממנו מות תמות', האדם מורכב רוח אלהית וגוף חומרי מן האדמה, כאשר יתחבר האדם בעיקר לחומר ותאוותיו ולא לתשוקות הנשמה, הרי הוא מפריד מעצמו את נשמתו העליונה שהיא מקור החיים, וזה ענין המיתה אשר ככל שיאכל האדם יותר מן הדעת כן תפרד ממנו נשמתו, וחיייו יהיו חסרי תוכן עליון המחיה את החומר, עד שכאשר יהא כל כולו תוך הדעת ולא יהיו שיקוליו אלא חומריים ימות ויאבד מיד, וזה נראה עומק פשוטו של מקרא שכאשר נתגמור לאכול מן העץ ויהיו כל חיך דעתניים 'מות תמות'¹⁴.

¹³ וזה ענין 'ירידת העולמות שביארו חכמי הספירות שנהיה לאחר חטא הדעת, והם ביארו ניתוק ב"ע מאצילות, אמנם את אף שאר העולמות נתפרדו עד שנעשה האדם מנותק לגמרי מכל ענין שלמעלה ממנו.

¹⁴ וכפי שדרשו חז"ל 'ואוכל מן העץ, אכלתי ואוכל', והיינו שחטא עה"ד אינו חטא חד פעמי אלא הוא חטא הממשיך כל זמן הבריאה, וכאשר ימצה האדם את הדעת עד תומה, לא ימצא תוכן וטעם בחיים וישאל את נפשו למות ולא יאבה אלא להמית עצמו. וזה בבחי' פשט ודרש, שמצד שורש הדברים ביום אכלו ממנו מות ימות, אמנם מצד המציאות אין אכילתו מתעכלת במעיו מיד וזמן רב לוקח עד שמתעכל במעיו וכולו דעת בלא חיים, וכלל ענין תושב"כ שהיא מצד שורש הדברים ותושבע"פ שהיא מצד המציאות. ובעומק הדברים היינו דאמרו בסנהדרין שית אלפי שנים הוו עלמי' וחד חרוב, והיינו מיד לאחר תום אכילת הדעת בשית דרגין דילה מות תמות. [אמנם יתבאר לקמן אי"ה תיקון הדעת ע"י עץ החיים שניתן לישראל בתורה, ולא תתקיים מימרא זו אלא באלו שעד סוף הימים לא יאבו לאכול מתורת החיים אלא מהדעת שהם יכלו כמבואר בבבואות הנביאים בכ"מ, ע"י ירמיהו (יב, יז) והיה אם למוד ילמדו מדרכי עמי להשבע בשמי... ונבנו בתוך עמי

עוד בזה, החומר מטבעו נפסד ונשחת, ונשמת רוח ה' עומדת לעד, כאשר עיקר האדם בנשמת רוח ה' אשר באפו, יחיה לנצח ואף על הגוף יציל, אבל כאשר עיקר האדם הוא החומר ותאוותיו, בהישחת החומר תפרד הנשמה מהגוף ותשוב אל האלהים אשר יצרה. וזה הוא שאמר לו ה' 'עד שובך על האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב', כיוון שעתה עיקר האדם בחומריות העפרורית לכך סופו כסוף החומר להתפרד לעפר [ואם לא היה את העפר אתה' לא היה אף יאל עפר תשוב].

ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חיידך, וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה, בזעת אפך תאכל לחם'. כיוון שבחטאו העדיף הפן החומרי על הפנימי הזך, נסתלק לו הפנימי ולא נשארה האדמה אלא בכח חיים דל מאוד, ארורה היא חסרה היא, ממילא כיוון שדלה היא ואין בה אלא הפן החיצוני ולא את התוכן הפנימי הנותן מאור וששון בלב אוכלם 'בעצבון תאכלנה כל ימי חיידך'. ועצם קיום הפן החיצוני ללא הפנימי הוא המוליד נזקים וחסרונות רבים 'וקוץ ודרדר תצמיח לך'. ומיעוט האור הפנימי בעולם ובאדם יגרום לו להזדקק לעולם בענינו היותר חומרי וגם 'ואכלת את עשב השדה', וכאשר ירצה להוציא מן האדמה אוכל מבורר ונקי יותר טירחה רבה יצטרך לזה 'בזעת אפך תאכל לחם'. וכל זה תוצאה מגירוש האדם מגן עדן, היינו מסילוק גן העדן מן העולם.

[ז] האשה וקללותיה

נתבאר שענין הדעת הוא שחווה האדם את העולם דרך הרגשותיו כפי שהם אצלו, ולא כפי שהם בשורשו ובצורתו האמיתית המקושרת לחי עולמים, ולכך מתנהג בכל עניניו כפי ההרגשה המוחשית והחיצונית ולא כפי הענין הפנימי והעקרוני. ומסיבה זו החל קלקול הדעת באשה ורק אח"כ חטא האדם, שהאשה בטבע נפשה אינה פועלת לשנות המצב ולתקנו, אלא הרי היא חיה וקיימת בעולמה כפי שהוא [ואין עבודתה אלא תוך הבית בסידור ותיקון הדברים שהביא לה הגבר מן החוץ], ולכך יותר קשורה היא לצורה העכשווית והמוחשית של הדברים כפי שנראים הדברים בעולמה, ופחות מקושרת לצורה העקרונית והכללית שלהם, משא"כ הגבר דרכו בעבודה ופעולה ובהתקדמות הלאה ממצבו העכשווי, ויותר יכול הוא לחיות את חייו החומריים עם קשר למעלה, ולכך החל החטא מן האשה שהיא קשורה יותר לענין הדעת, ולולי החיבור והמיצוע שלה בין העולם המוחשי לאדם לא היה חוטא, וכפי שאמר אדם 'האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי ואוכלי'¹⁵. ואף ניכר הדבר בצורת ההשתכנעות של האשה לאכול מן העץ, 'ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותיקח מפריו ותאכל ותתן גם לאשה עמה ויאכלו בתחילה ראתה את מתיקותו לחיך ואח"כ את יופיו וצורתו ורק אח"כ ראתה את התוך הפנימי שלו, הקדמת המוחש לתוכן הפנימי.

ואף צורת החטא הייתה באופן זה שהאשה המוחשית היא אשר אכלה מן העץ בהחלטת עצמה ללא רשות בעלה או היוועצות עמו, ואח"כ גררה אחריה אף את בעלה התוכני יותר והיא אשר נתנה לו לאכול, וניכר מאוד צורת החטא שהוא עצמאיות הדרגה התחתונה ואח"כ שליטתה אף על הדרגות העליונות והעקרוניות שהם שורש החיים [ולכך כאשר הוכיחו ה' אמר לו 'כי שמעת בקול אשתך ותאכל מן העץ' ונראה שעצם השמיעה בקולה תחילת חטא היא]. וכן הוא לעולם שהצד המוחשי החיצוני שבאשה הוא המפתה את הגבר ונותן לאשה לשלוט עליו, וכפי שמצינו בשמשון ודלילה, ובישעיהו (ג, יב) 'עמי נוגשיו מעולל ונשים משלו בו' וסמ"ך ליה (שם, טז) 'ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים הלוך וטפוף תלכנה וברגליהן תעכסנה', ונראה שענין אחד הוא.

ואם לא ישמעו ונתשתי את הגוי' הוא נותש ואבד נאום ה'.

¹⁵ ואף האשה לא הייתה יכולה לחטוא לולא מיצוע הנחש הערום והדעתן וכפי שנאריך בזה לקמן פ"ג.

יואל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך, כיוון שהתהפך הענין והוכפף חלק המוחשי שבבעל לאשה, ולא נעשה הענין כתיקונו שהאשה מתקרבת לבעל ומסובבתו, ונשארה האשה בדרגתה היא ובעלה בדרגתו הוא רחוק הימנה, ממילא עתה אין רוח חיי הבעל שופע על האשה באופן טבעי והרי היא בעיצבון ובכעס ודמעתה מצויה ומרובה, אין היא מרגישה שהחיים אצלה והרי היא שוקקת להם. ואף חיי הבעל הזורמים ונכנסים באשה למען החיות זרע על פני כל הארץ אינם נקלטים ונכנסים בה בקלות ובטבעיות, והריונה מרובה בצער ובעצב.

בעצב תלדי בנים' אף מאחר שנכנסו חיי הבעל תוך האשה ונתרקמו והיו לאיש, והרי החיים רוצים לצאת החוצה לחיות חייהם בארץ החיים, אמנם גופה של האשה הדעתנית מעכב על החיים מלצאת, הרי כאן התנצחות בין החיים לדעת, עד שפורצים החיים לעולם, והרי היא יולדת בעצב ובצער, בדם ובטומאה.

וכיוון שאין היא ובעלה עומדים יחד כשוויים אלא מעמדה נחות משלו, הלכך אין חיבורם גמור¹⁶, ממילא עומדת האשה בתשוקה מתמדת לבעלה שיפרוש כנפו ורוחו עליה יואל אישך תשוקתך. וכיוון שאין האשה מצד עצמה תואמת לרוחו של הבעל אלא נשארת היא בדרגתה, אין חיבורם רק באהבה והתאמה אלא אף ב'והוא ימשל בך'.

ועוד יש להוסיף בזה בעומק הדברים שהחיבור הגמור לא יתכן אלא בנשמות ולא בגופים אשר לעולם יפרדו, וכאשר נעשה עיקרם של האדם ואשתו לעפר, בהכרח אין להם החיבור הגמור, כאשר חיבורם בעיקר משום יופי החיצוניות ולא יופי הפנימיות אין נשמתם מתאחדת להיות לאחד ממש, ואי"ז אלא חברות ורעות אשר נאמר ע"ז 'הוקר גלגל מבית רעך פן ישבעך ושנאך', ולכך אין להם החיבור הגמור, ואף זה גורם לאשה את כל הקלקולים שנתבארו שנהיים כתוצאה מפירודה מבעלה.

[ח] קללות האשה ביחסי קוב"ה וכנס"י

וכידוע מהנביאים כנס"י והקב"ה הם כאשה ובעלה, וכן בכללות על כל העולם כלפי ה', ואף בעולם ובכנס"י מתקיימים קללות האשה, עתה אין ישראל עומדים לפני ה' ממש כאשה לבעלה, אלא הוא מושל בנו ואליו תשוקתנו, ואף בבריאה הפן המוחש חסר האורה והחיים הפנימיים הקרובים לה', מצפה ומשתוקק אימתי יתקרב אל הפן הפנימי והרוחני הנשגב, ואף קודם שעם ישראל מוליד מתוכו ענין טוב, צרות רבות מסבבים אותו קודם שיצא הולד, וזה ענין חבלי משיח, 'כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה כן היינו מפניך ה', הרינו חלנו כמו ילדנו רוח ישועות בל נעשה ארץ' (כו, יז-יח), ואף לאחר שכבר נולד עדיין יוצא עמו אף צרות רבות וקלקולים גדולים כדם היולדת וטומאתה, ואי"א להם לישראל להמלט מהולדת ענינים חדשים וטובים, שהרי נבחרו כבר לגלות אור ה' בעולם, ובעל כרחנו 'אל אישנו תשוקתנו'.

ובירמיהו (לא, כא) כי ברא ה' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר, הענין בפשוטו של מקרא שתתוקן קללת 'והוא ימשל בך', ועתה אין האיש מושל באשה אלא היא מצד עצמה עולה ועומדת מול הגבר, והשוה ירמיהו את כנס"י והקב"ה לאיש ואשתו אף לענין הקללות שנתקלה חוה ותיקונם, שמתקיים בהם והוא ימשל בך, ונתקנים הם כאשר הנקבה מחזרת אחר הגבר.

ואף קללת בעצב תלדי בנים על האומה בכללותה תתוקן, 'בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר מי ראה כזאת מי שמע כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה' (ישעיהו סו, ז-ח).

¹⁶ וגיסי ר' יוסף זימרמן שליט"א הביא לזה מקור 'שמח תשמח רעים האהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם'.

ט] להט החרב המתהפכת

וישלחו ה' אלהים מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לוקח משם ויגרש את האדם, אף גן עדן שהוא מקור החיים האלהיים בעולם, אינו ראוי עוד לאדם לאחר שניתק עצמו מחיי ה' והרי הוא עצמאי וחי חולין, אינו ראוי לא לפירות גן עדן ואף לא למים האלהיים היוצאים ממנו, אינו ראוי עוד להחיות את חיי הארציים במים חיים לאחר שניתק עצמו מהחיים. ואכן כאשר גורש מגן עדן אדם אין לעבוד את האדמה ולשומרה, ונשחת הגן. "וייבש מקורו ויחרב מעיינו ונשסה כל אוצר חמדה".

ובאמת ניתוק מקור החיים מן העולם לא רק משום התנתקותו של האדם ממנה, אלא אף אם ירצה לשוב ולקחת גם מעץ החיים לחיות לעולם איננו יכול, וחרב המתהפכת נעוצה ומפרידה בינו לבין החיים, בינו לבין גן העדן ההולך ומתנתק מהעולם, למען לא ישחית אף בעץ החיים 'לשמור את דרך עץ החיים', לאחר שכבר אכל מן העץ ונעשה דעתני אל לו להכפיף לדעת אף הדרגה העליונה של החיים, חלק זה שבחיים אינו יכול להיכפף תחת החומריות ובהכרח מתנתק מן העולם¹⁷, וא"א להשיג דרגה זו כאשר מקושר האדם לדעת והכל נבחן דרכה, 'כי לא יראני האדם וחי' (שמות לג, כ) 'מות נמות כי אלהים ראינו' (שופטים יג, כב) 'אוי לי כי נדמתי... כי את המלך ה' צבאות ראו עיני' (ישעיהו ו, ה), וזוהי חרב המתהפכת לשני הצדדים שלא ירד העליון מטה ולא יעלה התחתון מעלה. "מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למעלה" (סוכה ה.).

ויש לנו לבאר דרך תיקון החטא באדם ובעולם ע"י התורה.

¹⁷ והיינו דלא מטו חובין באצילות, משום דאיהו וחייה חד בהון.

פרק ב. תורה נבואה ודעת

[י] תורת חכם מקור חיים

עתה לאחר שנעלו על האדם דרכי עץ החיים וחרב הושתה בינו לבנים, וככל שאוכל האדם מעה"ד הרי העולם הולך ושמם והחיים בו מתמעטים, והחיים הפנימיים נגזים ומתרחקים, והאדם מתנתק ומתרחק מה' ומדרכיו, ודרכיו נשחתים ומתקלקלים, ויותר נובעים מעשיו מהפן החיצוני שבו ולא מהפן הקרוב לחי עולמים. עתה היאך יחזור העולם לתיקונו, ודבר ה' לא ישוב ריקם כי אם עשה את אשר חפץ והצליח אשר שלחו, וכ"ש כאשר השאיר ה' העולם על מתכונתו ולא החריבו, הרי שלא נגזזה תכניתו, והיאך ישוב העולם והאדם לחיות לפני אלהיו?

ואכן את הנעשה אין להשיב ואחר שאכל האדם מעה"ד לא יוכל להינתק ממנו ואדרבה מיום ליום הולך ומתחזק בזה, וכמו שדרשו בב"ר (יט, יב) ש'ואוכל מן העץ' היינו לעתיד, אמנם בתוך זו נתבצרה ונתקנה לו דרך חיים, והוא כאשר מתוך דעתו העצמאית יקבל וישמע את דבר ה' ותורתו, שהם החוקים והענינים התמציתיים שבדרך החיים 'עץ חיים' היא למחזיקים בה' (משלי ג, יח)¹⁸, עתה אין חיי האמת והצדק וקרבת ה' ממוזגים בו בצורה טבעית, אלא שבדעתו יכול להשיג את דבר ה'.

ואמנם עתה אין נגלה האור האלהי בחייו הטבעיים, אלא בדעתו ובשכלו ובחשבונות הרבים אשר יבקש לידע איזה דרך הטוב ילך בה וימצא מרגוע לנפשו, אבל לאחר שתרגל הדעת מאוד בדרכי ה' עד שימסכו בנפש האדם ויהיו חלק ממנו, ולא רק יתקבלו על דעתו כשמייעת ענין חיצוני, אז תתוקן הדעת עצמה ולא תהא נופלת בדרגתה מדרך עץ החיים, ואף תתקן עמה את החיים עצמם עד אשר לא ישאר רושם חטא הדעת, כאשר תהיה תורת ה' בקרבם וחקוקה על לוח לבם וכולם ידעו את ה' למקטנם ועד גדולם, אז יסלח לעוונם וחטא הדעת לא יזכר עוד¹⁹. ובה מעלה גדולה אשר לכאוי לא הייתה בדרך עץ החיים והיא שלא רק שיתוקן העולם בחיים עליונים שאינם תוך העולם, אלא אף החיים החומריים מצד עצמם יהיו דבוקים בה' ובדרכיו, ואף תוך הדעת העצמאית נגלה כבוד ה', ויותר יתגלה בזה שהיית הנמצא היחיד שורש הכל, ואין עוד מלבדו אפ"י בתחתוני תחתונים²⁰.

[יא] עניני התורה בעץ החיים

ויש לבאר ענין התורה, והענין שהיא עץ חיים, והיא המתקנת הדעת ומחזירתה לחיים. **התורה** ומצוותיה מתחלקים לג' ענינים [וכ"כ הגר"א ישעיהו א, ב]. **א.** בין אדם למקום, והיינו מצוות המועדים, הקרבנות והנדרים, ציצית, תפילין, מזוזה, אהבה, יראה, דבקות, עבודה – תפלה, בהמ"ז וברכות, וענינם לקשר את האדם לה' בכל עניני חייו ואופניהם. **ב.** בין אדם לחבירו, חוץ מהמטרה של סדר העולם, הם בעיקר בכדי לתקן האדם במידותיו וביחסו עם שאר בני אדם שהם צלם אלהים 'שופך דם האדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם'²¹ (בראשית ט, ו). **ג.**

¹⁸ וע' תקו"ז (תי' מ, פ): שהתורה נתנה מצד עה"ד ט"ר, והאריך בזה רבינו הגר"א בספד"צ ריש פ"ד.

¹⁹ ע"פ ירמיהו לא, לב-ג, ע"ש.

²⁰ אף שיתכן שאם לא היו חוטאים היו עולים במעלות החיים עד אשר אף למעלה זו היו מגיעים, מ"מ בעה"ד נפרש ענין 'הייתם כאלהים יודעי טוב ורע' ואמת דיבר כאשר אמר ה' 'הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע', אמנם יתכן שלאחר שהיו מגיעים לענין החיים לא היה נחשב להם הדעת לחטא, ואפשר גם שלעולם היו צריכים להתמודד בין הדעת לחיים ולא לאכול מעה"ד, אמנם יותר נראה שהגילוי הנצחי יהיה יכול להיות בדרך החיים ואינו לאחר שחטאו הוא, שלמרות שהאדם נמצא כולו בחומריות, מ"מ דבק הוא בחי' עולמים ואינו סוטה ויורד מטה לחומריות, בזה נודע שכה יקרים ונעימים חיי החיים עד שאין שווה לירד רגע קט לטעום מהדעת העצמאית. וענין זה נפגם ללא תיקון וחילול ה' זה לכאוי אינו נתקן כפשוטו, יש בחיים מה שאין בדעת ויש בדעת מה שאין בחיים, והמזוג רחוקים, לו פתרונים, לאחד טובות נפרדים, למען גלויי חיי החיים, מאומה לא יהיו חסרים, ה' שמו.

²¹ ויש לבאר בזה ביתר עומק, שחיוב האדם לעבוד את ה' ולשמוע בקולו, שורשו בב' ענינים א. משום שה' הוא נשגב ונעלה עד אין חקר, והוא ומשפטיו תכלית הטוב, ב. משום שה' ברא העולם ונתן מקום לאדם, אמנם יש את מקומו של

אדם לעצמו, והם מצוות קדושת האכילה והמשכב, ודיני הטהרה והטומאה, ואיסורי גילוח פאת הראש והזקן וכתובת קעקע ושריטה וגדידה וקריחה על מת, וענין המצוות האלו הם שיהיה האדם מתוקן בצלם האלהים, ולא יושחת ויתקלקל גופו ונשמתו עד אשר לא יוכל הענין האלהי לכנוס בו, וכעין שנאמר בסוף פרשת טומאות (ויקרא טו, לא) שהם בכדי שלא יטמאו את משכני אשר אני שוכן בתוכם. ויש מצוות שהם מחמת כמה ענינים יחד, וכגון שבת שענינה אף מצד עצם צורת הנבראים ונתקדשה ונתברכה בבריאה קודם שבחר ה' בישראל ונתן התורה, ואף ענינה בין אדם למקום שנוכר את יום השבת ונדבק בה. וכן איסור אכילת דם שענינו כי הדם הוא הנפש (דברים יב, כג) והיינו משום שאין לאדם זכות לכבוש נפש הבע"ח רק בשרם וחיצוניותם, והוא כעין בין אדם לחבירו, והוא אף משום שהוא ראוי לגבוה 'כי אני נתתיו לכם על המזבח' (ויקרא יז, יא) ואינו ראוי להדיוט וכעין איסור אכילת חלב וכדכתיב 'כל חלב וכל דם לא תאכלו' (שם יז, ג), וזה משום בין אדם למקום, והוא אף משום שרק בשר הבע"ח יכול להכלל באדם, אבל כאשר נפש הבע"ח עצמו תכנוס לאדם הרי הוא מיטמטם, וזה משום האדם לעצמו.

וקודם שאכל האדם מעה"ד טו"ר והיה מצבו הפשוט כענין עה"ח, ובפרט אם כבר היה אוכל האדם מעה"ח, לא היה נצרך כלל למצוות אלו וכבר היו טבועים בצורתו הפשוטה והטבעית, היות ובעצם מציאותו היה מחובר לה' בנשמת רוח החיים אשר נפח באפו, ואף טבעו הפשוט היה זך ונקי כצלם אלהים ולא היה נצרך למצוות לתקן עצמו, היות ומעצמו לא ישחית טבעו הזך הטהור והקדוש, ואף מתוקן היה בטבעו בבין אדם לחבירו שכיון שאין רצונותיו באים מתוך צורתו החומרית התחתונה אלא מתוך ענינו השלם העליון, אינו מרגיש סתירה בין קיומו לבין קיום השני היות ושניהם נשרשים בענין אחד, שניהם צלם אלהים המממשים כאן בעולם את מציאות ה', ואין לאדם רצון להשתלט על השני ולהשיג חלקו ועניניו, ומסתבר שאף קנין ושלטון לא היה נצרך לאדם זה, וזה לבד מיותר את רוב עניני בין אדם לחבירו.

וכאשר אכל האדם מעה"ד נתקלקלו כל הענינים הללו, עתה מחובר הוא לעצמו יותר מאשר לה', ומרגיש את מציאותו החומרית מאשר את ענינו האלהי, וחש הוא את עצמו כאלהים שליט וחפץ הוא בקנין ובשליטה והורג את מי שנקרה בדרכו, והרי הוא מתקלקל ונשחת בגי ענינים אלו. ולתקן ענין זה ניתנה לו התורה, אשר בה יחזור בכוחות עצמו ובדעתו העצמאית לתמצית מעלות עץ החיים, וכאשר אכן יגיע האדם לכל זה ויחזיר את עיקר עניני החיים, ויהיו עניני ה' ודרכיו מצויים כאן בעולם, עד כדי שיהיו עניני המצוות טבועים ממש תוך העולם, אז יחזור אף העולם לענין עה"ח, ויתוקן חטא הדעת, ויבוא העולם לתיקונו השלם וישכון בו ה'.

ויש לבאר צורת פעולת התורה בנפש האדם ובדעתו, ושאף התורה עצמה יש בה דרך החיים

האדם ויש את מקומו של ה', ויש את הזכויות שנתן לאדם ויש את מה שלא נתן לו, וצריך לשמוע אליו כפי שצריך לשמוע לחבירו בעה"ב, והיינו שהדברים נדרשים אף מצד הצדק שבעולם, והם שני עיקרים בתיקון נפש האדם, הקדושה והצדק, ושניהם צריכים להיתקן כפי ה'. אמנם כיון שהאלהים בשמים ואנו על הארץ, ההתייחסות הוא בעיקר מחמת נשגבות וקדושת ה', וא"א לנו להיות כפי ה' בעיקר מחמת הצדק, כיון שאין שייך שנתייחס לה' בצורת חבר ובעל דין שמצד הצדק אנו שומעים לו, ובהכרח התייחסות הצדק בטלה כלפי התייחסות הקדושה, ואם לא כן מתחלל ענין הקדושה. וזהו שברא ה' את האדם בצלם אלהים ומשום כן חייב האדם על רציחתו, ומשום כן חייב הוא על הזקתו ופגיעתו ומשום כן מחוייב הוא לגמול עמו חסד, וזוהו נשלם באדם ענין הצדק כלפי הענין האלהי, והעושה צדק וחסד עם האדם לא משום שהוא בצלם אלהים, אלא מחמת רגשותיו, אין בחסדו יותר מאשר סדר העולם, כיון שלא העמיד בנפשו הצדק כלפי הענין האלהי. ומטעם זה יש בנביאים שבין אדם לחברו גדול מבין אדם למקום 'חסד חפצתי ולא זבח' כי לא דברתי עם אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה וזבח, והיינו משום שענין הקדושה והנשגבות אינו התוקן בעצמו, אלא הוא הנשבות והרוממות של האמת המוחלטת, אמנם הצדק והמשפט הם עצמם השתקפות הענין האלהי, שצריכים הדברים להיות כך ולא כך משום שכך נגזר מהצדק האלהי ומאמיתותו, [אף שודאי יש גם הענין ההפוך שענין הקדושה זה כביכול הקב"ה בעצמו, והצדק הוא נגזר מה' ואם עושה צדק ואינו מאמין בה', אין צדקתו כלום וכמו שכתבנו, ומה ערך לחי' האדם אם לא משום שהם בצלם אלהים, והעושה צדק אף משום שהאדם הוא אדם, הרי זה כעושה צדק עם החמור, ומה כוחו של האדם ומה זכותו אם לא שצלם אלהים הוא, אמנם מ"מ הצדק כשהוא כתיקונו זהו עצם דברי ה', והקדושה אינה אלא נשגבות דברי ה' והיחבור אליו].

ודרך הדעת, וקודם יש לבאר ענין כישרון חכמת האדם והבנתו בדרך החיים ובדרך הדעת.

יב] כישרון הרגש וכישרון החשבון

כשם שהאכילה מן הדעת השפיעה על תחושות האדם וצורת חייו, כן השפיעה היא על עיקר צורת הבנתו ותפיסתו את המציאות וכל אשר בה, על עיקר צורת חכמתו ומחשבתו.

שני מיני חכמות הם באדם, **א.** חכמת תפיסת הדבר עצמו, הבנת ענינו והרגשת מהותו. **ב.** חכמת ההוכחה והחשבון, והיינו אף שאינו תופס את הדבר בעצמו, מ"מ יודע אותו מהוכחות חיצוניות.

כאשר עומד האדם בצורתו המקורית בצלם אלהים, ותכונותיו מכוונים ומיושרים כפי שבראו ה', ממילא הרי הוא חווה את כל הברואים בצורה ישירה, ומזה נובעת חכמתו, אינו צריך הוכחות מה ראוי ומה אינו ראוי, היות ובעצם השקפתו על החיים ומקריהם בצורה טבעית, הוא רואה בהם את ענינם אם טובים הם אם לאו, אם מטהרים הם את הנפש או מעכרים אותה, אם ישרים הם או נלוזים, אם מתאימים הם לצורתו הפנימית או סותרים הם. ואינו צריך בכל זה להוכחה או ראיה, אלא כך הם פני הדברים אצלו על כל מעשי האדם ומקרי העולם, וכשם שאף היום לאחר דלדול כח החיים יודע כל אדם שרצח זה פשע אף ללא ראיות והוכחות, אלא כך חש הוא בעצם נפשו, כן האדם המקורי צלם אלהים חש את כל הברואים וההתנהגויות עמו. וזוהי חכמת החיים עצמם.

כאשר אכל האדם מעץ הדעת ט"ו"ר, כאשר ניתק עצמו מחיי החיים ותלה את עצמו במציאות החומרית, עתה אין לו המבט הנכון והישר על עצמותם של דברים, אינו חווה אותם עוד, היות ורואה הכל ממבטו המצומצם שלו ולא מהמבט המקושר לה' הכולל את הענינים כולם, אינו רואה עוד בבהירות את אורחות החיים משתקפים מן הבריאה, ואינו יודע בצורה פשוטה מה היא דרך הטוב, ונצרך לראיות וחשבונות בכל אשר יעשה הטוב הוא אם לאו²², וזוהי חכמת הדעת והחשבון.

ויש לידע ענין פשוט [כבר הזכרנוהו לעיל] שתופעות כבירות בלב האנושות כולה ובצורת חייה, אינם נהיים בלילה אחד ואף לא בכמה שנים אלא הם תהליכים ארוכי טווח בעלי מגמות מעורבות, נפש החיים המפכה באדם אינה כחישובי התשבורת המדוייקים, וכך אף פעולותיה ורגשותיה ותחושותיה וצורות חייה, וודאי בענין שהוא מעיקר צורת החיים ומושרש בעומק נפש האדם, בכח החיים וכח הדעת, לכך אף כשאכל האדם מעץ הדעת, לא נקבע כולו בענין הדעת מיד, אלא בכל ימי עולם אט אט מתרוקן האדם מהחיים ונכנס לדעת, ואף בענין כישרון החכמה אט אט נעשית עיקר החכמה לדעת וחשבונות, ופוחתת חכמת תפיסת הדבר בעצמו והבנת אמיתתו ומהותו הפנימית.

ומטבע הדברים שחכמת החיים פוחתת מדור לדור היות וא"א להעביר אותה, חכמה זו אינה הוכחות וראיות שאפשר להעבירם לדור הבא, אלא הרגשות וחוויות שאינם ניתנים להעברה מאדם לאדם ומדור לדור, ולכך א"א להעביר חכמת הדור הקודם בצורה מלאה, וזה ענין ירידת הדורות בחכמת החיים. אמנם בחכמת הדעת והחשבונות אדרבה ככל שמתווספים דורות על דורות מתווספים ראיות על ראיות, כיוון שהוכחות ראיות וחשבונות הוא דבר העובר מדור לדור, וכל דור מוסיף ע"ז עד שמגיעים לבירור נכון יותר וכללי יותר²³.

²² והיינו שבכדי לידע דרך הישר צריך לדעת הכלליות ומזה אף יודע איך להתנהג עם כל פרט באופן שאינו פוגע בשום פן וענין, ובדרך החיים המבט הפשוט על הפרט נובע מהכלליות היות וכל הדברים מחוברים למקור, ובזה הולך בדרך הישר. וכאשר נפרדים הפרטים מהמקור, הצורה לשקול את הפרט מתוך הכלל הוא ע"י שיקול חיצוני של כל הפרטים יחדיו וזה ענין הראיה והחשבון, ששאר הפרטים והנתונים מוכיחים על מקומו הנכון של הפרט בכלל. וכפי שבדורות האחרונים ככל שיוצאים את טבע העולם בכללותו, אף ידעית הפרטים מתבהרת יותר, ונודע מקומם המדוייק בבריאה.

²³ ובזה נתבאר לי הענין שבימי קדם היו המזרחיים חכמים והאירופאים כסילים ובמאות האחרונות נתהפך, ואף עיקר חכמת התורה בישראל הייתה בתחילה במזרח ואח"כ במערב, והוא משום שטבע ארצות המזרח הקרובים בטבעם לארץ

יג] תורת בית ראשון ובית שני

אף בהבנת התורה כך הוא מהלך הדברים, נתן ה' את התורה לישראל כפי ערך ההבנה של הדור ההוא, ובכל דור ודור התורה מתבארת ונדרשת כפי צורת ההבנה שבדור ההוא, והכל דברי אלהים חיים, שהרי התורה אינה ספר חתום, אלא היא צורת החיים הנכונה והאמיתית, וכשם שהנפש מתבטאת ומתפעלת בכל דור כפי צורת החיים וההבנה של הדור ההוא, כן התורה שהיא תיקון החיים נדרשת ומתקיימת בכל דור כפי צורת החיים והנפש של אותו דור.

וכשם שנתבאר בתחילה על כשרון החיים והדעת שאינם מתחלפים בבת אחת, כן אף התורה בתחילתה היא יותר בענין החיים ואח"כ עוברת היא לדעת, ואי"ז קורה בבת אחת אלא ככל שהדורות מתאחרים יש בהם יותר מענין הדעת ופחות מענין החיים, וכן אף בתיקון הדעת שתהיה לדעת ה', אין הדברים נתקנים בבת אחת אלא הוא תהליך ארוך ומתמשך עד שיתקנו הדברים באחרית הימים 'ומלאה הארץ דעה את ה'.

ומתחילה עיקר הבנת התורה הוא בדרך החיים של תפיסת הדברים בעצמם ועפ"י עיקר ההוראה, ואח"כ עיקר התורה הוא בהוכחות וראיות ממקומות אחרים. וזה הענין שבזמן בית ראשון היה עיקר ההוראה בכח הנבואה ובזמן בית שני בכח החכמה, ובית ראשון עיקרו בתורה שכתב ובית שני עיקרו בתורה שבעל פה, ומסיבה זו החלה כתיבת ההלכות בתקופת בית שני.

יד] הוראת הנבואה

והיינו שמתחילה כשניתנה תורה, היה זה בזמן שהמושגים הטבעיים עדיין היו ברורים, ואף שהמצוות והחוקים כבר לא היו מובנים מאליהם מתוך הבריאה מחמת חטא הדעת, ולכך היה נצרך ליתן התורה לישראל להורות דרכי החיים, מ"מ המושגים שעליהם דברה תורה היו מובנים, ולדוגמא כאשר צוותה התורה ליקח ד' מינים ולשמוח בהם לפני ה' בחג האסיף, ודאי מי שידוע מה זה שמחה לפני ה' באסיף מבין אף מה הם הד' מינים וכמה ראוי לקחת מכל מין ומה צורת הנטילה ומה פוסל את המינים, וכן מבין מה זה סוכה ומה הדברים הפוסלים אותה, וכן בשאר עניני התורה כגון טומאה טהרה וקדושה שודאי מי שחי את המושגים האלו בטבעו מבין את כל צוויי התורה בזה. וכן בהגדרות המציאות מה זה אכילה ומה זה משכב, מה כלי מקבל טומאה, מה מלאכה, מה זה אהל, ואף כאשר יש בזה ספקות ושאלות צורת ההכרעה אינה מראיות, אלא שמי שיותר קרוב לה' ומחובר אליו, ממילא יותר מחובר לענין הטהרה והקדושה הצדקה והמשפט, והוא הראוי להכריע בהוראה בענינים אלו, וזה ענין הוראת בית ראשון של הכהנים והנביאים. וכן אנו רואים כאשר מינה משה שבעים זקנים להנהיג ולהורות העם היה זה ע"י האצלת רוח ה' שעל משה, וכאשר אלדד ומידד מתנבאים במחנה היה נראה כהתגרות והתחרות בע' זקנים, והיינו שעיקר כח ההוראה היה בענין הנבואה, והיינו שמרגיש הנביא את דבר ה' שניתן למשה בקרבו ועי"ז הוא מורה הוראות, והיה בזה דרגות רבות וכפי שמצינו ענין בני הנביאים (ועי' להר"מ ביסוה"ת פי"ז הי"ב ובמיו"נ ח"ב, מב-מה)²⁴.

ולא רק בהבנת עניני התורה הייתה עיקר ההבנה בכח החיים, אלא אף ידיעת ה' הנדרשת בנביאים הייתה באופן שהאדם שנשמתו מתחבר לה' כל א' לפי דרגתו, ומזה הייתה ידיעת ה' ודרכיו ואף זה היה מסייע מאוד בהבנת התורה והוראתה.

ישראל להיות טבעיים וראשיתיים כפי שנבראו והרי הם נשאים בענין בריאתם, וטבע ארצות אירופה ואמריקה שאינם נשאים במקומם וכענין בריאתם אלא מתקדמים במעשיהם, ואף מתחילת הווייתם אינם טבעיים. ולכך בימי ראשית העולם כשהייתה החכמה הטבעית באיתנה היו המזרחיים חכמים והמערביים לא, וכאשר פחתה ונשחטה החכמה הטבעית וגברה חכמת החשבונות והדעת החכימו בני מערב, והכסילו בני מזרח, ולא עוד אלא שנשארים בהרגשותיהם הראשוניות בלי להבין, וזה גורם גדול לסכלות הסכלים שבהם.

²⁴ וכל מש"כ בענין ההוראה בבית ראשון ע"פ הנבואה, אי"ז ענין למש"כ הר"מ בפ"ח מיסוה"ת שאין נביא רשאי לחדש דבר בנבואה, שהרמב"ם איירי כשאומר הלכה או פירוש הלכה שכך אמר לו ה' עתה, אבל כאשר בנבואתו ובעומק הרגשתו מרגיש את דבר ה' שניתן למשה ודאי אינו נכלל בזה, ואף אין בזה משום לא בשמים היא, משום שהוא עצמו בדרגתו עתה מבין כך את דבר ה' וזה צורת שכלו, ועי' רש"י ב"ב יב: ד"ה ולאו 'סברת הלב הבאה לו בנבואה'.

וזהו שנתנבא ישעיהו (מה, יט) 'לא מראש בסתר דברתי במקום ארץ חושך לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני אני ה' דובר צדק מגיד מישרים', והיינו שבתחילה ניתנה תורה בצורה ברורה ומגולה שיהיה ניכר ומבורר עניניה ותועלתיה, והיו דברי התורה מתיישבים על הרובד הגלוי של הבריאה, לא היו דברי התורה במסתרי המציאות ולא במחשך דבריה, והיו תוצאות מעשה המצוות ברורים ולא היו כבקשת תהו, אלא כדברי צדק ומישרים.

טו] הקלקול שבבית ראשון

ובסוף תקופת בית ראשון החל כח החיים להידלדל ולא היו מרגישים עוד את כל עניני התורה בטבעם הפשוט, ונתגבר כח הדעת והחשבונות הרבים, עתה אף צורת קיום התורה והבנתה צריכים להיזקק לכח הדעת, והיינו לחשב בכל אורחותיהם היאך היא דרך ה', ואין די בהליכתם במהלך נפשם בצורה הטבעית, משום שאף מעגלות רשע נשלבים בטבע. וכל זמן שהחיים מידלדלים ואינם מחוברים לשורשם ומאידך אף הדעת עדיין אינה מתוקנת, מוכרחת ההליכה בשניהם, היינו לחיות את שיירי האורה שנשארו בטבע ובעולם, ומאידך להשלים את החסר בדעת ה', ובכל דור יש להשלים בדעת כפי החסר בחיים, ולדוגמא בתקופת עובדי ע"ז, שנשתייר להם החיים שבטבע וראו בשמש ובירח ובכל כוחות הבריאה ענינים חיים ועקרוניים, אלו שאין דעתם מתוקנת מתחברים אליהם לבד, ורואים אותם כאלהים עצמאיים, ואילו ההולכים בדעת ה' למרות שאף הם אינם מרגישים בליבם אלא את כוחות הטבע, מ"מ הרי הם מקשרים אותם לה' בדעתם, שלא יתכן שהם יוצרי הכל וודאי יש אלהי האלהים מעל הכוחות הנרגשים, שהוא עתה אינו מושג בהרגשה אלא בדעת.

אמנם ישראל שבאותו דור עדיין לא היו מתחזקים בכח הדעת, ולכך מאוד היו מתרשלים בשמירת התורה ואף נכשלים בע"ז, והיינו משום שכבר לא היו חווים את כוחות החיים שבבריאה בשלימות אלא בחלקיות, ולא מרגישים את קשר הכוחות כולם לה', ומאידך אף בכח הדעת לא היו יודעים דרכי האמת והיושר אלא בצורה מעוותת, וזה היה סיבת נפילתם וכשלונם שאף כשהיו צריכים להוסיף דעת וחכמה וחשבון, כדי לידע את ה' ולא ללכת אחר כוחות החיים הקטועים והקלושים, לא הוסיפו דעת ונשארו בחיים המקולקלים והקטועים, וזה סיבת גלותם וגירושם מארץ ה' "כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו ויוצרו לא יחנונו" (ישעיהו כז, יא). "גלה עמי מבלי דעת" (שם ה, ג). "כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אנני" (הושע ד, ו).

טז] התיקון שבבית שני

אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי' (מיכה ז, ח), לאחר שכשלו ישראל ונפלו מחסרון הדעת, הרי הם קמים ומתעודדים לדרוש את ה' אף בדעתם, וככל שנמוגים תכני החיים שבטבע מיד חלף זה מציבים הם תחתיה את דעת ה' המשלימה החלקים החסרים, ובזה חוברים הם אף לחיים הנצחיים ולדרכי הטוב שאינם עתה תוך העולם. ובאמת ככל שמתקדמת הדעת ודוחקת את החיים, ומתנתק האדם יותר מה' ואין דרכי הטוב נשלבים תוך האדם, אף הבנת התורה אינה מתוך הנבואה והחיבור לה', ואינם מבינים כ"כ בגופם של דברים מה ענין הטומאה והטהרה והקדושה, ולא צדקה ומשפט, ואף המושגים הראשונים של האסיף והקציר והשמחה לפני ה' אינם נהירים להם, ולכך אינם יכולים עוד להורות בתורה בכח הנבואה. וזו מעלתם שאף שאינם מבינים בעצמם של דברים מחמת התגברות הדעת על החיים, מ"מ עדיין מקיימים הם את התורה, אלא שעתה אף הבנתם ותפיסתם בתורה נהייתה בדרך הדעת והחשבונות הרבים, להביא ראייה ממקום למקום ומדין לדין וממקרא זה למקרא זה, וזה ענין כל הדרשות שנתחדשו בתקופת בית שני בכדי להבין ולהורות בתורה, ואף צורת קיום התורה יותר מוגדרת ופחות נרגשת בחייהם, ובניגוד לזמן בית ראשון שהיה להם ההבנה מתוך התורה עצמה כפשוטו והייתה התורה נרגשת יותר, וככל שנתאחרו הדורות כן נהייתה ההוראה מקושרת

יותר לצורת הדעת והחשבון ופחות לדרך החיים²⁵.

ואף ידיעת ה' לא הייתה עוד בצורת חיבור לה' והרגשתו, אלא היה נצרך לזה חכמת המרכבה שנתחדשה ביחזקאל [ושורשה בישעיהו] ובימי חז"ל הייתה חכמה שלימה, והיינו שככל שלא הייתה מציאות ה' קבועה בליבם, היו נצרכים להרבה פרטים אחרים של הנהגות ה' בכדי לדעת אותה²⁶.

ודרך זו שנתחדשה בזמן בית שני היא שתקנה את ישראל, והחזירתם לתורה, וחיברתם לידיעת ה' מתחילה, מה שלא היה בסוף ימי בית ראשון שלא הייתה הדעת, והיו החיים משובשים.

וזהו שניבא ירמיהו (לא, כא-כב) 'הציבי לך ציונים שימי לך תמרורים שימי לבך למסילה דרך הלכת שובי בתולת ישראל שובי אל ערייך אלה, עד מתי תתחמקין הבת שובבה כי ברא ה' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר', וענין הכתוב הוא שלמרות שגלו ישראל מהארץ, שלא ישכחו את דרכם ואת ארצם אלא יעשו לעצמם ציונים ותמרורים, ויוכלו לחזור לחיי התורה המתוקנים, על אף שאין רוח התורה ונשמתה תוך העוה"ל, מ"מ יקיימו את התורה בצורת מעשים וגדרים שהם ציונים לרוח התורה וחיה, ועי"ז יוכלו בהמשך לחזור לערי ישראל ולתורת ה' מצד עצמם, וזהו שמעיר הנביא את ישראל עד מתי תתחמקי מלהציב הציונים בעצמך ומלנסות לחזור לערי ישראל, עד מתי תמתני לה' שהוא יחזירך וילמדך את תורתו, והלא קבע ה' הנהגה חדשה בארץ, שנקבה היא המסובבת אחר הגבר ומחזרת אחריו ונדבקת בו, כן אף עלייך לחזר אחרי ה', אחרי תורתו, אחרי ארצו, עתה אין התורה באה עוד מן השמים אלא מן הארץ, באה היא מכנס"י ולא מה', ועל כן אף שאין את רואה את החיים הפנימיים שבמעשה המצוות המפכים בלב יושבי ארץ חמדה, עלייך להציב ציונים ותמרורים ולקיים את המצוות אף שאינם מלאים חיים, כיוון שעתה נקבה תסובב גבר, ועל כנס"י לחזר אחר ה' אף אם אינו נותן בליבה את כל תכני המצוות שבבריאה, ואף אם אינם בארץ ה', הם מצד עצמם צריכים לעבוד אותו ועי"ז יחזרו לארצם, לחיים שבארצם.

יז] חכמים המה להרע

ומאידיך אומות העולם, כאשר מידלדל כח החיים ומתגבר ענין הדעת, אינם משלימים את הערכים והדת מכח הדעת, ואינם מתחייבים לאמת לצדקה ולמשפט יותר ממה שהם מרגישים בתחושותיהם בכח החיים, ולכך ככל שנחלש כח החיים מדור לדור הרי הם מידרדרים וחסרי ערכי צדק וקדושה. והענין הוא שהענינים שמרגיש האדם בכח החיים, הרי הם בסיסיים אצלו ומרגישם מתוך עצמו ואינו זונחם, וככל שמתגבר האדם בכח הדעת פוחתים הענינים שהוא מרגיש בעצם חייו, ועתה אינו אוחז אלא במה שנשאר מהחיים ונרגש אצלו, ומזה ערכיו ודתו, וכאשר מידלדל כח החיים עוד הרי הוא זונח הערכים שהיו לפני דור, ואוחז בערכים מדולדלים יותר הקיימים בחיים שנשארו לו, אבל לעולם אינם משתמשים בכח הדעת הדוחה את החיים, אף לכוון את אורחותיהם ולחייבם באמת משפט וצדקה, ומדור לדור נשארים הם מרוקנים מכל תוכן חיים.

ולכך בתחילה כאשר לא הרגישו את מציאות ה' בעולם, והרגישו רק את ענין החיים שבטבע קדשו את הטבע ואילו סגדו, ולא חקרו בדעתם על מקור כוחות הטבע כולם, היות ודי להם במה שמרגישים, ואין להם להתחייב עוד לענין העומד חוץ לרגשיהם, אלא קובעים הם את אורחותיהם משארית חייהם המפוסקים והמקוטעים. ובדורות האחרונים כאשר אף החיים

²⁵ וגיסי ר"י זימרמן שליט"א ציין לב"ר (יט,ט) "מה אדה"ר הכנסתיו לג"ע וצויותיו ועבר על ציווי ודנתיו בגירושין ושילוחין וקוננתי עליו איכה, אף בניו הכנסתים לארץ ישראל וצויותים ועברו על צווי ודנתים בגירושין ושילוחין וקוננתי עליהם איכה", הרי שענין א"י בשלימות הוא כענין ג"ע בעה"ח, והיציאה מא"י עיניה בדעת.

²⁶ ועו"ל בזה הוא ענין אחד, שבזמן בית ראשון היה העולם כתיקונו וה' רכב עליו כפשוטו, ואין מה לראות בזה פרטים רבים, אלא ה' נמצא על העולם כפי שהוא, אבל לכשטטה העולם והתקלקל א"א לומר כן, וצריך סדר הנהגה שלם לסדר הקישור.

שבטבע מתרוקנים ואין האדם חווה בהם עוד קדושה ועקרונות, מ"מ מה שכן נשאר לו מן החיים הם הם הערכים המוחלטים שלו, יש אשר חווים רק את מעלת חיי האדם ועל 'הומאניות' זו ישימו עיקר ערכיהם, ואף ערך זה לא ישמרו אלא כפי הרגשותיהם עפ"י מעט החיים המעוותים שנשארו בהם, מרצחים ישחררו מכלאם ועונש המוות יבטלו, משום שדם המרצחים הנשפך יפריע לשלוות נפשם, ויפגע בחיצוניות מעלת האדם, ועוברים ירצחו כי מה להם ולחיים הנכחדים בצורה שאינה נרגשת, ויש אשר חווים אך את הפן הרדוד שבחיים וממילא אף הבהמות נכללים עמם, יש אשר חווים את היופי שבטבע ובצמחיה, וע"ז מוסרים את נפשם ובוה מתעסקים יומם ולילה, הן אלה אורחות שכחי אל מצומקי החיים ומקולקלי הדעת, שאין ערכיהם אלא מתוך שרידי החיים שנשארו בהם, ולא יחייבו עצמם מאומה מכח הדעת שאינה נרגשת, וככל שנעלמים החיים העליונים מהטבע, אף פוסקת מחוייבותם לאמת ולצדק, וכמנהג עפ"י שבכל הדורות. 'חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו' (ירמיהו ד, כב).

ולכשתתעכל הדעת במעי האנושות עד תומה, ולא יכילו אומות העולם ערכי אמת וצדק כלל, כאשר הדעת העצמית תמלא את כל חייהם ולא ישאר בהם מן החיים, לא ימצאו תוכן בחייהם ומוות ימותו. ואז כאשר תטוהר הדעת מדעת העצמיות, לא יהא אלא דעת ה' ודעת צדקה ומשפט, הדעת שהתחדשה ע"י חכמי בית שני להשלים את החיים, אז תמלא דעת זו את כל החיים, חלף הדעת העצמאית הקלוקלת שתאבד כליל. 'ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים' (ישעי' יא, ט).

יח] חכם עדיף מנביא

ואמרו בב"ב (יב.) 'חכם עדיף מנביא'. ובאמת יש בנבואה מה שאין בחכמה ויש בחכמה מה שאין בנבואה, וכשם שבעיני המציאות ודאי יש מעלה למי שרואה את הדבר וחווה אותו על פני מי שלא ראה, אמנם מאידך מעלה ליודע את הדבר מחכמתו, שהרואה אינו יודע אלא בראותו את הדבר, והחכם אף ממרחקים יודע ע"י חשבון הדברים בכח דעתו, ואינו צריך לפגוש בדבר בכדי לדעתו. כן אף בידיעת התורה שאמנם הנביא תופס את דבר ה' כאילו ראהו והרגישו בעצמו ולא ע"י הוכחות חיצוניות, אמנם החכם אף כאשר אינו פוגש בדבר ה' רואה אותו בכל מקום שהוא, ואף שאינו יודע מה היא טומאה ומה היא טהרה מהו חג האסיף ומה ענין השמחה שבו, מ"מ יודע את דבר ה' וההוראה למעשה אף ממרחקים, יודע הוא את ה' אף כאשר אינו שוכן בעולם, ואמנם בסופו של דבר מרוב העמל והיגיעה בדרך החכמה כאשר יודעים סידור כל הדברים מראיות והוכחות, אף תוכנם הפנימי מובן לחכם, וחוזר דבר ה' להאיר בעולם, והבריאה מצד עצמה מתמלאת דעת ה', וזהו שאמרו בגמ' (סו.) 'מיום שחרב ביהמ"ק נטלה נבואה מן הנביאים ואע"פ שנטלה נבואה מן הנביאים מן החכמים לא נטלה'. ובאמת זהו תכלית הבריאה שיהא דבר ה' מתגלה ומתברר מתוך העולם החשוך עצמו וייראה שאין עוד מלבדו. "אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחושך ה' אור ליי" (מיכה ז, ח).

יט] תלמוד בבלי וירושלמי

וכידוע זה עיקר החילוק בין תלמודה של בבל לתלמודה של ארץ ישראל, שבארץ ישראל מקום הגן עדן ומקום ברייתו של אדם, עדיין קיימים במקצת ההבחנות בעיקרם של דברים ואי"צ כ"כ הוכחות חיצוניות, ולכך אין תלמוד ארץ ישראל מפולפל ומלא בהוכחות חיצוניות להבנת המשנה, ואין ראיות רבות לכל שיטה או ספק, אלא בכח ההבנה והסברא לבד היו מכריעים ומבארים המשנה. אמנם בבבל שאין את הצורה הראשונית והמקורית של האדם ואין מאיר שם אור התורה, צריכים בכל דבר להוכחות ולראיות ואין מתבררים הדברים אלא ע"י פלפול וקושיות ותירוצים. וע"ז אמרו בסנהדרין (נד.) 'במחשכים הושיבני כמותי עולם זה תלמודה של בבל'. אמנם אעפ"כ עיקר התורה נקבעה ונשתמרה באופן תלמודה של בבל, וכמבואר בזכריה שרוח ה' עברה לארץ צפון [וכן מבואר בנביאים בכ"מ], וטעם הדבר משום שתלמוד בבל מתוקן יותר על דרך הדעת, כפי הראוי למצב בני אדם שמדור לדור נהיים יותר דעתניים ופחות חיים, ואף

שתלמודה של ארץ ישראל מלא אורה וחיים, מ"מ אינו ראוי לצורת הנפש של בעלי הדעת, ולכך גבר כח הדעת על כח החיים ורבו וגברו באומה תלמידי הבבליים על תלמידי הירושלמיים, ונקבעה הלכה כתלמוד כאמוראי בבלאי שהם רבותיהם של הגאונים רבותיהם של רבותינו הראשונים, וכמשנית אדרבה מתוך תורה זו עתיד אור ה' להתגלות מתוך העולם עצמו ולהיקבע בו לעד. "ואזרעם בעמים ובמרחקים יזכרוני וחיו את בניהם ושבנו" (זכריה י, ט).²⁷

כ] תורה שבכתב ושבועל פה

והנה בדברינו נתבאר כבר הענין שנתגבר ענין תושבע"פ בימי בית שני, והיינו משום שאז לא היו תופסים הדברים בעצמם והיה נצרך ביאור, ולא כבזמן בית ראשון שאף בלא פלפול וראיות וגדרים היו מבינים את התורה, ולכך לא היה נצרך להם לא משנה ולא תלמוד והכל היה נלמד מהמקרא. אמנם יש לבאר בזה ביותר עומק.

ודאי אין ענין תושבע"פ הלכות שנאמרו למשה מסיני יחד עם מה שנכתב וללא סיבה חלקם נכתב חלקם לא, ועוד שפעמים רבות סותר הפשט לדרש, ומה ענינם של ב' תורות אלו? ומדוע לא כתב לנו ה' תורה אשר בה כל פרטי הלכות אין בהם נפתל ועיקש, ללא דחוק ודרוש?.

אמנם עיקר החילוק בין מה שבכתב למה שבע"פ ניכר בכירור, המקרא עיקר ענינו במצוה עצמה ובצורתה ולא בפרטי קיומה, והמשנה והתלמוד עיקר ענינם בביאור צורת קיום המצוה, לדוגמא מצוות נטילת ד' מינים, במקרא נתפרש שענינה שמחה לפני ה' ולא נתפרש כמה נוטל מכל מין, ולהיפך במשנה ובתלמוד שלא נתפרש שענין המצוה בשמחה, ונתפרש כמה נוטל מכל מין, והוא משום שהמקרא אין ענינו בצורת המעשה והקיום של המצוה, אלא בענין המצוה, ומצד ענין המצוה אפשר לקחת אף ז' הדסים וה' ערבות ולשמוח בהם לפני ה', ואין פרטי המעשה משנים את רעיון המצוה, ולכך מצד המקרא אפשר ליקח הדסים וערבות כפי הרגשת הנוטל השמח, או כפי שמרגיש ותופס רבו נביאו את דבר ה'. אמנם המשנה באה לבאר את התורה באופן של קיום חוק קבוע שאינו תלוי בהרגשות משתנות, כחוק ארצי וחומרי שאינו מכיל דבר מעל המעשים והגדרות המציאות, ואז צריך לתת הגדרה לכל פרטי קיום המצוות, כמה הדסים וערבות [לכל הפחות] יש בהם כדי לשמח ובה מתחייבים כל ישראל, ואף בזה יתכן כמה דעות המבוססות על הרגשת השמחה לפני ה' בחג, אמנם אין הדברים נאמרים בצורה של הרגשה אישית ותו לא, אלא בצורה של מה השיעור הראוי לכולם.

וכן במצוה שנצטוינו ליתן דברי תורה על היד ועל הראש, מצד עיקר ענין המצוה אין נפקותא אם יהיה כתוב פרשה זו או אחרת, או אם יהיו הפרשיות גלויות או מונחות בבית, ואם הבית יהא מזהב וכסף או מעור, ואם יהא הבית עגול ומשולש או מרובע שווה, ואם יהיו קשורת בלשונות של תכלת וארגמן או ברצועות עור, ואם יהיו שחורים או לבנים, היות ובין כך ובין כך דבר ה' מונח בין עינינו לטוטפת ולזיכרון ומה לי אם כך או כך, אמנם מצד קיום התורה כחוק ארצי יש ענין בכל הפרטים הללו היאך הם, וכך יש ענין בפרטים האלו באיזה צורה יטפל דבר ה' על האדם, ואף שמצד עצם המצוה בכל אופן דבר ה' על ראשו, אמנם מצד הצורה הארצית

²⁷ ובזכריה (ח'), 'וליוצא ולבא אין שלום מן הצר' והיינו שליוצא ולבא מירושלים אין שלום מחמת המצור עליה, ובחגיגה י. 'וליוצא אין שלום אמר רב כיון שיוצא אדם מדבר הלכה לדבר מקרא שוב אין לו שלום ושמואל אמר זה הפורש מתלמוד למשנה ור' יוחנן אמר אפילו מש"ס לש"ס', והענין הוא שכשם שיש מצור על ירושלים של מטה וא"א לצאת ממנה וליכנס אליה, כן יש אף מצור על ירושלים של מעלה שמאיר שם אור התורה בסברא והרגשה, ובחוץ שאין מאיר נצרכים לדרכי הפלפול בקושיות וראיות, וא"א לחברם ולאחדם, ואין שלום לעובר מדרך זו לזו בין אם עיקרו בפלפול ועובר לפשט ובין אם להיפך, ובכל דרגות המעבר שבין פשט לפלפול, ממקרא למשנה, ממשנה לתלמוד, ומבבלי לירושלמי, ולהיפך. ויתכן ששורשו בלטה החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים, וכמשנ"ת לעיל שהיא מתהפכת שלא ירד העליון מטה ולא יעלה העליון מעלה, והיינו שלא יוכל האדם לחיות עם החיים והדעת יחדיו. אמנם ע"ש בזכריה שכל ענין זה הוא על ימי החורבן אמנם בגאולה יהא שלום ליוצא ולבא, ולא היו ראויים לזה ישראל בימי בית שני ולא הושלמה הגאולה בזמנם, ותושלם לעת"ל, ונראה שזה ענין א' עם הברית חדשה שהיה התורה חקוקה בליבם וידעו את ה', והיינו שתבוא הדעת לדרגת החיים.

והאנושית, תפילין עגולות נטפלות על האדם באופן זה ומרובעות באופן אחר, רצועות שחורות בצורה זו ולבנות בצורה אחרת, וכל פרטים אלו משנים מאוד בביאור מצוות התורה בצורת חוק ארצי.

וכן ידוע מרביתנו ז"ל שתורה שכתב ענינה דבר ה' כפי שהוא, ותושבע"פ ענינה צורת קיום הכתב כפי שהוא מתקבל ע"י דרי מטה, וזה כוונת דבריו הידועים של רבינו הגר"א באדרת אליהו ר"פ משפטים, עיי"ש, ועוד כתב (שה"ש א, ב) שהוא כענין נשיקת חתן וכלה פה אל פה, שתושב"כ הוא נשיקת הקב"ה בפיה של כנסת ישראל, ותושבע"פ היא נשיקת כנס"י בפיו של הקב"ה, ועוד כתב שם (פס"ג א) שתושב"כ היא מן השמים ותושבע"פ היא מן הארץ, והוא כמשנ"ת.

כא[השפעת הדעת על התורה

וכאשר עדיין הייתה הבריאה מהלכת בדרכי החיים ולא נכנס בה כ"כ ענין הדעת, והיו רגשות בנ"א והתייחסויותיהם הולכים ע"פ הענין האלהי, ולא היו השמים והארץ מנוגדים כ"כ, משום שהארץ הייתה עומדת כפי הענין האלהי, הלכך אף כאשר קבלה הארץ את התורה לא היה זה שונה מהתורה השמימית של דבר ה' כפי שהוא, וביותר עומק, קודם הדעת לא היה האדם עומד כעצמאי ולא היה שייך כלל ענין של מבט ארצי עצמאי על התורה, לא היה בין כנס"י לקב"ה צורה של איש ואשה העומדים זה כנגד זה, ולא היתה הארץ כאשה הבאה מכנגד בעלה עד כדי שתהיה לה צורת התייחסות והרגשה עצמאיים וארציים המגיעים מכנגד השמים, אלא הייתה צורת האדם והעולם כנשמת חיים הממשיכה מה' אליהם, כנשמת האב הממשיכה לבנו, ובמצב זה אין שייך כלל ענין תושבע"פ, אין שייך צורה של אהבה ויראה, קדושה וטהרה, צדקה ומשפט הבאים מן הארץ, היות ובצורה זו האדם ונשמתו ורוחו מן השמים. ולכך אף עיקר צורת הבנת התורה והוראתה לא הייתה נצרכת להיות כקיום חוק ארצי, אלא כקיום עניני המצוות כפי שהם נרגשים מדבר ה' היורד מן השמים. [וכמובן שכי"ז חוץ מהדברים שהם הלל"מ, שהם צורה בסיסית של צורת הקיום וזה מוכרח לכל ישראל בכל הדורות, וזה מוכרח מצד עצם צורת העולם הזה, וזהו שכי ה"ר"מ שאין בהם מחלוקת, וזה ענינם במשה שהוא עיקר הדעת, (ע' תקו"ז ת"י כ"ב, מד. ובהגר"א שם) אמנם עיקר המשנה והגמ' אינם הל"מ אלא ביאור של חכמי הדור לתורה, ופנים הרבה לתורה, וחכמי ונביאי בית ראשון היו מושרשים בשמים יותר מאשר בארץ²⁸, וכמשנ"ת].

²⁸ ובכ"ד להבין ענין זה, יש לבאר ענין 'אלו ואלו דברי אלהים חיים', ורבים נבוכים בזה מאוד, היאך יתכן זה אומר טמא וזה אומר טהור ושניהם אמת? ורובא דעלמא דחו לאהי מילתא כאגדה שאין למדים הימנה, אמנם הענין מבואר על פי מה שהבאנו מרביתנו שתושבע"פ ענינה צורת קיום התושב"כ כפי מה ענין הארץ, והיינו הצורה שבני הארץ מבינים את דבר ה', ולכן ודאי אם יש חכם שמבין שצורת הקיום היא כך וחכם אחר מבין כך, א"ל סתירה כלל כיון שמצד צורת החכם הזה כך היא צורת קיום התורה ומצד החכם השני צורת קיום התורה באופ"א, ולא עוד אלא שודאי שניהם נכונים, משום שעצם זה שחכם מבין שזו צורת קיום ההלכה, זו עצמה סיבה שכך תהא ההלכה, [ולא רק סימן שכך צוה ה'], אלא שהלכה לא למעשה משום אחרי רבים להטות ומשום לא תתגודדו צריכים אנו להכריע במחלוקת, אבל התורה עצמה אינה הלכה אלא משתלשלת ממנה אף ההלכה למעשה [וע' חזו"א או"ח (ג, טו) 'עיקר ההלכות אצילות ורק ע"י צמצום אחר צמצום הם משמשים בעולם המעשה'], ורק בהלכה הוכרעה המחלוקת אבל לא בתורה עצמה ששם או"א דא"ח. וע' רש"י בכתובות נז ד"ה קמ"ל שביאר הא דבתרי דמילגי אליבא דחד ליכא או"א דא"ח משום 'דכי פליגי תרי אליבא דחד מר אמר הכי אמר פלוני ומר אמר הכי אמר פלוני, חד מיניהו משקר, אבל כי פליגי תרי אמוראי בדין או באיסור והיתר כל חד אמר הכי מיסתבר טעמא, אין כאן שקר כל חד וחד סברא דידיה קאמר מר יהיב טעמא להיתירא ומר יהיב טעמא לאיסורא, מר מדמי מילתא למילתא הכי ומר מדמי ליה בענינא אחרינא, ואיכא למימר אלו ואלו דברי אלהים חיים הם זימנין דשייך האי טעמא וזימנין דשייך האי טעמא שהטעם מתהפך לפי שינוי הדברים בשינוי מועט', ודבריו קצת ענין מש"כ דכיון שההציויות עצמה פעמים נוטה לכאן ופעמים נוטה לכאן אלא שנחלקו מה עיקר המציאות שתיקבע ההלכה על פיה, ובזה אף אם הוכרע כדעה אחת משום שפ' עיקר המציאות, עדיין צדקו דברי השני בחלק הקטן של המציאות שהוא כדבריו. ולדוגמא כשנחלקו במשנה אם בעיני ג' הדיסים א' די בהדס א', או"א דא"ח משום שיעקר מחלוקתם האם מתקיימת השמחה לפני ה' בהדס א' או בג', ואם יש בזה מחלוקת ודאי יש אנשים שיכולים לשמוח אף בהדס א' ויש כאלו שלא ישמחו אלא בג' הדיסים, ואף אם נקבעה ההלכה, א"י"ז דוחה לגמרי השיטה של הדס א' כיון שדבר ה' מתקיים במציאות אף בצורה הזאת. וכמובן אין בזה ריעותא כלל, ואדרבה כלל, מגדלות תורתנו הקדושה שכיוון שהיא נצחית ונובעת מושרש החיים, הרי היא נדרשת ולמדת כפי כל הנפשות. וודאי שורש המחלוקות והדעות כולם הוא בסגנון הנפשות כפי התידה שממנו משתרשת נשמה זו, וכעין שכל' בזהר דהלל בחסד ושמאי בגבורה ומשם נובעים דעותיהם, וכן בכל החכמים ובכל הדעות והשיטות,

אמנם לאחר שהתעכל פרי הדעת במעי המין האנושי, ונקבעו עיקר התייחסויותיו ורגשותיו בצורה עצמאית וארצית, עתה כאשר נאמר בו בשלימות 'עפר אתה', אין התורה השמימית מתאימה לו כפי שהיא, עתה כאשר אין נפשו המשך של נשמת רוח ה' אלא מן האדמה היא, אף התורה המשפיעה על רוחו צריכה היא להלוך כנגד חייו וסגנונם החומרי הדעתני והחשבוני, אין התורה יכולה להשאר אך באותם ההרגשות וההתייחסויות של העולם הבראשתי האלהי, אלא צריכה היא להיות מוגדרת ומוחלטת, שהרי אף האדם בשאר עניניו אינו מתנהל בצורה טבעית ורגשית אלא בצורה דעתנית ושכלתנית, וזה ענין תושבע"פ, לימוד והבנת התורה מתוך הצורה הארצית המנותקת מהחיים האלהיים הנמצאים בארץ, קיום התורה באופן שחוקי ה' ודרכיו מתקיימים בעולם החומרי כפי שהוא. וכאשר דרך זו תתמשש עד שהארץ הריקה מתוכן אלהי תתאים עצמה לה' ולדרכיו לפי מה שהיא, כאשר ינקבה תסובב גברי' אז יוכל העולם בצורתו הדעתנית לקבל דבר ה', ולהיתקן בו. אז כאשר העולם עומד כנגד ה' ואינו נמשך ממנו, ועל אף כן מתקיימת בו התורה בצורה הארצית, יתגלה ויתברר שאף מתוך הארץ מתקיימים חוקי ה' ודרכיו, וזוהי נשיקת כנסת ישראל לפיו ית', נשיקה המשתלבת בנשיקתו של ה', נשיקה המשתלבת בתורת ה' הנושקת בפניו. "אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, גם ה' יתן הטוב וארצנו נתן יבולה" (תהלים פח, יב).

וידועים דברי ההיכלות רבתי (כז-כט) שעיקר זיוה והדרה של תורה נתגלה בימי בית שני, והיינו שכאשר האיר אור התורה בבית ראשון מרוב ההארה לא היה ניכר ירידת האור לפרטי פרטים, ולא היה ניכר על כל ענין במציאות מה הוא, ולא היה בעולם אלא את דבר ה' עצמו, ולא תיכון וסידור המציאות כולה על פיו, והענין הזה נתחדש בבית שני למען ייראו פרטי הפרטים של המצוות ושל הבנת עומק דבר ה', מה שהיה נסתר בבית ראשון מחמת שהיו תוך התורה בעצמה, ולא הייתה נפשם נותנה להתבונן בפרטים [וכענין הצמצום לגלות הנהגותיו ית' הנסתרים מריבוי האהרה]. "יראה אל עבדך פעלך והדרך על בניהם" (תהלים צ, יט).

כב] לוחות ראשונות ושניות

נתבאר שכשנינתה תורה בתחילה היו העולם והאדם יותר בענין החיים, ולכך הייתה תורה מורגשת וחיה יותר בלב ישראל, ואח"כ כאשר נהיה העולם והאדם בצורת דעת נתחדשה צורת הדרשות ותושבע"פ.

אמנם ודאי לא זו בלבד היא, אלא אף עצם נתינת התורה מהקב"ה, עצם ירידת דברו ורצונו לעולם בכלל ולישראל בפרט, היא אשר האירה בארץ את כבודו ביתר שאת וביתר עז, בעצם ירידתו על הר סיני להאיר ולתקן הליכות עולם, נתחזק בעולם כח החיים, דבר ה' שהוא תורף החיים הפנימיים של כל הברואים האיר בעולם בכל תוקפו, והחזיר במידה ניכרת את כח החיים וחזקו וחישלו על פני כח הדעת, וכמו שאמרו רז"ל (שבת פח, ט) שכל דיבור שיצא מפי הקב"ה בהר סיני מילא את כל העולם בשמים, והיינו שנתבשמו כל הברואים מאור התורה שירד לעולם ומעמידם בצורתם הישרה והמקורית, וחז"ל (שם) הדגישו בזה הענין שהקדימו נעשה לנשמע, והיינו שהעמידו עיקר רצונם והחלטתם על ה' ולא על דעתם האישית העצמאית, ובזה היה תיקון חזרה לענין החיים וניתוק מהדעת, ואף כח הדעת שהיה טבוע בהם כבר נתקן

ועי' רמב"ן (במדבר יא, טז) עה"פ אספה לי שבעים איש 'וצוה המספר הזה בשופטי ישראל כי המספר הזה יכלול כל הדעות בהיותו כולל כל הכחות ולא יפלא מהם כל דבר'. והנה כשם שיש חכם שהוא בענין אחד וחברו בענין אחר ולכך חולקים ואו"א דא"ח, כך יתכן מחלוקת דורות, ופעמים יש דור שכולו נגרש בחדס או בגבורה ולכך ברוב דעותיהם בהלכה לא יסכימו עם דור אחר שנגרש במידה הפוכה, ועי' אבן שלמה להגר"א (יב, ט) שכל דור משפיעה מידה ועפי"ז כל סגנון ההנהגה של הדור ושל פרנסיו ומנהיגיו, וכיון שכן מבואר הענין שבבית ראשון היה עיקר ההלכה כפי השמים ובבית שני כפי הארץ, והיינו משום חילוק הדעות וצורת נפשות הדור ההוא וחכמיו. וא"ת כיוון שכל דור קובע ההלכה לפי ענינו ואו"א דא"ח, א"כ מהו ענין מסורת תושבע"פ שעברה לאכנה"ג ולחכמי המשנה והרי בכל דור עשו כפי דעתם וכפי שורש נפשם. ובפשיטות ל"ל שענין המסורת הוא בהלכות קבועות שהם הלל"מ והם אין בהם מחלוקת ואינם תלויות בדעת חכמי הדורות, אמנם אין נראה שמסורת התורה היא רק בהלכות פרטיות אלו, אלא הענין הוא שלכל מצוה יש את ענינה וצורתה, וזה עיקר מסורת התורה הנמשכת מדור דור, אמנם פרטי קביעת ההלכה הם בכל דור כפי עיני חכמי הדורות והסנהדרין.

לדעת ה', וזהו שאמרו רז"ל (שם קמו). יבא נחש על חוה והטיל בה זוהמה, ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתם עכו"ם שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתם'.

ולוי חטא העגל היה דבר ה' נרגש בליבם כל הימים ומשביח את חייהם הפנימיים, עד שהיו נאחזים לגמרי בדרך החיים, ואף מה שהשתייכו לדעת היה נתקן ומתקשר לדעת ה', אמנם כיוון שחטאו והתנתקו מה' ועבדו ע"ז, ותלו הדברים בדעתם 'לא ידענו מה היה לו', קלקלו מה שתקנו והעמיקו סרה בענין הדעת, עתה אין הם ראויים עוד לתורת חיים אלא לתורת דעת²⁹, וכידוע מרבותינו ז"ל שזה ענין לוחות שניות שנאמר בהם 'פסל לך' והיינו תורה שנכתבת על הארץ ושם עיקר קיומה, ולא תורה שעיקר קיומה ברגשי החיים היורדים מהשמיים. ואף בזה יש המעלה שביארנו בענין חכמת הדעת שעתה דבר ה' ניכר מתוך המציאות עצמה, ואף בענין הלוחות יש את הענין הזה שדבר ה' נגלה ונחקק בעולם עצמו, ולא על לוחות שמימיים.

וכל מה שנתבאר לעיל שמצד המהלך הכלל עולמי מחיים לדעת משתנה הכישרון מהרגשה לדעת וחשבון, מתעצם ביותר בתורה עצמה מצד הענין הזה שאף בקבלת התורה עצמה היה המהלך הזה של חיים ודעת, ועתה הן חטא עה"ד שבראשית העולם והן חטא הדעת הפרטי שבתורה עצמה, הם המשפיעים מאוד על מהלך הדברים מכתב לעל פה, מפשט לדרש, ממורגש למוגדר ומוחלט. וכמשנ"ת בענין החיים והדעת כנגד בית ראשון ובית שני, אף בענין אור התורה שירד בהר סיני כן הוא שבבית ראשון הייתה עיקר ההוראה ממנו, ובבית שני הייתה עיקרה בדעת האדם ובפלפולו, והאריך בזה רבינו הנצי"ב בקדמת עמק שאלה.

כג] ברית ראשונה וברית חדשה

בלוחות ראשונות כרת ה' עמהם ברית גמורה כמשפט הבריתות שב' הצדדים מתחייבים על חלקם, ה' הבטיחם את הארץ וירושתה וישראל נתחייבו על קיום התורה, ואף עשו מעשה כריתת ברית כנהוג ומשה הזה עליהם מדם הברית ובוזה בבאו בברית עם ה', אמנם בלוחות שניות אף לאחר שהתפלל משה והסכים ה' לכרות עמהם ברית, לא היה כלל בצורה של כריתת ברית ולא קבלו ישראל ע"ע לקבל דברי ה', אלא שהבטיחם ה' שיעשה עמהם נפלאות, ולא היה ברית גמורה כבתחילה. "כברית אשר כרתי את אבותם בארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי (ואעפ"כ) אנכי בעלתי בם נאם ה' "

והענין בזה הוא שבלוחות ראשונות כאשר נכנסו לדרך החיים, היה אפשרי ענין הברית שמתקשרים לה' בקישור גמור ותולים עצמם בו, אמנם לאחר חטא העגל שחזרו לענין הדעת ונתלו בעצמם, א"א לעשות ברית גמורה שתקשר אותם לה' והיא לא תצלח, ולכך אין ה' דורש מישראל ברית חדשה, אלא הוא נאמן בהבטחתו לעשות נפלאות עם ישראל בכניסתם לארץ. ועתה לא תיתכן ברית עם ה' אלא כאשר יתוקן לגמרי ענין הדעת, כשיושלם דבר ה' להיחזק בבריאה עצמה, וכל הרגשות העולם ודעותיו יתוקנו בדעת ה', אז יושלם מימוש ענין לוחות שניות עד שיהיו לברית גמורה בין ישראל לה', ברית חדשה.

וזהו שניבא ירמיהו (לא, ל-לג) "הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה, לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאם ה' [היינו חטא העגל שהפר את הברית הראשונה ולמרות כן המשיך ה' בבחירתו בישראל], כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם ה' נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם, ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה' ", והיינו שעל ידי שכולם ידעו את ה' מקטנם ועד גדולם ותהיה ידיעת ה' קבועה במציאות, תהיה תורת ה' קבועה וחקוקה בליבם ואז תיכרת הברית החדשה,

²⁹ והיינו שחטא העגל היה חזרה על חטא עה"ד, והעיר גיסי ר"ז שזה הוא שאמרו בע"ז ה. על חטא העגל 'אכן כאדם תמותון' שנגזרה עליהם גזרה למות כאדם בחטאו.

שבה ישראל עומדים כנגד ה' ואעפ"כ מקושרים אליו³⁰. ובמצב זה לא יצטרכו עוד את התורה הכתובה על דבר נפרד מהם כפי שהיה בלוחות ראשונות, אלא כיוון שתיכרת עמהם ברית חדשה לא יצטרכו עוד את הברית הכתובה, ולכך מעתה 'לא ילמדו עוד איש את רעהו'.

ועיקר שכינת ה' בעולם הוא בברית עם ישראל, שבקיום התורה שהיא רצונו וכבודו, אז ישכון כבוד בארצנו, ולכך נקרא הארון 'הדום רגלי אלהינו', וה' נקרא יושב הכרובים, והיינו ששוכן ה' על לוחות הברית, ובנסוע הארון אמר משה 'קומה ה' ' ובנוחו אמר 'שובה ה' ' ועיקר ענין המקדש הוא מקום לארון שבו שוכן ה' [ולכך נצטוו על המשכן מיד אחר נתינת הלוחות]. ועתה לאחר שעיקר ברית התורה עם ישראל אינה בלוחות אלא בליבם, אף עיקר שכינתו ית' בעולם היא בליבות ישראל, וזהו שנתנבא ירמיהו (ג, טו-יז) 'ונתתי לכם רועים כליבי ורעו אתכם דעה והשכל, והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאום ה', לא יאמרו עוד ארון ברית ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקודו ולא יעשה עוד, בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגויים לשם ה' לירושלים ולא ילכו עוד אחרי שרירות ליבם הרע', והיינו שלאחר שעזבו מקור מים חיים את ה' (כמו שהוכיחם ע"י מקדום ב, יג) וקלקלו ונכנסו למחלך הדעת, היא תיקונם ע"י רועי דעה והשכל בדרך ה', ואז לא יהיו תלויים עוד בארון ברית ה' הראשונה ולא יזכרוהו ולא יפקדוהו³¹, כיוון שאינם תלויים עוד בלוחות האבן אלא בדבר ה' שבליבם, ואז לא יִשָׁב עוד ה' על ארון הברית הראשונה, אלא כל ירושלים תהא כסאו ומקום מושבו, כיוון שישכון בליבות ישראל, ואף אומות העולם שיבואו ללמוד דרכי האמת והצדק בירושלים, יתוקן לבם ולא ילכו בו בשרירות, כיון שאז יהא עיקר התיקון בהכנת לב האדם לה', ולא בקבלת לוחות אבן. "והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשרי".

³⁰ ויש לדרוש דרש קרוב לפשט 'הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך', היינו שעתה הברית היא כשישראל עומדים כנגד ה' בחי' עזר כנגדו.

³¹ והרמב"ם לא הביא בה' כלי המקדש את מעשה הארון, ואפ"ל משום שהלוחות נגנזו יחד עם הארון ואי"צ ארון כשארין לוחות וכשימצאו הלוחות ימצא הארון עמהם, אמנם לא נראה כן משום דדרכו להביא הלכתא למשיחא אף היותר מאוחרים וודאי יתכן שישבר הארון ויוצרכו לתקנו, ושמא מקורו דכתיב 'ולא יעשה עוד' שלא יעשו עוד את הארון וכפשוטו דלא כהמפרשים, והיינו שמאחר שנגנז הארון והלוחות לא יחזרו עוד להתגלות כיוון שעתה אין הברית מבוססת עליהם, אלא על תורת בלבם. [ואין להביא ראיה שיחזור הארון ממה שמנה הלכות נשיאת הארון בכתף בסהמ"צ מצוה לג, דודאי זו היא מצוה מה"ת הנוהגת לדורות כל זמן שיש ארון, אלא שאם כבר אין ארון אין מצווים לעשות עוד מהטעם שכתבנו. אמנם ע"י בהשגות הרמב"ן לסהמ"צ שם שהשיג בזה על רבינו הרמב"ם וכל שלדעתו הוא מצוה בפנ"ע אפי' אין לוחות, ומה שלא עשו ארון בבית שני הוא משום שהארון היה קיים בבבל, וזה תימא גדול שהרי המצוה היא לעשות ארון ולתנו בקה"ק, ומה לי ארון בבבל.]

פרק ג. נחש תנין ולויתן

כד] בע"ח ומשמעותם

שנו חכמים (בריייתא סוף אבות) בלשון המשנה "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו", והיינו שכל ענין הנברא כאן בעוה"ז אינו ע"ד מקרה בעלמא שאחר שרצה הבורא לברוא עולם בראו באיזו צורה שלא תהיה ואין כל ענין בכוונה דווקא, אלא כל מה שנברא מכוון הוא למטרה הכללית של בריאת העולם לכבודו, ככתוב (בראשית א, לא) "וירא א' את כל אשר עשה והנה טוב מאוד", אמנם פשוט שיש בזה דרגות והיינו שעיקר גלוי כבודו הוא באדם אשר הוא צלם אלוהים, ואח"כ יש דרגה המתגלית אף בחיי הבע"ח, היות וכל החי נאצל מרוחו ית' ובכל א' נקלט ענין א' מיני רבים מדרכי ה' וטובו, וכעין שאמרו בעירובין ק: אלמלי נתנה תורה היינו למדים צניעות מחתול גזל מיונה וד"א מתרנגול, ושנינו באבות הוי עז כנמר גבור כארי קל כנשר ורץ כצבי לעשות רצון אביך שבשמים, ואף שאין כל עניניהם מתוקנים ויש בהם ענינים רבים אשר המה בהיפוך גמור לדרכי ה', כך היה ברצונו ית' לגלות בהם גלוי החיים בצורה היותר קלושה עד שענינם החומרי יגבר כ"כ על אותה מידה הטבועה בהם, ותתגלה מדה זו בצורה מעוותת, וגבורת הארי ועזות הנמר לא יתגלו אלא כשחרים לטרפם, וכ"ז מראשית הרצון הוא שיתגלה כבודו אף מבריות יותר שפלות.

וכאשר תהיה שכינתו על הארץ בצורה היותר קבועה אף תכונות אלו הנמצאים בהם לא ישמשו אלא לטוב ויגברו על נטיותיהם החומריות, יגבר האור האלהי המאיר בהם ויתוקן אף החומר. והוא אשר הובטחנו (ויקרא כו, ו) 'אם בחוקותי תלכו... והשבתי חיה רעה מן הארץ' ושנינו עליה בתו"כ "ר"ש אומר: משבינת שלא יזקו, אר"ש אימתי הוא שבחו של מקום בזמן שאין מזיקים או בזמן שיש מזיקים ואין מזיקים, אמור בזמן שיש מזיקים ואין מזיקין, וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת למשבית מזיקים מן העולם, משבינת שלא יזקו, וכן הוא אומר וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדיו ונער קטן נוהג בס ופרה ודוב תרעינה יחדיו ירבצו ילדיהם ואריה כבקר יאכל תבן ושעשע יונק חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה"י³², הרי שאף הנחש הנמר והאריה יעמדו בתיקונם ולא יהא טבעם לטרוף ולהרע, וכל הנבואות הללו ענין א' להם שכל ענין אלהי שנתגלה בעולם יהא כפי מתכנתו וענינו האלהי ללא עיוות וסטיה, וזה ענין כל מה שברא לא ברא אלא לכבודו, שבכל נברא מתגלה ענין אלהי, וודאי שכל מין כללי של בע"ח יש בו תוכן וענין לגלוי ה' בעולם.

עוד יש להקדים על דרך זה דבר פשוט שכאשר יבוא בסיפורי התורה ענין מבע"ח פלוני, אף שבדרך פשט סופר הדבר משום שכך היה, מכל מקום לא היה מסופר פרטות הבע"ח אם לא היה עקרונות לענין הסיפור לפחות ע"ד העומק ושלמות הענין, וכאשר סופר שנחשים נשכו את ישראל במדבר או ששלח להם ה' שליו לאכול, לא היה צריך לספר פרטי הענין אם לא שעקרונות הוא לענין והיה יכול לכתוב וישלח ה' בעם חיות רעות וינשכום וכן ע"ז הדרך, וכשם שבמכת ערוב לא נזכרו שמות החיות הטורפים במצרים.

וכאשר יבא נבואה על גוי ועל ממלכה או על אדם פרטי שיהא ענינו כבע"ח פלוני, לא דוגמא בעלמא הוא אלא דמוי עיקרי לענינו כבע"ח זה בתכונתו העיקרית, ולדוגמא נבואת ישעיהו (יג, ו) 'והיה ביום ההוא ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור', ודאי אין הכוונה כפשוטו אלא שנמשלו להם מצרים ואשור, ואף במשל לא היה ניתן להכתב

³² ובאמת מצינו להדיא שאף בהושע (ב,כ) נתפרש הכתוב כר"ש 'וכרת' להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח', והוא מקביל לגמרי להבטחה בתורה 'וישבטם לבטח בארצכם, ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבר בארצכם.'

ליתוש אשר בקצה יאורי מצרים ולעקרב אשר בארץ אשר, אלא יש ענין פרטי באומות אלו בדמיונם לענין הבע"ח הזה, ובאופן כללי נבין שמצרים ענינם בטומאה ובמיאוס אשר שם נקבצים הזבובים וכענין הכתוב (קהלת י, א) 'זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח', ואשור ענינם במעשים העוקצים האדם מחד ומפרישים דבש מאידך³³.

וכן כשבא בדברי הנביאים (ישעיהו כז, א-ב, ובכ"מ בשאר נביאים) מלחמת ה' עם התנן והלויתן, ודאי אין הכוונה בזה שבאמת ילחם ה' עם התנן והלויתן, אלא שהגוי או האיש אשר ענינם כענין התנן והלויתן בדברים ידועים ילחם בהם ה'. ויש להדגיש שמה שענין הבע"ח הוא כך וכך אינו ע"פ איזה ענין סודי ופנימי, אלא שכך הוא נתפס בנפש בני"א ובפרט אצל אלו השייכים יותר לתכונתו וענינו ולא להמשעבדים נפשם לענינו, ובד"כ נמצא בזה ענינים מפורשים אף בכתבי עז"י³⁴ שמתקופות קדמוניות שעבדו לבע"ח משום שראו בענינו ותכונותיו ענין נעלה ומשפיע, והתחברו לבע"ח זה או אחר משום שאף נפשם קשורה בתכונה זו, והנפש תשגב מה שעיקר תכונתה נוטה אליו.

ובפרט בענין חטא עה"ד ברור הדבר שענין הנחש הוא עקרוני, הן במעשיו והן בתוצאות החטא, ובפרט לפי דעת רס"ג (המובא בראבי"ע פ"ג) שלא הנחש דובר עם האשה אלא מלאך³⁵, ומהר"מ במו"נ ג"כ נראה שכל זה היה במחזה ולא במציאות³⁶, וא"כ ודאי שעקרוני הוא ענין הנחש לחטא ועונשו שהרי אי"ז מקרה אלא מחזה מכוון או פעולת מלאך, ואף לפי הפשטות שהוא כפשוטו מ"מ ודאי שפרטי הסיפור הם עקרוניים ובאים להעמיד את חטא עה"ד כתוצאה של הנחש וכפעולה עקרונית של הנחש, שהרי נתקלל הנחש לעולם ואיבה תהיה בינינו לבינו עד עולם. ויש לנו לבאר ענינו של נחש כפי שנראה שהיה קודם החטא וכפי שנראה מהחטא עצמו, ומצורתו כפי שנקבעה להיות לאחר החטא.

כה] הנחש ועורמתו

תיאור הנחש קודם החטא הוא 'והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה ה' אלוהים' (בר' ג, א) והיינו שעיקר תכונתו והגדרתו היא עורמתו, וענין הערמה הוא מין ממניי החכמה, אלא שענין החכמה הוא ידיעת תוכן הדבר בעצמו וההנהגה עפ"י³⁷, וענינה הפרטי של ערמה הוא בידיעת מחשבתו של השני ולחשוב מחשבות לסכל רצונו ומחשבתו, או בידיעת הענין והיכולת לעשות הפכו, ואין ענין הערמה בידיעה החכמה כשלעצמה. וזה היה ערמתו בהחטאו לחוה ואדם בחטא עה"ד, שמתוך ידיעתו את דבר ה' ואת סיבת איסור האכילה מעה"ד, בא לעשות היפך רצונו ית' ולהציג להם סיבת האיסור כאילו הוא לרעה בשבילם, למען לא יהיו כאלהים יודעי טו"ר, ועי"ז ירצו לאכול מעה"ד.

³³ ועי' ביהגר"א לישיעיהו (יא, טו) שמצרים עיקרם רע משא"כ באשור. וגיס ר"ז זימרמן ציין לשבת קכא: שזבוב מצרים וצרעה שבאשור נהרגים בשבת. [ובאמת הזבובים ענינם בטרדות הקלות שנמצאים ומטרדיים את האדם תמיד עד שממאסים עליו את מקומו, ואין לאל ידו להושיע, עד שמנסה להניח ידו על הזבוב הטורדו הוא כבר נעלם ותיכף מגיע חברו וכן כל היום, וז"ע מצרים שמונתקים מה' ואז מתוך המציאות מתעוררים הרבה ענינים מאוסים ושוליים בחיים הטורדים אותם, ועד שמטפלים בבעיה אחת כבר קופצת השניה, וכולם בעיות קלות וקטנות, שכאחד מצטרפות לדבר אחד מאוס ומעצבן, וזה נמצא בעיקר במקום חום שאין בו אויר צח כמצרים, משום שהמחבר לארץ החיים הליטעין היוצא מבית ה', החיים כולם הולכים על דרך טוב, ואין מתעוררים טרדות ומיאוסים אלו שבשולו החיים, וזה מעין ההשגחה].

³⁴ ובאמת לכשיעוין בהבליהם, דברים רבים שנראים לנו כאגדות יהיו כדברים פשוטים הקבועים במציאות, והוא משום שאנו מנותקים מן המציאות הטבעית ולא נשמע דבריה אלינו, אבל החיים כל כולם בהוי הטבעי ירגישו ענינו של כל בע"ח.

³⁵ ובכונתו אפ"ל או מלאך שהוא שורשו ומזלו של נחש או מלאך שנדמה כנחש.

³⁶ שכתב (ח"ב פמ"ב) שכל מקום שנאמר שהיה מפגש אדם ומלאך הכוונה בנבואה ובמחזה, וכ"כ גבי דבור בלעם עם אתונו, ושם בפ"ל כ' שענין הנחש עם חוה היה ע"י מלאך שרכב על הגמל (וכדאי' בפדר"א ג), ונראה שסבר שאף זה היה במחזה.

³⁷ שהרי החכם בידיעה בלבד אי"ז אלא ידיעות הנמצאים במוחו, וכאשר יתנהג על פי דעות האמת שיודע הרי נפשו עצמה קיימת כפי הצורה הראויה מבחינת החכמה, ולזה יקרא חכם.

אמנם אין לך תכונה בעולם שכל ענינה אלא לרעה, ואף העורמה יש בה לשמש לטובה ויש בה מה שאין בחכמה, שהחכם שאינו ערום מתנהג הוא ע"פ החכמה אבל אינו יודע עוצם ענינה וההפסד והרוע הבא לולי הנהגת החכמה למעשה, וע"י העורמה יוכל לצייר לעצמו האופן השני של המציאות ורעתה לולי קיום חוקי החכמה, ובזה ייראה גודל ההכרח של החכמה ששאר האפשרויות אינם ברי קיום. והיה יכול להיות ענינו של נחש על דרך זו באופן שיממש ענינו כשיאמר לאדם את סיבת החכמה וההיזק הבא בהעדרה³⁸, ובזה ישלים לאדם שנברא בצלם אלהים ונפשו מחוברת לתכנים האלהיים הנחתיים, ואין בכחו לראות ולצייר כלל היפך החכמה והטוב, ובזה שהיה מצייר לו היפך החכמה, נשלם ענין החכמה וניכר שהוא טוב מוחלט שאי אפשר בהעדרו³⁹.

וזהו שהנחש קודם החטא היה נכון להיות בעל קשר עם האדם, והיה בקומה זקופה⁴⁰ ובדעת נכונה, עד שלאחר שנתקלקלו הוצרך להשית ביניהם איבה למען הפריד הנחש מהאדם, ובלא זה עדיין היו מקושרים. ומזה נראה שהנחש מתחילת בריאתו נתגלה בו הענין האלהי היותר נעלה משאר חיות השדה, שבאריה נתגלה ממידת הגבורה ובנשר ממידת הקלות וכו', אבל בו נתגלה ממידת הדעת, וזהו שאמרו (סוטה ט): שמתחילה היה מלך שבחיות. אלא שכגודל ענינו ותיקונו כן גודל השחתתו וקלקולו אם יחטא, וכן גדול יצרו שהרי יש בו דעת ובחירה להמרות ולקלקל טבעו, מה שאין במי שיש בו מידת הגבורה שאינו נשאר אלא כפי המידה שנתגלתה בו ואין לו בחירה רבה לשנות ענינו.

ולכך באמת חטא עה"ד טו"ר היה קשור בפרטות לענין הנחש, שהרי קודם החטא היה האדם מקושר רק לענין האלהי שברגשותיו תשוקותיו ואבריו, ולאחר שחטא באכילה מעה"ד נהיו כל אלו לענין התלוי בבחירה בין טוב לרע, בין צורתם המקורית האלהית לבין צורתם החומרית הנתוקה מה', ובחטא זה נהיה האדם דומה בענינו לנחש בענין מה, שאין טבעו מתפרשים אצלו בהכרח כפי שנטבעו בו ע"י האלהים, אלא פעמים שאדברה חכמה ותוכן שנתן בו שמשו לענינים הפכיים לרצונו ית', וזה שאמרו רז"ל (שבת קמ"ג) בא נחש על חוה והטיל בה זוהמה, והיינו שנתחברו בענינם ונתקלקלה ממנו, ועי"ז אין מתנהג האדם עם טבעי העולם כפי מה שראוי להם, אלא ההיפך שמתוך תוכן זה הקיים בלבבו מתנהג להיפך ממנו. [וודאי שעדיין עיקרו צלם אלהים אלא שיכול ללכת ברוע מדעתו].

כיוון שבחר הנחש להערים על ה' ועל האדם, ולפתות לחוה בצד ההפכי של הטוב, לגלות לה סיבת האיסור באופן שיהיה בעיניה לטוב, בחר לגלות ערמתו בצד הנגדי לקב"ה, נקבע בזה ענינו ותכונתו להיות עומדים נגד ה' ונגד משיחו, לפתות לאדם ולצייר לו איך כאשר תכונתו תפעל בצורה שונה מצורתה המקורית האלהית אז תצליח ותשכיל, ובזה נקבע ענינו כמנגד לצורה האלהית של הבריאה, הוא המצטייר בעיני בני אדם ככח רוע עריץ ושליט בעולם [כידוע מצויירי הדרקונים], ומסיבה זו כאשר באים הנביאים לתאר מלחמת ה' בכוחות הרוע, מתארים את זה כמלחמה בתנין ולויתן.

³⁸ ואין הכוונה בדווקא שיאמר לו היפך החכמה, וכשם שכאשר דיבר עם חוה לכא' לא היה זה דיבור ממש וכמ"ש רמב"ן ורס"ג, אלא הכוונה שכך היה נרמז ונגרם ממנו לאדם, אמנם ראב"ע כ' שהיה מדבר ממש.

³⁹ עוד יש ערמה לטובה והוא הערמה שדיבר בה בס' משלי כל ערום יעשה בדעת, לתת לפתאים ערמה, אמנם ערמה זו באה לאחר שהתחיל אדם אחר או תכונה אחרת במחשבות רוע וזדון, ולזה צריך ערמה להבין מחשבתו ואיך לעשות היפך מזה, אמנם זה לא יתכן אלא לאחר שיהא בעולם אנשי רוע שצריך להלך נגדם, אבל במצב הראשוני של הבריאה, שאין אלא לרצון ה', אין לך ערמה זו משמשת לטובה אלא באופן שנתבאר.

⁴⁰ סוטה (ט): אני אמרתי יהלך בקומה זקופה עכשיו על גחונו ילך, וכ"כ ראב"ע, והדעת נותנת שלא הושפעו האדם וחוה מבהמה ככל הבהמות מהלכת על ארבע, ועיש"ע בסוטה שהיה עינו מתחילה כאדם בענין מה, וכיון שקלקל ירד מדרגתו.

כז] תיקון קלקול הנחש- וקללותיו

'מִפֶּרַח מַחֲשָׁבוֹת עֲרוֹמִים וְלֹא תַעֲשֶׂנָה יָדֵיהֶם תּוֹשִׁיחַ' (איוב ה,יב), כשם שנתבאר שכל נברא יש לו תכלית ותיקון ו'לא ידח ממנו נדח', אף הנחש שמתחילתו היה יכול לשמש בערמתו לטוב להראות הכרח דרך ה', אף עתה שבחר לנגד לענין האלהי לא יעלה בידו. עתה יהא תיקונו כאשר יראו הכל שכל הדרכים שהם היפך הצורה האלהית של הבריאה תהו והבל ואין להם קיום, ואדרבה ע"י מרידתו בדרכי ה', מתגלה ומצטייר שכל שאר הדרכים החילופיים רעים המה ואין להם קיום, והאילילים כליל יחלוף ונשגב ה' לבדו ביום ההוא. מה שביקש שיהא האדם כאלהים יודע טוב ורע, אכן יתקיים לאחר אלפי שנות ניסוי, אז ידע האדם מדעתו מה הוא טוב ומה הוא רע, ויהא דבר ה' האלהי מצוי כאן בעוה"ז.

וענין קללותיו הוא שנקבע בו ענין זה שאינו בא לטובת האדם ומטרתו האלהית אלא הרי הוא מנגד לו 'ואיבה אשית', ושנשנתה ענינו מלהיות מלך חיות השדה והערום שבהם 'על גחונך תלך', ומעתה הרי הוא הפחות שבחיות בענין התכונה האלהית הקיימת בו, שאין בו ערמה אלא לרוע להמית האדם ואין בו כלל גלוי מידה אלהית, ואין מתגלה בו אלא שדרכי הרע דרכי מות הן ואין קיום אמת לאדם ולעולם אלא ע"פ חוקי האמת והצדק שנטבעו בו מבריאתו, וזה ענין ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה, והיינו שעתה הרי הוא מחוסר טובה לגמרי וכמעט ואין בו גלוי אלהות.

ויש להדגיש שוב שאין הכוונה בכל זה שעדיין הנחש מחטיא האדם שהרי אין לנחש כל קשר לאדם, אלא הענין הוא שקודם החטא היה הנחש משתמש במידת הערמה, וממדה זו בא אף לאדם הרצון לדעת ולהיות כאלהים יודע טוב ורע, ממה שראה האדם את הנחש מתנהג בערמה ואינו חי בהכרח כפי הטבע האלהי שטבע בו ה' ולמרות כן אינו מת, ומזה נתעורר בחוה ואח"כ באדם הרצון לאכול מעה"ד ולא חשו לצווי ה', והיינו שטבע הערמה של הנחש ערב לאדם ונצטייר אצלו בצורה שיהא הוא עצמו כאלהים ומחליט עניניו לעצמו⁴¹, והוא אשר נתקלל שיהא כאויב וממית לאדם ושיהא שפל מכולם, ותצטייר אצל האדם הערמה ואי הנאמנות כאויב שפל הממית לאדם, והיינו שתכונה זו תצטייר כך ע"י שהנחש הוא כזה. ואף שיתכן שמתחילה קודם החטא הייתה החטאתו בדיבור ממש, מ"מ ודאי כל מה שדרשנו על קללות הנחש אינו אלא על תכונתו ועל מה שהוא מייצג, שהרי עתה אין בו דעת ודיבור. וע"ד האמת שורש א' לתכונת הנחש ולתכונת הערמה, וכשתשמש הערמה לקלקול יקולל הנחש, ולכשיתוקן הרוע, אף הנחש יבוא על תיקונו כפי שורש בריאתו.

כז] טוב ורע

ובכדי שנבין היטב ענין זה של הנחש, יש לנו לבאר ענין הטוב והרע בנפש האדם, ומה היה בו קודם החטא, ומה היה לאחר החטא שנכנסה בו מזוהמתו של נחש.

האדם נברא בצלם אלהים, והיינו שיש בנפשו כל עניני הטוב האלהי, ולכך כל תכונות נפשו בשורשם טובים וטהורים ואין בו רע, וכיון שהוא עצמו טוב וישר והוא ענין אלהי, אף הרצון שיש לו בקיום עצמו ובטובתו טוב הוא, שהרי ודאי קיום והשבת ענין אלהי בעולם טוב הוא, ואף תשוקותיו ותאוותיו אין בהם כל רע, שהרי ודאי שתשוקת הטוב לטוב ולא לרע, ואף תאוות האכילה והמשכב ושאר הנאות, שהרי כיון שכולו טוב לא יתכן שתהא הנאה שלא לטובתו, ולמה לא ישביח עצמו בכל חלקיו ובכל תכונות נפשו, ויש בזה אף משום תכלית

⁴¹ ונראה שזה סיבת האלהות בשנים קדמוניות בבבל מצרים ורוב התרבויות הקדומות [כידוע מכתביהם, ובע"ז בכ"מ דצלם דרקון הוא ע"ז, ודרקון היינו נחש כידוע וכ"נ מב"ב טז. בהא דדרקון מכיש לאילה ברחמה וודאי שהמדובר בנחש וכן בזהר הביאו גמ' זה על חו"א]. שעדיין נשתייר ברעים שבבני האדם הערצה לנחש מלפני החטא, ולמרות קללותיו עדיין היו שממדו והעריצו את ערמוניות ותכונותיו הרעות, והוא משום שנשתקע בהם ענין חטא עה"ד, אמנם עצת ה' היא תקום וסופו של דבר נתקיים באופן מוחלט 'ואיבה אשית'.

הבריאה ורצונו ית' שהרי ודאי חפצו בטובת צלמו השלוח כאן בעה"ז שהוא גלוי ענינו בעולם, וכדמצינו בשבת נ: "רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו שנאמר כל פועל ה' למענהו" ופי' רש"י משום שהאדם צלם אלהים, ואף אם לא נבין איזה ענין ורצון אלהי בשאר הנאות, מ"מ ודאי נדע שלא דבר ריק הוא, ואם רצון דמוי האלהים הוא לא יתכן שרצון זה רע הוא, כללו של דבר אין לך באדם עצמו ענין רע כלל.

אמנם אף שהאדם תשוקותיו ותכונותיו טוב גמור, מ"מ למעשה לא יהיו כל מעשי האדם ותשוקותיו טוב אלא א"כ יעמדו בשיקול גמור ותהא כל תכונה ותשוקה במקומה הראוי לה ולא תחרוג ממסגרתה, ולדוגמא כאשר תכונת הרחמים תעמוד בלבו של אדם יתר מכדי המידה ולא תשמש רק בגבול הראוי לה, ירחם האדם על האזכרים ויתנגד לכל מעשי צדק להעמיד האמת, ורק ירגיש את גודל נסיונו של החוטא עד שתמיד יאמר שלא הוא האשם בזה אלא כך הם תכונותיו, וכן להיפך אם ישתמש בתכונת הצדק יותר מענינה, ידרוש עשיית הדין עד תומו בכל עושה עוולה ולא יהא אצלו השיקול של קיום האדם ושלא להענישו עד שלא יוכל לקום ולשוב, ולא יהא אצלו השיקול של נמיכות החוטא וגודל תאוותו לחטא שהיא סיבת כשלונו. ויש אשר ירגיש טובת העולם כולו יותר מאשר ירגיש טובת היחיד, ויפעל פעולות להאדרת הכלל ע"י הזנחת העניינים והחלשים, או אף ע"י השמדת בעלי מום משום שאינם מקדמים את הכלל ואינם אלא למשא על הציבור, וזה השחתה גמורה של מידותיו. ויש אשר ירגיש תחושת הצדק שהאדם הוא נעלה ובעל חשיבות ואין לעשוק זכותו יותר משירגיש הקדושה והיושר, ויחליט שאין ישות מחוץ לאדם היכולה להחליט ענינו אלא הוא אדון לעצמו, וזה הרס כל פינות התורה, וכן כאשר יחוש האדם רק את האלהים בשמים ולא את האדם על הארץ, יבוא לעוולות רבות. וכן שייך בכל התכונות והמידות שכאשר הם יוצאים מגדרם, הם הם שורשי הרע.

וכן יהיה ביתר שאת ברצונות האדם ותשוקותיו, אף ששורשם בקדושה מ"מ אם ירגיש האדם רצון זה רק על עצמו ולא על אחרים, זהו שורש שחיתות כל המידות שבין אדם לחבירו ואף שאין כאן בשורש רצון רע אלא רצון טוב שנתגלה כאן ברבוי וכאן במיעוט, אלא כיון שאינו בשיקול הוא הוא שורש הרע, וכן בענין תאוות האכילה והמשכב שכאשר ירגיש האדם תכונה זו יותר מאשר ירגיש את תכונת הרוממות והקדושה שבו, הרי הוא מסתאב ומתגעל במאכלות ומשכבות טמאים, ואף כאשר אנו מתגעל ומתטמא בתועבות ממש, אבל מרגיש תאוות אלו יותר מאשר יפשי אויתך בלילה 'מה אהבתי תורתך', הרי הוא מגביר בו החיבור לטוב הגשמי מאשר לרוחני, וכאשר ריק הוא מאור ה' ומשפטי ודרכיו אין נפשו מתעדנת באור ה', ואף תשוקותיו אינם תשוקות אלהיות, אלא תשוקות גסות וחומריות, וכן אם ירגיש תאות המשכב יותר מאשר ירגיש ענין בעלות ואישות איש על אשתו, יחטא בא"א, או אף אם ירגיש תשוקה זו יותר מאשר בעלות האדם על עצמו יחטא באונס. וכן כל המידות התשוקות והתכונות אף שכולם שורשם בטוב מ"מ כאשר אינם בשיקול ואין המעשה נשקל ע"פ כולם הרי הוא עלול לרע יותר מאשר לטוב ויכול הוא להתהפך לאבות הנזיקין והטומאה. ולא תהיה רעה אצל האדם שאין שורשה בטוב שהרי לא ישתוקק האדם להפכו, וכל שטוב לו טוב הוא באמת שהרי בצלם אלהים הוא, ואין רע אלא כאשר אין הרצון עומד בשיקול הנכון.

ויש לידע שלא זו בלבד ששאר המידות נהרסות כאשר אינו מסתפק מהם אלא אף התכונה שאותה הוא מרגיש ובה הוא חפץ, אף היא אינה מתקיימת ללא החיבור לשאר התכונות, וכל מדה בפני"ע בשורשה קשורה היא לשאר המידות, עד שאם לא תתייחס לשאר המידות אף על מתכונת עצמה ללא תעמוד, והיינו שאף תאוות המשכב מושרשת בקדושה [שלא להתגעל בעריות] ובצדק [שלא לנאוף ולאנוס], ואף הרחמים לא יתקיימו אם לא יכוננו בדרך צדק ומשפט וכאשר

תהא רחמנות ללא צדק, אף רחמנות לא יהא בידה כמאמרם במד"ת (מצורע א) המרחם על האכזרים סופו להתאכזר.⁴²

וכן לגבי ג' יסודות התורה שהם ג' עניני מצוות א. עבודת ה', ב. בין אדם לחבירו, ג. קדושת האדם עצמו [בכדי שיהא ראוי לשכון בו כבוד ה']. וכאשר ירגיש האדם רק מציאות ה' ויעבוד אותו אמנם לא ירגיש מעלת האדם וזכויות חבריו, אין משמעות לאלהים זה כאשר אינו אומר כלום על נמצאי העולם, וכן מי שאינו מרגיש אלא הזכויות שבין אדם לחבירו, אף זה לא יעמוד בידו שהרי אין לאדם זה שום מעלה ומה יתרונו משאר בע"ח ומה זכות יש לו, וכן אם ירגיש רק את מעלת האדם וקדושתו ולא ירגיש שמעלת האדם היא שבצלם אלהים הוא, אף קדושת עצמו לא ירגיש, שאם אין מעלתו אלא מעצמו ולא מענין גבוה ממנו שאליו הוא משועבד אין משמעות לקדושה זו, ומה בצע לעסוק בקדושה שהוא עצמו הבסיס לה, ירצה ירגיש לא ירצה לא ירגיש, ומה לו לשגע עצמו. ואין אפשרות אלא לחיות בג' מושגים אלו שהאלהים ברא את כלל מין האדם ומשם נובעת קדושת ומעלת בני"א שלו ושל חבירו. וכן בכל תכונה ומדה ומשפט היוצאים מאתו ית' שכיון שכולם שורשם באחדותו ית' אין קיום אף לדבר עצמו לולי שאר המידות, ואף שכשאינן מרגישים השיקול ביניהם יכולה כל מידה לילך ללא יחס לחברותיה, מ"מ סופו של דבר אין לכל א' מהם קיום לולי חברותיה, ואין התיקון אלא כאשר יושלמו כולם יחדיו.⁴³

כח] קלקול הנחש

וכמשנ"ת בתחילה אף שהאדם צלם אלהים וכל תכונותיו שורשם בה', מ"מ אין באדם את איחוד הכוחות במשקלם הנכון כפי צורתם העליונה, אלא יש לו את דרך החיים להיות רצונו תלוי בה' ובזה ישקול איך וכמה יקח מכל ענין, ויש לו את דרך הדעת שבה הוא מתנתק מה' ושוקל את הדברים בדעתו בצורה עצמאית כפי סדר העדיפויות החומרי וכפי ענינו התחתון והעפורי, ואז אין נשקלם הדברים כראוי. וכפי שנתבאר סיבת הדבר שלא נברא האדם בצלם אלהים מושלם שמאוחדים בו כל התכונות בשיקול הנכון, בכדי שאף מתוך העוה"ז תתברר דרך הטוב ויתגלו בו דרכי ה', ואם יושפע בצורה מושלמת אין העולם מצד עצמו מגלה את כבוד ה'. והנה אם היה הולך האדם בדרך החיים לא היה נצרך להתגלות כבוד ה' בעוה"ז אלא בהחלטה וההשתייכות של האדם, והיינו שהיה נגלה שהאדם התחתון בחר בחיי החיים בהי"ת, אמנם עתה לאחר שחטא ואין האדם והעולם מקושרים לה' צריך כבוד ה' להתגלות מכל פרטי העולם, שיבורר שאין להם קיום אלא בדרך ה'.

ועל ענין זה שיבחר האדם בדעת ולא בחיים, פיתהו הנחש שיהא עצמאי וישקול הדברים מתוך דעתו הוא ולא מהמבט הכללי של ה', וזה ענין הנחש לנתק ולהפריד בין התכנים כולם ולהבדילם מהחיים העליונים המאחדים. וכאשר אכן כל תוכן יהיה עצמאי ונבדל ולא ישגיח בשאר תכנים, ימות התוכן שהוא ריק מכל כאשר הוא אלהים לעצמו ואינו יונק מענין גבוה ורחב ממנו, ובזה יהא תיקונו שיבורר שכל התכנים מצד עצמם אינם מתקיימים לולי הקשר לחיים העליונים המאחדים עם התכנים כולם.

ויש להדגים את קלקול הנחש ותיקונו בענין העררה שנתפרש בתורה שנתקלקלה בחטא.

⁴² ושורש הדבר בעולם התווה ובשבה"כ וכמו שנתבאר בריש ספד"צ 'עד דלא הוה מתקלא לא הוו משגחין אפין באפין, ומלכין קדמאין מיתו וזיוניהו לא אישתכחו, והיינו שבתחילה הושפעו לעולם המידות בצורה מנותקת שאין מתייחסים ומשגיחים כלל א' בשני, וזה אשר גרם למיתת עצמם, ובעולם התיקון חזר קצת ענין איחודם, והשלמתו תלויה בעבודתנו. ⁴³ וז"ס 'דעת במקום כתר קיימא' ומתקלא דדעת המתעטר מן הכתר, וקודם החטא היה המתקלא בכתר ולאחריו ירדה לדעת. והיינו שמתחילה יכול היה האדם לשקול הנהגת עניניו ע"פ תכונת חיבורו לה' שהוא הכתר ועכשיו מחליט ע"פ תכונותיו עצמו וע"פ הדעת שנמתא דוק', וז"ס 'ערומים יכתרו דעת' (משלי יד, יח). שע"י הערמה ירד הכתר לדעת, והוכתרה הדעת להיות בראש המידות, ובתקונו ע"י הערמה והדעת מבחין בין רע לטוב ומתחבר לה' דרך הדעת ואז עושה הדעת לכתר, והיפוכו 'פתאים נחלו אולת' שלאחר החטא כל שאינו בר דעת הולך אחר התהו ומאיל.

השינוי שנתפרש מיד לאחר שאכל מעה"ד הוא שלפני החטא התבייש מהיותו ערום ועריה ולאחר החטא התביישו בזה ויעשו להם חגורות, והיינו שמתחילה לא ראו כל פגם בערוותם ולא התביישו בזה ואח"כ ראוהו כפגום והוצרכו להסתירו, והוא משום שתאוה זו גדולה מאוד וקודם החטא לא היה בה כל רע ואחר החטא כמעט כולה נהייתה רע. שורש תאות החיבור בין איש לאשתו הוא להתחבר ולהיות ל'בשר אחד', ובצורה זו הוא טוב מאוד שהרי הוא אשר רצה הבורא שיהיו מאוחדים זה לזה בצורה של עזר ושכל א' משלים השני, ואדרבה חיבור זה הוא השלמת הבריאה והעמדת האדם על תקונו, וזה שורש תאוה זו בתקונה, שהוא רצון טהור וקדוש כביכול להעמיד דיוקן ה' שבאדם על תקונו.

וכאשר חטא האדם וניתקו תכונותיו מה', אף תאוה זו שונתה מלהיות ענין אלהי והחלה להיות תשוקה המונהגת בעיקר ע"פ הנאת האדם ולא ע"פ רצון החיבור להיות יחיד, והוא אשר נתביישו כאשר נגלה להם היאך אין תשוקותיהם מתפעלים ע"פ הראוי והישר אלא ע"פ הנחמד לשעתו. והנה אף לאחר החטא עדיין היה האדם מקושר לה' במידת מה ולא נותק ממנו בבת אחת ועדיין היה בו עיקר הדבר שאינו מתאוה אלא ע"פ מה שראוי לו להתחבר אליו, ומדור לדור נשתנה ענינו מחיבור לתאוות גופים, ומתחילה עדיין נשארה תאוה זו בכדי לפרות ולרבות שאף שבהם אין החיבור מושלם מ"מ יש מהם תוצאה מחוברת שבה הם מתאחדים ומתחברים, וכאשר עוד נתרחקו המעיטו אף בפו"ר וכאשר עוד נתרחקו לא ראו כלל קשר בין תאוה זו להקמת משפחה עד שאפשר בצורה רשמית שיהא לא לשם חיבור ולא לשם יצירה משותפת, וכאשר נתרחקו עוד ערב להם חיבור משכ"ז ונשים המסוללות, וכל זה הוא תהליך תאוה זו משורשה בחיבור נפשי כצלם אלהים עד ירידתה לתחושה גופנית בלבד, ועוד עתידיים לירד עד שאף חיבור לחיי אדם לא יצרכו ויספיק להם חיבור לחי בעלמא 'ארור שוכב עם בהמה', עד אשר אף לא יצרכו חיבור כלל ויהא די להם בתחושה גופנית בפני"ע, [זו"ע חומר הז"ל שהוא קיצוניות היפך הצורה השלימה של החיבור].

והנה בכל משך תהליך התדרדרות זו, עדיין יש בעומק נפשו את שורש תאוה זו בשלמות ורוצה בחיבור אמיתי שיהא עזר כנגדו, אלא שכיזון שאין מרגיש אלא את עצמו ולא את שורשו האלהי לא יכול להרגיש החיבור לאשתו, היות והחיבור בין שניים הוא רק בהתקשר שניהם לענין עליון ששניהם מאוחדים בו, ולכך ירדה תאוה זו לתחושה גופנית, אמנם ודאי אין צורה זו של התאוה מספקת את שורשה, והשורש בנפש דורש את מימושו וככל שהתשוקה המעשית מתרחקת כן יחסר לשורשה בנפש את סיפוקה, וכאשר התשוקה המעשית תאבד לגמרי מענין החיבור, אז תדרוש התשוקה השורשית את מימושה ביתר שאת וביתר עז, ולמען תשוקתו זו עצמה לא יהא לאדם אפשרות אלא לחזור לשורשה המתוקן של תאוה זו.

וכענין זה כל קלקולי הנחש ותיקונו.

כט] ים מעיין ויבשה

ויש לבאר ענינו המציאותי של הנחש ואיך הוא מתקשר למשנ"ת בענינו הפנימי, וכן יש לבאר ענין נחשי הים התנן, והלויתן. וקודם שנבאר ענינם יש לבאר המקום שהם באים מתוכו, ובענינו הם פועלים, משמעות ענין המים, הים, המעיין, והיבשה.

המים הם חיי הכל, החיים צריכים לרטיבות המים, והם המקיימים את החיים ומפריס אותם, והצמא הוא מוות מתוך התיבשות וריקון הנפש שנמשלה למים 'שפכי כמים לבך' (איכה ב, יט) וכן דברי האשה החכמה לדוד 'כי מות נמות כמים הניגרים ארצה' (שמו"ב יד, יד) 'ועתה נפשנו יבשה אין כלי' (במדבר יא, ה), ובחולין (קכ). דרשו לחייב איסורי אכילה כשגמעם בדרך שתייה 'נפש, לרבות את השותה', מבואר שהנפש קשורה ליסוד המים. ואף האדמה הצחיחה למים היא צריכה, וכל

מקום שיש מים האדמה פוריה ויש שם חיים, וכל מקום צחיח ויבש אין בו חיים ואין בו פוריות, המים הם התרעננות החיים והתענוג הקיימים בחומרם⁴⁴.

גשם וטל, הם המים הבאים מן השמים וזה החיות היורדת לעולם מה' המזככת ומפרה את החומריות הארצית כדכתיב 'ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה' (דברים יא, יא), ואף תוכן החיים היורד מה' נמשל אליו 'אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה' (הושע יד, ו), 'יערוף כמטר לקחי יזל כטל אמרתי' (דברים לב, ב) 'כאשר ירד הגשם והשגל מן השמים... כן יהיה דברי אשר יצא מפיו'⁴⁵ (ישעיהו נה, ז), 'ויבוא כגשם לנו' (הושע ו, ג).

הים הוא החיות הקיימת כבר בעולם אף ללא קשר למקור מים חיים, ללא קשר ישיר לה', ולכך מימיו מלוחים ורפושים ואינם ראויים לשתיה, אין חיותו מחיה אנשים והרי הוא מקום שם וריק, ולא עוד אלא שנראה כמתגאה במימיו ורוצה להתפשט על העולם כולו ולהטביעו, 'וינהום עליו ביום ההוא כנהמת ים ונבט לארץ והנה חושך צר ואור חשך בעריפיה' (ישעיהו ה, ג), 'האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חוק עולם ולא יעברנו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברונו' (ירמיה ה, כב), ואף רגשת החיים האנושיים ותכניהם שאינם קשורים לה' אליו נמשלו 'והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויהמו מימיו רפש וטיט' (ישעיהו ז, ט), ולכך אף הוא נתפס אצל האדם כמקום המוות והחיים הקיימים בו נתפסים אצל האדם כמתים כפי שאמר איוב (כ, ה-ו) הרפאים יחוללו מתחת מים ושכניהם ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדונו⁴⁶, וזהו שאמר בב"ב (ע"ד:) שרו של ים רהב שמו, שהים מתגאה ומתפאר במימיו ורצה שיתפשטו על כל העולם, וכן החיות הארצית המנותקות מה' מתגאה בעצמה ורוצה להתפשט על העולם לבלי תת מקום לחיים היורדים מה', והתפשטותה על כל העולם היא היא המוות לעולם.

המעין הם המים הזורמים מן האדמה ממקום טוב ונאה, ולכך מימיו צלולים ומתוקים, ומקומו הוא מקום חיים 'והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו לא יראה כי יבא חוס' 'נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קדוש משכני עליון', ובראשית הבריאה אף היה יוצא מעיין ממקומו של ה', מגן עדן לארבעה קצוות העולם, וכן לעת"ל 'ומעיין מבית ה' יצא'.

והיבשה הצחיחה הוא מקום יבש שאינו מחובר לרטיבות החיים, ללא חיות הקיימת בעולם וללא חיות הבאה מן השמים, אבל אינו שומם כים אלא הוא מקום יישוב בעלי החיים, החיים מן המים, מן הים מן הנהר או ממטר השמים.

ל] כדעה את ה' כמים לים מכסים

בישעיהו (יא, ט), 'ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים', הומשל ענין התיקון השלם של הבריאה כולה בדעת ה' לכסוי המים לים, וכן בחבקוק (כ"ד) 'כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' כמים יכסו על ים', ויש להבין מה ענין שנשנתה לנו נבואה זו שיהא העולם מלא דעת ה' ככסוי

⁴⁴ וכ"כ מהר"ח בתחילת שערי קדושה, והגר"א במשלי (כה, כא). וזה בניגוד לאור שהוא חיות הנשמה המאיר הראיה וההשגה ואינו מכלל החיים עצמם אלא מאיר האדם מבחוץ, ואף לא כאויר שהוא קיום החיים הבסיסי ממש שבלעדיו אין חיים כלל, אלא המים הם הרגשת החיים לאחר שכבר יש נשמה באפו, והאיש אשר נשמה באפו ואין לו מים יתעלף וישאל את נפשו למות.

⁴⁵ ובהלים (קמז, יח) 'שלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים' והיינו שהשגל נמש ע"י הגשם שהוא דבר ה' הנשלח אליו, ואף בזה רואים שהגשם נקרא דבר ה'. וגוסי ר"י זימרמן ציין לב"ר (יג, ב) שהגשם משרה רוח"ק על הבריות, והיינו שתוכן פנימי זה של הגשם קיים בו בפועל.

⁴⁶ ע"י שמו"ר (טו, כב) שאוקיינוס נקרא ים המות, אמנם מקור השם אוקיינוס הוא מאמנות אויל של בני יון הקדמונים שהאמינו שהים הוא האל המעניק חיים לכל הקשור למים, והוא משום שהצורה הטבעית לראות במים את מקור החיים, אלא שהנעקשים והפתלתולים בנפשותם ראו את זה בים העכור, והישרים בלבותם ראו את מקור החיים בגשם היורד מן השמים או במעיין.

המים לים, וכי אין דברים אחרים המכסים ומה ענין מים וים דווקא? ועוד היינו מים היינו ים? ושמעתי (בהקלטה) מהגרי"ש זילברמן זללה"ה לבאר בזה שכשם שהים גדול ורחב ידיים ואינו אלא מים, כן ייראה שהעולם כולו ותכניו אינו אלא גלוי כבוד ה', כשם שהים הוא עצמו מים כן הארץ היא עצמה כבוד ה', וכשמצב זה יתקיים אז הבריאה כולה תיתקן ואף הנחש יתקן ושעשע יונק על חור פתן. ועדיין יש לבאר בזה מפני מה הומשלה הארץ לים וכבוד ה' למים.

ולפמשנ"ת שהתכנים האנושיים והארציים שאינם קשורים לה' הם הנמשלים לים, והמים החיים מן המעיין או ממטר השמים הם המבטאים את התוכן הארצי האנושי הבא מה' ומקושר אליו, 'כמים לים מכסים' הוא ביטוי לתוכן החיים האלהי המחיה ומרפא את תכני החיים הארציים שאינם מקושרים לה', ובזה הבריאה ותכניה הארציים כולם הם גלוי כבוד ה', שאינו מרע ואינו משחית ואינו טורף ומזיק, ופרה ודב תרעינה יחדיו ושעשע יונק על חור פתן.

ויש להוסיף שע"ד חכמת הספירות הים הוא בספירת המלכות, ואף שאין לו את עיקר ענין המלכות המקבלת התכנים כולם בקטנות ומוציאה מהם ענין אחד מתוקן, כאשה המקבלת זרע ומוציאה ולד, וכרקע המקבלת זרע ומוציאה פירות, ולכאורה במה ענינו במלכות? ולדברינו יתבאר שעיקר הגלוי הסופי וצורתו השלימה אינו בהתרבות הפרטים, אלא כאשר מכלול פרטי הבריאה עצמם יגלו את כבוד ה' אז יהיה את הגילוי השלם המורכב מהפרטים כולם. וזה ענין התיקון הכללי שבמלכות שנמשל לים.

לא] נחש תנין ולויתן

ועתה נבוא לבאר ענין הנחש, של ים ושל יבשה.

ויש להקדים דבר ידוע שאף שודאי עיקר נחש הוא ביבשה 'דרך נחש עלי צור' (משלי ל"ט) 'נחש עלי דרך' (בראשית מט, יז), ועיקר תנין הוא בים 'ויברא ה"א את התנינים הגדולים ואת כל נפש חיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהם' (בראשית א, כב), וביחזקאל (כט, א), 'התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו' [וגם שתנין יש בו מלשון נונא], מ"מ פעמים רבות מצינו נחש ותנין מתחלפים וכמו שמצינו שמטה משה נהפך לתנין ולנחש, וכן פי' רש"י גבי 'חמת תנינים יינם' (דברים לב, ג) דהיינו נחשים, ובשבת (ק:.) דנבוכדנצר רכב על אריה וקשר תנין בראשו וודאי אין קושרים בתנין אלא בנחש וכן פי' רש"י, וכן במקומות רבים אין מספר, וכן מצינו להיפך שאף לויתן נקרא נחש 'לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון' (ישעיהו כז, א), ובעמוס (ט, א) 'ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכס', וכן נראה שלויתן ותנין קרובים בעינים 'אתה... שברת ראשי תנינים על המים אתה רצצת ראשי לויתן' (תהלים עד, יד), ומכ"ז נראה שנחש, תנין, ולויתן, קרובים זל"ז וכמעט שענין אחד להם.

ובאמת קודם שהחטיא הנחש את האשה, הייתה קומתו זקופה (סוטה ט:.) וקללו ה' על גחונך תלך' ואט אט נפל וידיו שמשו כרגליו הקדמיות, ועוד ירד עד שזחל על גחונו בסיוע ידי ורגליו כתנין ולטאה, עד שבסוף אף בידיו ורגליו לא נשתמש ואבדו ממנו ותהליך זה לקח דורות ע"ג דורות עד שהלך על גחונו ממש, ועוד היו מכירים ממנו מעט בדורות מאוחרים כהמעשה בדניאל שהרג את התנין היבשתי שהיה אלהי נבוכדנצר (הובא בב"ר סח, ג), ועוד נמצא במקו"א באורד, ובכל הדורות נשתמר זכרונו באומות העולם כחיה מפחידה בעלת יכולות גבוהות מאוד וברוב האומות שימש צלם תבניתה כע"ז וכמו שאמרו בע"ז מג. דצורת דרקון אסורה כצלמי ע"ז ופי' שם בגמ' דדווקא אם יש לו סנפירים אסור והוא צורת דרקון הידוע שאף שהיה בהמת יבשה היה לו מסימני חיות הים⁴⁷, והיה נקרא בלשונותיהם דרקון, לויתן, נחש, תנין, ולא היו להם כ"כ שמות מחולקים ומוגדרים לכל מין, וכל העמים הקדומים היה להם צורת דרקון בעניני

⁴⁷ ויתכן שהיה בע"ז חיים ודיבשה יחדיו שנבאר מן הרקע ובמשך הדורות נפרדו לגמרי ובפרט לאחר שכבר הלך על גחונו ממש שכבר היה לו צורה אחרת לגמרי מתנין.

הע"ז שלהם והוא היה כעין נחש ותנין והיו מייחסים לו כוחות גדולים, והיה להם דרקון דים ודרקון דיבשה, ונתפסו את שניהם כמעט כענין אחד עם תכונות של נחש הנושך והמזיק⁴⁸.

והענין הוא שבתפיסה האנושית שיש לכל בעי"ח מדה אחת כגון נאמנות לכלב וגבורה לאריה היה לשניהם תכונה אחת בנפש האדם, והיינו משום שבאמת יש להם ענין משותף אלא שהוא ביבשה והוא בים, ויש עוד את הלוייתן שיותר ענינו כדג מאשר כתנין אמנם בכל אופן אף היה נתפס כענין א' מאלו החיות. וכיון שדברו בהם בתני"ך ובאגדות הרבה יש לנו לעמוד על חילוק תכונותיהם ומקומותיהם בתכונות נפש האדם.

לב) ענינים הפנימי של הנחש הימי והיבשתי

התנין נחש של ים הוא, ודרכו לעמוד במים הרדודים של הים או היאור ולהמתין לבני"א ובעי"ח הבאים להסתפק מן המים ולטורפם, הוא הרוע הקיים מתוך החיות הקיימת בעולם עצמו, הוא המפתה את האדם הנהנה בהנאות עוה"ז בתענוגים ובחיות הארצית, שיהנה מזה ללא קשר לה' ולצורתם האמתית בשורשם. הוא שרו של ים הרוצה להרטיב העולם כולו ולשוטפו בחיותו, בלא ליתן מקום כלל לגבולות של חיים, בלא ליתן מקום ליבשה שבו מקבלים חיות גשמית מה' הנותן יורה ומלקוש, ורצונו זה הוא חורבן ושטפון העולם שלא יהא בו מקום ליבשה ולחיים, שיהא מלא תענוגים ולא יהא בו מקום לחיות אלהית.

ולויתן הוא הדג הגדול ביותר בים, הוא נראה שר של ים (וכדאי' בב"ב ע"ד): 'הוא מלך על כל בני שחף' (איוב מא, כו), הוא המבטא את הים עצמו המנסה לשטוף את העולם במימו, ואינו כתנין

⁴⁸ וכידוע בדורות האחרונים מצאו במעמקי האדמה שלדי חיות גדולות ונוראות הנקרא בפייהם בלשון יון 'דינאוזרים', ונתפארו בזה הפסילים שמצאו היה מלפני מאות רבבות שנים, אמנם אף בכל תרבות או"ה הקדמונים היה להם עזרת חיה זו והוא דרקון המוזכר במס' ע"ז, וודאי לא המציאו מעצמם צורה זו ואף לא היו חוטטים במעמקי הארץ וודאי אף אם לא היה בזמנם, הוא דמות נוראה מאוד שנשתמר בזכרון הדורות מחמת גודל נוראותו, וא"כ ודאי שהוא לא מזמן רחוק כ"כ אלא מזמן אשר עשה אלהים אדם בעל רוח ממללא על הארץ. והם כולם תמהים היאך נחמד מין זה ולא נשאר בזכרון אחד, ואף מין זה לא נשאר אלא מיני התנינים, והמה עשו עצמם כחרשים לא ישמעו דבר ה' 'על חנוך תלך', והוא סיבת הדבר שלא נשאר מהם מצורתם הקדומה אלא זוחלים על הארץ [ואף נשאר מן הלטאות בקטנות זכר לדבר שמש המעיד על קללתם, ויש ממין הלטאות בע"ח הנקראים 'כוח' והם הבע"ח היותר נבונים ויש להם מעט ארס בשיניהם, והם דומים במידת מה ליתני אלא שהם ביבשה]. ובאגדות העמים כולם מתואר איך שהאל נלחם עם חיה זו, וודאי הוא נשאר בזכרון במסורת מאדה"ר שה' נלחם עם הנחש, אלא שהם התעו זה להבליהם כשם שכל ספור הבריאה הותעה לעיני הבלהים. וצורת חיה זו שמצאו מחטטי האדמה הוא חיה גדולה עם ראש קטן מאוד וזנב ארוך מאוד, והוא נחש קודם החטא אלא שהיו לו רגלים וידיים, ואף בזכרון איוב נשמר מזה החיה והיה אצלו כענין רע, וכמו שנראה בסוף איוב (מ' מ"א) מענין החיות הללו שהיה להם זנב ארוך מאוד 'יחפוץ זנבו כמו ארז', וכן שהוא החשוב שבחיות 'הוא ראשית דרכי אל' ופי' שם או שהוא תחילת בריאת החיות או שהיה חשוב שבחיות, ותרווייהו אמת גבי חיה זו ע"פ ידיעותיהם, והם הראשונים לבריאת הבע"ח דכתב ויברא אלהים את התנינים הגדולים', והם החשובים דכתב 'כי בול הרים ישאו לו' 'הוא מלך על כל בני שחף', ואף הנחש היה ערום מכל חית השדה, ובסוטה ט: אמרו דמתחילה היה מלך על כל בהמה וחיה, וכן בכל ציוריהם הדרקון מוציא אש מפיו וכתב 'מפיו לפידיים הילוכו כידודי אש יתמלטו מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן, נפשו גחלים תהלך ולהב מפיו יצא' והוא ענין נחשם שלט"א וייתכן שהיה ארסם חזק כ"ה עד שכל הנוגע בו ימות וימס ולכך נקראו שרפים, ובדורו של איוב לא היו נפוצים נחשים כאלו בישוב, אמנם נשתמר אצלם שהיו שורפים והיה מתואר כמוציא אש ולהבה מפיו], ועי"ש באיוב כל הפרק שהוא דומה ממש לענין הדרקון. ועי"ש באיוב שמתואר שם כבע"ח דים ודיבשה ביחד ובתיאור הלוייתן מתואר שמוציא אש מפיו וודאי לא תצא אש בתוך המים, וכן מבואר שם שאלים מפחדים ממנו ושאינו מפחד מחצי קשת ומתותחים וכידונים, הרי שהיה בע"ח בים וביבשה ע"פ לפי מה שנשתמר בזכרון בני דורו של איוב, ואף בת"י על החיה היבשתית תרגם ליתן, ובב"ב ע"ד: ביארו פסוק שנאמר אצל בהמות גבי ליתן ואף שתי שם באופ"א עדיין נראה שנינים קרוב. [ואין קושיה ממה שיזכר באיוב פרטי חיה זו כפי דמיון בני דורו ולא כפי האמת ובפרט בדברי ה', משום שעיקר דברי ה' לאיוב שם הוא איך נלחם ה' ברעים ובגאים והשפילים וחיות ואלו הם דוגמא איך ישפילם ה' ויהרגם עד שיהיו לו עבדי עולם, כמו שכתוב שם בתחילה פרשה' אראה כל גאה והכניעהו והדון רשעים תחתם'] ואז נותן לו דוגמא לחיות אלו שאין אדם משפילם רק ה'ית, ואי"ש משנה אם פרטיהם כך או כך, ודיבר עמו ה' כפי שהיה ידוע בזמנו ומקומו חיה מרשעת וגאה זו, ואף כי ודאי כתב' הקודש הוא הניתן לידרש מפרטיו ולא לחינם אמר לו ה' כפי תיאור זה, שכידוע היה לו הרבה תיאורים וצורות בימי קדם]. ודרקון בלשון חז"ל היינו נחש כדאי' בב"ב טז: שהאילה כשורצה ליליד דרקון מקיש לה ברחמה ויוצא הולד, וודאי היינו נחש וכ"כ רש"י [ובזהר איתא לה' שהדיח על נחש]. וכ"כ נשתמר מימים קדמונים שעדיין היה לנחש. וגיסי' וזמרמן שלט"א הוסף שפד"ר"א (יג) א' שהנחש היה לו גב כמין גתל, וכידוע זה צורת החיה הנ"ל. ש"ר עתה בתש"ו מהרש"ל (סד) טעם שבתנינים נאמר ויברא 'משום רוב חדותם וערמתם'.

שהוא רע בטריפתו ובהזקתו אלא הוא רע רק ברצונו להתפשט יתר על המידה, ובד"כ נלוה הוא לענין התנן ואף הוא טורף 'לויה-תן', גופו כדג ופיו כתנן 'בכפל רסנו מי יבוא סביבות שיניו אימה' (שם ה-ו), אינו רע לגמרי כתנן שעיקר מקומו סמוך ליבשה בכדי שיוכל לטרוף, אלא מקומו בלב ים כמלך הים ורק אם יקרה בדרכו לטרוף יטרוף, וטרפו מגיע לבטנו הגדולה והשמינה אוכל הוא לשובע נפשו, [משא"כ בתנן שאין נראה עיקר אכילתו לשובע נפשו אלא טורף הוא לשם טרף, רע לשם רע]. וזהו שהלויתן מסמל את החיים בעוה"ז המנותקים מה' שאינם רע בעצמם אלא בהתפשטותם יתר על המידה הרי הם מתקלקלים וטורפים, אינם רעים בעיקר ענינם אבל בד"כ מתקלקלים בדרכי הנאתם והרי הם טורפים כתנן, צורה רעה להם להשיג תאוותיהם.

ונחש של יבשה הוא הרוע הקיים שלא מחמת חיות כל שהיא [שלא כתנן הטורף כשבים לשתות מים מהים]. אינו מפתה האדם בחיות כל שהיא, ואדרבה הוא הקיים במקומות היותר צחיחים, הוא הערום המפתה האדם בדעתו לכפור באלהים ולהיות הוא עצמו כאלהים, הוא המפתה האדם בדעותיו שהוא והבריאה אינם קשורים לה' ושאיין כל תוכן עקרוני בתכני הבריאה, ומנתק האדם לגמרי ממקור חיותו וממיתו. וזהו שתנן שבים אינו מכיש אלא טורף ואוכל להנאות, ונחש היבשה אינו עושה אלא להזיק והרי הוא נושכו נשיכת כילויו אחת וממיתו.

והנחש בשורשו תחילתו בים וסופו ביבשה, והיינו שבתחילה מפתה את האדם להיות עצמאי כאלהים, ולהנות מהעולם בצורה קלוקלת מנותקת מה', ואח"כ ע"י יכול אף לפתותו שאין כלל תכני אמת בבריאה, וזה מביא למוות של התכנים כולם כאשר אין בהם תוכן כלל⁴⁹, וכפי שהדגמנו לעיל בענין חוש המישוש. וזהו נחש שהחטיא את האדם שבתחילה הראה לאשה תענוגות העץ כי טוב הוא למאכל ורק אח"כ נחמד פריו להשכיל, ואז כאשר משכיל האדם בצורה עצמאית ומנותקת רואה הוא שאין כלל תוכן לעולמו ולחיייו ומבקש את נפשו למות, וכן הוא לעולם שבתחילה אין שומע האדם לדעות כפירה בכדי לאבד הנאותיו ותכניהם, אלא להפך שומע בכדי להנות 'לא עבדו ישראל ע"י אלא להתיר להם עריות' (סנהדרין סג:), ונותן לתאוותיו תוכן עצמאי ומנותק מה', אלא שתאוותיו המנותקים מביאים אותו להנות מהדבר בצורה הפוכה משורשה, ולכך סופו של דבר כופר הכל ואומר שאין כלל תוכן בעולם לא בחיי אישות ולא בפו"ר לא בקדושה ולא באדם, ואט אט אף מן התאוות אינו נהנה, ואז הרי הוא בארץ צחיחה בלי מים ומומת ע"י נחש היבשה.

לג] תיקון הנחש וחזרתו לקדושה

ואף בתיקון הנחש צריך קודם לבוא לתקן ענין נחש הים ורק אח"כ אפשר לתקן נחש היבשה, והוא כענין נעשה ונשמע שמתחילה צריך לתקן ההרגשות והתכונות כולם שיהיו מתוקנים בשיקול אחדותו ית', ורק לאחר שהבריאה כולה תעמוד כפי שורש תכונתה הראוי לה, רק אז יתוקן נחש היבשה ויגלה אור האמת 'ושעשע יונע על חור פתן וכו' כי תמלא הארץ דעה את ה' , משום שאין תכלית העולם שידעו האמת האלהית ומתוך זה יעבדוהו שהרי לזה היה בוראם כשרפי מעלה, והתכלית היא שמתוך המציאות של העוה"ז יתגלה שאין קיום לבריאה ולאנושות ותכונותיהם אלא בצורתם השורשית המחוברת לה', ורק לאחר זה יבוא זמנה של השגת ה' וידיעת האמיתות בצורה מוחלטת, זה העוה"ב [שבמקום העוה"ז] שעטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, מידיעת והשגת האמת. ולכך תחילת התיקון הוא מהתנן נחש הים ולהחזירו לקדושה ולהראות שאף כל הנטיות החומריות הקיימות בעולם ללא קשר ישיר

⁴⁹ וראיתי בזה להגרד"ק שליט"א בס' 'שלום יוסף' (עמ' יא) דהיינו דביארו ביומא עה. דעפר תאכל כל ימי חיין היינו שא"פי' אוכל כל מעדנים שבעולם אין דעתו מיושבת עליו עד שאוכל עפר, והיינו שבתחילה מסית האדם לתענוגות העוה"ז בניתוק מה', ואין דעתו מיושבת עליו עד שמאבד האדם טעם בכל תענוגי העוה"ז, ואין לו אלא את חומריות וגוסות העפר המנותק מכל ענין חיים וטעם, ואז מתקיים 'עפר אתה ואל עפר תשוב', ועד שלב זה לא נחה דעתו של הנחש, ושל המתפתה ממנו.

לקב"ה אף הם אין להם קיום בלא דרך ה', ושאינן להם מימוש מושלם אלא בצורתם הקדושה, ורק לאחר שתורת ה' תהיה כתובה על לוח לבם וטבועה אף בנטייתיהם ותכונותיהם האנושיות, אז יתוקן נחש היבשה בביטול דעות ההרס והכפירה בה', וימלא העולם בדעות האמת והצדק 'כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם כי אסלח לעוונם ולחטאתם לא אזכור עוד', רק לאחר שישכחו העוונות מן המעשים ויתוקן קלקולם בעולם, אז כולם ידעו את ה' מקטון ועד גדול.

לד] ענין גן עדן וגיהנם זה לעומת זה

בחגיגה טו. "מאי דכתיב גם את זה לעומת זה עשה האלהים, ר"ע אמר ברא צדיקים ברא רשעים ברא גן עדן ברא גיהנם, כל אחד ואחד יש לו ב' חלקים אחד בגן עדן ואחד בגיהנם, זכה צדיק נטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, נתחייב רשע נטל חלקו וחלק חברו בגיהנם, אמר רב משרשיא מאי קראה גבי צדיקים כתיב לכן בארצם משנה יירשו, גבי רשעים כתיב ומשנה שברון שברם", ויש להבין מה הוא הג"ע המגיע לרשע שלא עשה מצוה, ולהפיך.

והביאור בזה הוא, שהעולם מלא תאוות ותשוקות ששורשם בקדושה, אמנם עקב גודל החשק לזה אינם קיימים בשיקול הראוי וגדולה התשוקה למאכל ומשכב ושאר תענוגות יותר מלכל דבר שהוא רק בקדושה באמת ובצדק, והרשעים מסורים ביד יצרם והרי הם נמצאים בכל נפשם בתאוות אלו שלא בשיקול הנכון, ותכונות אלו בנפשם גוברות על שאר עיקרים גבוהים שבנפש, והרי הם מטמטמים ומטמאים ומעוותים תכונות אלו בנפשם, והצדיקים יצרם מסור בידיהם וכובשים החשק הזה שבנפשם, ומבכרים הם את תכונות הקדושה הצדק והמשפט על פני חשקי התאוות החומריות, ומעדיפים הם שלא להנות כ"כ מן העוה"ז ויספקו חשקיהם בצורה מועטת כל זמן שהטשטוש עדיין שולט בתאוות אלו, למען לא יפגמו אלו ברגשות הקדושה והצדק שבלבם, ואף שבה מקפחים הם את מקומם של תאוות אלו בנפשם [ואך מעטים הם הצדיקים אשר בכח תורתם וקדושתם הגיעו לשיקול הנכון של תאוות אלו ביחס לשאר תכונות קודש, ויכולים הם להנות משני עולמות ורואים עולמם בחייהם].

והרשעים כים נגרש השקט לא יוכל ויהמו מימיו רפש וטיט, אין שלום אמר ה' לרשעים (ישעיהו 57,10), הרשעים הללו מסורים ביד יצרם ושקועים בים תאוותיהם ואינם יכולים להשקיט תאוותיהם, ומרוב עיוות תשוקות אלו בנפשם הרי הם מעלים רפש וטיט בנפשם בתכונות אלו, ואין לשורש תכונות אלו בנפשם שלום ומרגוע היות ותאוותיהם עומדים בצורה מעוותת שאינה יכולה לספק השורש, עד אשר אף תשוקתם לתאוות פוסקת מהם והרי הם ריקים מכל תוכן ואז 'משנה שברון שברם', שחלקם הגשמי והתאוותני נכרת והרי הם חסרים אף הנאה גשמית כהצדיק שלא נהנה מן העוה"ז, ומזומן להם אף כרוע מעלליהם נגד האמת והצדק והוא חלק שלהם בגיהנם.

ועתה כיון שכבר עבר על העולם כוס התרעלה ושתאה, ומיצה את כל עיוותי התאוות עד תומם, והוברר לעין כל שאין התאוות יכולים להתקיים ללא הקדושה האמת והצדק, עתה הרי הם עומדים בשיקול נכון עם שאר הדעות והמידות, והרי הם בטרתם ובזיכוכם אין בהם נפתל ועיקש ויכולים הצדיקים להנות בהם ללא כל חשש, ולא עוד אלא שיש בהם כל התוכן האלהי הקדוש והזך הנכון לנפש האדם השלם, עתה בא זמנם של צדיקים לחיות ולהרגיש את כל נפשם בשלמות, לקבל את כל רגשות הקדושה והצדק לצד שאר תשוקות ותענוגות, ונטל הצדיק חלקו בג"ע כל מעשה מצוותיו ותורתו, ואף נוטל חלק חברו שעקב לכתו בתאוותיו ללא גבול הרי הוא יכול להנות בהם עתה בצורה שלימה ומספקת נפשו. וזהו זה לעומת זה עשה האלהים שצד הטומאה פועל לצד הקדושה והרי הוא משלימו בצורה ההפכית, ואף הרשעים בתאוותיהם פעלו ללא הרף לגלוי כבודו ית' שיגלה שאין עוד מלבדו, ואף תאוותיהם ודרישת דעותיהם צריכים אליו ית', אלא שהם בחרו בדרך רוע שברם. וזהו שכי' 'תוחלת ממושכה

מחלה לב עץ חיים תאווה באה' (משלי יג,ב), והיינו כיון שתאוות הרוע גרמו רק מחלת לב, בא זמנו של עה"ח ותאוותיו המתוקנות.

לה] סעודת לויתן ויין המשומר בענביו

וזהו ענין הלוייתן, ומלחמתו, וסעודת לויתן, ויינה, שבשורשו טוב הוא כדכתיב 'לויתן זה יצרת לשחק בו' (תהלים קד,כז), ולמעשה הרי הוא מצטרף בטריפתו לענין התנין והרי הוא רע כמותו ואף כנגדו יש מלחמה, 'אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים אתה רצצת ראשי לויתן' (תהלים עד, יג-יד), 'יקבוהו אוררי יום העתידים ערר לויתן' (איוב ג,ח), 'ביום ההוא יפקוד ה' על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים' (ישעיהו כז, א), והוא המשחית את החיים התחתונים המתקונים בדרכי ה' 'הן יעשוק נהר לא יחפזו יבטח כי יגיא ירדן אל פיהו' (איוב מ,כג) ובסופו הרי הוא ותאוותיו חוזרים לקדושה 'הירבה אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות, היכרות ברית עמך יהיה לך עבד עולם, התשחק בו כציפור ותקשרנו לנערותיך' (איוב מ, כז-כט), וזהו סעודה שעושה הקב"ה לצדיקים מבשרו של לויתן, כל הנאות עה"ז שעד עכשיו נלוו אל התנין והרוע, עתה הרי הם מיועדים לצדיקים בקדושה ובטהרה, 'אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים' עתה מיועד הוא לאכילה לעם ההולך בציה וביובש בלא רטיבות הנאות ותענוגי העוה"ז. וזהו תיקון נחש הים שכל תאוות ותשוקות העוה"ז אינם משמשים לרע כלל והרי הם בקדושה⁵⁰.

וזהו יין המשומר בענביו שיהא בסעודת לויתן, והוא יין שאמרו עליו (ערובין סה.) כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו וכל המתיישב ביינו יש בו מדעת שבעים זקנים, הוא יין המשנה דעת האדם ממה שהייתה עד עכשיו בגבולות של טוב ורע ומעמידה ללא גבולות כלל, שהרי 'לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי' ואין גבול שמאחוריו רע, הוא המשלים דעת האדם לכלול בקדושה את זויות החכמה כולם כשבעים זקנים הכוללים כל הדעות, הוא יין המהפך שורש דעת הרע לטוב ומברר הטוב מסיגיו הרעים עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, הוא יין המטהר הדעת מן הרוע ומעמידו על דעת קונו 'מי הגיד לך כי עירום אתה' וישת מן היין וישכר ויתגלי, ותחת אשר עד עתה היה יין זה משמש לרע ולפריצת כל הגבולות 'הוי עטרת גאות שכורי אפרים וציץ נובל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים הלומי יין' (ישעיהו כט,א), חלף אשר עד עתה היה 'יין חמסים' (משלי ד, יז) המביא לשחיתות המידות 'כי מגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה' (דברים לב,בב), יין מסטרא דנחש הפורץ גדרו של עולם 'חמת תנינים יינם ראש פתנים אכזר' (שם, לב)⁵¹, עתה יהא 'יין ישמח לבב אנוש' (תהלים קד,טו), 'וה' עליהם יראה וכו' ושתו המו כמו יין ומלאו כמזרק כזויות מזבח וכו' כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות' (זכריה ט, יד-יז) 'תירושי המשמח אלהים ואנשים' (שופטים ט,ג), שמחת היין בשלימות הדעת וחזרתה לקדושה. וסעודת לויתן ויין המשומר שניהם ענינם להחזיר לקול הנחש בעה"ד לקדושה אלא שסעודת לויתן מתקנת המציאות הרעה בנפש ומחזירה התכונות והתשוקות כולם לקדושה, ויין המשומר מתקנם בשורשם בדעת.

ואחר שיחזור נחש של ים לקדושה ויהיו כל מידות תכונות ותשוקות האדם בקדושה, אז תמלא הארץ דעה את ה' ויתוקן אף נחש של יבשה ושעשע יונק על חור פתן, והיינו שאף הדעות יתבררו ולא ישעה האדם אל דעות הכפירה של נחש היבשה המתנגד לחיים עצמם, אלא ידעו ויבינו איך כל עניני העולם שורשם בה', וה' הוא האלהים ולא האדם ובני העולם התחתון, וזה מתגלה רק לאחר שתוקן נחש של ים, ומצד העוה"ז עצמו נתברר שאין הנאה ותענוג אלא

⁵⁰ וכ"כ הגר"א בספד"צ יב: שענין הלוייתן הוא תיקון עה"ד וחזרתו לקדושה, וזה יהיה כאשר הנאות עה"ז יחזרו לקדושה ואף חוש המישוש יהא אור במקום עור, ע"ש.

⁵¹ ובמשלי (כג,כט-לב) "למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיה למי פצעים חנם למי הכללות עינים, למאחרים על היין לבאים לחקר ממסך, אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכיס עינו יתהלך במישרים, אחריתו נחש ישך וכצפוני יפרש" (צ"ן גיסי ר"י זימרמן).

בדרכי ה', ואין טוב בכל דרכי המוות של תנין ונחש, ורק אז יכולים דעות האמת להתגלות ולא יתעוותו ויסולפו ע"י רגשות האדם.

וכן מדוקדק בנאמר בישעיהו (יא, ט) 'ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדח לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, ואמרו בב"ב עד: אל תקרי לים מכסים אלא לשרה של ים מכסים, והיינו שהמים שהם חיי העולם יכסו על הים המתגאה הנקרא רהב, ויתגלה שאין הים כח לעצמו אלא שורשו במים החיים הבאים מה' וזהו תיקונו, ואמרו שם אלמלי מים מכסים אותו אין בריה יכולה לעמוד בריחו, שלולי כיסוי המים הרי הוא עומד בסרחונו נגד ה' ולאחר כסוי המים הרי הוא בקדושה, וזהו שנאמר שנחש של יבשה יתוקן ויחזור לקדושה לאחר שתמלא הארץ דעת כשם שאף הים תוקן במים ונחש של ים חזר לקדושה. וע"י בזה עוד לקמן באריכות בענין תיקון הים.

לו] לויתן נחש בריח – עקלתון

ובב"ב עד: אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם אף לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלי נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו מה עשה הקב"ה סירס את הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא.

לויתן הוא שרו של ים הוא החי המייצג את הים, וכשברא ה' את העולם היה כולו מלא מים וברא ה' הרקיע שיהא מבדיל בין מים למים ועיקרם עלו מעל לרקיע, והיה נראה שהגשמים יורדים ממים שבשמים, שבאמת זה צורת הדבר העקרונית שהגשם יורד מה' יערוף כמטר לקחי יזל כטל אמרתי (דברים לב, ב) 'כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וכו' כן יהיה דברי אשר יצא מפ' (ישעיהו נה, ג), וכן הסיבה שארץ ישראל היא הארץ שה' דורש משום שלמטר השמים תשתה מים, והיה צורת הדבר אצלם שמעל השמים יש מים רבים כעין ים ומשם יורד הגשם⁵², וודאי אף בים זה יש את השר החי המנהיגו ומייצגו כפי מה שתיכן הבורא, וזהו שהיה אצלם לויתן נחש בריח הנמצא בשמים שהוא שרו של ים העליון כדכתיב (איוב כו, ג) 'ברוחו שמים שפרה חוללה ידו נחש בריח' הרי שיש בשמים נחש בריח, וכן הוא בברייתא דשמואל הקטן (פ"א) שנחש בריח הוא התלי שבו מסתובבים המזלות כולם, וכן היה מקובל בכל העמים הקדמוניים שהשמים עומדים על נחש שזנבו בפיו⁵³, וברא ה' העולם באופן שכך יראה לאדם נלכך המים עולים מן הארץ בצורה נסתרת מאוד].

וזהו שלויתן נחש בריח הוא כח המייצג את מים העליונים, ולויתן נחש עקלתון הוא שרו של ים המייצג את מים התחתונים. ומים העליונים הם המים הקשורים לה' והבאים ממנו, הם החיים ורגשותיהם הבאים מן ה', ומים התחתונים הם המייצגים את המים שאינם קשורים לה' ועומדים בפניו, את החיים והתכנים הקיימים במציאות הגשמית אף ללא חיבור לה'.

ובפשוטו מה שחילק הבורא המים העליונים מן התחתונים הוא בכדי שיהא מקום ישוב בעולם ולא היה מקום בעולם למים אלו אף לאחר שיקוו לים, אמנם ודאי יראה בזה עוד כוונה ממה שברא העולם עם כמות מים זו, וממה שיעד מקומם מעל לרקיע ולא דחאם למקום אחר ולא כילם, והוא שאף מים הללו יהיו משפיעים על העולם מבחוץ, ושלב שני בהכנת מקום ישוב הוא לצמצם המים אל מקום אחד ותראה היבשה, בכדי שיהא בעולם אפשרות השיטפון, אלא שישמתי חול גבול לים חוק עולם לא יעברנו'.

ויש בזה אף כוונה פנימית, להכנת ישוב בעלי החיים על הארץ במתכונתם העקרונית צריך שני דברים אלו, צריך שהחיים הקשורים לה' לא יהיו בעולם אלא במיעוט דרך הגשמים, ואף החיים הנמצאים בעולם בלא קשר לה' לא יהיו בכל מקום אלא מצומצמים במקומות אחדים ושאר העולם ממים העליונים הוא שותה מהחיים הבאים מה', ובלא שני דברים אלו לא יהיו

⁵² ובתקו"ז (ת' י"ט, לח.) שיש ים עליון כנגד בינה והיינו מים העליונים, ולמדו מקרן הנורא שע"ר החיות.

⁵³ וכן הוא בספד"צ (פ"א) חיזו דחויא אריך... זנבא ברישא, ובי' הגר"א דהיינו נחש בריח.

חיים כתיקונם, שכאשר יהיו בני אדם מלאים רטיבות החיים בלא גבול, לא יהא העולם מיושב ולא יהא משא ומתן בין הבריות, ולא יהיה האדם כמתכונתו המוכרת לנו המורכב מרצון להרגשת החיים מחד והרצון בישוב מאידך, והיה הכל מלא חיים ללא גבולות בין אי לשני וללא רצון יישוב ופעולה מעבר לחיים, ולא היה קיום לעולם⁵⁴.

וזה כוונתם שאלמלא מזדווגים זל"ז מחריבים העולם כולו, שאם יהיו שני הכוחות האלו פועלים יחדיו יחריבו את העולם, וזהו סירס את הזכר שהוא חי וקיים אמנם אינו יכול להשפיע את עיקר מימיו, ואינו שופך כל מימיו על העולם דרך ארובות השמים, אמנם עדיין קיים הוא ומשפיע מעט מימיו בגשמים שלא דרך ארובות השמים, והרג את הנקבה וצמצמה במקום אחד ואין לה השפעה כלל על העולם אף לא בגשמים, ועתה אין מקבלים כלל תוכן חיים של קדושה מתוך העולם אלא מן השמים, ואף זה לא דרך תשמיש אלא דרך חו"נ כסריס. והנקבה נמלחה לצדיקים לעת"ל וענין המליחה אצל חז"ל הוא קישור מים תחתונים לעליונים כדרשתם בברית מלח, והיינו שאף שהרג את הנקבה והתוכן הגשמי מנותק מה' ואינו משפיע על העולם, מ"מ יש לה קשר לחיים היורדים מה', ויש מהמקבלים חיים מלמעלה שמתקשר אצלם אף אם החיים התחתונים, ועוד, ששמורה היא לצדיקים עתידים להנות מתוכן והנאת החיים הגשמיים יחד עם תוכנם וחייהם העליונים הבאים מה'.

ובב"ב עד: "בשעה שביקש הקב"ה לברוא את העולם אמר לו לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימות שבעולם אמר לפניו רבונו של עולם די לי שאעמוד בשלי⁵⁵ מיד בעט בו הקב"ה והרגו שנאמר בכחו רגע הים בתבונתו מחץ רהב", והיינו שטבע החיים הקיימים בעולם, לנסות לספק את הארץ ממימיהם שלא יצטרכו בני הארץ לרקיע, טבעם להרהיב ולמרוד במים העליונים, ולכך בעט בו והרגו שלא תהא השפעתו על העולם, וזהו שהרג את הנקבה, אבל הצורה המתוקנת היא שתהא החיות התחתונה שבמים התחתונים מתפשטת על כל העולם באופן נאה ומועיל, כנבואת יואל (ד, יח) 'והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב וכל אפיקי יהודה ילכו מים ומעין מבית ה' יצא', בצורה שיכירו הכל שאף המים התחתונים מה' המה, וענין זה נתבטל כשגורש האדם מג"ע, ונשתייר במליחת הנקבה לעוררה לצדיקים לעת"ל שיחיו את תכני העוה"ז בצורה השורשית השקולה באחדותו ית', ואז מעין מבית ה' יצא וכו', וזה ענין סעודת לויתן שיחיו הצדיקים את החיים התחתונים שענינם בלויתן, אלא שאז יהא בצורה של מעיין מים חיים ולא בצורה של ים.

לז] בהמות בהררי אלף

שם. ואף בהמות בהררי אלף זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקים זה לזה מחריבים כל העולם כולו מה עשה הקב"ה סירס את הזכר וצינן את הנקבה. והיינו נחש היבשה, הדרקון הקדום⁵⁶, הנחש הערום המפתה לדעות כפירה ומיתה, וזכר שלו הוא המפתה האדם בדעות בעיקרי יסודות האמת, ונקבה הוא התכונה בלב הנשים והאנשים להתפתות, וסירס את הזכר היינו שאין לו חשיבות והולך על גחונו ואין מחשבתו עושה פירות אלא ממיתה יביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו האכל מביצייהם ימות' (ישעיהו טז, ה), וצינן את הנקיבה היינו שאין לנקבה תאוה לדעות הכפירה היות וכבר יודעת היא שממיתים הם ואף שעדיין יש כזאת נטיה בנפש אין היא בחמימות היצרים, וזהו 'ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה עד עולם'.

⁵⁴ וכפי שרואים אנו שהאנשים היבשים יותר ופחות מלאים שמחת חיים תמידית הם האנשים הפעילים והמארגנים יישובו של עולם, ואנשי השמחה והחיים הם המכניסים חיים לפועלם של הללו, ואינם ברי פעולה ויישובו של עולם.

⁵⁵ וכמובן אין להבין בזה שהים צוה ולא רצה לקיים שהרי אינו בעל בחירה, אלא שצורתו כפי שמצטייר לנו כיום שרצונו לשטוף ולהרטיב הכל, ואין עוצרו אלא החול גבול הים, ומצטייר שללא החול ודאי היה רצונו לשטוף הבריאה כולה.

⁵⁶ ישנם מדרשים המסבירים שבהמות המזכרות באיוב היינו שור הבר, והדבר תמוה שעיקר ענינו של שור הוא בקרניו 'בכור שורו הדר לו וקרניו ראם קרניו', והיאך מכל תיאורם הארוך של בהמות אלו לא מוזכר פרט חשוב זה, ועוד למה יהא השור רשע ורעה הצריך להשפילו כמב' שם באיוב, ונראה העיקר כמ"ש בב"ר (ד, ז) שתנינים הגדולים היינו שהם בהמות בהררי אלף ולויתן.

הקשו בגמ' שבלויתן גם יצנן הנקבה ולא יהרגנה, ותי' דגים פריצי, והיינו שתאוות תענוגי העולם נפשו של אדם מחמדתם ואף לאחר צינון עדיין מתאווים, משא"כ בדעות כוזבות שאין באים כ"כ מתוך האדם עצמו, ואינם באים אלא לאחר רוב המחשבה המעוותת, או שמתעוררים מתאוות האדם, כידוע.

לח] נבואת ישעיהו על הלוייתן

ישעיהו כז, א-ה. 'ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה הגדולה והחזקה על לוייתן נחש בריח ועל לוייתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים', את התנין יהרוג אבל על הלוייתן רק יפקוד, משום שאינו רע גמור אלא מתלווה אליו, וכאשר יהרג התנין הלוייתן יחזור לקדושה, וזהו שנאמר באיוב (מ, לב - מא, א) 'שים עליו כפך זכר מלחמה אל תוסף הנה תוחלתו נכזבה', שא"י צ' עמו מלחמה גמורה ודי לפקוד ולזכור מלחמתו וא"י צ' להוסיף דבר, וכבר 'תוחלתו נכזבה', ורואה שאין תוחלת ותקוה לתאוותיו אלא כאשר יתוקן ע"פ בריאתו השורשית ויעמדו התשוקות כולם קשורים אליו ית'.

ביום ההוא כרם חמר ענו לה', ביום ההוא שיפקוד ה' על הלוייתן ויהרוג את התנין ויתגלה שכל תכני העולם קשורים לה', אז אף ישראל הנמשלים לכרם חמר יעמדו על תיקונם, וכל זמן שעדיין לוייתן קיים אף היין אינו ראוי, היות ואין כל צדדי העולם מתוקנים, וא"א עדיין לומר 'ברוך המן וארור מרדכי', ולאחר הריגת הלוייתן אז מוכן חמר הכרם ונכון הוא לישראל לשותותו ולהתחבר ולהיתקן מכל עניני העולם, ואף מנקודת המן המתוקנת.

חמה אין לי מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אצינתה יחד', וקודם שנתקן היין, והיו ישראל חוטאים בו 'הוי עטרת גאות שיכורי אפרים' (ישעיהו כח, א) 'וגם אלה ביין שגו בשכר תעו כהן ונביא' (שם, ז), ומ"מ התאפק ה' מלהשחיתם, ומלהתחיל במלחמת התנן והלוייתן בכדי שישאל לא יכללו בו. וטעם ההתאפקות מן החמה, הוא בכדי שיחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי', והיינו שאף שהולך עתה עם יינו בלא גבולות, סופו של דבר מזה יתגלה איך שכל התכונות האנושיות והארציות שורשם בקדושה ומחוברים להי"ת, והרי הם בשלום אתו, והיינו שענין הלוייתן והיין הם המקשרים תכני העוה"ז לה', ויעשו שלום בין ה' לתכני העוה"ז. [וע"ע משי"כ בבי' פרשה זו לק' פ"ה].

לט] שבט דן בתיקון הנפש

דן הוא הפחות שבשבטי יה, הוא ההולך באחרונה ומאסף לכל המחנות. וענין פחיתות הנפש ומעלתה הוא שהנפש מרגשת חיבור לכל עניני המצוות ולעניני המציאות והטבע, וככל שהנפש גבוהה יותר הרי היא מרגשת בהם בצורתם היותר אמיתית ושורשית, בצורה קרובה יותר ליטוב מאוד' שאמר הבורא על בריאתו, ואף כלל המצוות והעבירות התלויים בטבע הבריאה ובאיכות ההרגשה שבנפש האדם, נרגשת בנפש הגבוהה בצורה עמוקה ומרוממת יותר, ומאידיך ככל שהנפש נמוכה יותר אינה מרגשת התכנים כפי צורתם השורשית אלא מרגשתם בצורה היותר ארצית כפי שהם כאן בעולם.

וכל נפש כפי דרגתה וענינה יש לה הדרך הראויה לעבודת ה', הנפש הגבוהה ענינה להוריד הענין האלהי למציאות והנפש הנמוכה ענינה להתאים המציאות לענין האלהי, ושניהם שווים לטובה הן בשכרם והן בתיקון עולם במלכותו ית', שמתכלית הבריאה שהטוב והיושר האלהיים יתגלו בשלמותם בדרגה היותר תחתונה, ואדרבה עיקר התכלית היא להראות שאף בדרגה היותר רחוקה ממנו אין קיום אלא בטוב וביושר האלהיים⁵⁷, וזהו שהודגש בברכתו 'דן ידן עמו כאחד

⁵⁷ ושמעתי ממורנו מרן הגר"ש (שליט"א) זלה"ה שלכך בחר ה' למלאכת המשכן בצלאל משבט יהודה ואהליאב משבט דן, שגלו בכבוד ית' בעולם צריך שיהא מצד א' ע"י המעולה שבשבטים ומאידיך ע"י השבט היותר פחות שאף ממנו מתגלה כבוד ה', ובה שונן כבודו ית' בעם ישראל אף בצורה היותר פשוטה ויסודית שאף הפחותים ביותר נכללים בה [ונראה

שבטי ישראל' (בראשית מט, טו) והיינו למרות שהוא הפחות שבשבטים מ"מ אף לו יש את ענינו המיוחד אשר בו יכול הוא לדון ולהנהיג את העם כאחד השבטים⁵⁸.

ועיקר ענינו הוא לאחר שהלכו ישראל בשרירות לבם ובמקום לילך בדרכי ה' בצדק ויושר בחרו להם אורחות עקלקלות, וככל שהולכים בעקמומית אף חווים את המציאות הארצית בצורה יותר מעוותת, ומתרחקים הם מצורת הארץ המקורית שנאמר עליה טוב מאוד, מתרחקים הם מצורתו הזכה של האדם אשר 'בצלם אלהים ברא אותנו' וככל שמתדרדרים מדחי אל דחי כן נסתר מהם אורו ית' הקיים בטבע האדם והארץ עד אשר באים הם בסתר המדרגה, והרי הם עומדים במדרגה היותר נמוכה אשר כמעט ואין בה כלום מאורו ית' ומתכני היושר והצדק.

ודן הפחות שבשבטים אשר אין הרגשותיו נאחזים אלא במציאות היותר פשוטה שבאדם ובעולם ואינו קשור כלל לענין האלהי, הוא אשר חש בראשונה בכישלונם של כל הדרכים שסטו מדרך ה' ולא הלכו באורחת יושר, הוא אשר דווקא מחמת היותו נאחו לגמרי בצורה הארצית חש בראשונה שאף לתכנים ולענינים הארציים אין קיום כלל בהיותם מנותקים מה' ומדרכיו הישרים, וכאשר יווכח שהילוכו אחר תאוותיו ותשוקותיו בלי הכוונת והגבלת היושר והטוב הביאו לבור תחתיות ולמחשכי ארץ, אז אדרבה מתוך תכוונותו אלה יתפוס בדרכי ה' ללכת בהם בכל לבו ונפשו, היות ואך בהם יעמוד על תכוונתו הארצית בצורה הטובה והנאותה. "אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחושך ה' אור ליי" (מליכה ז, ח).

וזה הוא טבע ישראל שכאשר 'נפלה לא תוסיף' אז 'קום בתולת ישראל', ומתוך ישיבתם בחושך בא להם אורו של ה', וזה הענין מיוחד בפרטות לשבט דן המאסף לכל המחנות, הוא ההולך באחרונה ובתחתונה, וכאשר הוא שב ומפנה דרכו למעלה להיית הרי הוא מאסף עמו את כל המחנות וכולם שבים ועולים עמו, ומתחלת תשובה לה' בכל ישראל בראותם שאף הרחוק ביותר שרצה להגיע לקצה התאווה והתשוקה עד שהלך לראות בבנות זרים, לא מצאה מנוח לנפשו כי אם בדרכי ה' ובחוקיו שהם 'איילת אהבים ויעלת חן', אז יחזו כולם עין בעין שאף מצד תשוקותיהם ותכוונותיהם אין מקוה ומוצא אלה בה' ודרכיו.

וזהו שנתברך יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי אורח הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור' (שם יז). ענינו של דן הוא בנחש דקדושה, בשורשו של נחש קודם שנתקלקל, ענינו הוא בכך שהאדם והבריאה מצד עצמם היא בהם גלוי האלהות 'והייתם כאלהים יודעי טוב ורע', עד שמתוך המציאות עצמה יודע הטוב והרע, והנה באמת לא יודע דרך הטוב והרע מתוך העולם בלא חיבור לה' אלא כאשר ינסה האדם דרך הרע וילך בה ויראה שלא טובה היא, ואח"כ ילך בדרך הטוב ויראה שטובה היא אלו, ובזה יתגלה מה רע ומה טוב, ובלא זה לא יתכן כלל שיהא האדם יודע טוב ורע מצד עצמו. ומבואר כבר שהסוס ורוכבו ענינם בהיות האדם רוכב על העוה"ז בלא קשר לה' וכענין הכתוב 'שקר הסוס לתשועה וברוב חילו לא ימלט הנה עין ה' אל יראיו למי יחלים לחסדו' (תהלים לג, יז), וכענין שנאמר בהושע (ד, ט) 'על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידיו', וזהו שברכו יעקב שתכוונתו כנחש תהפך ותפיל הרשעים הבוטחים על עשרם ומתהללים ברוב חילם, היא אשר תוכיח שאף מצד הארציות אין לנו אלא לקוות ולייחל לה'.

שאף יהודה אינו מעולה שבשבטים בגודל זכות הנפש אלא מעולה שבשבטים הבאים מצד העוה"ז שהרי שבט לוי קרוב יותר לה', וענינו של ביהמ"ק להיבנות מתוך העוה"ז ולא מתוך הכהנים שהם שלוחי דרחמנא - ועוד יש להוסיף שבבנין שלמה הממונה על המלאכה היה חורם והדגיש הכתוב (דה"ב ב' ג') שהוא בן אשה מבנות דן, ואף שאין מדרך הכתוב לייחס אחר האם, הרי שהענין מיוחד לשבט דן].

⁵⁸ אפ"ל כשוה ביניהם, ואפ"ל 'כאחד' כמיוחד שבהם.

מ] שמשון

ומענינו של דן נראה אף בשמשון, שאף כאשר החלה רוח ה' לפעמו לא התנבא או התעלה כשאר הנביאים ובניהם, אלא גבר בכוח גופו, והוא משום שייכותו של שמשון לשבט דן האחוז בדרגה הנמוכה שבנפש, ולכך אף כאשר רוח ה' מפעמתו אין לזה מקום להשפיע בחלקים הגבוהים שבנפש היות ולא שם נמצא שבט דן, ולמרות שבדרגה הגבוהה של נפשו הוא עומד, עדיין הולך הוא אחר עיניו ותשוקותיו ותאוותיו ואף אומתה הנכרית והצוררת אינה מפריעתו ממימוש תאוותיו, וככל שהולך בדרך תאוותיו הולך ונופל, עד אשר מהאשה אשר אהב נסגר הוא בידי מבקשי נפשו ואף תאוותו אינה בידו והרי הוא מאבד את רוחו הגבוהה, ואז כאשר הוא בשפל המדרגה, הרי הוא מתבונן ורואה שאף תאוותיו אינם בידו, ומתוך שתאוותיו סטו בצורה מעוותת, עתה הרי הוא סגור ומסוגר מכל תאוה ותשוקה, אז רואה הוא שאין תשועתו אלא באלהים ובדרכי טובו, ומזה יוצאת תשועה לישראל⁵⁹.

מא] ייסורי איוב

איוב היה איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע, וכאשר באו בני האלהים להתייצב על ה' בא בתוכם השטן, ויאמר ה' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו בכל הארץ, ויען השטן הלוא מעשה ידיו ברכת ובניו ובנותיו הרבית החינם ירא איוב אלהים, ונתן ה' רשות לשטן להרע לאיוב אך את נפשו ישמור ויקלל איוב את יומו וידבר באלהים על שגמלהו רעה תחת יושרו ותומתו, ויענהו ה' מן הסערה ויראהו כל נפלאות הטבע ועדיין לא נחה דעתו, שוב הראה לו ענין לויתן ובהמות בהררי אלף ונחה דעתו ויאמר 'לשמע און שמעתך ועתה עיני ראתך על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר, וה' ברך את איוב יותר מראשיתו בכל אשר לו ובבניו ובנותיו.

והענין כולו מתמיה שנראה שבכוונה תחילה הראה ה' את איוב לשטן על מנת שיפליהו ולכאוף אם טוב בעיניו היאך יוסת מן השטן ואם לא טוב בעיניו עדיין מדוע אמר לשטן אין כמהו בכל הארץ ואף לולי השטן ידע נקודת חולשתו, ועוד היאך ינסה איש ישר וצדיק וייסרהו אך בכדי לראות יושרו, ועוד שלכאוף סיבת ייסוריו נתפרש בתחילה בכדי לנסותו, ומפני מה לא גילה לו ה' סיבה זו ולמה הוצרך לכל דבריו מן הסערה, ועוד מה תשובה יש בפלאי הטבע על ייסוריו ועל כך שאין הבורא משגיח ביושר ההנהגה עם בריאותיו, ובפרט יש להבין מה הובן לו כאשר נגלה לו ענין לויתן ובהמות בהררי אלף.

והנה בחטא עה"ד נתקלקלו שני ענינים **א**. שהנטיות האנושיות נותקו מה', **ב**. שבחר האדם בעצמו ולא בה'. ועד עתה נתבאר רק ענין תיקון הקלקול הראשון, והוא שיתברר שהתכונות הרגשות והדעות כולם שורשים בה' ואף אם זמן מה יתעו לדרכים אחרים, לסוף יתגלה שאף

⁵⁹ ואף שאין הצורה שכתבנו מוכרחת נראה שיש בזה מן האמת, ועי' לרמח"ל במחזה 'מעשה שמשון' שהדגיש מאוד ענין זה שכתבנו, ועי' לגבי מציאת שמשון את הדבש בגוויית האריה ואמר מעז יצא מתוק, שכתב 'אך מי ימלא גבורות צורנו, יפליא גבורותיו הפלא ופלא, מי חשכת צרות אורה יזריח, חוסן ישועותיו מבין צלמות, הן את זאת הראני כעת בצאת דבש מגופת שחל, עתה לדרכי אלה בוסח, אל יום חתונתי אלך שמח', תיאר בזה הרמח"ל איך שיעקרון דני זה של מעז יצא מתוק הוא אשר הנחה את שמשון בלכתו אחרי עיניו [אמנם לא ידע כי אכן מעז יצא מתוק אבל בנפשו הוא והמתקנות לאחרים תהיה] ויל"ע אם כן הוא בפשוטו. ובעיקר מה שמת ולא נשאר לישועה שיצאה ממנו, יתכן שהוא עקרוני במשיח שבט דן השב מתוך הרוע, שהנה כידוע משיח בן יוסף היה צריך להיגר [וכמו שראינו שרצו אחיו להורגו] ובוטלה גזירה זו והחלפה בגלות בעומק הרע החומרי ובסוף והעליתם את עצמותי מזה, אמנם יתכן שנשארה גזרה זו לגבי דן שהוא בשרוש משתייך לעץ יוסף והרי הוא צאצא בלה שבתה רחל על ידה, והוא ירד עמוק יותר לעמקי הרע והוא כבר אינו יכול לחזור ולמצוא מקומו בעולם המתוקן, ואינו אלא מפרק עולם השקר הנופל עליו ונקבר בו, ולגבי נשארה גזירת מיתת מב". [נקצת כע"ז מצינו בע"ז יז. גבי ר"א בן דרודיא שלא היה זונה שבעולם שלא הניח ובזונה אחרונה של שיא תאוותו כמתואר שם הפיחה בו ואמרה כשם שהפחה זו אינה חוזרת כך אין מקבלין את אב"ד בתשובה, ומזה חזר בתשובה ופנה לכל הבריאה שביקשו עליו רחמים ולא הסכימו עד שאמר אין הדבר תלוי אלא בי ובכה עד שיצאת נשמתו ויצאה ב"ק ואמר רב"ד מזמן לחי' העה"ב, וגם שם אב"ד מיעה את כל אופני התאוות וההתאים הירודים עד שהחלו אלו להסירין לו בפנים ומזה חזר בתשובה, אמנם העולם כולו לא הסכים לקבלו והיה מוכרח למות ושיהא לו חלק לעה"ב]

תכונות אלו אינם מתקיימות אלא בדרך ה', אמנם דרך זו אינה מגלה אלא שהתכונות הקיימות באדם שורשים בה', אבל אינה מגלה כלל על הבחירה עצמה שאף היא נתקלקלה בחטא עה"ד, הבחירה מצד האדם עצמו בה' ודרכו. והיינו שעתה לאחר שחטא האדם ואין תכונותיו מייצגים את הענין האלהי, ואף אם עומדים הם כתיקונם, אינם מתוקנים לגמרי ועדיין משוייכים אף לצורתם המעוותת [כיון שאף דרכי הרע יכולים להיתפס ולהשתמש בתכונות אלו לענייניהם], ובהכרח אין הבחירה בס כבחירה בה' ותליה מוחלטת בו.

ותיקון ענין זה הוא לעבוד את ה' ולדבוק בו אף לא דרך התכונות האנושיות, ואף כאשר אינם מסייעים לדרך ה', אלא לעבוד את ה' משום שהוא האמת הנצחית שלא תשתנה, בין אם תתמך ע"י הטבע האנושי והעולמי בין אם לאו, וכענין שניבא זכריה (יג, ה-ו) 'והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יותר בה, והבאתי את השלשית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב, הוא יקרא בשמי ואני אענה אתו אמרתי עמי הוא והוא יאמר ה' אלהי, והיינו בחינת האדם אם עומד הוא בכל המצבים בדרך ה', וזה ענין מיתה על קידוש ה', שאף שעיקר דרך ה' הוא 'וחי בהם' מ"מ יש אף את הענין שהוא ית' האמת הנצחית אף אם נצרך לזה ויתור על העולם וכל אשר בו⁶⁰.

ומשום ענין זה אף העובד ה' בכל לבו מתוך רוחות החומר עדיין לא בא לשלימות, היות ויתכן שאי"ז מצד חיבור לה' בלבד אלא אף משום שכך מסתדר מצד העולם, ואם לא יסתדר לו מצד העולם לא היה דבק בה' ועובד אותו. אמנם יש אשר ה' יראה ללבבם שעבודתם היא אך מצד ההתחברות לרצונו, ואדרבה מתוך זה אף מתגלה להם הטוב שבעולם, אבל יש שעיקר עבודתם הוא מן הטוב המתגלה להם בעולם, ועתה אין בהם כל רע, אלא שעדיין לא עמדו במבחן הקבוצה השלישית, וכל זמן שהטוב שבמציאות עדיין לא נתברר להשתייך לקדושה לגמרי יש להם אחיזה אף בצדדים הרעים של המציאות, ויש לצדדים אלו מקום להתפס בהם והם הדורשים מבחן האדם, מציאותם דורשת מימוש לראות האם יטה האדם אחריהם או לאו, וזה ענין השטן.

וזה קיטרוגו על איוב, איוב עמד במבחן הטבע עצמו ומתוך רחבות זו עבד את ה' בשלימות, ועתה בא זמנו לעמוד אף במבחן הקבוצה השלישית 'וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב', האם בכל מצב של המציאות יהא תם וישר וירא אלהים. **ויהי היים ויבוא בני האלהים להתייצב על ה'**, באו מלאכי מעלה שהם שרשי הענינים והתכנים הארציים, **ויבוא גם השטן בתוכם להתייצב**, בתוך התכונות בא ומתייצב אף הכח המשטה את התכונות והענינים הארציים, ושאלו ה' השמת לבך אל עבדי אל איוב כי אין כמהו בכל הארץ, והיינו שכאשר נפקד ענינו של איוב ותכונותיו אף תכונת השטן הופיעה, לא נעלם מעבודתו ותכונותיו אף הכח המשטה את התכונות, וזה דבר הכח המשטה הלא אתה שכת בעדו⁶¹, והיינו שמתוך עבודתו מורגש שהוא משום טובתו בעוה"ז⁶².

ומתחילה ענהו ה' מן הסערה ופרס בפניו כל פלאי הטבע והחי, לאמר הן כל הבריאה ובע"ח מתואמים לפרטיהם הקטנים וכי תקנת אנוש אינה מה' ו'ארץ נתנה ביד רשעי' (ט, כד)?, ועדיין לא נחה דעתו, 'הן קלותי מה אשיבך ידי שמתו למו פי, אחת דברתי ולא אענה ושתיים ולא אוסיף' (מ, ד-ה), אף שקל אני ואין בי כח להשיב על פלאי הבריאה המתואמים זל"ז, מכל מקום תשובה היאך 'איש תם ירא אלהים וסר מרע' מתענה בייסורים אלו.

⁶⁰ וענין זה נתקן בבית שני ובעיקר בתורה שבע"פ שנתעצמה בו ע"ר ר"ע שנתאווה כל חייו למיתה על קידוש ה'.
⁶¹ ובסוטה (כז): נח"ר יב"ק וריב"ז אם איוב עבד מאהבה ומיראה, אמנם נ"ל דאף למ"ד שעבד מאהבה, לא הייתה אהבה גמורה ממש אלא אהבה התלויה בדבר, וכקטרוג השטן 'הלא אתה שכת בעדו', וודאי אם לא היה בזה ממש לא היה ה' ניסית מהשטן.

⁶² והכלל הוא שאי"צ ה' לשטן שיודיעהו ענינו של איוב, אלא שהשגחת ה' באיוב פגשתו טוב וישר כל זמן שהטוב הגשמי תואם לטוב האלהי, אבל כאשר תשטה המציאות מדרך ה' לא מצאהו עובד ה', וענין זה הוא הדורש ניסיון וייסוריו, בכדי לברר אף החלק שעדיין אינו מתוקן.

מב] תשובת ה' לאיוב מענין הלוייתן

ואז ענהו ה' (מ, ח-טו) "אם זרוע כאל לך ובקול כמהו תרעם, עדה נא גאון וגבה והוד והדר תלבש, הפץ עברות אפך וראה כל גאה והשפילהו, ראה כל גאה הכניעהו והדך רשעים תחתם, טמנם בעפר יחד פניהם חבש בטמון, וגם אני אודך כי תושע לך ימינך, הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל" וגו' ואחר מפרש ענין בהמות הענק ולויתן והאם יצליח איוב להכניעם, והענין הוא שאיוב היה עובד ה' מתוך העולם החומרי הקיים, וכאשר נתייסר ביקש מותו ולא חפץ עוד בקיומו כעבד ה' כאשר העולם החומרי כולו מנגד לו, והראה ה' הלוייתן ובהמות בהררי אלף שהם כוחות העולם שאף שבשורשם הם טובים, מ"מ הרי הם יוצאים בגאון ובגאון לדרך רעה, ואין תיקונם והשפלתם מן ההולך בתום וביושר רק מתוך העולם, היות ואין עבודתו מבטלתם שהרי הוא צועד יחד עמם, אלא שאצלו עדיין לא נתפרשו לדרך רע אבל עדיין עלול הוא אז זרעו להכלל בדרכם.

וזהו ששאלו האם בעבודתו יש בכדי להכניע הרשע, **אם זרוע כאל לך ראה כל גאה והכניעהו**, אם ירא אלהים אתה התוכל להכניע הרע ולבטלו ואם כן **גם אני אודך כי תושיע לך ימינך** ולא היו באים עליך ייסורים, וכיון שלא הייתה עבודתו על דרך זה יש מקום לכל גאה וגאון להכניעהו, עדיין יש להם מקום תפיסה בעבודתו משום שאינה מכניעה גאון רשע, והן הן ייסוריו השטן המתייצב עם בני האלהים להשטין עליו כאשר יפקד לפני ה', האפשרות הקיימת עדיין במידותיו ונטיותיו האלהיות לשטות לדרך גאון ורשע.

ועוד שאלו ה' על לויתן **התשים אגמון באפו ובחוח תקוב לחיו, הירבה אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות, היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם, התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך**, והיינו שהודיעו ענין הרע החוזר לטוב והנטיות כולם אשר לסוף יחזרו להיות עבד עולם לה', ולכרות עמו ברית ולדבר אליו תחנונים ברוך, ויש לה' הדרך להחזיר דרכי הרוע לקדושה, ושאלו האם אף בדרכו יש תיקון העולם מהכוחות הרעים המשתרגים בו מתחילתו עד סופו, [מבריאת התנינים הגדולים, עד גוג אשר יתן ה' חמים בלחיו (יחזקאל לח, טז)], ואילו לה' יש התיקון הכללי לבריאה שכל חלקיה ישובו לטוב, למעמדם ומקומם בגבולם הראשון, ובכל תהליך זה יש אף לכוחות הרע מקום לממש עצמם עד אשר ייראה שאין להם קיום והרי הם עבד עולם לו ית', ויכולתם של כוחות הרע להשתלח להשטין וכביכול אף לפתות, היא לגלות אשר אף כאשר כביכול ארץ נתנה ביד רשע אין הוא מתקיים⁶³, וכל זמן שזה עדיין לא יתגלה אכן ארץ נתנה ביד רשע, ובעיקר יש לכוחות הרשע מקום להיתפס באלו שעבודתם אינה מטוהרת מהם ואינה אך לשם שמים.

ולאחר שהשכיל איוב דברי ה' נתברך, והיינו שהבין שהעולם החומרי ותכונותיו אינו הטוב בעצמו, אלא מקום גילוי הטוב, ולכך יתכן לפעמים שהחומר ותכונותיו ישטו לדרכים אחרים, אבל בשורשם כולם מה' וסופם כורתים ברית עולם עם ה'. ולאחר שהשכיל דבר זה אין יראתו תלויה באלו, ואז נגאל מייסוריו, וזה ענין ברכת אחרית איוב מראשיתו היות והטוב המטוהר מן הרע זך ונקי לאין ערוך מהטוב שעדיין לא התברר^{64 65}.

⁶³ וכן אמר דוד (תהלים צב) 'איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת בפרוח רשעים כמו עשב ויצויו כל פועלי און להשימדם עדי עד ואתה מרום לעולם ה'... צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה' שסיבת פריחתם של רשעים הוא להראות שאין פריחתם אלא כעשב לגבי דקל התמר והארז אשר במהרה נראה שכעשב יבולו יחלפו ויבדו, ואין קיום אלא לדרך האמת והצדק.

⁶⁴ ויש להדגיש שבפשוטו אין בספר איוב תשובה על שאלת צדיק ורע לו, ואי"ז אלא ספר שירת הצרות, וכת'בתו לשירה, ואם יש תשובה אינו אלא שאין שכל האדם משיג דרכי ה', ולא נענה איוב במה שלא נענה משה, אמנם בעומק הדברים יש כאן תשובה כללית. ויש כאן מן המקום להוסיף מה שמעתי מצ.ד.פ. שלכאו' קשה שאף לאחר דברי ה' האחרונים ענהו איוב "ידעת כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה, מי זה מעלים עצה בלי דעת לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע, שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני, לשמע און שמעתיך ועתה עיני ראתך, על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר", ולכאו' נראה שעדיין לא קיבל תשובה ועדיין מבקש שישמענו ה' וישאל ויודיעהו, ואח"כ אומר לשמע און שמעתיך ועתה

פרק ד. גלות ויציאת מצרים וגאולה העתידה

מגן עבודת האבות

ועתה עלינו לברר ולבאר דרך התיקון בסדר ימות עולם ובמקומותיו, והיכן הקלקול בכל תקפו שמשם ראוי לתיקון להתחיל.

והנה דבר זה מצינו בנביאים בכלל ובישעיהו בפרט, שהגאולה העתידה אינה גאולה לישראל לבד להחזירם לארץ ולהעמיד להם מלך ולבנות להם בית הבחירה, אלא היא גאולה כללית לעולם כולו, לתקנו ולהחזירו למצב שכולו מבטא את דבר ה' ומתאים לו ומסייע לו, והיינו שגאולת ישראל כוללת בתוכה את כללות תיקון העולם, ותיקון חטא הדעת שקלקל והשחית את העולם. וכידוע מהנביאים בכמה מקומות וכ"כ רבותנו הגר"א והרמח"ל שכגאולה ראשונה כך גאולה אחרונה 'כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות' (מיכה ז), והיינו שאף ענין הגאולה העתידה הכללית מתבארת בשורשה בגאולת גלות מצרים, ואף שלכאורה נראה שאינה אלא גאולה פרטית לישראל. ובכדי להבין ענין התיקון של חטא הדעת בכלל ובגאולה בפרט, יש להתבונן היטב בפרטי גלות וגאולת מצרים, ולהבין עומקו של דבר הפועל לדורות עולם בגאולה העתידה.

מתחילה בטרם יתוקן העולם למצב של דעת ה', למצב שההנהגה האלהית ניכרת מתוך העולם ותכניו, שידע ה' את ברואיו וידעו ברואיו אותו, צריך שעיקר התוכן האלהי יהיה קיים, ואז יהא העולם מוכשר לדעת אותו ולחבר אליו את כל תכני החיים ועניניהם, עד שתהא הבריאה וכל אשר בה והאדם וכל אשר לו, מקושרים לה' ומבטאים את התוכן האלהי.

טרם היותנו לאומה, טרם היינו לו לעם, עבדוהו אבותינו, עבדוהו כפי אשר נתייחדה להם הנהגתו, כל אחד לפי הצורה אשר תפס בעיקר את המציאות האלהית, אברהם עבדו בחסד כפי אשר נראה לו חסדו על העולם, כפי אשר נראה לו אור האמונה כממציא מציאות היש, בורא העולם ומנהיגו, יצחק עבדו ביראה כפי הצורה אשר נראה אליו ה', כדורש אליו את כל היש האנושי, כדורש את ביטול החיים הגשמיים למען האמת הנצחית, יעקב עבדו במידת האמת והשלמות כממוצע בין אברהם ליצחק, לא מצד החסד הנותן חיים לכל חי, ולא מצד הגבורה והפחד שאינו נותן מקום לדבר שאינו אלוהי מוחלט, אלא מצד האמת איך הדברים צריכים להיראות, איך תהיה המציאות באופן אשר יוכל כבוד ה' לשכון ולהתגלות בה, לא פסילת החול ולא קידושו, אלא החשבת החול הראוי לקודש. ועד"ז נתייצבה אומתנו. ועד עתה היו אבותינו יחידים, אמנם סיבת בחירתם היא 'למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט' (בראשית יח, ט), סיבת בחירתם להקים על פני האדמה עם אשר דרכו היא 'דרך ה' לעשות צדקה ומשפט', עם שישלול בעולם את דרך ה', עם שיתן לה' ולחוקיו מקום בעולם, לעשות צדקה ומשפט.

עד עתה כאשר הדרך היא ליחידים, כאשר הדרך היא אך התחלה, די בעבודה האישית של האבות, די בכך שהיחידים רואים אותו, די לו להיראות אליהם בצורה הפרטית של מידתם ועבודתם, אבל עתה כאשר קם עם שסולל בעולם את דרך ה', שנותן מקום לה' בעולם, לא די בכך שמרחוק ה' נראה לי, עתה צריך שיהיה כאן מקום לה', שיחברו האישים למציאותו ית'

עני ראתך, ונראה שכן קיבל תשובה, וביאר שבתשובה ה' קיבל איוב תשובה כללית אבל עדיין לא נענה מפני מה נתיסר הוא, וזהו שעדיין שואל ואומר שנפלא ממנו, וכיון שקיבל והבין ש'הוא' לא יודע, ענהו ה' אף לגבי ייסוריו בפרטיות, ואז ענה איוב לשמע אזן שמעתך ו'עתה' עני ראתך, אמנם חלק זה אינו ניתן להכתב היות ולכל אחד הוא ענין בפנ"ע, ומה יתן ומה יוסיף אם יכתב על ספר סיבת ייסורי איוב האלמוני.

⁶⁵ וזה כענין ליותן שתחילתו טובה ובאמצעותו נלחם בו ה' ובסוף משחק בו כציפור וקשורו לנערותו, והיינו הניסות הגשמיות שבשורשם טובים, ואח"כ שוטים מתיסרים וחוזרים, והוא ששאל איוב בתחילה 'הים אני אם תנין כי תשים עלי משמר'

באמת, עתה אין מספיק שיירה בצורה פרטית של הנהגה ואין די בצורה פרטית של עבודה, עתה צריך שהיית יתגלה כולו כאן בעולם, שענינו העיקרי יתגלה וישכון כאן בעולם, וזה עיקר החילוק בין עם ליחידים, היחידים די להם בליבם, ועם צריך מציאות קבועה לכולם לרגש ולשאינו רגש, לרואה ולשאינו רואה. וזהו שאמר ה' למשה 'וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי הוי"ה לא נודעתי להם' (שמות ו, א), לאבות הייתה ראייה פרטית על ה' כל א' לפי מדתו, אבל עתה כאשר קם עם ה', נודע להם ה' במציאות העיקרית, נודע הוא אליהם והם יודעים אותו, ובה נהיה ה' למציאות קבועה וחייה כאן בעולם. האבות עבדוהו בדרך האמונה, והבנים בדרך הידיעה והחיבור אליו.

ולאחר שעבדוהו האבות באמונתם בצורה שניכר כבר מציאות ה' בהנהגותיהם ובדרכיהם, ולא עוד אלא שהונחלה דרך זו לבניו ובני ביתו לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, עתה בא עת דודים עת נדע את אלוהינו והוא יוודע לנו, עתה לאחר שבני יעקב נושאים בקרבם את מציאות ה' ודרכיו, צריך להוריד דרך זו ולהחיותה בעולם, לגלות את מציאותו ית' מתוך העולם, ואף שידעוהו בני יעקב מתוך העולם, ולא רק מתוך הרגשתם וחוויותם הפנימית, למען שלא רק הדבקים בו ידעוהו, אלא אף המציאות עצמה תשוב ותקושר אליו ויתגלה בה כבוד ה'. "אף סוררים לשכון יה אלהים" (תהלים סח, יט).

מד] קלקול הדעת בארץ מצרים

וכמשנ"ת בחטא עה"ד נעשו תכני העוה"ז למנותקים מהתוכן האלוהי, נעשו התכנים לעצמאיים וכל תוכן לא ביטא אלא את עצמו, ולא את העומק האלהי של התוכן השורש הנותן לו משמעות וקיום, והנה קלקול חטא הדעת נרש בכל המציאות, אמנם יש ממנה שניכר בה עדיין העומק האלהי הנותן לה משמעות, וכגון האדם, שעל אף החטא עדיין טבוע בכולם הרגש שיש קדושה באדם, שאסור לחללו, אסור להרגו, משום שבצלם אלהים עשה את האדם, עדיין נשאר הוא קשור לתוכן המחיה אותו, לרוב הקשר שהיה עמו קודם החטא אף עתה לא נותק ונהיה עצמאי לגמרי, ואף שרבים יכפרו באלוה ולא יסכימו בהריגת האדם, אדרבה היא הנותנת שכי"כ נקבעה קדושת האדם בלב, עד שעל אף שאין מאמינים בקדושת הבורא מקדש הקדושים, האדם נשאר כצורתו כיצור היותר אמתי שאסור לפגוע בקיומו, ועל אף שממציאים סיבות אחרות לאיסור הפגיעה בו, לא יעמדו סיבות אלו ללא תוכן גבוה מעל גבוה הנעלה מכל בני אנוש יחדיו, ואי"ז אלא משום שהענינים היותר קרובים לקדושה ולה', עדיין נשארו קשורים אליו במידת מה, ולכך הרגש האנושי מקדשם ומונע חילולם ופגיעתם. אמנם הדברים הגשמיים יותר, כיון שאף מעיקרם לא היו קרובים כ"כ לה', עתה כאשר נעשתה הבריאה לעצמאית, הללו נותקו לגמרי מכל תוכן אלוהי ואין רואים בהם תוכן כלל.

ואף במין האדם כולו נרש חטא הדעת, ואף בו יש אשר לא נתרחקו כ"כ מן מקור האלוה ועדיין רואים את המציאות כמקושרת לתוכן אלוהי, ויש אשר נתרחקו ונהיו עצמאיים יותר, ורואים את המציאות כעצמאית ומנותקת מן המקור האלהי, והנה אף באלו המנותקים עצמם מן המקור יש שני דרכים, יש אשר רואים את המציאות כמנותקת משורשה ואף בה עצמה אין רואים כל תוכן נשגב ונראית היא בעיניהם כנעדרת תוכן, חיים וענין, והם המכחישים בני זמנינו שאין מאמינים בחי העולמים, ואין מאמינים אף במשמעות הדברים עצמם. ויש אשר רואים את העולם כמנותק לגמרי מן התוכן העולמי הכללי, אבל נותנים לכל נמצא את התוכן הפרטי שלו, ותוכן זה משגבים עד כדי אלהות, וזה היה דרך כל עמ"ז שבכל הדורות נלהקו ית' שטעות א' היא המשך מוכרח של טעות ב'.

ועיקר הקלקול מחטא הדעת הוא הטעות שהמציאות מנותקת מה', אבל היא עצמה יש לה תוכן עד כדי שיגוב ופולחן אלהות. ובה יש אשר יקחו להם לאל את הדברים היותר נשגבים שבטבע, משום שלא יראו כל תוכן בחומר הפשוט, וכך היא דרך רוב הטועים שלקחו להם לאלהים את השמש והירח והכוכבים, ודרך זה למרות טעותה יש בה יותר קרבה לאמת, יותר

קרבה ליושב על חוג שמים, ומתחילה נועדו להיות המשפיעים אל אומות העולם, כדכתיב בהו 'אשר חלק ה' א' אותם לכל העמים תחת כל השמים' (דברים ז, טו). ויש אשר לקחו להם לאלהים את כחות הטבע הפשוטים הנמצאים בסביבתם ומיאנו לקחת להם אלהים רחוקים הנמצאים בשמים, ואלו טעו יותר מן הראשונים בכך שלקחו דבר גס ופשוט והפכוהו לאלהים, ובזה הבנתם והשגתם במושג 'אלהים' רחוקה יותר מן האמת, מן האלהים הקדוש הנשגב והנורא, אמנם מצד שני יש נקודת אמת באלהות זו שאין בעובדי כו"ם, שעובדי כו"ם לא זו בלבד שטעו שהבריאה מנותקת משורשה האלוהי, אלא אף את הבריאה הגשמית הפשוטה ראו כמנותקת כ"כ עד אשר אין בה תוכן כלל, ובזה צדקו עובדי החומר התחתון, ואכן אף במציאות הגשמית יש תוכן, היא עיקר הבריאה שרצה הבורא להשרות בה שכינתו ומוכשרת היא לענין האלוהי, אלא שהם טעו כשניתקהו מן הבורא, אבל הדבר כשלעצמו שאף לנבראים התחתונים יש תוכן, אמת ויציב.

מצרים מן הכת האחרונה היא, מן הכת שמרגישים את האלהות בסביבתם התחתונה, מן הכת שאינם רואים את האלהות כדבר גבוה ונשגב מהם, אלא כדבר הנמצא בתוכם ממש, ככתוב ביחזקאל (כט, א) 'פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יארו אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני, ה'אני עשיתני הוא תוקף חטא עה"ד, הוא שיא ההתממשות של יוהייתם כאלהים', הוא המבטא שהאמת והתוכן נמצא בגשמי ביותר, ואינו מושפע כלל מן הגבוה, היפך האמת שה' הוא האלהים ושוכני ארץ צריכים לתקן ולהתאים עצמם אליו, וכן כל אלילי מצרים היו סמל הגשמיות והחמריות היותר תחתונה, התנין, הנחש, האדמה, היאור, ואף התיאור של התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו, מאוד מדגיש את הענין של אלהים חומרי וגשמי המתבוסס במי הובץ של עצמו ללא שאיפות למשהו יותר גבוה. וכן בלשון 'בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע' (שמות טו, א) ניכר מאוד שקיעה והתבוססות בתוך התאוות החומריות, והכל ענין א' של ייחוס והחשבה של תכני הגשמיות כאלוה וכח בפני"ע. וכל זה הוא תוקף חטא עה"ד שאף לחומריות יש תוכן בפני"ע מנותק ממנו ית"כ⁶⁶, ובפרט כאשר נותנים תוכן אלהי לבריות השפלות והנמוכות ביותר.

מה] גלות מצרים

נתבאר שלאחר שגילו האבות את מציאות ה' והאמינו בה, הגיע עת תיקון חטא עה"ד, לתיקון הניתוק בין ה' לעולם הנראה כעצמאי, הגיע העת לחיבור אלוהי האבות לארץ, לתכני החיים כאן בארץ, שיוודע אלינו ה' ויאיר לנו דרך הארץ, ושנדענו דרך הארץ ותכניה ולא רק שנאמין בו כדבר שאינו כאן. וצורה זו של חיים אינה אלא לעם השוכן בארצו בארץ המתאימה לרוח שהמצוות מקיימים בו, וכאשר הוא נמצא בארץ ומקיים מצוות אלהיו בצורה ראויה, אז נהיה חיבור מושלם בינו לאלהיו, ואין זה עם שחי ע"פ רעיונות ותורות שאינם מורגשים בסביבתו הטבעית, ולכך עיקר התורה ליושבי הארץ נתנה כדכתיב בדברים (ד, ה) 'ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלוהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה', ועוד שם (פס' יד) 'ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשותכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה', וזהו שאמרו בכתובות (ק"י): 'כל הדר בחו"ל אין לו אלוה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים', והיינו שעיקר הגילוי של התורה ורוחה הוא בארץ ישראל, זה הצורה שעם יכול להתחבר לאלוהיו, זה הצורה שיכולים התכנים האלוהיים להתחבר ולהתממש בתכנים הארציים האנושיים, ותהא קומה שלימה של גלוי ה' בעולם. "אך קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו, חסד ואמת נפגשו צדק ושלוים נשקו, אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה, צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו" (תהלים פה, י-יז), לדרך תיקון העולם כולו במלכות שדי, לתיקון העולם כולו מניתוק

⁶⁶ וזה מש"כ האר" (שעה"פ ר"פ שמות) שבמצרים נפלו עיקר הניצוצות מחטא עה"ד, והיינו ששם נשאר בעומק הגשמיות ממש ניצוצות אלהות מנותקים מה' שצריך לשייכם למקור.

החומר מה'.

ולזה נצרך להוריד את בני יעקב מצרימה, למקום היותר ארצי וחומרי, למקום שהיה בו את הצורה היותר עמוקה של חטא עה"ד, למקום שיש בו את המשמעות החשובה לחומר עד כדי תוכן אלוהי, ובזה תרד מאוד דרגתם לדרגת מצרים, מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, ולא עוד אלא 'ועבדום ועינו אותם' בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה', ובזה באמת טבעה רוחם בתוך חומר מצרים, בזה נתקיים בהם 'בשבתנו על סיר הבשר', וכל זה בכדי להורידם לרמה שרגשותיהם וחוויותיהם הם בטבע הפשוט, ולא עוד אלא אף בתוכן הרוחני היו משועבדים למצרים כטענת המלאכים 'הללו עע"ז והללו עע"ז' (ילקו"ש ר' רלד), וכדכתיב ביחזקאל (כ, ה) 'וימרו בי ולא אבו לשמע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו', וכל זה למען יהיו ברמה הארצית היותר ירודה ונמוכה, ובבואם למתן תורה יבוא בקרבם התוכן מהצורה הארצית היותר פשוטה ועד הצורה היותר שמימית וגבוהה⁶⁷, וכשיבואו לארץ התורה יזרעו וישתלו בה מהרובד היותר נמוך בנפש האדם עד שיהיו מקיימי התורה ובני הארץ בכל רובדי נפשם, שהכל היא מקושר למציאות ה⁶⁸.

ומצד שני נעשה הדבר בצורה של שיעבוד ועינוי בכדי שיחוו אף את הצדדים הלא טובים שבחומר, את הבריחה מן החומר אל ה', 'ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שוועתם אל האלהים מן עבודה' (שמות ב, כג), ועינוי זה אף מדגיש שהם 'בארץ לא להם', ולכך מכשיר כמיהה ורצון להתבססות גמורה בארצם שלהם, בארץ עם תוכן ארצי המתאים לרוחם המה. וכמובן שמלבד התיקון לישראל עצמם, נתקן אף העולם כולו בדעת ה', כאשר התוכן הקיים בחומר מצרים ישוייך לאל אמת, לתקן את ניתוקו ולהראות את חיותו מחי העולמים, ובזה ממילא תתבטל אלוהות העצמאית, ומלבד מה שנתגלה כוחו ית' בשליטתו במצרים באדמתה וביאורה, שהכס מתוך היאור שאליו עבדו, עוד נהיה תיקון רוחני ונפשי שביטל את ניתוק החומר מן הבורא, ונתגלה בחומר אף בפן זה.

מ[ן] שרו של ים ושר מצרים

ובהשוואה למה שכתבנו לעיל שתחילת התיקון הוא בהחזרת התנין נחש הים לקדושה, בהעמדת ים החיים והתשוקות הקיים כאן בעולם על שורשו ולקשרו לה', אכן מצרים היא המייצגת ענינים אלו וממנה תחילת תיקון העולם בהיסטוריה, היא עצמה 'התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו' והרקע הנפשי והאזורי שלה הוא הים והיאור. מצרים הם נקראים רהב בכל מקום בנביאים, בישעיהו (ל, ז) ומצרים הבל וריק יעזרו לכן קראתי לזאת רהב הם שבת, ובתהלים (ט, טז) 'אזכיר רהב ובבלי', ופי' המפרשים והתרגום שרהב זה מצרים, ובב"ב (ע"ד): שרו של ים רהב שמו.

ובאמת, היא הארץ שכמעט ואין בה מים מן השמים ומלאה מים מן הארץ מן הנילוס ויש בה

⁶⁷ ויתכן שזה היה (או יהיה לגמרי) רק בהמשך, ויל"ע.

⁶⁸ שוב לאחר הביקוש והחיפוש מצאתי בזה דברים להגרא" ז"ל (קובץ א', תקפו) ע"ד משנת, ודבריו טובים משלי בחדות הסברתם וסגנונם, ואעתיקם, "לפעמים יש חסרון באמונה צרופה, מפני שאינה יודעת איך לבסס את המחשבה העליונה על היסודות של כל המדריגות התחתונות שבנפש האדם, שהם נמצאים בטבע הבשר ובנטיית הדמיון, ואפילו בתכונת ההזיה של האדם. שהכל צריך להתפרנס מהמחשבה המקפת כל דבר לפי ערכו והאמונה הצרופה דואגת רק בעד השכל, ונמצא שכל תכונות החיים שחוץ לשכל נשארים בלא השפעה של קדושה. ולא עוד אלא, שכיון שהשכל מושפע מן האמת העליונה שהוא אור הקודש, והתכונות האחרות אינן מושפעות ממנה, נעשה ע"י זה הריסה ומלחמה פנימית בתוך הנפש בין הנטיית השונות, שאינן יכולות להתמזג זו בזו. ואין תקנה לשלומן של היחיד ושל הציבור, כי אם באמונה חיה, הכוללת הכל, שצירופה יהיה רק בתכונת ההשכלה העליונה שלה, אבל הדמיון וההתפעלות, הרגש והטעם הגופני, העריגה והמחנה של הבשר, ההזיה וההתלהבות הדמיונית, גם הם לא יחסרו, אלא שהכל יהיה מונח תחת השלטון של הדעה המזוקקת העליונה, שיש בה האור השכלי הצלול, ועוד מה שיותר מזוקק ממנו, ע"פ סוד ד' ליראיו. וזאת היתה המטרה של גלות מצרים, אשר נפלו ישראל בעבדות פחותה, שמתטמה את רוחם והשפילה את כשרונם ביחס להשכל המעשי, והוכשרו להשכל האלהי בהופעת אור האמונה."

ים ויאורים, היא הארץ שמחוברת כ"כ לתכני הארציות ללא קשר למשהו יותר גבוה, וכדאיתא בדברים (יא, י-יב) 'כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק: והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר השמים תשתה מים: ארץ אשר ה' אלוהיך דרש אתה תמיד עיני ה' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה' מצרים הפכה של א"י היא, בא"י צריכים להרים עינים לשמים בכדי לקבל חיים וגשם מה'⁶⁹, ולהפך במצרים שהמים נמצאים למטה, ולכך אין ה' דורש אותה ואין היא דורשת אותו, משא"כ בא"י מקום הגשמים והתלות בה'. וזהו שמצרים היא כגן עדן בצורה ההפוכה 'כגן ה' כארץ מצרים' (בראשית יג, י), היא מלאה מים מיאורותיה וגן עדן מתחדש בו נהר להחיות את העולם במים חיים, ולכך שרו של ים ושל מצרים רהב שמים, שזה ענין הרהבה להתגאות בדבר שאין לו ולהציג כאילו יש לו, ובזה גופא להתגאות על בעל הדבר, כעין 'ירהבו הנער בזקן' (ישעיהו ג, ה).

ומסיבה זו טבעי מצרים חומריים וגסים מאוד, והרי הם בענין התנין הרובץ ומתבוסס ביאוריו, הלוקחים את תכני העוה"ז? כשלעצמם ללא תוכן נעלה יותר ומשטים את הטבעים החומריים לכיוון היותר רחוק מהי"ת, לצורתם היותר מעוותת של התכנים הנפשיים, וכמו שנאמר בסוף פרשת עריות 'כמעשה ארץ מצרים לא תעשו' (ויקרא יח, ג), וביחזקאל (כג, יט-כ) 'ותרבה את תזנותיה לזכור את ימי נעוריה אשר זנתה בארץ מצרים, ותעגבה על פלגשיהם אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם', הם ההופכים קערה על פיה ושורש הבריאה אצלם [כידוע מכתביהם] הוא מהחומריות היותר גסה 'לי יאורי ואני עשיתי'. הם הנחש המסית 'והייתם כאלהים', הם התנין הרובץ ביאור ומשם טורף ומזיק למסתפקים מן המים ועומדים סביב ליאור, נחש של ים המהפך תכני החיים לעניינו ומנסה להכליל את כולם בו, ממית לבאים להסתפק מן החיות התחתונה, וזה כענין הים הזה אשר מנסה בגליו לשטוף הכל עמו. "מצרים כיאור יעלה וכנהרות יתגעשו מים ויאמר אעלה אכסה ארץ אובידה עיר ויושבי בה" (ירמיהו מו, ח)⁷⁰.

ולכך אף במשל הנביאים 'כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים', מצרים התואמת מאוד לים היא אף הראשונה לכסוי המים את הים, לדעת ה' מתוך הארציות ולהתוודעות ה' לעמו ולעולם כולו מתוכה, וכמו שאמרו רז"ל (בי"ב ע"ד): 'שרו של ים רהב שמו שנאמר אשר בכוחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב ואלמלא מים מכסים אותו אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו שנאמר כמים לים מכסים אל תקרי כמים לים אלא כמים לשרה של ים מכסים', והוא רהב הוא מצרים הוא שרו של ים כמשנת"ל, הרי שעל ענינה של מצרים [רהב] נאמר שתקונה הוא בדעת ה' כמים לים מכסים, היא הים שהמים יכסוה, וארציותה ותכניה החומריים יהיו לדעת כבוד ה', וזהו הכנעת הים – אלוהיהם, להודיע שאין לו תוכן לעצמו ואין לו אלא ממנו ית', ולכן ידיעת ה' בעולם מתחילה במצרים 'למען תדע כי אין כה' אלהינו' (שמות ח, י), 'למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ' (שם ח, יח), 'למען תדע כי לה' הארץ' (שם ט, כט), 'וידעו מצרים כי אני ה' (שם יד, ד, יח), וכן ביחזקאל (כ, ה) 'ואיודע להם בארץ מצרים', ושם נודע ה' לישראל בשם הוי"ה מה שלא היה לאבות (שם ו, ב-ג), וכן אנו מוצאים אף לדורות עולם בישיעהו (יש, כא) 'ונודע ה' למצרים וידעו

⁶⁹ וגסי ר"י זימרמן שליט"א ציין לב"ר (יג, ט) 'שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן... שיהיו הכל תולין עיניהם כלפי מעלה'.
⁷⁰ ונראה ע"ד דרש שזה ענין מה שאמר פרעה כל הבר הילוד היאורה תשליכהו, וברורה התמיהה מה לו לבחור דווקא בהשמדה זו ולמה לא ימית בחנק או בסיף או בשאר מיתות הפשוטות, ובפשוטו נראה שמאחר שראה שלא מצליח בעיניו ולא מצליח בגזרות המתת הבנים משום שחיות הנה, חשב שמא יצליח ע"י היאור אלהיו, או שזה היה נראה פחות אכזרי שמביא את הילודים לכל האלים הנמצאים ביאור. ובעומק הדבר שע"י שיחברם לענין היאור יהא לו שליטה בהם. אמנם הקב"ה הפליא עצה הגדול תושיה שמושיעם של ישראל גדל וניצל ע"י היאור, והיינו שזה גופא היה ענינו של משה שהוא נמצא ביאור ובמים התחתונים, ורצונו של פרעה לחבר את ישראל למים התחתונים ומתוך זה להמיתם זה גופא תחילת גילוי ה' מצד העולם הזה, וזה ענין שנקרא משה ע"ש זה משום שענינו גלות מצאואה ה' מתוך המים התחתונים [וכדביאור לק' פ"א] ולכך אף כשיצא מיהאור נתגדל בבית פרעה בכדי שיהא תוך עיניו מצרים ממש ומשם יתגלה כבוד ה'.

מצרים את ה' ביום ההוא', וביחזקאל (כט,ו), 'וידעו כל יושבי מצרים כי אני ה' , וכן משה שהיה מנהיג ישראל באותו דור היה עניינו בדעת 'אשר ידעו ה' פנים בפנים' (דברים לד, ט), 'הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך' (שמות לג, ג), משום שהיה צריך לתקן כנגד קלקול מצרים.

מז] מטה הנהפך לנחש

וענין זה של חזרת התנין נחש הים לקדושה ע"י הבירור שאין תכני הארציות החומרית עצמאים אלא מקושרים להי"ת, כבר רמז ה' למשה בצורה ברורה כאשר שלחו לפרעה, 'ויאמר אליו ה' מזה בידך ויאמר מטה, ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו, ויאמר ה' אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו' (שמות ד, ב-ד), המטה הוא הדבר שבו פועל האדם את פעולותיו החשובות, ומשה ניצב כשליח ה' הוא עתה מייצג את פעולתו בעולם, ורימז לו ה' שהמטה שהוא אחוז לעשות את פעולות ה' כאשר נופל ארצה הרי הוא נהיה לתנין, כאשר מטה ה' מושלך לעומק החומריות הרי הוא נהפך לישות עצמאית המנותקת מה' עד אשר אף משה נביא ה' ושליחו מתיירא ונס מפניו, אמנם אך כאשר יאחזו בזנבו ישוב להיות מטה ביד ה', ישוב להיות עבד ה' המגלה את כבודו בעולם, וכמאמר ה' לאיוב (מ,כח) על הלוייתן – תנין 'היכרות ברית עמך יהיה לך עבד עולם', שלאחר שנגלה שאף מעמקי החומריות אינם אלא 'מטה ה' ' ואין להם תוכן עצמאי, אז העולם כולו כולל הרחוקים והעצמאיים ביותר משתייך להי"ת, ולכך נהפך התנין להיות מטה ה' שלבסוף על ידו נפעל עיקר התיקון עולם במלכות שדי, ומתגלה שה' הוא האלהים אין עוד⁷¹. וכמופת הזה אף עשה לפני פרעה, ולפניו נוסף עוד ענין שמטה אהרן אשר נהפך לנחש בולע את תניני - מטות כולם, להודיע שאף שאר הנאחזים בתנין על כל צורותיהם אינם אלא טפלים ונבלעים במטה ה' ואין להם חיות עצמית, וכאשר שב התנין לה' אף כולם על רצונותיהם ותשוקותיהם שבים להיות למטה ה', ואין להם קיום עצמי.

מח] נצחיות סיפורי התורה

וכאן המקום להדגיש דבר ידוע מכבר, שאמנם מצרים היו ואינם, מ"מ כל ענין עקרוני ו'בראשיתי' בבריאה אינו תם ואינו כלה, שהרי מצרים ענינם בחומריות כמשנ"ת, ואף אם מלכות מצרים איננה, עדיין קיימים רבים אשר בדרכם יהלכו ובתכונת נפשם יהיו ובאמונתם יאמינו, שכל זמן שלא נתקן התיקון השלם, עדיין עומדים בעינם כל התכונות הבסיסיות שבאנושות, ואף כל תכונה שנטתה לרע כל זמן שלא תוקנה, עדיין היא בערף על אותו ענין כפי שהייתה בימי קדם, ואף כאשר מתואר מפלת מצרים ומפלת אשור ובבל, אי"ז אלא נפילה מלהיות הכח המנהיג והשולט בעולם או על עם ישראל, אבל ודאי עדיין ענינם קיים מפני שהתכונות הבסיסיות לא יחדו, והם קיימים כתכונות או אף ביחידים או עמים אשר עיקר תוכן נפשם הוא כמצרים או כאשור.

ועוד יש לידע שכשם שישראל בראשית הוייתם היו שקועים בטומאת מצרים ומתוכם יצאו ונהיו לעם, כן הוא אופייני לכל פעם שיוצאים ישראל מתוך שיעבוד חומרי, מתוך התבוססות בחומריות, וכן הוא אופייני אף ליחיד היוצא משבתו על סיר הבשר לעבוד את ה', וע"י בישעיהו [פיי"א ופני"א וני"ב] וביחזקאל פ"כ שכענין גאולה ראשונה כך גאולה אחרונה, והוא משום ענין הנ"ל שהקורות את ישראל והאומות בימי ראשית עולם, הם ענינים עקרוניים בסדר עולם, ואם

⁷¹ וכע"ז מצינו אף באשור שנקראים מטה ה' וחושבים עצמם לעצמאים ולכן צריך ה' לגלות כבודו עליהם ולהראות שאין כוח עליהם ואז מתגלה כבוד ה' בשלמות, בישעיהו (י, ה-ה) ומעלה עד סופ"ב ע"ש"ש) "היו אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי בגוי חנף אשלחנו וכו' והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי יאמר הלא שרי יחידיו מלכים וכו' אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו, כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנותי, וכו' היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על מינפו כהניף שבט ואת מרימיו כהרים מטה לא עץ, וכו' והיה ביום ההוא לא יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית יעקב השען על מכהו ונשען על ה' קדוש ישראל באמת, וכו' ועורר עליו ה' צבאות שוט כמכת מדין בצור עורב ומטתו על הים ונשאו בדרך מצרים", ואח"כ מתואר מלכות ה' בעולם ע"י מלך המשיח ומה שכל העולם ידע את ה', ושיאה קריעת ים מצרים ונהר אשור ברוח ה', ואז ושאתם מים בששון ממעיני הישועה, ואודך ה' כי אפת בי, והי"ם שכל הרע יחזור לטוב.

משום מה עדיין לא באו לתיקון הגמור שוב גולים ונגאלים כסדר הראשון [נערך], וכ"כ הגר"א בבי' לספד"צ (פ"ה) "כי כל מה שהיה והוה ויהיה עד עולם הכל כלול בתורה מבראשית עד לעיני כל ישראל וכו' וכן כל מ"ש באבות ומשה וישראל כלם הן בכל דור ודור שכלם מתגלגלים ניצוצותיהם בכל דור ודור כידוע: וכן כל מעשיהם מאדה"ר עד סוף התורה הוא בכל דור כידוע למבין. וכ"ה בכל אדם ואדם לבד", והיינו שסיפורי התורה הם עקרוניים בבריאה ומתממשים כמה פעמים עד שמשלימים ענינם [וזה פשוט סוד הגלגול]. ועוד יש לידע שלא רק שהכל קיים אף בפרטים, אלא יש את הכלל של כל ימות עולם ואף בו יש ענין גלות וגאולה, ויתכן שבמבט הכללי עדיין לא יצאו ישראל מחומרות מצרים עד סוף בית ראשון וקרי"ס ומ"ת וביאת הארץ הם שלבים בגאולה העולמית שמתרחשים אט אט עד התיקון הסופי, ובדברינו להלן נבאר את ענין יצי"מ וקרי"ס בפשוטו ובעמקו, ובעמקו הקיים לדורות עולם עד התיקון הכללי⁷².

מט] קריעת ים סוף

וכאשר יצאו בני ישראל ממצרים, יצאו מטומאת החומר של תועבת מצרים, בכדי לבוא לארץ הקודש לבסס שם חיי דעת ה' מתוך הימצאות בטבע הגשמי, היו צריכים לפרוש תחילה מן החומר משום טומאת מצרים הדבוקה בו, ורק לאחר ניתוק מוחלט מטומאת החומר המצרי ומתועבת מצרים הדבוקה בו, אז יוכלו לבוא לארץ ישראל ולעבוד את ה' מתוך החיים הארציים האנושיים, אז ידעו את התוכן שבטבע מתוך דעת ה' כביטוי של אורו ית', וזה ענין המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים' אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם', והוא שטומאת מצרים טמטמה את נפשות בני"י בהיותם רובצים ביאורי החומר ויושבים על סיר הבשר, וטומאה זו עיכבה את שכירת ה' בתוך בני"י, ולכך מצוות הפסח הם פרישה מן החומר ואכילת לחם עוני, ושמירה מן המצרים וחפזון מפניהם, משום שעדיין יכולים הם להזיק ולהדבק בעם ישראל בתועבותיהם המוטבעים בחומריות, וכל זמן שקיימים הם וקרובים לעם ישראל אי אפשר לחיות בטבע בצורה מתוקנת, ונצרכת הפרישה מטבע החיים הארציים והחומרניים.

ואף אחר שיצאו ישראל ממצרים עדיין הם בטווח קירוב מקום למצרים, ופרעה עדיין יכול לחשוב על השבתם משום שיש לו תפיסת מה בהם, ולכך מצרים מרדפים אחריהם להשיבם אליהם, ועדיין ישראל נחפזים מפניהם ואין בידם סיפק להחמיץ בציקם ונצרכים הם לאכילת מצות, ולא יכלו ישראל להמשיך עוד לנוס מפני מצרים וישגו אותם חונים על הים, ואכן בצורה הטבעית אין מנוס ממצרים, ויאמר ה' אל משה נטה ירך על הים ובקעה ויבואו בני ישראל ביבשה בתוך הים, וכשנטה משה את ידו על הים הביא ה' רוח חזק מאוד ששמה את הים לחרבה ובקעה אותו, ויבואו בני"י ביבשה בתוך הים ומצרים מרדפים אחריהם בתוך הים, ולכשיצאו ישראל מן הים נטה משה את ידו על הים ושבו המים כבתחילה על מצרים רכבו ופרשו ולא נשאר מהם עד אחד, וזוהו כלו המצרים הנוגשים בישראל עתה אל להם לירא מהם, ולכך אחר קרי"ס יכולים לאכול חמץ, היות וכבר אינם צריכים עוד לאפות מצות בחיפזון מאימת מצרים המרדפים אחריהם, ועתה יכולים הם לאכול לחםם ברוגע ובשלווה.

נ] קריעת אלהי הים

ולא בחינם כילה ה' את מצרים דווקא בים ולא באופ"א, שהרי ישראל עתה בורחים ממצרים ומתועבותיהם, מצורת תפיסת העוה"ז שלהם שהוא חיות המנותקת מהקב"ה, וחפצים להתחיל בארצם חיים חדשים של ידיעת ה' וחויית התכונות הארציות והאנושיות בקישורם לחי עולמים, וכל זמן שעדיין יש למצרים תפיסה בהם ויכולים הם להשיגם, עדיין תחת מצרים הם במידת מה וקשורים לצורת תפיסת החומריות המצרית, ולכך עדיין אינם יכולים להתבסס

⁷² והדברים מסודרים בשלושת רבדים הנ"ל, א. הרובד הפשוט שהיה בשעתו במצרים, ב. הרובד העמוק יותר שהיה בשעתו, ג. הרובד העמוק והפנימי יותר הפועל לדורות עולם כענין שאמר רז"ל מקיש גאולה אחרונה לגאולה ראשונה.

בעוה"ז ולחווה איתו בצורה הטהורה, לגביהם עדיין תוכן אלהי מצרים הוא הקיים בחומר ואינם יכולים לחיות בו ברווחה, ולכך עדיין נצרכים הם לאכול לחם עוני ולא לאפות בנחת, וכאשר מגיעים הם לים שהוא רהב סמל אלהי מצרים ואין להם דרך לנטות ימין ושמאל, מתייראים הם שאין להם מנוס אלא לחיות העוה"ז בצורה נתוקה מה' שהרי כאשר בורחים מתועבת מצרים, סוגר עליהם הים המסמל את הכח האדיר של החיים הנתוקים מה', הרי שאין דרך לחיות בעוה"ז אלא בנייתוק מהי"ת וזהו שאומרים הקלים שבהם 'הלוא טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר' כל שאינו משתעבד לתכונת המצרים ימות ביושב המדבר ומוכרח הוא להגיע לים לחיות המנותקת, וזהו שאמר ה' למשה דבר אל בני ישראל ויסעו, ראשית צריכים הם לגמור בדעתם שלא טוב להם עבוד את מצרים ומוכרחים הם להגיע לארצם ומתוכה לעבוד את ה'.

ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים, לאחר שנכונים ישראל לילך לארצם ולא לעבוד את מצרים עתה בכוחם לבקוע את הים אלהי מצרים, עתה נוכחים הם לדעת שאין החיים הארציים שבים ישות עצמאית מנותקת שאין להי"ת שליטה בה, אלא הרוח הבאה מאת ה' היא הבוקעת ומחרבת את הים, רוח התורה והאמונה הבאה ממרומים המנהגתם חזקה היא מהחיים הטבעיים המנותקים שבים, וכן שיבח ישעיהו (סב, יב-יד) 'בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם, מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא ישלכו, כבהמה בבקעה תרד רוח ה' תניחנו כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת', ומודגש מאוד ענין רוח ה' שלא רק החריבה את הים אלא אף מנחה ומנהגת אותם ביציבות תוך העוה"ז, ולאחר שכלו לעבור את הים וראו שאין להם כל תפיסה ושליטה בהם, רואים הם שאין החיות שבמציאות עומדת לעצמה אלא קשורה היא לחי עולמים, והקשורים לרוח ה' יציבים הם אף תוך תוכה של החומריות, עתה מוכשרים הם לעלות לארצם, עתה לאחר שהוברר בוודאות לישראל ולמצרים שאין להם כח לעצמו אלא כפוף הוא לה' ולרוחו, נתבטלה אחיזת מצרים התנים הגדול בים והוברר שאין התנין אלהי הים אלא שרו של ים, שר בממשלת אלהי השמים והארץ, אז נטהר הים מזוהמת מצרים שדבקה בו ונתקה אותו מה', ויכול הוא לחזור לאיתנו הראשון ולצורתו המקורית כפי שבראו ה', וכיון שחוזר הים לתיקונו מיד כלים כל הנתפסים בו מתוך צורתו העצמאית והמעוותת, כל אלו שאין קיומם אלא מתוך הנקודה המעוותת, נטבעים בתוך מי הים ואינם יכולים לחיות בו כאשר עומד הוא על תיקונו מקושר לחי עולמים, ודרשו חז"ל לא נשאר בהם עד אחד אבל אחד נשאר בהם, והוא פרעה מלך מצרים שנשאר לפרסם כוחו ית', נשאר שרו של מצרים שהוא שרה של ים ששב לה' ותוקן להיות כצורתו המקורית הזכה שאף בו ישכון כבוד ה'⁷³.

ועניין זה שבקרי"ס נתבטלה אלהות מצרים בים ואחיזתם בו, מצינו בישעיהו (נא, ט-י) 'הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין הלא את היא המחברת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים', הרי שענין אחד הוא קרי"ס וחיצוב רהב דהיינו מצרים וחילול תנין שהוא אלהי מצרים, וכן נראה בתהלים (צג, טז) 'אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים' וגם בזה נראה שפירור הים הוא עניין א' הוא עם שבירת ראשי התנינים. ושם (פס, ז-א) 'אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם אתה זכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויבך' ומקושר ענין שליטת ה' בים ובגליו, לדיכוי רהב אלהי מצרים ולפירור המצרים⁷⁴, ובזכריה (י, יא) 'ועבר בים צרה והכה בים גלים והבישו כל מצולות יאר והורד גאון אשור ושבת מצרים יסור', והוא כענין קרי"ס וקריעת נהר אשור [וכמ"ש התרגום רביעי ורד"ק], ומבואר שזה המסיר שבת מצרים.

⁷³ עוד סופר במדרש שנהיה מלך נינה בזמן יונה הנביא, וכמובן שאין יכול להיות כפשוטו, וענינו שאמנם שבה מצרים ונתקן עיקר ענינה, מ"מ שב ענינה לעולם ברובד היותר גבוה ומתוקן שלו בצורת אשור ובבל, שהם גם צורה של כוח' ועוצם יד' והפיכת עצמו לאלוה כנראה בפסלו אשר הקים על שמו, אמנם א"ל בצורה חומרית כ"כ כמצרים שסגדו לצורות היותר חומריות. וז"ס אזכיר רהב ובבל לילודעי, חומריות.

⁷⁴ וגם כאן נראה שמצרים וים ענין א' להם, שנא' אתה פוררת בעזך ים, ונאמר בזרוע עזך פוררת אויבך.

נא] קריעת תכני הים העולמיים

עתה כאשר יוצאת רוח האמונה וידיעת ה' לדרך עולם לקבוע מקום לשכינת ה' בארץ, יוצאת היא מתוך מצב פשוט שהארציות והחומריות עצמאיים ומנותקים מה' ותונוים ביד רע, ועם ה' יוצא על מנת לבסס בעולם את מציאות ה' בכל תכני הארציות והאנושיות, עתה צריכים ראשית להינתק מן החומריות אשר לעת עתה עדיין נאחזות ביד הרע המנתקה מה', וצריכים להיחפז ולא להתבסס בחומריות, בכדי שלא ידביקום רשעי עולם התופסים בחומריות ללא קשר לה'. אמנם היות ואחרי הכל עם ה' מתקיים ומתנהל בעוה"ז על כל תאוותיו וחומריותו ולא חוצה לו, אינו יכול להינתק מן העוה"ז ולבסס את תחילת את דרכו על ניתוק מהחומריות, היות ובכל אשר יצעד יפגע בתכני האנושיות והארציות המנותקים מהי"ת, ואכן נס הוא מפני הרשעה האוחזת בחומריות ונופל נס ונופל, עד אשר אכן אין מקום לשכינת ה' בארץ ועומד הוא מול ים תכני העולם ונראה לו שאכן מנותקים הם מה' ואין אפשרות להיות בעוה"ז בלא להשתעבד לחומריות המנותקת, וכישראל על שפת הים מתלוננים הם ליחזקאל נביא ה' (ג, לב) 'נהיה כגויים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן' 'כי טוב לנו עבוד את מצרים', עומדים הם בין רשעת העולם הרודפת אחריהם המחריבה את בית ה' והגלתם מארצם, ובין הארציות והחומריות המנותקות ואינם יודעים היאך תמשיך דרך אמונת וידיעת ה' בעולם.

ויאמר ה' אל משה דבר אל בני ישראל ויסעו קודם כל צריכים הם את ההחלטה שלא להשתעבד למשפחות הארצות לעבוד עץ ואבן אלא להמשיך להתקדם לארץ ישראל לתכלית המקווה לקבוע מקום לשכון ה' בארץ, ואכן לאחר שיוצאים הם מבבל ממשיכים הם להתקדם ועולים הם לארץ לקבוע מקום לה', ואז 'ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה', משה נותן התורה נוטה את מטהו ובוקע לתורה ולמצוותיה דרך חרבה ויבשה מתכני החומריות בתוך ים החומריות, סולל לתורה דרך מנותקת מתכני האנושיות והארציות בתוך העולם הארצי והחומרי, ואכן עזרא בדורו כמשה בדורו והוא הנותן דרך חדשה לתורה ולהבנתה ולקיומה 'כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד לישראל חק ומשפט' (עזרא ז, ט), הוא אשר החזיר תורה לישראל לאחר גלות בבל, ואמרו בסנהדרין (כא, ט): ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אלמלא קדמו משה.

היאך יקרה כדבר הזה, היאך יכולים לפלס דרך חדשה ויבשה להבנת התורה והמצוות, כאשר הם בתוך ים של אלילות וסגידה לטבע האנושיות והארציות, 'ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים' אין יכולה דרך יבשה זו להיסלל תוך הים אם לא רוח ה' המנחה ומנהגת אותם, אם לא רוח מקדמונו של עולם הסוללת להם דרך בים החומריות⁷⁵, רוח היורדת מה' ומקשרת את התורה והמצוות אליה, חלף שהיו המצוות מקושרים לחומריות ולארציות שבהם צריכה התורה להתקיים, הרי הם מקושרים למעלה לרוח היורדת מאת ה', 'כבהמה בבקעה תרד רוח ה' תניחנו כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת' אין זה אלא שרוח ה' מתגלה במידת התפארת במידת התורה בעצמה, והיא המנחה את עם ישראל כשהם צועדים בחרבה, מנותקים מכל תוכן ארצי ואנושי בתוך עולם שכולו ים רוגש רפש וטיט. 'והרשעים כיס נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט' (ישעיהו נ, כ).

ואחר שאכן התורה והמצוות עוברים מצורת הרגשה ותחושת הטבעיות, לצורה של חקירה והבנה והתחברות לרוח עליונה. 'וירדפו מצרים ויבואו אחריהם כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל תוך הים', כאשר רוח ותורת ישראל מתנהגת בצורה מנותקת מן הטבע - מן הים, בצורה המונהגת ע"פ רוח ה' השמימית, אף שאר אמונות, כפירות, ודעות חיזוניות מתנתקים מן

⁷⁵ וכמפ' בישיהו (יא, טו-טז) שכן יהיה לעת"ל "החרים ה' את לשון ים מצרים... כאשר היתה לישראל ביום עלתו מארץ מצרים", וכפי שנהיה בפנימיות בתחילת בית שני, [ובגלוי לא זכו לזה וכמשי"ת לק]. 'ושור' ברד"ק לתהלים (סה, ח) שכ' שבעין שהיה ביצי"מ שעברו ישראל תוך הים ביבשה, כן לעת"ל יעברו תוך האומות, וכע"ז ל' בזכריה (י, יא), ע"ש, וכ"כ מהר"י קרא בנחום (א, ד), וכמשי"ת.

הטבע והולכים בכיוון החקירה השכלית והפילוסופית המופשטת ומנותקת מהתכונות הטבעיות הארציות, עתה אף דתותיהם וערכיהם נקבעים על דרך זו המנותקת מהתחושות הטבעיות וקבועה על השכל והחקירה כאריסטו או על רוח עליונה כאפלטון והנוצרי, ואדרבה מתוך ניתוק זה מתכני האדם והעולם הרי הם רודפים ושמים ללעג את אמונת ישראל.

וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד ישראל אשר רוח ה' מנהגת אותם ואינם מחוברים אלא לו, מגיעים הם אף לצד השני של הים, חוצים הם את חומרות העוה"ז ועוברים אותו ונקבעת צורתם איתנה מול כל רוחות העוה"ז, למרות שעברו בתוך העולם נתעלו הם ממנו, עתה כבר אין כח הרע השולט בתכני העוה"ז יכול לרודפם ולהשיגם, עתה יכולה הטבעיות לחזור לאיתנה ואין צריכים ישראל להלך בחרבה בתוך הים, ואף מצד או"ה כן הוא שהרי שאר בני האמונות, הכפירות, והדעות, עדיין נמצאים ביבשה בתוך הים ולא עברו את הים לצד השני, מצד א' כרוכים הם ככלב אחר תאוותיהם ואינם יכולים להינתק מהם, ומצד שני ניתקו עצמם מתכני הטבע, אין להם קיום ואינם תלויים בחיות כל שהיא, וכיון שכבר אין יונקים מן החומרות כלל, נטהר ים תכני החומרות מטומאתם ויכול הוא לחזור לאיתנו הראשון, נטהרת החומרות ושבה היא למקורה וליוצרה, ורע אֵין, לא נשאר בהם עד אחד, וכמדרשו אי נשאר בהם והוא מי מהאומות שמחובר לתאוות ותשוקות העולם מצד הנקודה האמיתית ולא מצד הנקודה העצמאית המעוותת, בכדי שאף בחומרות כשלעצמה ישכון כבוד ה'.

נב] ייבוש יאור מצרים

ועניין זה שהריגת אלהי מצרים תהיה ע"י הימצאות מצרים בחרבה מחוץ ליאור, וע"י התייבשות הים שהוא אלהי מעוזם [לפי סכולתם], נתפרש ביחזקאל (כט, ב-יא) "כה אמר ה' הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יארו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני, ונתתי חחים בלחיך והדבקתי דגת יאריך בקשקשתיך והעליתך מתוך יאריך ואת כל דגת יאריך בקשקשתיך תדבק, ונטשתיך המדברה אותך ואת כל דגת יאריך על פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ... והיתה ארץ מצרים לשממה וחרבה וידעו כי אני ה' יען אמר יאר לי ואני עשיתי, לכן הנני אליך ואל יאריך ונתתי את ארץ מצרים לחרבות חרב", וע"ע בישיעהו בנבואתו על מצרים (יט, ה-ז) 'ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש, והאזניחו נהרות דללו וחרבו יאורי מצור... ואנו הדיגיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופורשי מכמורת על פני מים אומללו, והוא ג"כ אותו ענין של החרבת היאור ומיתת דגיו שהוא עקרוני במצרים, והיינו שע"י ניתוק מצרים מיאורם אשר בטוחים הם עליו ומדמים שהם אלהי הים, וע"י ייבוש הים יתברר שלא הם אלהי הים, והיינו שאין התנין הרע השולט בחיי החומרות הארצית, אלא ה' הוא אלהים חיים ואף אלהי החיים התחתונים, ואין התנין חי אלא מחמת שנמצא במים אלו וכאשר יתנתק משם ימות. ובישיעהו (נב) נראה להדיא שענין נבואה זו הוא כפי שהיה בקרי"ס יחן בגערת יא אחריב ים אשים נהרות מדבר תיבש דגתם מאין מים ותמות בצמא⁷⁶.

וכן אף התיקון שנתקפו ישראל לאחר קרי"ס, הוא מחמת שהלכו בחרבה והיו מנותקים

⁷⁶ וזה ודאי קאי על קרי"ס כמ"ש רד"ק. וכמ"ש בתהלים (קו, ט) 'ויגער בים סוף ויחרב. ומצינו בישיעהו (זי, ב-יד) ענין זה אף על כלל הרשעה הנמשלה לים 'היו המון עמים רבים כהמות ימים י'המיון ושאוון לאמים כשאוון מים כבירים ישאוון... ויגער בו ונס ממרחק ונס ורודף כמוץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה, לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסנו וגורל לבוזזנו', וודאי הוא מקביל לקרי"ס שהמים נסים בסופה ובסערה כפי שהיה אז, וזהו לעת ערב והנה בלהה' היינו שלעת ערב יתחילו המים לנוס ולהיודף וזהו בלהה שלהם, וכמ"ש 'ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה, 'בטרם בוקר איננו' וישב הים לפנות בוקר לאיתנו... לא נשאר בהם עד אחד', זה חלק מצרים שוסי' ישראל, ולאומים הדומים להם בזמן ישראל. וע"ע בתהלים (סה, ח) 'משביח שאון ימים שאון גליהם והמוון לאמים' וסמ"ך לה 'פקדת הארץ ותשוקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים תכין דגנם כן כן תכינה'. וע"ע בתהלים (א, ד) לא כן הרשעים [כים נגרש] כי אם כמוך אשר כדפנו רוח [ורודף כמוץ הרים לפני רוח], וזה בניגוד לצדיק שהוא כעץ שתול על פלגי מים [שפי' ביר' ריש ברכות דהיינו עה"ח שע"ה הגהרות].

מהחיים התחתונים המנותקים מה', וכן נראה מתהלים (עד, יג-ד) 'אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים, אתה רצצת ראשי לויתן תתנו מאכל לעם לצייס', והיינו שמתיקון הלוייתן וסעודתו המקביל לתיקון הים, יאכלו ויהנו העם ההולכים בציה ובחרבה, והיו מנותקים מטומאת המים הטמאים, מהחיים התחתונים המנותקים מה'.

נג] מרשעים יצא רשע

ויש להוסיף לבאר שניתוק זה מתכני הטבע, שורשו בנייתוק הראשוני שלהם מהי"ת אלוהי הטבע ובוראו, שורשו בחטא עה"ד שהעמיד את התכנים הגשמיים כעצמאיים ומנותקים מיסוד היסודות ועמוד החכמות, אמנם בתחילה אף שניתקוהו משורשו עדיין האירה בו הצורה המקורית של התוכן הארצי, ולכך אף שנהיו לעצמאיים עדיין התקיימו מחמת שנשאר בהם מן האור, אמנם ככל שעובר הזמן ומתרחקים מן השורש, אף התוכן הגשמי עצמו מתחיל להתעמעם ולחרוק ולהתנהג בכבדות ללא אופנים, עד שבסוף אין קשורים אלא לחומריות בעצמה ומנותקים לגמרי מכל תוכן ורוח וקיוות הממלאים את החומריות, ובמצב זה הם מרגישים ריקים וחלולים ללא כל תוכן, ללא הצדקה לקיום, ללא משמעות לחיים, אז הם מצפים או לאבד עצמם לדעת, היינו מיתה וזכרת הבאים מאותו מקום בו הם שקועים בחומריותם, וזהו שיבת המים [שנעשו לאבינים, כמדרשו] עליהם עד שנכרתים לגמרי⁷⁷, או שמצפים שישובו המים ויחיו את הטבע המקורי בעל המשמעות האלהית, ואז יחיו הם עמו ישובו אל ה' יחד עם אלוהיהם, יחד עם הים ששב לאיתנו, וזה בחי' פרעה שנשאר חי בכדי שישכון עליו גלוי ה' בחומר [בחי' בן דוד שבא בדור שכולו חייב].

ויש להדגים הדבר במה שכתבנו מתחילה על תאות המשכב, שקודם חטא עה"ד לא היה כל רע בתאוות המשכב, משום שכל כולה לא היה אלא רצון חיבור חיים עם החיים שהוא רצון טהור שאף מרבה עוד חיים, ולאחר חטא עה"ד ניתנתקו מהתוכן האמתי של תאוה זו ועתה עיקרה בנפש האדם בחיבור גוף וגוף, בתאוה משום יופי הגופים ולא משום יופי הנשמות, אמנם עדיין היה בתוקף אף אהבת הנפשות, היה אף הערך של הקמת משפחה והמשכת החיים, אמנם ככל שעובר הזמן ומתרחקים משורש התאוה, נשאר רק אהבת הגופים ואין מתאווים אלא משום החיצוניות, וערך הקמת משפחה ירד לגמרי, עד אשר בזמנינו כמעט ואיננו וכבר רוצים לכתוב כתובה לזכר, אמנם בזה עדיין מעט מעט משורש התאוה היות ועדיין יש כאן תאוות חיים לחיים אף כי בצורה היותר מעוותת, ועדיין דרך לפניהם, ואכ"מ הטמא של צחנתם, עד אשר מתאוה זו שהייתה מתחילה עיקר גדול במשמעות האדם בחייו, לא נשאר עתה כלום, עד אשר נהיה האדם חסר משמעות לחיים, ואז שיחפוץ באיבוד עצמו מתוך תשוקתו הגדולה בתאוה זו, ומאידך ריקנותה של תאוה זו וחוסר משמעותה עד שאינה מספקת כבר את התשוקה, וזהו שהים עצמו יכלהו ויכריתהו ויפול עליו כאשר הוא ביובש התוכן של תשוקה זו, או שישוּב לצורה המקורית של תוכן תשוקה זו הקשורה לה', וזה בחי' פרעה הנשאר עם החומר השב ליוצרו למען ישכון אף בו כבוד ה'.

והנה עד קריעת ים סוף אין נזכר כלל ענין כבוד ה' המתגלה ע"י המכות, ולא נזכר חיזוק לב פרעה אלא למען שיתי אותתי אלה בקרבו ולמען תספר וכו', ובקרי"ס נתפרש כמה וכמה פעמים שהתכלית היא ב'הכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה' , והוא כמו שנתבאר שקרי"ס היא המגלה כבוד ה', היא המגלה שאף החומריות משוייכת אליו ית', היא המודיעה למצרים שאינם עצמאים אלא טפולים הם לה'. וברשי"י כ' "ואכבדה בפרעה. כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד", וענין הנקמה הוא שיבת הרעה אל החוטא משום רעתו, מתוך רעתו עצמה, והוא כמשנ"ת.

נד] תכלית צורת התורה

וכמשנ"ת ודאי לא זה המכוון בבריאת העולם ובנתינת התורה שיהיו מנותקים זה מזה, וודאי התכלית היא שתתגלה התורה בבריאה ותאיר ארץ מכבודו, היינו שיהיו המצוות תואמות

⁷⁷ וענין זה שמצרים נעשים מאותו כח שאליו סגדו, אופייני הוא לחומריות הטוענת לעצמאות, וכן הוא לעתיד "וסכסכתי מצרים במצרים, ונבקה רוח מצרים בקרבו" (ישעיהו יט).

לטבע האנושי הארצי הזך, צדק מארץ תצמח כשיתברר שתורת ה' זה 'משפטים ישרים ותורות אמת חוקים ומצוות טובים' (נחמיה ט, יג), וישכילו שבלא דעת ה' וקיום מצוותיו אף טבעם ורצונם האנושי לא יתקיים כראוי, וצורה זו של תורה ומצוות היא תכלית התורה, שבוזה ייראה שמציאות ה' היא מציאות אמת ומאוחדת בכל, ואף התכנים האנושיים והארציים עצמם אינם בעלי קיום עצמי, ואין להם קיום אמת כל זמן שאינם מחוברים לתוכן האמתי של מציאות ה', וידועה האגדה (בשוח"ט עג) שלעת"ל אם ירצה האדם לקטוף תאנה בשבת תאמר לו התאנה אל תקטפני, ופשט הענין שאף הצורה הטבעית של התאנה שהיא נחמד למראה וטוב למאכל ותאוה לעינים, לא תהא מנוגדת לתכני התורה, ואף מצדה לא ירצו לקוטפה בשבת, אף תאוותה לא תהיה מנותקת מתכני התורה, וזה תיקון חטא עה"ד שאף שהדעת היא עצמאית, וכל תאוות העולם יש להם תוכן לעצמם והם תאוה לעיני האדם, מ"מ אדרבה מתוך תוכן מנותק זה עצמו ידעו את ה', ולא תהיה תאוה ותשוקה אנושית אלא ע"פ ה'.

וזה היא הברית ותורה חדשים, שיהיו לעת"ל, וכדכתיב "הנה ימים באים נאום ה' וקרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה, לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאום ה' כי זאת הברית אשר אכרות את בניי אחרי הימים ההם נאום ה' נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לא-להים והמה יהיו לי לעם, ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואת אחיו דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם וכו' ", ומבואר שתהא ברית חדשה שלא בצורה של הברית הראשונה שעבדו את ה' מתוך שהוא בעל ואדון המצווה ונותן תורה לקיים, וממילא כמובן שפעמים רבות היה הפרת ברית [כדרך כל צווי שאינו לרוח המצווה], אלא תהא ברית בצורה שיכירו בתוכן של המצוות מתוך ידיעת ה' ברורה ופשוטה שאפילו קטנים יכולים לדעת, עד כדי שתהא התורה יוצאת מתוך לבם ורגשותיהם ויקיימוה מרצונם וטבעם הפשוט, ולא יצטרכו ללומדה.

וצורה נשגבת זו של קיום התורה בעולם, לא תהיה אלא ע"י שהתכנים הטבעיים יתקונו ויעמדו בצורתם המקורית והישרה, בצורה שנבראו בששת ימי המעשה ועליהם נאמר 'וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד', וודאי אין קיום לברית ותורה חדשה בצורה הנוכחית של העולם, בצורה שאין הטבע האנושי כתיקונו ויותר משוייך לרע מאשר לטוב, ואף לא כאשר מנותק הוא בכלל מחיים ואין בו תוכן כלל, ומסיבה זו ככל שהטבע העולמי יותר מנותק מה', דרך האמונה יותר מנותקת מאחיזה במציאות ובתכנים האנושיים, והוא אשר נת' לעיל ענין קרי"ס לדורות עולם שככל שהטבע מנותק מה' אף ישראל ותורתם מנותקים מים החומריות, והוא אשר מבואר בפס' שענין הברית הראשונה שייך יותר ליום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים, לזמן היציאה והניתוק מן החומריות, אמנם ודאי התכלית היא תורת א"י שיהיו התורה והארץ מאוחדים, וזה אשר צריך להיות לאחר קרי"ס, לאחר ניתוק ישראל מהחומריות המושחתת מחד, וכליון של כח הרע האוחז בטבע החומרי מאידך, אז יתחדשו החיים הטבעיים הטהורים, ואז יתכן איחוד מחדש של הארץ והתורה, אז מקומה של תכלית התורה, ברית חדשה.

נה] מעיין מבית ה' יצא

ואכן לאחר שטבעו המצרים בים ובטלה אחיזתם בו, עתה אין החיים הארציים הטבעיים טמאים בטומאת התנין האומר 'לי יאורי', עתה יכולים הם להנות ולהתבסס מהחיים הטבעיים הטהורים, יחד עם ערכי הקדושה האמת והצדק, עתה יכולים לשוב לעולם מעיינות גן עדן היוצאים מאת ה', ועיקר התכלית הוא שיהיו המים החיים נובעים לכל העולם ממקומם הקבוע של ישראל, מארץ ישראל, ומהמקום הקבוע להוראת חק ומשפט, מעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם. וזהו שמיד לאחר שנתבטלה אחיזת מצרים בים החומריות ושב ים הטבע לאיתנו, ופנויה המסילה לארץ ישראל לחיות בה חיי אמונה מבוססים על התכנים הארציים, ולאחר שנתקיים 'ולקחתי אתכם לי לעם' הגיע העת שיתקיים 'והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני ה' , עתה נצרך

שתכני הקודש יממשו עצמם בתכנים החומריים והאנושיים בארץ הישראלים, ובקשה זו היא המתנגנת ומתחננת בעוברים את ים סוף, "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכוון לשבתך פעלת ה', מקדש ה' כוננו ידך, ה' ימלוך לעולם ועד", א. ביאת הארץ וביסוס חיי אמונה בתכנים הארציים הטבעיים והאנושיים, ב. ובניין הבית והצבת מקום מיוחד לה' מקום שבו ירד ה' על הארץ, ג. וממקום זה ימלוך ה' על כל העולם, ויושפע שפע קדושה על כל התכנים הארציים ויתקדש כלל הטבע לה'.

ואכן כיון שיבואו לירושלים, ינטעו בהר נחלתו ויבואו למכון שבתו, 'יהיה מקור נפתח ליושבי ירושלים לחטאת ולנידה' (זכריה יב, יד), יפתח מקור שפע אלוהי להחיות ולטהר את תכני הטבע האנושיים של יושבי ירושלים ולשייך אותם לחי העולמים, עתה מקום ה'עדין' המוציא נהר לגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים⁷⁸, יהא בבית ה' וכתקוות דוד 'יִרְוֶן מִדְשֵׁן בֵּיתְךָ ונחל עדניך תשקם כי עמך מקור חיים' (תהילים לו, ט-ט), אז יחזיר ה' את העדן לעולם להיות בבית ה', ומשם מקור חיים להשפיע ולתקן את העולם כולו, לשייך את כוחות הטבע בכללם אליו ית', עד שתתקיים בקשת ישראל וה' ימלוך לעולם ועד, ויהא ה' למלך על כל הארץ, 'ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון בקיץ ובחורף יהיה, והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד, ח).

נו] קריעת הים ובקיעת המעיין

וכן מצינו בנביאים שסמכו עניין המעיין לקרי"ס, בישעיהו (יא, טו. יב, ג) 'והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים... ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה' ובתהלים (עז, יג-טו) 'אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים, אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים, אתה בקעת מעין ונחל', וכן הוא אומר בישעיהו (מג, טו-טז) 'כה אמר ה' הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה: המוציא רכב וסוס חיל ועוזו יחדו ישכבו בל יקומו דעכו כפשתה כבו: אל תזכרו ראשנות וקדמניות אל תתבנו: הנני עשה חדשה עתה תצמח הלוא תדעוה אף אשים במדבר דרך בישימון נהרות תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר מים נהרות בישימון להשקות עמי בחירי', עתה אין עוד לזכור הקדמונית שהלכו ישראל בחרבה בתוך הים, עתה תהא דרך ה' להיפך מזה הבריאה כולה תהא מלאת חיים טהורים וזכים מהי"ת. [ובישעיהו (נו, כ-כא) 'והרשעים כי נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט, אין שלום אמר אלהי לרשעים', ושם (מח, כא-כב) 'ולא צמאו בחרבות הוליתם מים מצור הזיל למו ויבקע צור ויזבו מים, אין שלום אמר ה' לרשעים', הרי שהפך ענין אין שלום לרשעים הנגרשים כים, הוא בזיבת מים מן הצור, וכמשנ"ת.]

נז] תיקון הים והליתו

אז כאשר יצאו מים חיים מירושלים, באין הם לים הקדמוני ולים האחרון, להחזירו למקור החיים, לאחר ששב ים הטבע לאיתנו ושוחרר מטומאת מצרים, עדיין צריך הוא את התוכן האלהי שיבוא בו ויחיהו, למים החיים מירושלים המקשרים את הטבע כולו להי⁷⁹, ובזה יתקיים הייעוד האלוהי הסופי 'לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים', יכסו המים החיים את הים, ויקושר הים לה', תקושר חומריות הטבע אליו ית', 'והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד' יהא ה' למלך על כל

⁷⁸ וביומא עז: דרשו שאין מלאך המות יכול לעבור במעיין היוצא מבית ה', והיינו שבחזרת המעיין יחזור ג"ע לקדמותו, ויהא האדם חי לעולם ובלע המות לנצח, הרי שמעיין היוצא מבית ה' הוא המעיין שהיה בג"ע בתחילה, וגויס ר"י זימרמן ציין לתנחומא (בראשית י) 'ופירות הארץ מנין [שיחזרו למצב של קודם החטא, עיי"ש] דכתיב ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה'.

⁷⁹ ואי' במכילתא שבזכות ירושלים זכו לקרי"ס שגא' בישעיהו (נא, ט-י) עורי עורי לבשי עוז זרוע ה'... את היא המחרבת ים השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים, ושם (נב, א) 'עורי עורי לבשי עזך ציון, ונר' שהוא כמשנ"ת שמטרת קרי"ס הוא במים שיצאו מהמקדש.

חומריות הארץ, וכפי שהיה מתחילה בגן עדן שהחיים יצאו לכל העולם מהמקום שבו היה ה'80, ובו שם את האדם לעבוד ולשמור, כן אף עתה יצאו החיים לעולם כולו מבית ה' ומהמקום שבו עובדים את ה', וכאשר הבריאה כולה תשוב לקבל מימיה וחייה מה', כולה תבטא את התוכן האלהי, ואף הבריות שהיו מיוחדים בעיקר לרוע יהיו מתוקנים וכמ"ש 'ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים', ואז יהא גילוי ה' אחד ושוה בכל המקומות. וזה ענין מש"כ לעיל שע"ד חכמת הספירות הים עומד בענין המלכות שענינו תכלית הגילוי, והענין הפרטי של ים אינו בתכלית שנולד עוד אדם, אלא ענינו בכך שהפרטים כולם מצטרפים ומתקבצים להיות גילוי א' של כבוד ה', ותכלית זה הגילוי הוא במלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, שיהיו כל החיים העולמיים שעתה מנותקים מה', מחוברים אליו ויודעים אותו. ובחבוקוק כתוב 'כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' כמים לים מכסים', והיינו שידיעה זו היא ידיעת כבוד ה', והוא כמשנ"ת מתחילה שעיקר כבוד ה' מתגלה בקרי"ס שבזה מתברר שהחיים הכלל עולמיים משוייכים לה'. ובאמת נבואה זו שתמלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים כתובה באריכות בישיעיהו פי"א, וקודם לזה בפרק י' כתוב על גודל גאוות אשור וענשו בטביעתו בים 'ומטהו על הים ונשאו בדרך מצרים' (פס' כח), הרי שלאחר קרי"ס אז בא ענין 'מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים'.

וענין זה של תיקון הים, הוא אף ענין תיקון הנחש שכתבנו לעיל, 'כמים לשרה של ים מכסים' (בי"ב עה:), שבזה אף נתקן שרו של ים ונכלל במים הבאים מהמעין היוצא מבית ה', עתה אין הוא עומד בגאותו ובעצמאותו נגד ה', אלא ניכר שהוא מקבל חיותו וענינו מה', ואף החיים התחתונים מקושרים לקדושה, וזה ענין חזרת הלוינתן לקדושה אחרי המלחמה עם התנין בקרי"ס, שעתה אין התנין הרע שולט עוד בים, אלא הים מטהר ואף שר של ים עומד בהכנעה כלפי ה' 'היכרות ברית עמך תקחנו לעבד עולם' (איוב מ, כח). וכ"כ בתיקו"ז (תי" כא, מג:.) שבקרי"ס לעתיד 'איתעבר ההוא חויה בישא מן ימא ושליט חויה קדישא, ובההוא זמנא אזלין אניות בהבטחה בלב ימין ולא טבעין, בההוא זמנא שם רמש ואין מספר לויתן זה יצרת לשחק בו ויהא חדי עמהון', והוא כמשנ"ת שבקרי"ס הים חוזר לתיקון ואף הנחש חוזר לתיקון ואין עוד סכנת מיתתו וטביעה מצד ים החיים החומרניים.

נח) המעיין בנביאם

וביחזקאל (מז, א-ב) גם מתואר באריכות ענין מעיין היוצא מבית ה', ושירד לים וירפא מליחותו, ושם מודגש מאוד חזרת מעלת גן עדן וכל הפירות והצמחים יפרו מאוד מהמים הללו, ויהיו עלי העצים הצומחים על הנהר לתרופה, ונראה שהוא כנגד 'כל המחלה אשר שמתו במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאיך' שנאמר במרה כשנמתקו המים לאחר קרי"ס. וכן שם (לה, לו) על כללות א"י שתהיה כג"ע 'הארץ הלזו הנשמה הייתה כגן עדן'.

וביובאל (ז, יח-יט) 'והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב וכל אפיקי יהודה ילכו מים, ומעיין מבית ה' יצא והשקה את נחל השיטים, מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם', וגם כאן מודגש הענין של חזרת ג"ע המלא כל טוב ומושקה במעיין מבית ה', ומודגש שהוא כנגד 'מצרים שממה תהיה' שאף היא הייתה בעבר 'כגן ה' כארץ מצרים'⁸¹, אמנם החיים המנותקים מה' למרות המעיין היוצא מבית ה' יהיו שוממים, וכעין שמצינו בסוף זכריה על חטאת מצרים שלא יבואו לעלות

⁸⁰ ובאמת בפשוטו של ענין מלכות ה' על הארץ אינו עניין אך בפנימיות הדברים, אלא שכל העולם יקבל חיים מהקב"ה, וכך יראה בעין בשר ממש, ולכן תלויה מלכות ה' במעיין היוצא מבית ה', שיוצאים חיים מה' לכל העולם כפשוטו ממש, וזה אף מה שנתכוננו יוצאי מצרים כשבקשו ה' 'ימלוך לעולם ועד'.

⁸¹ וגיסו הר"י זימרמן שליט"א הוסיף להביא ראיה שענין מעיין מבית ה' הוא החזרת ג"ע, שיואל (ב, ג), מתאר חורבן הארץ 'כגן עדן הארץ לפניו ואחריו מדבר שממה' שנחפך מגן עדן לשממה. ואח"כ (ב, כג) יורד הגשם ושוב אינו שממה אך טרם נהיה כגן עדן ממש, עד אחרית הימים שמצרים תהפך לשממה ומעיין מבית ה' יצא כגן עדן ממש.

לירושלים למרות שיצא משם מעיין [ומש"כ גם על אדום שתהיה מדבר שממה הוא מחמת ששפכו דם נקי בארצם, משא"כ במצרים שנראה עניין עקרוני בלי סיבה זו].

ועל עניין זה של קרי"ס והמעין היוצא מבית ה', נצחו בני קרח בשירה (תהלים מו, ג-ו) "על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים, יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בגאותו סלה, נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קדש משכני עליון, אלהים בקרבה בל תמוט יעזרה אלהים לפנות בוקר המו גויים מטו ממלכות... קשת ישבר וקצץ חנית עגלות ישרף באש, הרפו ודעו כי אנכי אלהים ארום בגוים ארום בארץ" אין ישראל יראים פן יהיו מהנופלים ומתמוטטים בהמית מי הים, [וכמפורש בהמשך שימוט הרים בלב ימים היינו 'מטו ממלכות', ויהמו יחמרו מימיו היינו 'המו גויים' ויהם את מחנה מצרים, והיינו שנפילתם וטביעתם בים תהיה מחמת המיית עצמם, וכמשנת"ל, וכעניין יוסכסכתי מצרים במצרים] כיון שאלוהים בקרבה ויעזרה לפנות בוקר כפי שהיה בקרי"ס [וישב הים לפנות בוקר לאיתנו ומצרים נסים לקראתו], ונהר פלגיו ישמח את עיר האלוהים, יתחדש בה בעיר ה' שפע חיים המחיה את הבסיס הגשמי והחומרי, נהר פלגיו היוצא מבית ה' ישמח את עיר האלוהים, ואין היא מכלל הנופלים וטובעים בים החומריות הטבעית, אלא אדרבה עיר זו יש לה מקור אלוהי המחיה את החיים בקדושתם ובתוכם האלוהי, נובע בתוכה נהר מים חיים מבית ה' שעתיד להמתיק את הים כולו, לטהר את כל החומריות, [נהגויים שלמרות כן נלחמים עמם ישברו חרבותיהם וקשתותיהם ועגלותיהם תשרפנה וכפי שהיה במצרים ויהם את אופן מרכבותיו ע"י העמוד אש, ובחז"ל אי שקלט את החצים], וכאשר מתגלה שאין החיים החומריים קיימים לעצמם אלא תלויים בה', והרשעים שחיהם מנותקים מה' מטים בלב ימים, אז כאשר יתגלה שאין עוד מבלעדי אלהינו, 'ארום בגוים ארום בארץ' וכפי שהיה בקרי"ס שנכבד ה' במצרים ונגלה כבודו בכל הארץ].

נט] ציון כגן עדן

וענין זה שירושלים תחזור להיות גי'ע נתפרש בישיעהו (א, נא), 'כי ניחם ה' ציון ניחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה', הרי שגן ה' והעדן יחזרו לירושלים⁸², וזה ענין המעיין מבית ה'⁸³ שיחזור גי'ע לקדמותו בירושלים⁸⁴. ולכך אף מצינו שגיהנם שהוא להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים נמצא בירושלים 'נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים' (שם לא, ט), 'כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה נשמת ה' כנחל גפרית בוערה בה' (שם ל, לג), וזהו

⁸² ועי' פסחים ח: שנתקשו מפני מה אין פירות גינוסר וחמי טבריה בירושלים, ות' בכדי שלא יעלו לרגל שלא לשמה, והיה פשוט להם שיעקר הצורה היא שיהיו כל מקומות חיי העולם החומרי בבית ה'. ונראה לבאר שכ"ש שאין העבודה לה' לבדו אין יכולים להתגלות המים והחיים היוצאים מבית ה', שענינם שהנאות העולם יוצאים ומשתלשלים מדרך ה', אבל כאשר יהיו פירות גינוסר וחמי טבריה העיקר אצל האדם, זה ההיפך מענין המעיין מבית ה' [נקצת כעין של לעיל גבי עבודת איוב מחמת הנאות העולם, ולכך פגע בו השטן עד שהבין עניין ליתן וסעודתו, המקביל למעיין זה], וברפרט כאשר הביא שלמה את בת פרעה לירושלים שהיא המחברת את ישראל למי שיחור, למים המחבורים אף לתנין ולא רק לה'.
⁸³ ונראה שלכך נקרא הנהרות הסמוכים לירושלים גיחון ופרת, משום שמעייתם אלו הם כמעיינות גי'ע, [שור"ר שכ"כ בפ"י ד"מ].

⁸⁴ ויש להעיר בזה שמקום גן עדן היה ב'קדם' היינו במזרחו של עולם, ומשם יצאו ד' נהרות והוא מזרחי לא"י ולירושלים, ויש להבין מדוע חזר גי'ע לא"י ולא ל'קדם' מקומו הראשון, ומדוע בחר ה' בא"י ולא ב'קדם'. אמנם הדברים מובנים עפ"מש"כ לעיל שענינה של א"י היא 'ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה', והיינו ארץ שמקבלת מימיה מן השמים, ולכך נבחרה ארץ זו דווקא. והיינו שקודם החטא היו עיני ה' בעולם מתוך העוה"ז ולכך הוא נמצא בקדם במקום המעינות, שהוא המקום היותר טוב שבעולם, אמנם לאחר שמדמים את הארץ לענין עצמאי ומנותק מה', הרי הוא מסתלק מהארץ לשמים, ושכינתו למטה היא במקום שהארץ מצידה ריקה ואינה עצמאית אלא מקבלת מים מה' מהשמים, ועתה זו הצורה המתוקנת לקבל חיים מה', ובצורה הזו בעיקר נתפס ה' בעיני העולם, ואף לאחר התיקון השלם שיתגלה שה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, עדיין תהיה ירושלים מנותחת עדי עד, ושם ישכון וימלך לעולם, והיינו משום שאף כאשר מעיין מבית ה' יצא ויתגלו החיים התחתונים הטהורים מתוך העולם, לא יהיה זה אלא מתוך שקיוו לו ועבדוהו במקום הישב והצחיח ומשם היו עיניהם אל ה', וגילו שאין עוד מלבדו אף במקומות הריקים מתוכן עליון, בזה גופא מתגלה שאין אף התחתונים מלאים בפנימיותם בחיים אלהים, ולכך לעולם אף הגילוי של מעיין מבית ה', יאה בירושלים ולא בקדם, למרות שבתחילה קדם היה המקום אשר בחר בו ה' ושכן בו.

שמצינו (שם לג, יד-כא) שדרי ירושלים מפחדים שמצד אחד יש שם את עץ החיים ומעיינותיו ומאידך יש שם את האש הגדולה, ולכך אין הרשעים יכולים להיות שם אלא הצדיקים 'פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם, הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע, הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים... כי אם שם אדיר ה' לנו מקום נהרים יארים רחבי ידים'.⁸⁵

יש להוסיף לבאר מעלת המעיין היוצא מבית ה', שמתחילה היה העולם מתוקן מתוך עצמו בחיים המתפשטים בו מגי'ע, וכיוון שחטא האדם נשחת גן עדן ואין ה' שוכן עוד בארץ אלא בשמים, ולכך אין נובעים עוד חיים מגי'ע, והצורה לקבל מים חיים מה' היא מהשמים מחוץ לארציות, והארץ עצמה נשחתה והחיים אשר בה מקולקלים ומחיים את הרשעים, אמנם כאשר יתלה האדם עיניו לגמרי בשמים, ויהיה תלוי באלהי השמים אז ירד ה' אף לשכון בארץ, וישוב המים החיים לצאת מעם ה' מן הארץ, וזה עניין מעיין מבית ה' יצא, שכיוון שהתקיימה תכלית הבריאה שה' שוכן בארץ, אף החיים היוצאים הימנו לעולם באים בעיקר מן הארץ מקום שבתו ולא מן השמים, [וכעין שבתחילת הבריאה תכני ה' ודרכיו משולבים במציאות וככל שנהיה האדם עצמאי מתנתקים מהארץ ואינם אלא בשמים, ובתיקון הסופי כאשר מקיים האדם את תורת השמים למרות ניתוקה, נגלה שזה עניין בסיסי ומוכרח ומתאחדת היא עם הארץ באיחוד גמור, והרי היא נעשית לתכני הארץ המחוברים לה' וחוזר המצב לקדמותו]. וכידוע שענין זה הוא עיקר ענין ציון שהיא כעיר שחבורה לירושלים של מעלה והוא המקום שצוה שם ה' את הברכה עד עולם, ושם עיקר שכנית ה' וחיבורו לארץ.

ס] ויבאו מרתה - אילימה

ובדברינו נתבארו ענין היציאה ממצרים שענינה בניתוק מחיי העוה"ז החומרניים הנשלטים בידי התנין וכוחות הרוע, והביאה לארץ ענינה בחיבור התורה לארץ מתוך החיים הארציים המתוקנים במעיין היוצא מבית ה'. אמנם יש עוד ענין, המדבר, הדרך ממצרים לארץ ישראל, האמצעי בין ארץ מצרים לארץ ישראל, הדרך הממצעת בין החיים המנותקים מהחיים החומרניים לבין החיים המתבססים על החיים החומרניים.

ובאמת את שורש הענין שלאחר קיי"ס וביטול אלהות השקר שבים, מתפנה מקום בעולם לענין המעיין, מצינו במדבר שלאחר שעוברים הם את הים, בתחילה אינם מוצאים מים היות ועדיין צריכים הם לגמור ניתוקם מהמים הארציים המנותקים, אמנם לאחר ג' ימים מוצאים מים מרים ונמתקים הם עי' עץ⁸⁶, וישם שם לו חק ומשפט ושם צוהו' (שמות טו, כה) מתחילים הם בקבלת התורה הממתיקה ומטהרת את המים המרים ומרפאת את המחלות והקלקולים שבחיים התחתונים 'כל המחלה אשר שמתני במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך' (שמות טו, כז) [ומדוגש מאוד שבדוקא הוא שהמים באים עם התורה, ואף מהר סיני ירד נחל (דברים טו, כא)]. ואח"כ ממשיכים הם ובאים לאלים ומוצאים שנים עשרה עינות מים ושבעים תמרים. וכן בכל ימי

⁸⁵ ע"ע בתהלים (יד, ה) 'שם פחדו פחד', וסמ"ך ליה (טו) "מזמור לדוד ה' מי יגור באהלך מי ישכן בהר קדשך, הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו, לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו, נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד נשבע להרע ולא ימר, כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח עשה אלה לא ימוט לעולם", ומאוד מקביל לנבואה זו בלשון ובענין. וע"ע שם (כד) 'לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה תבל וישבי בה, כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה, מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו, נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה', והמזמור מתחיל שה' יסד את הארץ על ימים ונהרות, ומיד אח"כ ביאר שא"א לעלות להר ה' אלא נקי כפים ובר לבב, ואף כאן רואים את הענין שהנהרות הסובבים את ירושלים מונעים את מי שאינו ראוי אליה להיכנס בה, וכעין הפסוק כאן 'כי אם שם אדיר ה' לנו מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו, כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו', והיינו שהנהרות שסביב ירושלים מגינים שלא יכנסו אליה מי שאינו שייך לעיר המשפט והחוק של ה'.

⁸⁶ ובזח"א כז. ובתקו"ז תי' כא, מד. אי' דהיינו עה"ח, וכ"מ במכילתא, והוא קרוב מאוד לפשט, וכמ"ש שזהו 'יורה' ולא 'יוראה'.

היותם במדבר היה הענין של יציאת מים מן הסלע, 'המוציא לך מים מצור החלמיש' (דברים ח, טו). והוא כמשנ"ת שאחר שמתבטל כח המצרים השולטים על החיים התחתונים, נתקנים המים התחתונים ויוצאים הם בטהרתם מן הארץ⁸⁷.

אמנם חילוק עקרוני בין המעיין היוצא מבית ה' והנהרות שיצאו מגן עדן לבין המים שהיו לישראל במדבר, מי גן עדן והמקדש משקים הם ומתקנים את כל העולם, את הים ואת כל הארצות, משא"כ המים שבמדבר אינם אלא משקים ומתקנים את ישראל.

ונאמת כל משנ"ת בענין קרי"ס הוא בכלל ענין המדבר, ההליכה במדבר התחילה ביציאה ממצרים ויסיב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף' (שמות יג, יח) ומעט אחר הליכתם במדבר מוכרחים הם לפגוש בים, בחיים התחתונים המנותקים מה', ואז ממשיכים לעבור את המדבר תוך הים בצורה מנותקת מהחיים התחתונים, וג' ימים אח"כ עדיין אינם יכולים להתחיל בחיים התחתונים החומריים, ואז מוצאים מים מרים שנמתקים, ואח"כ אף מים מתוקים מעיקרם, אמנם בצורה מובדלת ומנותקת משאר העולם, עד שבאים לארץ, וכל זה מכלל צורת ההליכה במדבר ביציאתם מהגלות.]

סא [מצא חן במדבר

והענין הוא שקודם שבאים לארץ ישראל לחיים היוצאים מן הארץ עצמה ומשתלבים עמה, למעיין היוצא מבית ה' כבגן עדן, צריך לקבל את החיים בצורה מבודדת מהחיים הטבעיים שבכלל הארץ, ואף שכבר מקבלים מן החיים הארציים ואינם מנותקים מהם, עדיין צריכים להיות מובדלים מהחיים הכלל עולמיים, והיינו שאמנם עתה יכול להגלות כבוד ה' מתוך הארץ עצמה, מכל מקום בתחילה צריכים החיים להתגלות על ישראל לבדם מתוך התורה עצמה, אין המים מתגלים אלא יחד עם החוק ומשפט, ועדיין אינם ראויים להשתלב בעולם עצמו, אינם ראויים להיקבע בארץ, משום שאין העולם יכול להיתקן בבת אחת, אלא מתחילה צריכים ישראל ליצור להם דרך ה' לעשות צדקה ומשפט מתוך החיים הארציים, ורק אח"כ יכולים לבוא עם דרך זו ולקובעה תוך העולם, [ואם עתה תשתלב ותקבע דרך זו בעולם, במהרה תישחת ויהיו החיים מנותקים מה' כפי שהיה במצרים].

ודבר זה נתפרש בדברים ח, שמשום ענין זה נצטוונו על זכירת הדרך שהולכנו ה' במדבר ארבעים שנה, "וזכרת את כל הדרך אשר הולכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר... ויאכלך את המן למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם... כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ שמן ודבש, ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת, ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך, השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת, ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה, ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים, המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש, המאכילך מן במדבר... להיטבך באחריתך, ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבתך כיום הזה", ועיש"ע כל הפרק, והיינו שנתבאר טעם זכירת ההליכה במדבר, בכדי שאף בימי ישיבתנו בארצנו מתענגים על הארץ טובה, לא נשכח את ה' וירום לבבנו ונחשוב שכוחנו ועוצם ידינו עשה לנו את החיל הזה, וכאשר אז נזכור שאף במדבר הוציא לנו ה' מים מסלע והאכילנו מן ושמלתנו לא בלתה, אז נשכיל שאין החיים הארציים עצמאיים אלא הם יוצאים מן ה', וכפי שהיה במדבר שראינו שעל כל מוצא פי ה' יחיה האדם,

⁸⁷ וגיסי ר"ז צ"ן לפדר"א (פנ"א) וכ"מ בתוספ'א סוכה (ג,ג) דבארה של מרים זהו המעיין היוצא מבית ה', והיינו שזה ענין החיים המתוקנים שמצד טבע העולם, אלא שבמדבר אינו קובע ובמקדש קבוע, וכשם שהשכינה לא הייתה קבועה במקום במדבר אלא הייתה מיטלטלת במשכן, ובמקש הדברים נקבעים לעולם וכאך יסדה לעולם.

וזכרון ימי המדבר ייטיב לנו באחריתנו כל ימי ישיבתנו בארץ, כאשר נדע שאף טובות הארץ הם מה'. ונתבאר שאם היו נכנסים לארץ מיד לא היו מצליחים לקשר את החיים לה', ולזה נצרך המדבר שקבלו בו מים מסלע בצורה מנותקת מצורת החיים הכלליים, ובוזה אף לעתיד נקשר את חיי הארץ והנאותיה לה', וללא הענין הזה של המדבר ודאי יתקלקלו החיים החומריים מהעצמות של 'ורם לבבך ושכח את ה' אלהיך'.

סב] ממדבר מתנה

וזה הענין שאף לאחר קרי"ס אין יכולים להכנס מיד לארץ ישראל ולגן עדן, אלא צריכים לקבל התורה במדבר, שבוה נתקנת צורת חיים ארצית ומתוקנת, ורק לאחר שאכן קיימת דרך זו נכנסים עמה לארץ ישראל, ונקבעת דרך זו בעולם עצמה, עד אשר נקראת ירושלים עיר האמת והצדקה, ויבואו הגויים כולם לקבל מהחיים היוצאים מירושלים, ובוזה נתקן העולם כולו, ואף ג"ע חוזר לעולם, וכלל החיים העולמיים חוזרים לקדושה. וללא המדבר היו החיים חוזרים לקלקולם ועצמותם וניתוקם מה'.

וזה ענין התורה שנתנה במדבר, שאינה פורשת מהחיים כפי שהיה ביציאת מצרים, ועדיין אינה בעולם מתוקן כפי שהיה בגן עדן וכפי שיהיה לעת"ל, אלא חוקיה ומצוותיה ומשפטיה הם המובילים את העולם מקלקולו לתיקונו, וכן אינה מקדשת ומתקנת את העולם עצמו, אלא ההולכים בה זוכים למקור מים חיים, והם יכולים להנות מהעולם בצורה מתוקנת, אבל עצם מציאות התורה אינה מתקנת את העולם כולו נאף שודאי היא הגורמת לתיקון וכמשנ"ת, מ"מ אי"ז רק מהתורה אלא הם מהתליכי הגאולה והתיקון המסובבים ע"י ענינים רבים, ובכל עושה ה' שליחותו ואפי' בעוברי רצונ].

סג] המדבר בגאולה העתידה

וענין זה שקודם ההתבססות בארץ צריכים להתחיל במדבר, נתפרש הרבה בנביאים שהוא אף בגאולה העתידה, בהושע (ב, וז-ז) 'לכן הנה אנכי מפתיח והולכתיה המדבר ודברתי על לבה, ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים, והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי ... וארשתוך לי לעולם וארשתוך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים, וארשתוך לי באמונה וידעת את ה' , והיינו שהברית החדשה לעת"ל אף היא תחל במדבר כפי שהיה בעלותה ממצרים, ואף טוב העוה"ז יתחיל במדבר ושם ינתנו לה כרמיה, וביחזקאל (כ, לה-ל) נתבאר אף שיהיה במדבר הזה את הברירה שהיה במדבר בין הפושעים לצדיקים, כשמתנו כל דור המדבר חוטאי חטא המרגלים⁸⁸. ובישעיהו בכ"מ נתבאר ענין הדרך שיהיה לישראל מהגלות לארץ ישראל ושתהיה דרך סלולה ומרוממת על מבועי מים וכפי שהיה בצאת ממצרים, 'צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רנה הגידו השמיעו זאת הוציאוה עד קצה הארץ אמרו גאל ה' עבדו יעקב, ולא צמאו בחרבות הולכים מים מצור הזיל למו ויבקע צור ויבו מים' (מח, כ-כא), 'לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם, לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכס שרב

⁸⁸ ובאמת הענין הזה של החטאים במדבר הוא עקרוני, והוא שבקל יכולים ישראל לקיים התורה בתוך גבולות התורה או ההלכה, אמנם עיקר העבודה והנסיון הוא לסלול דרך לקבוע מקום לתורה בארץ, וזה כל נפילותיהם שהיה להם בין מתן תורה לביאה לארץ, וכן לדורות עולם מצליחים לקבוע ההלכה אבל הנסיון הוא להשתיית את החיים על התורה, ולהאירם באור התורה, ואף החורבן היה בין שבועות לסוכות. ואגב אורחא ילה"ע שכמו שדרך המדבר הייתה צריכה להיות י"א יום מהר חורב לא", ונתארכה הדרך מחמת חטא המרגלים, שאמרו ונהי בעינינו כחגבים, ולא ראו עצמם ראויים לירש ארץ חמדה, כן עיקר אריכות המדבר האחרון הוא שמרגשים שאין ראויים לכל הדרגות והענינים שבתורה ועל כל ענין חושבים שהוא גדולות ונפלאות מהם [וכידוע מהגר"ל מינצברג (שליט"א) זללה"ה שענין הציצית והתכלת הוא דרך חשיבות איש הישראלי (וכעין שכל רמב"ן שמות כח, ב שתכלת הוא מלבוש מלכים), וביאר בזה ידידי ר' רפאל ספיינר שלכך נתנה מצוה זו לאחר חטא המרגלים שחטאם היה ע"י שראו עצמם כחגבים, והתיקון לזה כאשר ילבשו מלבושי מלכים ויזכרו מעלתם דלא יתמי דיתמי אנו, יזכרו ויזכו לכל מצוות ה', וד"ל. ומרגלא בפומיה דמחן הגר"ש (שליט"א) זללה"ה שירידת הדורות אינה גזרה ויתכן איפכא].

ושמש כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם, ושמתי כל הרי לדרך ומסלתי ירמון' (מט, ט-יא),
 'אף אשים במדבר דרך בישמון נהרות, תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר
 מים נהרות בישמן להשקות עמי בחירי' (מג, ט-כ), ונראה להדיא כל הענין שהוא כעין המדבר
 שהיה לישראל בין צאתם ממצרים לביאתם לארץ, שהיה להם דרך סלולה ומים מן הארץ,
 והוא כמשנ"ת שבתחילה צריך לקבל מן החיים התחתונים בצורה מנותקת משאר העולם, ואז
 אין נתקנים אלא ישראל האחוזים בתורה, ורק אח"כ באים לארץ ונתקן העולם כולו, וכל
 החיים התחתונים כולם משתרשים ונאחזים בקדושה. וזה ענין התעוררות תורת ארץ ישראל,
 תורה המחוברת לחיים אף קודם התיקון השלם של הביאה לארץ והמעין מבית ה', ואע"פ
 שסברותיה והרגשיה הרגשי חיים ארציים, מ"מ אינה משתלבת עם הארץ עד גמר הביאה לארץ
 בבנין המקדש ובמעין היוצא מבית ה'.

סד] טהרת מימי החיים

וזה כלל גדול לעולם, שא"א לחזור לתורה המחוברת לחיים ונמצאת בתוכם בצורה טבעית,
 קודם שנטהרים כוחות החיים מטומאת מצרים, מטינוף הרוע המשחית הכוחות הטבעיים,
 ולא בחינם הלכו אבותינו בחרבה בתוך ים התכנים העולמיים, והלכו במדבר העמים ולא אבו
 קרב לתכניהם האנושיים והארציים ואף לטובים שבהם, משום שכיון שעתה עיקר צורת תכני
 העוה"ז שהם סוטים לדרך רע ו'ארץ נתנה ביד רשע', בהכרח שכאשר ילכו ישראל אף הם
 בתכנים האנושיים, ויקיימו את התורה בצורה ארצית טבעית, יסו אף הם ויחוו את התכנים
 הארציים בצורתם החיצונית המוחשית ולא בצורתם העקרונית הפנימית, ולא זו בלבד שאין
 מתקיימת המטרה של ביסוס חיי התורה והאמונה תוך תכני העולם, אלא היא נאבדת ונשחטת
 יותר, ורק לאחר שעברו ישראל את ים התכנים בהצלחה כאשר הם דבוקים ואחוזים בה',
 ומאידך כל אומות העולם כשלו ונפלו בדרכם עם תכני העוה"ז בצורה חיצונית, אז נטהרים
 התכנות האנושיות והארציות, ויש מקום למעין מים חיים וטהורים המפריים את התכנים
 הטבעיים בצורה טהורה ומזוככת. ואף אז קודם שנשתרשה בהם היטב דרך החיים החומריים
 בקדושתם ובהיבדלות משאר האומות, אינם יכולים לבסס את החיים בארצם, וצריכים הם
 להשלים ענין המדבר.

ובאמת כשיוצאים ישראל מגלות האומות, מהגלות שבה היו מנותקים מתורת חיים ארצית,
 ומתאווים ומשתוקקים לתורת חיים טבעית, אמנם צריכים הם להמתין לקרי"ס, והיינו
 להתמוטטות תכני הרשעה וטיהור טבע העוה"ז, ורק אח"כ יכולים הם לשתות מים חיים מן
 העוה"ז, ואם אינם ממתינים הרי הם נטבעים יחד עם המצרים בים, בתכני הארציות
 המנותקת מה', וכפי שקרה לרוב אלו שבשובם מארצות צפון ניסו להקים חיי תורה שלובים
 עם תכני האנושיות הארצית, שלא זו בלבד שלא עלתה בידם להכניס את הטבעיות תחת
 התורה, ואדרבה כופפו את התורה תחת רגשות האנוש, אלא אף הרי הם מתקלקלים
 ברגשותם וצורת נפשם ככל הגויים, ואין עומדים אצליהם תכני החיים בצורה מרוממת
 ומתוקנת כראוי, אין תכניהם מים היוצאים מן המקדש, אלא להיפך.

ונתבאר ששלושה שלבים הם לגאולה ולתיקון השלם, היציאה ממצרים, התורה והמדבר,
 ישיבת הארץ. א. ההתנתקות מהחומר ומטומאת מצרים המטנפתו, התנתקות מהמים והחיים
 התחתונים, ב. ההליכה המובדלת בעולם עם מקור מים חיים, ההליכה עם דרך ה' בצורה שהם
 נהנים מהחיים החומריים, אבל עדיין אין החיים משתלבים ונקבעים תוך העולם, ג. הביאה
 לארץ וחזרת גן עדן לארץ, ובזה אף העולם כולו נתקן בדרכי ה', והמעין היוצא מבית ה' מטהר
 את הים ואת כל החיים התחתונים, ובזה אף ה' שב לשכון בארץ בביאת ישראל לשבת בארץ
 (וכמבואר שביציאת ישראל לארץ אף ה' בא לארץ 'ונכבשה הארץ לפני ה' ' (במדבר לב, כב) וכ"נ בכל הפרשה שם⁸⁹).

סה] הגלות לאשור והיציאה מאשור

כל זה היה ראוי להיות אילולי חטאנו, אמנם למעשה הדברים מתגשמים מלכתחילה באופן לא מלא, אלא בשלבים שלבים. הנה באים הם לארץ ישראל וכיוון שאינם מקיימים את צווי ה' להכרית הז' עממין, אך בעצלתיים מתקיימים שלושת הבקשות הנ"ל ביאת הארץ, בניין ביהמ"ק, מלכות ה', מבססים הם על התכנים הארציים חיי אמונה, עתה מתבקש מקום לה', בית ארזים, ואז אכן מלכות ה' שלטת בכל, "והוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עבר הנהר", אמנם עדיין נשאר דבר מה ממצרים, לא נעשה בקרי"ס התיקון אלא ברובד א', אבל בשאר רבדים ובצורות אחרות עדיין מצרים קיימים, ולאחר שנשלם הסיבוב הראשון החל הנסיון של הסיבוב השני ויאהב שלמה את בת פרעה' ולא עוד אלא שהכניסה לירושלים, שוב נפל ישראל בפני מצרים והחלה תקופה חדשה של שקיעה באילולות עד אובדן מלכות ישראל ויהודה, ועתה הנפילה היא בפני אשור ובבל, שאף להם תכנים מנותקים משורשם, מהי"ת, אלא שתכניהם גבוהים ומתוקנים יותר מתכני מצרים [שהרי סיבוב הרובד הראשון כבר היה], ואף כאן חוזר על עצמו המהלך של קרי"ס בקריעת הנהר, הים מבטא חיות החומריות השוקעת בעצמה ואינה מתקדמת, והנהר מבטא חיות מתקדמת וזורמת, ואשור היו על הנהר היו בפעולה מתמדת מנותקת מה', 'מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר' (ירמיהו ב'ח), 'מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו' (ישעיהו ח'ז), ואף משם צריכים ישראל לצאת ע"י קריעת הנהר "והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על ה'נהר' בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים, והייתה מסילה לשאר עמו אשר ישאר מאשור כאשר הייתה לישראל ביום עלותו מארץ מצרים" תהיה יציאה מאשור וכן ינותקו מן הים ומן הנהר, ואף אשור יוטבעו בנהר ויתבטלו שם 'ועורר עליו ה' צבאות שוט כמכת מדין בצור עורב ומטהו על הים ונשאו בדרך מצרים' (שם י'כז)⁹⁰, יבוטל יצא דע"ז ותתוטל הנבואה, ותתחיל יהדות מנותקת מן הטבע ומתכני העוה"ז, מתכני הים ומתכני הנהר, עד אשר תיקבע האמונה בצורתה השמימית הטהורה, אז יוכלו לחזור לא"י ואז 'אודך ה' כי אנפת ב'י היות והגלות עצמה היא אשר גרמה לקביעת האמונה בטהרה מהים הגורש רפש וטיט, ואז 'ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה' יצא מעיין מבית ה' וכמשנת"ל שענין המעיין הוא לאחר קריעת הים. הרחמן יביאנו לביתו לשמחה, ויחינו יקיימו ויגיענו ליום אשר יצא מים חיים מירושלים וכו' כמשנת"ל. [בקטע זה יש עוד להאריך ולהרחיב בענין אשור ואי"ה עוד מועד לחזון].

סו] נחש הנושך באיילה

והנה במשנ"ת שענין קרי"ס הוא ניתוק נפש העולם מהמים התחתונים המנותקים מה', וייבוש דרך העולם ממי הים, ואח"כ כשהולכים בניתוק מהחיים התחתונים, הרשעים מתים ונטבעים וישראל יוצאים מענין המים התחתונים המנותקים מה' ובאים למקום מעיין מים חיים ופורה. יש להוסיף בזה שתחילת חיבור נפש העולם למי הים שהם המים התחתונים המנותקים מה', התחיל מפיתוי הנחש 'והייתם כאלהים', ותחילת הדבר בתנין האומר 'לי יאורי ואני עשיתני', היינו שמקושר למים התחתונים בצורה עצמאית, ונתבאר שלעולם תחילת הפיתוי הוא בנחש

⁹⁰ ויתכן לומר שמה שלא קרה, הוא משום שסתם חזקיהו מי גיחון העליון משום פחדו ממלך אשור ולא בטח בה' כל הצורך, ובאמת המעיין היוצא מירושלים העיר אשר ה' שמה, ודאי לא יחיה את חיל מלך אשור אלא יטביענו, וכיוון שלא שמך ע"ז שמי החיים הנובעים מירושלים ודאי לא ירעו, וסתם הנהר שלא יבוא למלך אשור אף לא קרה כקריעת ים סוף, ולא הטביעם ה' בנהר כאשר חזרו מלהילחם עם מלך כוש המסובבת בנהר גיחון ששורשו בגן עדן ובירושלים, ודברים הללו צריכים קצת מקור. [וידיד' ר' יוסף וידר שליט"א הוסיף שיתכן שאם לא היה סותם מי גיחון הייתה מתקיימת נבואת 'יחזקאל שיצאו מים חיים מבית ה' עד שלא יוכלו לעבור בהם, והיו נטבעים בהם צורי ציון, ויש להביא ראיה לדבריו שהרי ניבא ישעיהו (לג, כא) 'כי אם שם אדיר ה' לנו מקום נהרים יאורים רחבי ידים בל תלך בו אני ושיט וצי אדיר לא יעברנו', וזה דאי היה קורה רק ע"י התגברות המעיין היוצא מירושלים, שהרי קודם לזה לא היו בירושלים מעיינות שספינות עוברים שם, וכמ"ש רש"י שם וכדמשמע ביומא עז שנהר זה שדיר עליו ישעיהו שלא יוכלו לעבור בו אנית, וזהו המעיין היוצא מבית ה'.]

הים המפתה להנות מהעולם בצורה מנותקת מה', ורק אח"כ בא נחש היבשה המנתקם אף מהחיים שבעוה"ז, ונטהר העולם מהרע התפוס בהנאות העולם, ואז מתים לגמרי, ונמצא שסוף התיקון הוא בנחש היבשה שכשהולכים עם הנחש לגמרי מתים. וכמשנ"ת באורך. והנה זה ענין בקיעת הים במטה והוא המטה אשר נהפך לנחש והכה בו את היאור, והיינו שבקרי"ס כאשר המצרים שהם התנין התפוס בתכני העוה"ז מיצרים לישראל, אז מעורר ה' את כח נחש היבשה, והיינו שילכו עם ענין הנחש שהחלו בו עד תומו, ובזה מתנתקים אף מהחיים התחתונים הקיימים בארץ ונסלל להם דרך מנותקת אף מהחיים התחתונים, וזהו נחש היבשה המכה את הים ומכה את היאור במצרים כשנעשה לדם והוציא צפרדעים, והוא המכה בו להחריבו ולהוציא ממנו התנין ולייבשו, ועי"ז ניצלים ישראל מהכח הרע הקיים במים התחתונים, ובאים אח"כ למים החיים והטהורים היוצאים ממקום ה' בארץ. וזה גם ענין שבמטה יצאו מים מן הצור במסה ובמי מריבה, והיינו שסופו של דבר הנחש הוא המגלה את החיים התחתונים היוצאים מן הארץ בטהרה, וז"ס דרך נחש עלי צור.

ויש לבאר בזה סודות גדולים בדברי הזוהר (ח"ב בנ:). ורבינו האר"י בשעה"כ (בענין פסח דרוש יב) על קרי"ס, וז"ל הזוהר במשלו על קרי"ס "אמר רבי שמעון, חד איילתא אית בארעא, וקודשא בריך הוא עביד סגיא בגינה, בשעתא דהיא צווחת קודשא בריך הוא שמע עאקו דילה וקביל קלה, וכד אצטריך עלמא לרחמי למיא, היא יהבת קלין, וקודשא בריך הוא שמע קלה, וכדין חייס על עלמא, הדא הוא דכתיב (תהלים מב, ב) כאיל תערוג על אפיקי מים. וכד בעיא לאולדא, היא סתימא מכל סטרין, כדין אתייא ושויאית רישה בין ברכהא וצווחת ורמת קלין, וקודשא בריך הוא חייס עלה, וזמין לקבלה חד נחש, ונשיך בערייתא דילה ופתח לה וקרע לה ההוא אתר, ואולידת מיד, אמר רבי שמעון בהאי מלה לא תשאל ולא תנסה את ה', והכי דייקא".

וקודם יש לבאר ענין משל האילה, הקב"ה וכנס"י נמשלים בשעה"ש לצבי או לעופר האילים, והענין בזה שמעתי מהגר"י רוטמן שליט"א שדרך זיווג האיילים הוא עי"י שמחזרים א' אחר השני ובורחים א' מחבירו, ועי"ז מתגבר תאוותם עד שמזדקקים זה לזה, וכן הוא בכנס"י שכל העליות והירידות הם חלק מענין אהבת ה' את בני". ונראה להוסיף בזה שחלק מאהבת ה' לישראל היא שמתוך שבורחים ומתרחקים ממנו ויורדים לסתר המדרגה, ואף שם מתאווים זה לזה ומזדווגים שם, וזהו גילוי כבודו היותר גדול שמתחברים לה' אף במקומות הנמוכים יותר ומתוך המציאות היותר תחתונה, וכמשנ"ת שזה עיקר תכלית העולם שישכון ה' במקום היותר רחוק מאורו, וזה כענין האיילים שהנאת זיווגם הוא מהחיבור שלאחר הריחוק. ובזה הענין נמשלו הקב"ה וכנס"י לצבי או לעופר האיילים. ולאחר הזיווג במקום המרוחק בעומק העוה"ז צריך להוולד מזה תיקון העולם כולו מצד עצמו ואף מצד ריחוקו, והיינו באופן שמצד העוה"ז עצמו נצרך לשכינת ה' בארץ, וזה ענין לידת משיח מזיווג זה.

וענין החבלי לידה של האילה הוא, שאי אפשר לה ללדת הוולד משום שתכני העוה"ז מלאים בכוחות רוע, ואין דבר ה' וענינו יכול לצאת מרחם האיילה ולהכנס לתכני העולם, וזש"כ בזוהר שאינה יכולה ללדת משום סגירתה מכל רוח עי"י הים והמצרים המקיפים אותה, ואז זועקת האיילה שרוצה להוציא הוולד מרחמה. והתיקון הנצרך הוא שתכני העוה"ז ישתחררו ויטהרו מכוחות הרע ויוכל דבר ה' להכנס לתכני העוה"ז, וזה נעשה עי"י נשיכת הנחש את רחם האיילה הסוגר על הוולד, והיינו שנושך את תכני העוה"ז הסוגרים על דבר ה' הרוצה להכנס בהם, וזה נעשה עי"י נחש היבשה שמנתק את הרשעים מתכני עוה"ז, וזה ענין קרי"ס שנבקע הים ומנותקים הרשעים מהעוה"ז ויכול דבר ה' להכנס לתכני העוה"ז.

והנה בזוהר שם מבואר שהאיילה עורגת למים וה' שומע לה ובזכותה מוריד גשם לעולם, ולא נתבאר מה ענין בקשת המים לענין הלידה, אמנם הביאור בזה הוא בנבואת ירמיהו (יד, ה) על דבר הבצרות שלא היה גשם 'כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא', והיינו שאף לאחר

שהאילה יולדת את וולדה צריכה היא מים מן השמים להצמיח דשא 'כשעירים עלי דשא' בכדי להניח עליו הוולד, וכן בעניננו שאף לאחר שנותקו הרשעים מתכני העוה"ז ויש מקום בעוה"ז לדבר ה', עדיין צריך שיהיה למשיח מתקן העולם מקום להיות נקלט תוך תכני עוה"ז רעננים, תוך דשא הצומח מהי"ת מטל השמים 'יחלמו ילדיהם ירבו בבר' (איוב לט, ד), ולזה מבקשת האילה גשם להצמיח דשא שיהיה בו המשיח, וזה ענין שבאו אחר קרי"ס למרה ולאליס שהיה שם י"ב עינות מים ושבעים תמרים, שהיה להם מים ומקום פורה להיות מצד הארץ. וזהו שנאמר בירמיהו שאם אין לה גשם שיצמיח דשא הרי היא עוזבת וולדה ומת, שכאשר אין לדבר ה' מקום בתכני החיים הגשמיים, אינו אלא כמת שהוא נשמה בלא גוף וכמו שאמרו בעירובין (נח:). שבזמן שאין המקדש קיים ישראל כנשמה בלי גוף, ואף ה' שורה בעולם רק בענין נשמה ולא בענין הגוף.

ובב"ב (טו:). אמרו שאילה זו אכזרית ומולידה את וולדה בראש ההר בכדי שיפול וימות והקב"ה שולח נשר לקבלו הימנה, והענין שכל זמן שעדיין לא באו למקום דשא ומים נקיים ומטוהרים מכוחות הרע, מעדיפה האיילה להוליד בניה למוות והיינו לנתקם לגמרי מחיי העוה"ז המלאים מכוחות הרוע ואף אם ימותו, וזה ענין המיתה עקדה"ש שנתחדש בזמן בית שני, שכאשר העוה"ז מלא בכוחות הרוע טוב מותנו מחיינו להיות מנותקים מהעוה"ז, ועושה עמנו ה' חסד ותומכנו ומנהגנו עם רוחו מן השמים, רוח הבוקעת את הים, 'מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא יכשלו, כבהמה בבקעה תרד רוח ה' תניחנו כן נהגת עמך לעשות לו שם תפארת', וזה ענין הנשר המקבלה שהוא מלך העפות שענינם ברוח, וזה הוא שנתחדש בבית שני חכמת המרכבה וחכמת הספירות.

סז] לא תנסו את ה'

וסיים הזוהר משל זה 'בהאי מילתא לא תשאל ולא תנסה את ה' והכי דייקא', והנה איסור ניסוי ה' הוא 'לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר ניסיתם במסה' (דברים ו, טו), ובמסה התלוננו על שאין להם מים וניסו את ה' לראות 'היש ה' בקרבנו אם אין', (שמות יז, ז) והוציא להם ה' מים מן הסלע ע"י הכאת משה במטה, וכן היה אף במי מריבה שהוציא להם ה' מים מן הסלע, וזה הוא שאמר דוד 'אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר אשר ניסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי' (תהלים צה, ח-ט), והיינו שבשני מקומות אלו הראה ה' פעלו שמוציא מים מן הארץ, 'אף אשים במדבר דרך בישמון נהרות תכבדני חית השדה' (ישעיהו מג, ט), ובשניהם היה ע"י המטה שנהפך לנחש, והוא המשך נשיכת הנחש שבסוף ע"י ניתוק הרשעים מתכני העולם יוצאים מים חיים מן המקדש.

והנה במלאכי (ג, ג) נתפרש איפכא 'הביאו את כל המעשר בית האוצר... ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די, וצ"ב החילוק. ונראה לבאר בזה ע"ד האמת שאפשר לנסות ה' שיתן מים מהשמים אבל א"א לנסותו שיוציא מים מהארץ, והיינו שלעולם יש את ההשגחה מהשמים על העולם ובה ודאי אפשר לבקש מה' כגשמים התדירים, ואפשר לקיים מצוות על דעת שיתן ה' מים מהשמים וכמו שהובטחנו ע"ז אם בחוקתי תלכו, אבל לבקש שאף יתגלו החיים התחתונים ומתוך זה יתגלה כבוד ה' שזה ענין הגאולה מצד העולם ע"י ביטול כל כוחות הרע, וזה ענין הנסיון במרה 'היש ה' בקרבנו אם אין', והיינו האם ה' שוכן אתנו כאן בארץ ומגיע ממנו מים, ע"ז א"א לנסות את ה' ולבקש אם יקיימו התורה, משום שבזה אין קיצור דרך, אלא כאשר יהא העולם ראוי לזה מצד עצמו אז יתגלה גילוי זה. וכן יש לדקדק בדברי דוד 'אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצר... אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר, והיינו שצורת העולם של ים ויבשה זה מעשה ה', ואין לבקש ממנו שישתנו כפי שהיה במסה ובמריבה.

ולשון הזהר 'לא תשאל ולא תנסה את ה'', ולשון זה עיקרו בישעיהו (י, י) כשביקש ה' ליתן אות

לאחז על הגאולה ואמר 'ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את ה', והיינו שאז היה ראוי להיות הגילוי הגמור של כבוד ה' שתכני העוה"ז יהיו מתוקנים ויהיו כולם מלאים בשם ה' וככל ענין נבואות ישעיהו, וביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג [וזהו שנאמר בגוג ובסנחריב הלשון שיתן ה' חח בלחיהם והוא לשון שנאמר ביחזקאל על פרעה התנים הגדול ובאיוב נאמר אף על לוייתן, וענין היחסי מפורש ביחזקאל שהוא הוצאת התנין מן הים והיינו ניתוק הרשעים מתכני העוה"ז וכמשנ"ת.], ואחז לא אבה לבקש אות על ענין זה כהוראת דוד אביו 'אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר', אמנם הייתה הוראת שעה של ישעיהו שאפשר לנסות ה' על ענין זה, ואחז ברשעו לא אבה לשמוע אליו, וכיון שלא ביקש אחז אות נתן ה' האות בעצמו 'הנה העלמה הרה ויולדת בן וקראת שמו עמנואל בדעתו מאוס ברע ובחור בטוב' (שם יד-טו) והיינו שיוולד המשיח⁹¹ שמתוך תכני העוה"ז ימאס הרע ויבחר הטוב, ואז יתוקן חטא הדעת ויהיה העולם מקושר להי"ת מעצמו וזהו 'בדעתו' מאוס ברע ובחור בטוב.

וזהו שנתנבא ישעיהו (יד, כח-לב) 'בשנת מות המלך אחז היה המשא הזה, אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך כי משרש נחש יצא צפע ופריו שרף מעופף ורעו בכורי דלים ואביונים לבטח ירבצו והמתי ברעב שרשך ושאריתך יהרג ... כי ה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו' והיינו שחזקיהו קרוי נחש והוא המייסד ציון והוא הגורם לאביונים לרבוץ לבטח. והיינו שהוא משיח ה' הנולד מהנחש הנושך את האיילה, והוא שע"י התחדשות ענין נחש היבשה מתים ברעב ובצמא המשתרשים בתכני עוה"ז המנותקים מה', ונכרתים בשרשם, ועי"ז אביונים לבטח ירבצו 'יחלמו בניהם ירבצו בברי', משום שיכול להבחין בדעתו התחתונה מאיסות הרע ועריבות הטוב⁹² ⁹³.

⁹¹ ואף שרש"י שם הוכיח שא"א לפרש נבואה זו על חזקיהו משום שהיה בן ט' בתחילת מלכות אחז, מ"מ ודאי הוא על עיקר ענין ישראל שבאותו הדור ועיקר הדבר מתקיים במשיח, ולדעת העלמה הנביאת את ה'בן אינו עיקר הנבואה אלא הוא סימן על התקיימות הדבר בחזקיהו, וכעין צו"י ה' להושע.

⁹² ויש להוסיף בכ"ז שדן ענינו בנחש והוא עולה כחשבון מטה, ובנו חשים כאותיות משיח ונחש [כידוע מרמח"ל ששר צבא דן עתיד לעזור התרין משיחין], ונפתלי אחיו מהאם, נמשל לאילה שלוחה שהוא כנגד ענין השכינה בסוד האיילה, והוא אותיות 'נפלת', ובו ענין כי נפלת קמתי כי אשב בחושך ה' אור לי.

⁹³ והנה רבינו האר"י נענש כשגילה סוד זה ומת בנו וכמ"ש רח"ו בשעה"כ שם, וכידוע שאכן מסוד זה יצאה קלקלה לעולם מש"צ הארור ששמו 'צבי' ודימה עצמו בענין האיילתא, והיה סבור שתיקונו ע"י זיווג עם הנחש, ולכך הרבה לחטוא ולפשוע ולמעול מעל בה' בכדי שינשך הנחש באיילתא, והוא ותלמידיו הרעו מאוד מאוד מכל אשר היה לפניהם, אמנם טעות רשעו הייתה שלא הבין ענין ב' הנחשים נחש הים ונחש היבשה, והיינו כמשנ"ת שלאחר התגברות כח התנין השולט בתכני העוה"ז בא זמנו של נחש היבשה והוא המפריש את העולם כולו ואת ישראל מהים ומתכני החיים של העוה"ז, וענין קרי"ס אין ענינה הנאות העוה"ז מתוך הנחש, אלא להיפך ענינו ניתוק מהעוה"ז למען הריגת התנין ההולך עם תכני העוה"ז בלעדי ה', ורק אח"כ יבואו החיים עם התורה 'ומעין מבית ה' יצא'.

פרק ה. מועדי ה' ⁹⁴

סח] כללות המועדים כסדר הגאולה

כשם שנתבאר סדר גאולת מצרים שבתחילה נצרכת הפרישה מהחומר ומחיי העוה"ז, ואח"כ יש את ההליכה במדבר ואין נהנים אלא מהחיים התחתונים הבאים מה', ואח"כ הביאה לארץ שאז התיקון השלם שיהא ה' אחד ושמו אחד כאשר מעיין מבית ה' יצא. אף בסדר המועדים שהם העליה והתיקון של האדם מצד הזמנים שבכל שנה, מסודרים ע"ד הגאולה בתיקון השלם של חטא הדעת.

חג המצות שבו יצאו ישראל ממצרים, ענינו ניתוק מחיי החומר, וזה ענין אכילת מצות לחם עוני, וזה ענין החיפזון ממצרים, כיון שעדיין רעת מצרים קיימת ואי"א להתמהמה שמא ישיגום, ונצרכים לליל שימורים, ולהיות במשמרת תוך בתייהם מכח הרע שעדיין קיים ושולט בעולם, ואין להם מקלט אלא תוך בתייהם, וכל זה משום שאך עתה נולדו ישראל גוי מקרב גוי, ואם אמנם זכו הם לחסות תחת כנפי ה', העולם בכללותו עדיין אינו מתוקן וצריך לפרוש ולהישמר ולהיחפז ממנו, ולעת כזאת צריכים לכוין מהלך חייהם בצורה מנותקת מהחיים החומריים.

חג השבועות זמן מתן תורתנו, ענינו שאמנם העולם עצמו אינו מתוקן, אבל התורה בהוראותיה על צורת החיים החומריים סוללת דרך תוך העוה"ז, וכאשר מחובר האדם לתורה יכול לחיות אף תוך העוה"ז ותכניו והנאותיו⁹⁵, ואמנם יכול האדם לחיות את תכני העוה"ז בתיקון, אבל רק תוך גבולות התורה, וחוף לתורה עדיין הכל מקולקל. וזה ענין שני הלחם 'חמץ תאפנה' שרק הלחם הנלווה לקרבן הנקרב לפני ה' יכול להיות חמץ, רק תענוגי העולם הנלווים לעובדי ה' יכולים להיות חמץ.

ובחג הסוכות שבו הושיב ה' את ישראל בסוכות ענני כבוד בצאתם ממצרים⁹⁶, ענינו שהעולם

⁹⁴ בפרק זה נתבאר דברים רבים שאינם קשורים לענין הכללי של הקונטרס, אמנם כיון שחלק מהדברים קשורים לענין הקונטרס, כבר כתבתי השלמת ענין המועדים [ועי' בנספח ג' לגבי המועדים דרבנן בקשר לתקופות השנה], ובפרט שהנשאים הקשורים לענינו מפורדים לכל אורך המאמר, ועוד שרוב הנשאים קשורים לכלל ענין הדברים שכתבנו, ובעיקר בענין המים ועינים בהרגשת החיים בעולם, הלכך השלמנו הנושא לגמרי.

⁹⁵ וזכר לדבר הא דאמר בקידושין (ל): "משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו, ואמר לו בני כל זמן שרטיה זו על מכתך, אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך ורוחץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתיירא, ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה נומי, כך הקב"ה אמר להם לישראל, בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו", ונראה הענין שאין האדם יכול להנות מן העוה"ז ולאכול ולשתות מה שהנאתו אלא לאחר שעוסק בתורה תבלין שהיא המרפאת המכה הבאה מהנאות עוה"ז. ובכל מקום ענין יצר הרע הוא יצר התאוות וזה המבואר שתיקונו בתורה, ואף בענין זה הנמשל כהמשל. [שוב הראוני שכ"כ הגר"א בבי' אגדות לברכות פ"ט] וגוסי ר"י זימרמן האיר לפסחים סח: 'הכל מודים בעצרת דבעינן לכם מ"ט יום שנתנה בו תורה הוא', ומבואר יותר לדברנו.

⁹⁶ ובאמת בפשטיה דקרא זה ענין חג הסוכות, כתיב 'בסכות תשב שבעת ימים... למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים', ונחלקו אם סוכות ממש או ענני כבוד, ואו"א דא"ח. ובאמת יש להבין בפשטיה דקרא מפי מה ידעה זה ענין שישבו חשונה כ"כ, ורמב"ם ורשב"ם פ"י דהענין הוא לזכור ימי ענינו ומרודו שישבנו במדבר ואף בית לא היה לנו אלא סוכות, ודבר זה רחוק מאוד, דוודאי לשון הכתוב הוא חסד שעשה ה' עם ישראל, ואם נפרש איפכא דענינו זכירת טובה ג"כ קשה מה החסד הגדול בישיבה בסכות, אמנם נראה ענין הכתוב כאדם האומר לחברו 'ברכב רעוע זה נסענו למרחקים במהירות', וכן כאן למען ידעו לדורות שלמרות שהיו במדבר בסביבה שוממה ואף בית לא היה להם, מ"מ ישם לבטח, מפני שהגחתו הפרטית של ה' שהייתה עמם נועליהם לא בלו ורגלם לא בצקה, והיה להם כל צרכיהם, וזה ענין הענני כבוד, שלמרות שהם במדבר השגחת ה' אופפת אותם בכל עיניהם מכל צדדיהם, וכענין מה שנאמר ביחזקאל (לד, כה-כו) 'הושבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו ביערים, ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה'. ותוך הענין הוא שהעולם כולו יתוקן וכל מקום יוכל להיות למקום ישוב, ואף החיות לא יזיקו יותר משום שבא עת 'שיעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה לא ירעו ולא ישיחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים' (ישעיהו יא, ט-י), וכ"ז ענין הסוכות במדבר, שהייתה השגחת ה' עליהם אף בתנאים היותר גרועים, וזה ענין 'צא מדירת קבע' שעתה העולם כולו מתוקן ולא רק תוך הבית. ואף שנתבאר שענין סוכות הוא

כולו יהיה מתוקן ושהשגחתו ית' תושלם על כל הבריאה, והעולם כולו יהיה תמים עם ה', ואף במדבר יכולים עם ה' להתקיים אך תחת סוכות ואינם צריכים בית קבוע. ומשום כך בסוכות הענין הוא 'צא מדירת קבע והכנס לדירת עראי', ובניגוד לפסח שילא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר', והיינו משום שהעולם כולו נתקן, ואי"צ עוד להיטמן ולהיחבא תוך הבתים.

וזה ענין שבסוכות יש ע' פרים כנגד אוה"ע, מפני שאז העולם כולו נתקן בדעת ה' ודרכיו, וכולם תלויים בישראל ובמקדש.

וזה ענין השמחה לפני ה' שבחג, שהשמחה השלימה אינה אלא כאשר שוכן ה' תוך העולם והעולם כולו על כל תכניו ועניניו בקדושה, ואין עוד פחד מכל רע ורשעה, ואין כלל ממה להיחפז ולהישמר.

וזה ענין ניסוך המים התחתונים העולים לעליונים, וכמשנ"ת שהתיקון השלם הוא שתהא הנהגתו ית' יוצאת מתוך העוה"ז ומתחברת לה' [בבחי"א אור חוה"ר].

ולכך נאמר בויקרא (כג, לט) 'אך בחמשה עשר יום לחודש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג ה' שבעת ימים' והיינו ששם החג הוא 'חג ה', חג זה ענינו בה' עצמו, לא בגאולתו או בתורתו, אלא שמחה על עצם מציאות ה' בעולם.

סט] סוכות והמעין היוצא מבית ה'

והענין הזה שסוכות הוא כנגד התיקון השלם, שיהיו כל תכני העוה"ז מחוברים לה' כאשר מעיין מבית ה' יצא, נתפרש להדיא בזכריה פי"ד שלאחר שיצאו מים חיים מירושלים, ויטהרו את הים הקדמוני ואת הים האחרון, ולא יהיה עוד חרם וישבה ירושלים לבטח, ואז תהיה מלחמת גוג ומגוג שהרע יכלה ויאבד, והיה הנותר מכל הגויים הבאים על ירושלים, ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות, וכל אומה שלא תבוא לחוג את חג הסוכות לא יהיה עליהם הגשם, ואם מצרים לא תעלה אף עליה לא יהיה הגשם ולא עוד אלא שימותו במגפה, ויהיה כתוב על מצילות הסוס 'קודש לה' ', ויהיו סירי הבשר חשובים וקדושים כמזרקים הזורקים דם לפני המזבח, ולא עוד אלא שכל הסירים בירושלים וביהודה יהיו קודש לה', הם ומאכליהם, ולא יהיה עוד כעניי בבית ה' צבאות ביום ההוא. זה עיקר הנהגה הנוגעת לענינו, ועי"ש באריכות בכל פי"ד את אשר יהיה ביום ה'.

והיינו שנתפרש שכאשר יצאו מים חיים מירושלים אז יהא ה' מלך על כל הארץ, ויוצרכו כל הגויים לחוג את חג הסוכות, ועתה כאשר המים החיים יוצאים מבית ה' לא יבואו החיים אלא על עבדי ה', ומצרים המנותקת מה' שבגאותה לא תרצה להיכנע לה' תמות במגפה בצמא ובחוסר כל, כיון שעתה החיים התחתונים מתוקנים ומקושרים לה', ולא יהיו עוד חיים עצמאיים המנותקים מה'. ובמצב זה כאשר אף הגויים שבאים להשתחוות לה' נכשרים והעולם כולו מתקדש ולא רק ישראל, אז אף על הסוס ששימש עד עתה לסמל העצמאות המצרית המנותקת מה' ומתגאה עליו, יהיה כתוב קודש לה' ואף הוא יהא נכלל בקדושה, ועתה אף סירי האוכל אשר בבית ה' יהיו כמקריבים לגבוה משום שהתשוקות כולם לא יהיו מנותקות מה', ומימושם באכילה ושתיה תהיה התקרבות לה'. וזה הענין שכתבנו מתחילה שכאשר יצא המעיין מבית ה' יקושרו החיים התחתונים לה' לגמרי, ויהיו קודש כדם הנשפך על המזבח העולה לגבוה.

ע] סוכת עורו של לוי

ומזה הענין קשרו חכמים ענין סוכה עם לוי, וזה ענין סוכת עורו של לוי, 'עתידי הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לוי' (ב"ב ע"ה:), והיינו שענין סוכות הוא כאשר התאוות התחתונות שענינם בלוי (כמשנ"ת לעיל פ"ג) יחזרו לקדושה לגמרי, ויהיו משכן ה' בארץ, וזה ענין סעודת לוי ומשחקו וסוכתו.

ונראה שדבר זה נרמז להדיא בישיעיהו (כו, כ. כז, א-ב) לאחר שמתפלל הנביא ומתאונן על צרות ישראל, ועל שנשארו ישראל נאמנים לה' למרות שבעולם אדונים אחרים, ואף מתאונן על כך שהארץ ריקה ממשפטי ה' ואורחותיו, ומסיים דבריו בתקוה ובקשה שאף הארציות תחזור לקדושה ע"י טל האורות היורד מה', ותנוצח הארץ המפילה כוחות רפאים, ויקיצו וירננו שוכני העפר שנכבשו ע"י כוחות הרפאים הארציים.

ותשובת הנבואה היא "לָךְ עָמִי בֹא בַחֲדָרֶיךָ וְסָגַר דְלָתְךָ בְּעֵדְךָ חֲבִי כִמְעַט רָגַע עַד יַעֲבֹר זָעַם, כִּי הִנֵּה ה' יֵצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עָוֹן יֹשֵׁב הָאָרֶץ עָלָיו וְגִלְתָּה הָאָרֶץ אֶת דָּמֶיהָ וְלֹא תִכְסֶה עוֹד עַל הַרוּגֶיהָ, בְּיוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה בְּחָרְבוֹ הַקְּשָׁה וְהַגְדוּלָה וְהַחֲזָקָה עַל לְוִיָּתָן נָחֵשׁ בְּרִיחַ וְעַל לְוִיָּתָן נָחֵשׁ עֲקָלְתוֹן וְהָרַג אֶת הַתַּנִּין אֲשֶׁר בָּיִם, בְּיוֹם הַהוּא כָּרַם חֲמָר עֵנֹו לָהּ... הַבָּאִים יִשְׁרָשׁ יַעֲקֹב יְצִיץ וְיִפְרַח יִשְׂרָאֵל וּמְלָאוּ כִּי תִבֵּל תְּנוּבָה" והיינו שבמצב זה שהארציות החומרית מנותקת מה', ואף ישראל סובלים ומעונים ואינם חיים את חיי העוה"ז, נצרכת ההיסגרות בחדרים וסגירת הדלת מפני הרע המשתולל בחוץ וכפי שהיה במצרים, וכשעוד מעט ואין רשע ולא תכסה הארץ עוד על הרוגיה ולא תכיל בקרבה את כל מעשי הרשעה, יהרוג ה' את התנין ויחזור הלוייתן והים לקדושה, אז ישראל 'הבָּאִים' בחדרים מפני הפחד ולא היו יכולים לחיות בעוה"ז אלא תוך חדרי התורה, ימלאו פני תבל תנובה, שזה ענין חג האסיף מלא התנובה המנוגד לאביב המשריש ויפּרָחוּ וימלאו פני תבל תנובה, וזה ענין חג האסיף מלא התנובה המנוגד לאביב המשריש בסגירות במעמקי האדמה. ונראה להדיא שענין הלוייתן הוא בניגוד להיסגרות בחדרים, וכניגוד חג המצות לסוכות.

עא] מברך השנים

נתבאר שסוכות ענינו בהתגלות החיים התחתונים הארציים, ושמציאות ה' נמצאת כבר בארץ בצורה קבועה מצד עצמה ולא כענין חיצוני. ועתה נבאר שבעין ענין זה נראה אף ממה שסוכות הוא אף חג האסיף, וכן אף ענין האביב שבחודש הראשון וענין הקציר שבחג השבועות, תואמים לענין שביארנו בהם מצד סדר קורות ישראל בצאתם ממצרים, ולסדר גאולה העתידה לעת"ל בב"א. ונבאר ענין החורף האביב הקציר והאסיף.

בדברים (יא, יא-ב) 'והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים, ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה, תמיד עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועת אחרית שנה', והיינו שעיקר ענין ראשית שנה ואחרית שנה הוא בענין מחזור הגשמים והתבואה, שבתחילה יורדים הגשמים במשך כל החורף, ובאחרית שנה בסוף הקיץ כל התבואה והפירות מוכנים, וזהו סוף השנה עד שחוזר חלילה ומתחילה שנת גשמים חדשה, וזה אמר הכתוב שהשגחת ה' על הארץ ועל התבואה היא מראשית השנה בגשמים עד סוף צמיחתם וגידולם והבשלתם בזמן האסיף, ועל סדר השגחה זו על הארץ על התבואה ועל הפירות, נסדרו חגי האביב הקציר והאסיף.

עב] ימות הגשמים

במחצית השנה הראשונה זורע האדם הזרעים והשמים מורידים גשמים, בזמן זה הארץ

מצד עצמה אינה מוציאה כלום, אלא נותנים בה מלמעלה, האדם בחרישה ובזריעה והשמים בגשמייהם, והיא מקבלת ואוגרת מימיה, מעכלת וקולטת זרעיה, ולכך בזמן זה אין חג ושמחה כלל, אלא 'זורעים בדמעה', וזה זמן השגחת ה' על הארץ בפתחת אוצרו הטוב מן השמים לתת מטר הארץ בעתו. ומצב זה מקביל לענין האבות שעדיין לא נהיה עם ה', ועדיין לא החלה מציאות ה' וכבודו להתגלות בארץ, אלא האבות עבדוהו וקבלו מאור הנהגותיו ית' כל אחד לפי ענינו, ואז עיקר ירידת אורו על הארץ ובזמן זה הארץ עדיין בשיממונה, וכענין גשמי החורף שהם המפריים את הארץ ומצמיחים אותה, ואין לך שממון גדול לארץ מבזמן הגשמים עצמם.

עג] האביב והקציר

ולאחר שקבלה האדמה גשמים כל צרכה, הסתו עבר הגשם חלף הלך לו, אז בא זמן האביב והניצנים נראו בארץ, ומתחילה היא להוציא תבואתה ופירותיה, אז מתחילים להתגלות תועליות וטובות הגשמים, והוא הזמן שבו נצרכת שמירה גדולה על התבואה קודם הקציר, שלא תוכה התבואה בשידפון או בירקון, וכך הוא בין פסח לעצרת, וזה ענין הספירה בשבועות אלו, לומר שכל יום על ענינו המיוחד קשור לה' ומקודש בקדושתו, ומקודש בשיבועיותו, ולכך אין התבואה ניזוקת, וכענין הכתוב 'שבועות חוקות קציר תשמור לנו', ואז השגחת ה' על התבואה הקיימת שלא תתקלקל, וזה ענין הפסח שהוא חג על הצמיחה האביבית הראשונית, והספירה מיד לאחריו שבביל לקיימו ולהעמידו למרות חולשתו, [ואם בכל זאת רוצים להסתפק מהתבואה בזמן זה מוכרחים לקלות אותה באש עד ששוב אינה יכולה להחמיץ]. ומצב זה של התבואה מקביל לזמן יציאת מצרים עד מתן תורה, שבו אמנם יצאו ישראל ממצרים, ולקחם ה' והפרידם גוי מקרב גוי, כאשר יפרדו הצמחים מהאדמה, אמנם עדיין שבריריים וחלושים הם וצריכים שמירה שלא לשוב ולהדבק בטומאת מצרים ודרכיהם, וצריכים להיחפז ממצרים המרדפים אחריהם, וכל זמן שלא ניתן תוכן מסויים בעם, אי"ז אלא כצמח אשר אכן יצא מעם פני הקרקע, אבל עדיין אינו בר אכילה ושימוש אלא בצורה דלה, וז"ע העומר, והספירה ממנו עד שתי הלחם.

עד] בוא יבוא ברינה נושא אלומותיו

וכאשר התבואה הבשילה כל צרכה ועת הקציר הגיע, אז זמן שמחה הוא לקוצרים שתבואתם בידם, ויכולים הם לאכול לחמם לשובע ולא רק כלחם עוני, וענין החג הוא 'שמחו לפניך כשמחת בקציר', אמנם אין השמחה אלא לזורעים בדמעה שהם יקצרו ברינה, אבל מי שלא זרע בחורף אינו בכלל השמחה, משום שאין הארץ כולה נושאת פירות וצמחים, ואין הארץ כולה מתוקנת בפירותיה, ויש אך את התבואה שהיא עיקר מחיית האדם ולא את שאר הפירות המתוקים. ומצב זה מקביל למתן תורה, שבו כבר ניתנו בעם תורה ומצוות, ויש תועלת ותיקון בישראל, אמנם הארץ עצמה עדיין אינה מתוקנת מהתורה, ורק מקיימיה נהנים לאורה ושותים ממימיה, ויכולים לאכול לחמם בלא צמצום ההנאה, וכענין שני הלחם 'חמץ תאפנה', ואף שיכולים הם להנות ולאכול מלחמם לשובע, ויכולים לחיות את חייהם בלא שמירה וחיפזון, מכל מקום ההנאות כשלעצמם עדיין אינם נתקנים, ורק בסוף הקיץ יהיו הגפן התאנה והרימון ראויים למאכל, רק אז הארץ עצמה תהא למקום נאה וטוב, ולעת עתה אך יכול האדם לבור לו דרך חיים תוך העולם, והעולם עצמו עדיין לא נגאל לגמרי משיממון החורף.

עה] חג האסיף

ובתקופת האסיף העצים כולם נושאים פירותיהם, ובאה הארץ לתכלית ענינה והוציאה כל אשר בה, וכולם ששים ושמחים בימים אלו, ובנות ישראל יוצאות לחול בכרמים, ואז עיקרו

הודאה לה' על כל השנה מהגשמים עד האסיף, על כל הפירות והתבואה שהגיעו לשלימותם. ומצב זה מקביל לענין סוכות וענני כבוד, שבהם נגלה כבוד ה' על הארץ בשלימות, והמדבר נהיה למשכנות שאננים וארץ ציה לאגם מים, וענין האסיף תואם אף לענין הגאולה השלמה לעת"ל שענינה בסוכות, שאז הארץ מלאה בכבוד ה' מצד עצמה, וכל הטוב שנתן ה' בעולם נקלט בה, ומציאות ה' מתגלה ומתממשת בה.

וזהו שחג הסוכות ענינו במעיין היוצא מבית ה', ובסוכת עורו של לויתן, והיינו שמתגלים החיים התחתונים מצד הארץ, וכל המים החיים שבארץ עתה מתגלים בכל יופיים והדרם, אין בהם נפתל ועיקש, ואף שעיקר התכלית היא במעיין היוצא מבית ה', מ"מ עתה מתקיימת התכלית כשהארץ מוציאה את תוצאות המים שקבלה מהשמים. אמנם יש לבאר בזה יותר וכדלהלן.

עו] מראשית שנה ועד אחרית שנה

פשוט ענין חג האסיף הוא שמחה והודאה על כל הטוב שעשה לנו ה' באסיף, ובכל הגשמים שנתן לנו, והרי זה כאילו אנו אומרים כל הטוב הזה שהצמיחה ארצנו, הכל ממך ומאוצרך הטוב שפתחת לנו מן השמים, והיינו שענין החג הוא בהודאה על הגשמים, אמנם מאידך אמרו בתענית (ב) שד' מינים באים לרצות על המים, הרי שסוכות הוא הזמן שנידונים על הגשמים, והיינו שאז ניתנים הגשמים לארץ, הגשמים היורדים עליה במשך כל החורף, וכן נראה בסוף זכריה שהגויים אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות לא עליהם יהיה הגשם, הרי שזמן נתינת הגשמים הוא בסוכות, והדבר צריך ביאור האם חג הסוכות הוא זמן הודאה לה' על הגשמים והתבואה של שנה שעברה או זמן בקשה ודין על הגשמים והתבואה של שנה הבאה.

ולכאורה סתירה זו קיימת אף בענין מקום חג הסוכות בשנה, האם סוכות הוא תחילת השנה או סוף השנה, ובשמות (כב, טו) 'בחג האסיף בצאת השנה', הרי שסוכות ענינו סוף השנה, וכן נראה במצות הקהל בדברים (לא, ט) 'מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות' הרי שסוכות הוא סוף השמיטה והוא עדיין בכלל מועד שנת השמיטה, ומכ"ז נראה שסוכות הוא בכלל השנה שעברה והוא סוף השנה, ומאידך הרי ראש השנה הוא בתחילת החודש וע"כ שסוכות הוא בכלל תחילת השנה, וביחזקאל מבואר שבעשור לחודש הוא ראש השנה, וודאי שסוכות הוא אחר תחילת השנה, והוא כעין הסתירה דלעיל אם ענין הסוכות בהודאה על הגשמים שזה ענין סוף השנה, או בבקשה ודין על הגשמים שזה ענין תחילת השנה הבאה.

אמנם באמת זה גופא ענין האסיף, אסיף פירות ותבואת השנה שעברה, מחמת השנה הבאה, מכיון שנצרכת השדה לזריעה וחרישה לשנה הבאה, צריכים לפנות השדה מפירות שנה שעברה, ומכיון שצריך לזרוע את השנה הבאה צריך לאסוף את תבואת השנה שעברה וממנה לזרוע את השנה הבאה, ומאסיף שנה שעברה מתפרנסים ואוכלים בשנה הבאה, מכיון ששנה הבאה מתחילה שנת גשמים חדשה צריכים לפנות תבואת השנה שעברה שלא תישחת ותיפסד, וצריך לאסוף הפירות שלא יפלו מהעצים מחמת קור וגשמים של שנה הבאה, ענין האסיף הוא סוף השנה הקודמת מפני השנה הבאה הממשמשת ובאה.

וכן הוא אף מצד השגחת ה' על השנה ותבואתה, שכאשר באים להודות לו על הגשמים של השנה שעברה ותוצאותיהם, אז נזכרים אנו לפניו על גשמי שנה הבאה ומברך אף את השנה הבאה בגשמים, וכביכול מתוך תוצאות הגשמים של שנה הקודמת שהבאנו לפניו, הרי הוא מברך את השנה הבאה. והיינו שכאשר ישראל עושים רצונו של מקום, אף תבואתם ופירותיהם ויינם הכל מלא ברכת ה', והרי הם מכילים בתוכם את טוב ה' וכמו שנאמר בירמיהו (לא, ו) וישבעתם על טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר והייתה נפשם כגן רוה ולא

יוסיפו לדאבה עוד', וכאשר ענין זה על תיקונו, רוצה ה' במעשי ידיהם של ישראל, ואף האסיף בא אליו ומתקדש בקדושתו ומגלה את דרכיו וטובו, וכאשר אכן כלתה שנה ועבודתה, באים תוצאות שנה זו אל ה' ומגלים את כבודו, ואז רוצה הוא אף בברכת השנה הבאה, ומברכה בגשמים. וזה הענין שבסוכות מודים על המים ומתברכים במים, אז סיום השנה ותחילתה.

ובמשנה סוכה (ט,ב) 'ירדו גשמים בחג, משלו משל למה הדבר דומה לעבד שבא למזון כוס לרבו ושפך לו קיתון בפניו, והיינו שענין הסוכות הוא מזיגת כוס לפני ה', שכביכול מביאים אנו לפניו את הגשמים של השנה שעברה ואת גידוליהם, מים ויין, וכענין ניסוך המים והיין שבחג, ואם בעוונותנו נמאסו לפניו מעשי ידינו של שנה קודמת, ולא היו תוצאות הגשמים משתלבים עם עבודת ה', אין תוצאותו וגידולי השנה באים עדיו, אינם מגדלים ומגלים את כבודו אלא להפך, ואז אינו פונה לקחת מאתנו הכוס, אינו צריך את המים והיין שאנו מביאים לו, יש לו די משלו ולא עוד אלא אף לזרוק בפנינו.

והענין הוא שכאשר אין ענין אסיף הסוכות כתיקונו, אין ה' צריך לחכות לנו שנגמור את השנה ואז יתחיל הוא את השנה הבאה, אינו צריך שנבוא לפניו עם תמצית מעשנו ונודה לו, היות ולדידו הרי זו כשנה ריקנית ודלוחה חסרת מים ותבואה, ואפשר לו להתחיל השנה הבאה מיד, בלא להתייחס אלינו ולמעשי ידינו. אמנם כאשר הדברים כתיקונם והטוב החומרי שהוציאה האדמה משתלב בעבודת ה', אז רוצה ה' במעשי ידינו, במעשי ידינו המגלים את כבודו, ומקבל מאתנו הכוס שהבאנו לפניו, היינו שמתברך ומתגדל שמו מכח גילוי כבודו בארץ, וכאשר באה הכוס לפניו וקבלה ברצון, מתוך רצון זה הרי הוא מברך את השנה הבאה בגשמים, מתוך התברכותו והתגדלות כבודו, וכענין 'וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך' (דברים ה,ט). והיינו שתוצאות גשמי שנה שעברה שהבאנו לפניו, הם הם המורידים גשמי שנה הבאה.

עז] עם שואבת רוח הקודש

נתבאר שענין חג הסוכות במים, במים שמביאים לפני ה', ובמים שה' מוריד לנו מן השמים. **והדברים** מקבילים למשנ"ת לעיל (פ"ב) שענין המים הם הרגשת החיים שבתוך החומריות, והגשם ענינו בחיים היורדים מה' מן השמים להפרות את הארץ, והמים התחתונים הם הרגשת החיים שבתכנים הארציים הנמצאים כבר בעולם, והמעין ענינו מים הבאים מה' כאשר הוא שוכן בארץ, והיינו שתכני הארץ מחוברים בעצמם לה'.

ונאמר (ישעיהו נה, י-יא) 'כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח את אשר שלחתי, ונתבארו כאן בפסוק כל שלבי צמיחת התבואה והפירות, הגשם והשלג מצד השמים, וגי' שלבים מצד הארץ, 'והולידה' זה חודש האביב, שבו נולדים הפירות מהעצים ומהאדמה, 'והצמיחה' זה תקופת הקציר שבו הפירות צומחים וגודלים עד שראויים לאכילה, 'ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל' שזה תקופת האסיף שממנו ניזונים כלל השנה הבאה וממנה מצמיחים את השנה הבאה. ומבואר בפסוק שכל שלבים אלו נמצאים גם בדבר ה' היורד לארץ.

והיינו שגשמי החורף ענינם שהעולם מצד עצמו שומם וחרב, ואין תוכן החיים באים אלא מה', ובמשך הקיץ לאחר שנקלטו החיים בארץ, אמת מארץ תצמח ואף הארץ מגלה את כח חייה, ובתקופת הקציר כבר יש דרך חיים מדבר ה' שאפשר ללכת עמה, עד שבתקופת האסיף יוצאים החיים כולם מן הארץ, והארץ מצד עצמה עומדת כפי הענין האלהי, ואף היא מתאימה לחיים שירדו בה בימי הגשמים, וזה תכלית השנה כאשר טובו ית' נקלט בעולם עד שיוצא הוא מתוכו, והארץ כולה פורחת ומלבלבת מדבר ה', שהצליח ועשה בה שליחותו.

וזה ענין ניסוך המים שבחג, שלאחר שנקלטו החיים בארץ והארץ מצידה מתוקנת, ראויים אף החיים התחתונים לעלות לגבוה, ולאחר שבמשך החורף באו המים העליונים בתחתונים, אף התחתונים נטהרו ונתקנו והרי הם עומדים בטהרתם, ובצורתם הראשונית כפי שבראם ה' ביצביונם ובקומתם' (עי' חולין ט:), וכענין שנאמר בסוף זכריה שאף סירי הבשר שאוכלים בהם יהיו כמזרקי הדם לפני ה'.

ולכך תכלית ענין זה הוא במעיין היוצא מבית ה', והיינו לא רק שבסוף השנה יתגלו החיים בגידוליהם מן הארץ, אלא אף החיים עצמם יעלו ויצאו מן הארץ, ולכך ענינו של המעיין היוצא מבית ה' בסוכות. וכן מצינו שסמכו חז"ל את ענין ניסוך המים ליושבתם מים בששון ממעיני הישועה', שענין ניסוך המים הוא כענין מעייני הישועה שייצאו מבית ה', [וכ"כ במידות (ב),] 'שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של ניסוך בחג, ראב"י אומר וכו' המים מפכים ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית', הרי שענין אחד להם (מגיס רי"ז).

וזה ענין מה שאמרו חז"ל שבסוכות שואבים רוח הקודש, וענין רוח"ק הוא כאשר השכל שבאדם ושאר הרגשותיו האנושיים והחומרים מתקדשים בקדושה של מעלה, ועומדים כצורתם האמיתית הראויה להם מבריאתם בלא קלקול וסטיה מה', והוא כמשנ"ת שענין הגשמים הוא בחיים היורדים מאת ה', 'כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים... כן יהיה דברי אשר יצא מפי', ורק שני דברים אלו הם היורדים מעם ה', והם ענינם בחג הסוכות. ואף ענין זה כענין האסיף שאין רוח הקודש שורה על ישראל אלא מתוך מעשיהם, ואינה שורה אלא בחסידים ואנשי מעשה, שהתחסדו וקבעו מעשיהם במציאות עד שהארץ מצד עצמה מתוקנת בדרכי ה', אז שורה רוח ה' על מעשיהם ועל דרכיהם, נכנסת לתוכם ומאירה אותם.

עח] ראש השנה

ובדברינו נתבאר סדר המועדים של הרגלים על ציר קורות ישראל בצאתם ממצרים, ועל ציר התיקון בדורות עולם שיושלם לעת"ל בבי"א, ועל ציר הגשמים והתבואה והפירות והשגחת ה' עליהם, וביארנו שתחילת וסוף השנה הוא בסוכות, ויש לבאר ענין ראש השנה באחד לחודש השביעי, מה ענין יום זה לתחילת השנה, ובמה מיוחד הוא מסוכות, ובכלל מה ענינו ביחס לשאר המועדים [שהרי אינו נכלל בסדר ג' הרגלים ואף אינו בדיני שמחה, חגיגה, ראייה], וכן יש להבין לגבי יוה"כ.

ותחילה יש לומר הפשטות, שודאי יום שהוא בתחילת החודש ענינו בחודש עצמו, והיינו שהוא מקרא קודש משום עצם מציאות החודש, ויום שהוא בתחילת השנה הוא מקרא קודש מצד עצם מציאות השנה, ומשא"כ בחג שהוא באמצע החודש שאם היה ענינו בחודש עצמו למה המתין עד אמצע החודש, אלא ענינו בתוכן ובענין הנמצא תוך החודש ובמרכזו, אבל אינו החודש בעצמו. והיינו שענין ראש השנה אינו בתוכן מסויים הנמצא בחודש ובשנה כשלש רגלים, אלא ענינו 'יום' על עצם זה שמתחיל החודש השביעי שבמרכזו חג הסוכות, על עצם זה שמתחילה שנה שבה ג' רגלים.

ולהאמור, שסוכות הוא החג שבו נשלמת השנה ומתחילה השנה הבאה, והוא חג ה', החג שבו יורד ה' לשכון בעולם ולקבל את מעשי ידינו ולברכנו לשנה הבאה, מתבאר יותר שענין ראש השנה הוא יום על החודש שבו בא ה' לעולם, חודש זה כשלעצמו מיוחד הוא, ואף הוא עצמו ראוי להתקדש משום התוכן הנורא שנמצא במרכזו, וכיון שחודש זה ברכת השנה כולה היא, ראש החודש הוא אף ראש השנה, וקדושת היום היא אף מחמת השנה כולה המתברכת מביאת ה' לעולם בחודש זה, ומהגשמים המתברכים ונקבעים בחודש זה המפריים את השנה כולה⁹⁷.

⁹⁷ ואגב אורחא יש לבאר המח' מתי נברא העולם, לר"א בתשרי ולר' יהושע בניסן, ונראה שהוא בשיטת מחלוקת ב"ש וב"ה, שידוע ר"א מב"ש ור' יהושע מב"ה, וכידוע ב"ה מחשיבים את הארץ וב"ש את השמים, וכהא דלב"ה ארץ נבראת

עט] יום תרועה

והנה הגדרת ראש השנה בתורה היא 'יום תרועה', והיינו שענינו של היום הוא בתרועה, וזה מהות היום, וענינו הפשוט של התרועה הוא התרועה לפני שבא ענין מסוים והודעה שהנה הוא בא, וכעין התקיעות שבכניסת השבת (המבוארים במשנה סוף סוכה, ושם מבואר שיש תקיעה אף כשנגמר הענין) והתקיעה קודם שבא המלך, ותקיעה קודם שיוצאים למלחמה. וזה כמשנ"ת שענין ראש השנה הוא יום מקודש משום שמתחילה השנה, הוא יום מקודש על כך שבחודש זה יבוא ה' לארץ, שזה ענין התרועה הודעה והקדמה לענין שהולך לבוא, ולכך מהות היום נקרא יום תרועה, מפני שהמצוה והיום דבר אחד הם [משנ"י"כ במצה ולולב שאינם היום בעצמו אלא מצוה ביום], שעיקר ענין היום הוא שמריעים בו על השנה הנכנסת ובאה, ועל ה' הבא לתוכה. וזהו שאמר דוד 'תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו', איזוהי תקיעה על עיצומו של חודש, זו תקיעת שופר, ואיזהו מועד הנקרא חג, זה חג הסוכות שתוקעים ומריעים לו קודם בואו⁹⁸.

פ] מלכויות זכרונות ושופרות

והז"ל הגדירו בענין התקיעה שיש בה מלכויות זכרונות ושופרות, והיינו תקיעה של המלכת ה' עלינו, תקיעה של זיכרון לפני ה' וכעין תקיעת המלחמות והמועדים שהם להזכר לפני ה', ותקיעה שענינה בתקיעת השופר עצמו ואינה תלויה בענין אחר, לא משום ביאת ה' לארץ ולא משום הזיכרון⁹⁹, אלא משום הביטוי הפשוט של המושג תקיעת שופר, והיינו משום ההתחלה שבתקיעה. ויש להבין את הקשר שבין ג' שופרות אלו, ואיך מתאחדים הם בפשט ענין 'יום תרועה'.

וכמשנ"ל תחילת השנה היא בגשמים ואז הארץ קולטת הגשמים והזרעים, ובמשך הקיץ יוצאים הם לאור עולם עד שבסוף הקיץ מממשת האדמה את כל אשר ניתן בה, ובזמן זה אין הארץ מצפה לכלום מן השמים היות וכולה פורחת ומשגשגת ומלאה כל טוב ולמה לה גשמים, ואין השמים מצפים לארץ שתוליד ותצמיח מה שנתנו בה ותיתן זרע לזורע ולחם לאוכל, אלא הכל בא על מקומו בשלום, ובמצב זה הארץ והשמים שוים אין נותן ואין מקבל, היות וכל אשר יש לשמים לתת כבר נמצא על הארץ בצורה קבועה מתוך עצם אדמתה, ומצב זה הוא תקופת השיא הן של הארץ והן של השמים, ומצידם לוואי היו כן לדורי דורים.

אמנם כאשר תיתן הארץ את לבה לכך שמתחילה שנה הבאה, ואף בה צריך גשמים ותבואה תדאג היא, ואף האדם אשר עליה יפקוד את אדמת שדהו ויכון לקראת השנה הבאה, יפנה את שדהו מכל אשר בה, ויאסוף את דגנו ותירושו לביתו ולאסמיו, ויחל לחרוש ולשדד אדמתו ויפיץ חיטה ושעורה, למען תצמח שדהו אף שנה הבאה מהגשמים הממשמשים ובאים. וענין זה אינו קורה בשעת הגשמים עצמם אלא קודם להם כאשר נזכרים הם, בתחילת החודש שבו הם מתחילים לבוא, אז זוכר האדם שצריך הוא להתחיל שנה חדשה, אז יודעת הארץ שצריכה היא לקבל מימיה מתחילה, אז עת האסיף ותמה השנה הקודמת. וזה הענין שראש החודש השביעי הוא ראש השנה, ואז מבחינת השנה עצמה מתחילה השנה, ואף שמבחינת התוכן אשר בה איננה מתחילה עד אחר האסיף, עד שמיני עצרת, וזה כמשנ"ת שראש השנה מקודש מצד השנה

תחילה ולב"ש שמים נבראו תחילה, ולב"ש עולה עדיפא מפני שעולה כולה לגבוה ולב"ה שלמים עדיפא דאית בה נמי להדיט. וה"נ לר"א תחילת העולם הוא בחורף שבו השמים פועלים והארץ שובתת, ולר' יהושע עיקר העולם הוא בקיץ שבו הארץ נותנת פירותיה והשמים אינם עושים מאומה. לר"א שמים נבראו תחילה בחורף, ולר' יהושע ארץ נבראת תחילה בניסן.

⁹⁸ וגו' ר"ז צ"ן לפסיקתא רבתי ס"פ הרנינו (עמ' מ) תקעו בחודש שופר בכסא ליום חגנו... בראש חודש שבו חג הסוכות. וכדחזינן ברה"ה (לב): ד'תקעו שופר בגבעה' היה עולה לפסוקי שופרות לולי הא דהוא שופר של פורענות, ואף שאין ענינו כלל בשופר הקשור לה', משא"כ במלכויות וזכרונות דפשיטא ד'ויקם מלך חדש על מצרים' או 'ולא זכר שר המשקים יוסף' אינם עולים, משום דמלכויות וזכרונות ענינם בה', ושופרות ענינם בשופר עצמו ואף שאינו של ה'.

עצמה, מצד השנה שבה צריכים לרדת הגשמים, וסוכות מצד התוכן שבחודש ובשנה שאז מתברכים על הגשמים, השנה מתחילה מפני הגשם הקרב.

וענין זה הוא המתחיל את השנה, הוא המחיל את שלושת עניני היום תרועה, ובו מושרשים ומתאחדים מלכויות זכרונות ושופרות, עצם זכירת השנה הבאה וגשמייה היא המפרידה שוב את הארץ מהשמים, ושמה את השמים לנותנים ואת הארץ למקבלת, זכירה זו היא הממליכה שוב את השמים על הארץ, וזכירה זו היא אשר מצריכה את הארץ לשוב ולהזקק ולהיזכר לפני היושב בשמים שיוריד לה יורה ומלקוש בעיתו, וזכירה זו היא המסיימת את השנה הקודמת ומתחילה את השנה הבאה, ומזקייתה להריע ולהודיע על תחילת השנה.

וזה הענין שראש השנה הוא יום התחדשות המלוכה, שאז מודיעה הארץ ששוב צריכה היא לה' שיחיה ויקיים אותה, ואז קובע ה' את צורת הארץ שבה ישכון, ואת צורת השנה שבה ישכון, ומי יכלל בארץ זו ובשנה זו, וזה אינו אלא מלכות דהיינו ניהול והשגחה, ועדיין אי"ז נתינת השפע בעצמו שזה ענין הזיווג בין השמים לארץ 'וארצך תבעל' (ישעיהו סב,ד) ו'מיטרא בעלא דארעא הוא.. מברכים על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה' (תענית ו). וזה גם הענין שראש השנה הוא יום הזיכרון, ואינו הפעולה בעצמה אלא זכרון העולם לפני ה', שהעולם כולו נראה לה' ונפקד לפניו, ומזכיר את עצמו וצרכיו של שנה הבאה, אבל עדיין אין ניתנים צרכיהם עצמם אלא בשעת הגשמים.

פא] יום הכיפורים

ומאחר שנתחדשה הארץ וכביכול הזמינה את אדונה אדון כל הארץ, לבוא אליה לחג הסוכות, להביא לפניו מכל מעשיה, ויברך את השנה הבאה, צריכה היא להיטהר לפניו ולהתקרב אליו, בכדי שיוכל לכנוס בה ולשרות עליה, ועיקר שריית ה' על העולם הוא במקדש ובישראל, והרי היא מיטהרים לפני ה', מיטהרים לפני בוא יום ה', מטהרים את משכנו קודם שיבוא האדון לביתו, וזה ענין עבודת יוה"כ וכיפור טומאות המקדש, המזבח, וישראל.

ועל ענין זה ניצחו בני קורח (ותהלים פו) "רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב, נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה, אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך... הלא אתה תשוב תחינו ועמך ישמחו בך, הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו, אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה, אך קרוב ליראיו ישעו לשכן כבוד בארצנו, חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו, אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה, צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו", והיינו שלאחר יוה"כ שנשא ה' עוון עמו וכיסה חטאתם ואסף עברתו ושב מחרונו, אז שב ליתן חיים לישראל וישראל שמחים בו, שזה ענין חג הסוכות 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם', ואז יקרב ה' ליראיו וישכון בארץ, ואז 'חסד ואמת נפגשו' כל תוצאות התבואה והפירות באים לה'¹⁰⁰, באים ונפגשים באמיתות ה' ומרוממים את שם כבודו, ואז ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה וזריעת התבואה החדשה תהלך בצדק לפני הגשם 'זרעו לכם לצדקה', ושנת בואה חדשה תשם לדרך פעמיה¹⁰¹.

וכאשר אכן בא ה' על הארץ להחיותה ולהרוותה שמחה היא לפניו, ושמחתם לפני ה' שבעת ימים בארבעה מיני צמחי הארץ המשמחים הרוקדים בהם¹⁰², וזה ענין האסיף שמחה לפני ה' על כל טוב הארץ שנתן לנו, ושבעים פרים שהם ענין השמחה הגדולה שבמקדש כאשר בא ה'

¹⁰⁰ ומצינו בכ"מ ענין התבואה שנמשלה לחסד, 'זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד' 'וכל חסדו כציץ השדה' וכע"ז קצת אף 'וחסדכם כענן בקר'.

¹⁰¹ ומנהג נאה נהגו הספרדים לאמר מזמור זה בשחרית של מוצאי יוה"כ.

¹⁰² וגיסי ר"ז ציין לסוכה לז: 'תודה הודו ד'אז ירננו עצי היער לפני ה' כי בא לשפוט הארץ' קאי על נענוע ד' מינים, הרי שענין הד' מינים הם שמחת העצים על ביאת ה' לארץ ולשופטה ולדונה על הגשמים.

לארץ, ולאחר ששמחו לפני ה' כל שבעת ימי החג בז' ימי האסיף, אז מברך ה' את ישראל 'עצרת היא', נעצרים לפניו והרי הוא משפיע עלינו כל טוב כפי מה שהבאנו לפניו, ולכך מזכירים הגשמים בשמיני עצרת, שאז הוא זמן נתינת הגשמים. וחוזר חלילה כל הענין.

ומכל מה שנתבאר נראה שהחג העיקרי הוא סוכות, ור"ה ויוה"כ אינו אלא כעין הקדמה להם, ובזה מובן מה שעיקר ענין התורה הוא בסוכות, וכמעט אין כתוב על ראש השנה, ואף יוה"כ עיקרו משום כיפור טומאות בניי לאחר פרשיות הטומאה והטהרה בשמיני תזריע מצורע, ואף לבאר הצורה הראויה להקרב אל הקודש אחר שנדב ואביוהו מתו כשלא קרבו לפני ה' בצורה הנכונה, אבל מצד יוה"כ עצמו אין עסק גדול בתורה כמו שיש מחג הסוכות.

פב] פנימיות סדר השנה

ובדברנו נתבאר סדר הדברים מצד הגשמים והתבואה, שהרי עיקר ענין 'ראשית השנה' לא נאמר אלא בענין זה. אמנם ודאי אין הדברים אך בענינים אלו, אלא בעיקר מהלך העולם, וזה מה שביאר האריז"ל, אשר ברוח קדשו סידר ענין גילוי ה' בעולם כפי השגחת ה' על העולם בגשמים ובתבואה. ונביא את דבריו ונבארם, ונראה את התאמתם למה שנתבאר בענין האסיף.

כתב האריז"ל בשעה"כ שקודם ר"ה חוזרת הנוק' להיכלל בז"א¹⁰³ וכפי שהיו בבריאת העולם, ובלייל ר"ה נופלת עליהם דורמיטא [תרדמה] וננסרים, ע"י שעולים מוחותיהם לאו"א, ובשעת תקיעת שופר מתעוררים ע"י שנכנסים בהם המוחין כל אחד כפי ענינו, ונשלמת הנסירה בערב יוה"כ, וביוה"כ עולה הנוק' עד דיקנא דא"א ובה נטהרת לפניו, ובסוכות שמחים ז'י"ז זב"ז ככלה לפני החתן, ובשמי"ע אז הזיווג בעצמו. ועיש"ע בכ"ז באורך.

וטעם התכללות נוק' בז"א הוא, שלאחר שמימשה נוק' וגילתה כל מה שנתן בה ז"א, הרי הם שווים זל"ז, ואין להם עוד מציאות נפרדת [שאין נפרדות הנבדלים אלא בחילוק דרגתם וכמ"ש הר"מ פ"ב מיסוה"ת הל' ה-ו], וכביכול שבה נוק' לז"א ואומרת לו עתה לאחר שעשיתי כל אשר שלחתני, יכולה אני לשוב אליך, ואיני צריכה להיפרד ממך, להיות עזר כנגדך, עתה כאשר עיקרון והגילוי שווים, למה ניפרד, ולמה נהיה לעולם כנותן ומקבל, מעתה הרי אנו שלמים יחדיו. וכידוע ז"א ענינו בשמים ונוק' בארץ, והוא כעין מש"כ שבסוף השנה אין הארץ דורשת כלום מהשמים והשמים אינם דורשים מן הארץ, והרי זה כתמונת עולם שלמה שאי"צ כלום, ואין תובעים זה מזה כלום, וזה ענין התכללותם שוב אחר באחר [שאינם פונים איש לרעהו ע"מ להשפיע ולקבל].

וע"י שעולים המוחין של ז'י"ן לאו"א הרי הם נרדמים, והיינו שכאשר גילו ז'י"ן כבודו ית' לגמרי כבר השלימו ענינם הפרטי, ועלו תוצאות גילוייהם שיתעטר בהם ה' בבחי' אור חוזר, והיינו שההנהגות שהוריד לגלות בשנה הקודמת נתגלו כבר, ועתה שווים הם לאורו, ובאה שנה זו על תכליתה שנגלה שמו וכבודו, וזה ענין הברכה, כידוע, וכיון שאין לז'י"ן עוד מה לגלות הרי הם כביכול חסרי אישיות עצמאית וחסרי מוח, והיינו שאין בהם הבחירה והרצון לעשות, כיון שכבר נשלם ענינם ונכלל ענינם הפרטי ושב להי"ת [וכעין שעוה"ב הם ימים אשר אין בהם חפץ [שבת קנא:]].

וכן העוה"ז כאשר אי"צ לא לקצור ולא לאסוף ולא לגשמים ואי"צ בו כלום, אינו עצמאי אלא מציאות קבועה הטפלה לה'.

¹⁰³ לתועלת מי שאינו רגיל בענינים אלו, אבאר מושגים אלו בקצרה: **זעיר אנפין (ז"א)** - הנהגת ה' לעולם הכלולה מו' ספירות חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד, ובה מתנהג העולם. **נוקבא (נוק')** - התוצאה של הנהגת ז"א איך שמתגלה בעולם והיא בספירת המלכות. **זעיר אנפין ונוקבא (ז'י"ן)** - שניהם כענין איש ואשה שהאיש מתן באשה, והתוצאות באים מהאשה. **אבא ואמא (או"א)** - הנהגת ה' שבה נמצאים שורשי ההנהגה קודם צאתם לפועל בז'י"ן, וכעין שהמח הוא שורש כל פעולות הגוף. **אבא**- ענינו באצילות, והיינו שכביכול הוא ממש כעין הזיו היוצא מה"ת.

ועתה לאחר שנתגלו האורות הללו, עדיין דרגות רבות ורמות עד אין קץ ממתנינים להתגלות בעולם, ולגלות בו שם ה' וענינו ודרכיו מרובד גבוה יותר, ממתנינות לממש את עיקר רצון ה' בבריאה לגלות עצמו בתחתונים, ולאחר שדרגה אחת הושלמה, מתחילה אף דרגה גבוהה יותר להתגלות, ודרגה זו נוצרת מתוך מה שהושלמה הדרגה הקודמת, והיינו שלאחר שנקבע בעולם הדרגה הגבוהה, עתה הרי זה חלק מהמציאות, והרי זה ככלי היכול לקבל תוכו מאורו ית', ועתה העולם יכול לקבל לתוכו תוספת אורה מהנהגות ה', וזה הגורם שתתגלה דרגה גבוהה יותר בעולם, וחוזרת השנה חלילה, ולכך ממוחין דנוק' של שנה קודמת נהיה גופא דנוק' של שנה הבאה, וכעין שכלים של דרגה עליונה הם אורות לגבי הדרגה התחתונה, כן המוח של שנה הבאה הוא הכלי לאור שבדרגה הגבוהה יותר של שנה הבאה. וכ"ז כעין מה שהשנה הבאה מתחילה ע"י תמצית האסיף של השנה הקודמת, וכמו שהארכנו לעיל שזה ענין האסיף, סוף והתחלה אחוזים זבי"ז, ומהודאת גשמים של שנה שעברה יורדים גשמי שנה הבאה¹⁰⁴, ומאסיף שנה שעברה נזרעת שנה הבאה, ומכח אכילת אסיף השנה העברה עובד האדם בשנה הבאה.

ותקיעת שופר היא המעוררת את ז"א ונוק', והיינו שכאשר הנוק' תוקעת בשופר שהיא רוצה להתחיל שנה חדשה, וממילא להיות גוף עצמאי באופן של 'מקבל', ולקבל חיים חדשים, זה מה שממליך שוב את ה' לשנה הבאה, ובונה את נוק' בכדי שתהיה מוכשרת לקבל אורו ית' בסוכות, וזה כענין עצמאות הארץ והתחלתה את השנה הבאה שזה ממליך עליה את ה' וזה מזכיר אותה לפני ה', וכמשנ"ת בענין הארץ. וביורה"כ מתקרבת נוק' עד א"א והיינו שנטהרת ומוארת לפני ה' בכדי שתוכל לקבל זיווג ז"א. ובסוכות שמחה היא לפניו, ובשמ"ע הזיווג, שזה ענין נתינת הגשמים.

פג] משפט לאלהי יעקב

ור"ה הוא ענין התחדשות הנוק' בעצמה, התחדשות השנה בעצמה, התחדשות הארץ, וזה הוא שבר"ה נכתב דינו של אדם, והיינו שאז נקבע צורת העולם וצורת האדם, על מי ימלוך ה' ועל מי לא ימלוך, מי נכלל בבנין הנהגת השנה הבאה ומי אינו נכלל, וכל אחד באיזה צורה ימלוך עליו ה', וכעין הענין שנזכרת האדמה לפני ה' לגשמים¹⁰⁵.

¹⁰⁴ ונראה שזה ענין מה שתקנו הגאונים להוסיף בעש"ת 'ולד' רמב"ן (ר"ה לב). רק ברה"י וי"נ] וכתוב לחיים טובים' בין 'ועל כולם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד' לבין 'וכל החיים יודוך סלה', והיינו שלאחר שהודינו לה' על כל הטובות שעושה עמנו, הרי אנו מבקשים שאף שמו יתברך ויתרומם מכל טובות אלו, שלאחר שהוריד טובות אלו לעולם לגלות שמו, אכן יתגלה שמו ויתרומם מטובות אלו ויגיעו לתכליתם לגלות את שמו בתחתונים, שזה ענין הברכה כידוע, ומברכת שמו יוספע עלאה טובה לעולם ויתגלה עוד רובד של כבודו בעולם [וכעין מש"כ בזהר ד'לבושין דלביש בצפרא לא לביש ברמשא]. ואז כל החיים יזוהו סלה לעולם. ובזמן שמתברך שמו על כל השנה הקודמת ומזה מתברכת אף כל השנה הבאה, זה המקום לבקש על עצמנו וחיינו, שיעלה כבודו מעלה מעלה ממעשנו הנבועים מטובותינו, ועי"ז תתברך השנה הבאה ביתר שאת ועוז, וזהו שמבקשים וכתוב לחיים טובים, שבנין השנה הבאה מתוך השנה הקודמת זה ענין תחיבת הדין שלשנה הבאה [ועיקר ענין זה שייך כל יום וכידוע שענין התרדמה והנסירה והחזרה והזיווג שנעשים בר"ה, נעשים בזעיר אפיין בכל יום וכמש"כ בשעה"כ בדרושי שחרית, אלא שגזר הדין על החיים בכללותם אינו אלא בר"ה, ורק אז שייך ענין וכתוב לחיים טובים].

¹⁰⁵ ולכשתבונן בדבר נראה, שעצם ומהות ענין המשפט, אין לו מקום אלא מעניינה של הנסירה, וכדלהלן. הנה עיקר ענין יצירת הנקבה, הוא משום 'לא טוב היות האדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו', והיינו שהאדם בהיותו בעל רצון וכו', ואין לו מעצור להשפעתו, ואין לי מקום אנושי המקבל את אישיותו ורצונותיו, אלא הרי הוא הולך בדרך, ותיכף ומיד עושה כל אשר ברצונו ובדעתו ורגשותיו, מצב זה אינו מתוקן, הוא 'לא טוב' [בניגוד לבריאה שכל כולה 'טוב מאוד']. והיינו משום שההשפעה והעשייה, לעולם צריכים מערכת שבתוכה הם משתלבים, קרקע פורייה שבה הם מתפתחים, ולולי מקום אחד שבו נקבעת ונקלטת ההשפעה כולה, מתפזרת רוח האדם לכיוונים רבים, ואין מהלך אחד מתוכן שיוצא לפועל. וממשל לדברים זה הוא ענין הנסירה בעצמה, שאמרו חז"ל שקודם שננסר היה כאנדרגוינוס הוא ל"ד פרצופין 'אחור וקדם', ולו יצויר שבמצב זה היה האדם יולד, ועצם הרצון העצמי בהתפשטות כבר היה יוצר הזרע ומעבירו לחלק הנקבי שבו עצמו, וכבר היה נוצר וולד, הרי היה זה ממש חורבן גמור, שמחמת שאין הבדל בין רצון למימוש, כל רצון לא גמור כבר היה מתפשט לוולד בר קיימא, וכל וולד היה נולד לתוך מצב והוויה אחרת, על פי מצבו האישי של האדם באותה

וביוה"כ מתקרבת הנוק' לפני ה', נטהר העולם לפני ה', ואז כאשר נמצא העולם במצב נשגב ונורא זה, עצם עמידתו לפני ה' נותנת תוקף וחזיון למציאותו כפי שנקבעה בר"ה, ומאידך מה שנקבע בצורה לא מתוקנת כ"כ, וזכה להתקרב לפני ה', מזדכך ונתקן כפי הראוי מצד עיקר צורת הנוק', כפי הראוי ע"פ עיקר צורת העולם, וביותר, עפ"י צורת העולם בעומדו לפני ה' בדרגה גבוהה זו, וזה הענין שהשיבה והקרבה לה' הם המתקנים מה שנקבע בר"ה.

ובסוכות ושמי"ע אז הוא זמן הזיווג בעצמו והשמחה שלפניו, אז הוא זמן נתינת הגשמים בעולם, אז הוא זמן נתינת החיים בעולם, וכמשנת"ל שענין המים היורדים מן השמים, הם החיים היורדים לעולם המפרים את הארץ, אז הוא דבר ה' היורד לארץ להחיותו, אז התוכן עצמו יורד לתוך המציאות שנקבעה בר"ה ויו"כ, ובכח שמחת האדם בסוכות הרי הוא מיטיב ומחיה את הגזר דין שניתן לו, וחסידיים ואנשי מעשה שואבים אז רוח הקודש, שהוא טל חיים מעת ה' המחיה את הבריאה, כאו"י"א לפי דרגתו.

תקופה, ולא היה שום דבר שקושר את הוללות לאדם, ולא היה מתקיים הכתוב 'ואתם פרו ורבו' ושהיינו שהאדם עצמו יתגדל ויתפתח וימשיך ויממש עצמו ע"י צאצאיו. ורק מחמת שלא כל רצון של האדם כבר יוצר את החיבור וההשפעה, אלא צריך הוא לאשה עם דעת נפרדת ועצמאית שתתרחק אליו, ויתאימו עצמם זה לזה, ויקבעו לעצמם מסלול חיים משותף ומאוחד, ויהא להם התחייבות זה לזה היוצרים מסגרת של משפחה, ורק לתוך מצב זה יזדווגו ויולידו ילדים כדמותם כצלמם, ובמצב כזה הילדים אכן יכולים לגדול כמימוש והמשך לענייני של האבא, ודווקא מתוך המעצור והניגודיות של המקבל, מתבררת ומתעצבת ומוגדרת רוחו של המשפיע, שרק מעצור ותבנית זו יכולה ליצור מסגרת קבועה לרוחו של האדם, מסגרת שרק רצון רשמי שהוא רוצה שיהתממש, אכן יכנס בה ויתממש, ושאר אלפי מחשבותיו ישאר בחוץ [וכשם שמתוך מליוני זרעונים שנדחים החוצה רק אחד נכנס פנימה ויוצר וולד].

ומלבד זה, כמובן עצם החיבור לאשה ועזיבתו את בית הוריו כדי לדבוק באשתו, אף הם מכלל מעצבי ומבררי אישיותו, מה עיקר תוכנו, ומה אינם אלא רצונות ומאויים חולפים. וכל זה מכלל התועלת של עזר כנגדו, הן לרוח האדם והן לפוריותו [ומסיבה זו רואים אנו שהבחורים שטרם נישאו, משייטים ברעיונותיהם מהכא להתם, ומעשייהם מקוטעים, ואין בהם כדי יצירה קבועה של ממש, כיון שאין להם את ה'בית' והאשה בה הם יכולים להתממש ולהיקבע, בניגוד לנשואים שמחשבותיהם ודעותיהם מתעצבים ומוצאים מנוח].

ובקצרה: ענין ה'עזר כנגדו', הוא ליצור הפרדה בין החלק של רצון האדם לבין מימושו בפועל, בכדי שיברר האדם איזה מרצונותיו הוא אכן רוצה לממש, ושימשיך אותו, ולא כל רצון יתממש. וכך יוכל האדם לבנות את דור ההמשך כצלמו ודמותו באמת.

וכאשר נתבונן בענין המשפט, הנה לכא' יש להבין מפני מה נצרך משפט אחת לשנה, ולא יידון האדם בכל יום או בכל שעה על פי מעשיו, ולשם מה לקבוע הנהגה לשנה שלימה, כאשר יוכל האדם לשנות בה דרכיו מן הקצה אל הקצה, וכבר אמרו חז"ל שהתפילה יכולה לשנות גזר דין שנגזר בר"ה, ומפני צריכים אנו לכלל זה, ולמה לא יידון האדם רק על פי המצב אשר הוא שם בועתו ובזמנו.

והביאור בהם הוא ממש כענין ה'עזר לנגדו' שצריך הגבר, כן כביכול צריך ה' את ענין המשפט, ואת הנהגה הקבועה לשנים שמחת שהנהגת ה' לעולם, והיינו שאם ה' רוצה לטונן כאן מערכת שלימה שתקבל את טובו ואורו, ותפתח אותם הלאה, בהכרח צריך שלא לדון כל אדם על פי הרגע הזה, שא"כ לא יהיה כאן שום סדר של המשך ויצירה והתקדמות, אלא כאשר האדם יעשה טוב מיד יקבל טוב, וכאשר יעשה רע מיד יקבל רע, ולא יהיה כאן דבר אחד שנתקן. ורק לאחר שנקבע שהשפע יורד אחת לשנה, ויש לו את הזמן בו הוא מוציא פירות, שייך לבנות מערכת שלימה.

וא"ת מה הדמיון בין ה' לאדם, שהרי האדם מלא יצרים וסתירות, וא"א לו להביא את כל רצונותיו למימוש, וצריך הוא לעזר כנגדו, משא"כ הקב"ה שהוא יודע הכל ולא ינחם ולא ישקר, מפני מה ממתין הוא עד סוף שנה כדי לקבוע גזר דינו של אדם? אמנם הביאור בזה פשוט, שהרי כל הנהגת ה' עם העולם הוא ע"פ הנהגת התחתונים, ואם אכן הכל משתנה כל הזמן ואין דינים את השנה בכלליות, ממילא יוצא שה' ינהיג את העולם ע"פ כל רצון לא קבוע ולא מהותי של האדם, ורק אם ייקבעו הדברים ע"פ שיקולו של שנה, ירא אפשר לקבוע דינו של אדם ע"פ מהלך כללי שלו, מהלך שייך ויתקדם.

ובאמת עיקר הענין שנקבע העולם בסדר ומהלך של שנה, הוא תבואת הארץ ופירותיה, שבחורף יורד גושם וביקיץ הארץ מוציאה פירותיה, ואף זה מאותו ענין בכדי שיחסי ההשפעה והקבלה יכנסו למסגרת קבועה, ורק זה מה שיוצר את המשפט ואת יום הדין, וכמשנ"ת למעלה שזה ענין ר"ה, תחילת השנה של הגשמים. אלא שכמשנ"ת בעומק הדבר ענין זה שייך בכל השפעה היורדת מן השמים ואף לא בהשפעת הגשמים, וזה כל ענין חילוק שמים מארץ והשפעת ה' מן העולם. ועל כן בבסירה מושרש ענין יום הדין והמשפט.

ואף מדברי האר"י נראה שתכלית מועדים אלו בסוכות, ור"ה ויו"כ אינם אלא הקדמה לסוכות.

ודברי האר"י הם הם הממצעים והמחברים בין צורת המועדים כפי שהם נראים במקרא שענינם בגשמים ובתבואת השדה, לבין מה שקבלנו מחז"ל שהוא ענין כלל עולמי.

פד] לולי החטא

וכתב האר"י שלולי שחטא האדם בחטא הדעת שענינו זיווג עם האשה בימי החול, הייתה הנסירה נגמרת בא' דר"ה שהוא יום ו' של בריאת העולם, יום בריאת האדם, ובליל שבת כבר היה הזיווג ואז היה ענין שמיני עצרת, וכיון שחטא נמשכת הנסירה עד עיו"כ וביו"כ צריכה להתקרב ובסוכת צריכים לשמוח והזיווג רק בשמ"ע.

והענין שתחילת הנסירה ביום ו', הוא ביצירת האדם שאז נעשה העולם עצמאי, עתה יש בו בעל בחירה, ולא כמו שהיה ביום ה' שהיה העולם טפל לגמרי לה', כחווה לאדם קודם הנסירה, ולא היה מונהג לעצמו, ולאחר שנברא האדם נעשה העולם לעצמאי והתחילה הנסירה בין הארץ לשמים, בין האדם לה'. וכיון שנסרה חוה שזה עוד שלב בבריאת האדם, הייתה הנסירה צריכה להישלם, והיינו שהאשה ענינה יותר חמרי וארצי, ודרכה מתחבר האדם יותר לעולם, ולכך בריאתה משלמת הנסירה, אמנם כיון שעדיין לא נשלמה הנסירה עד ליל שבת, והיינו יום השביעי שבו ענין המלכות, שבו בא העולם לצורתו השלמה והמתוקנת, ובזמן זה אכל מעה"ד והיינו שהתחבר לעולם הזה כפי שנראה לו ע"פ דעתו ולא כפי החיבור לחי עולמים, וכמשנת"ל שזה ענין החטא, וחיבור זה לעולם קודם שבת, קודם שבא העולם הזה לצורתו המתוקנת, קודם שמלך ה' על העולם לגמרי, הוא מקלקל הנסירה וההמלכה של ה' על העולם, ונעשה העולם לעצמאי ולמנותק בלי שימלוך עליו ה', ורק בעיו"כ נגמרת ההמלכה והנסירה. ואף היכולת לזיווג נפגמה וכמש"כ ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך, ועתה אינם ראויים לזיווג, וצריך את כל ענין יו"כ וסוכות לקרבו לה' ולתקנו בכדי שיוכל ה' להזדווג בעולם, והרבה ארבה עצבונך והרוגך, שבזעת אפך תאכל לחם ואין האדמה מקבלת הגשם והזרעים בקל, ואין הפרי צומח מיד ולקוח שנה שלמה לכל מחזור.

ומבואר שאם לא היו חוטאים היה שמ"ע מיד בשבת, והיינו שלא היה הבדל בין ההמלכה לבין הזיווג, והמלוכה הייתה שכינה גמורה בעולם כזיווג, לא היה חילוק בין העולם עצמו לבין דבר ה' הנמצא בו, בין העולם לבין המים המחיים אותו. ומבואר ביותר לפמשנ"ת שקדושת הראשון לחודש הוא יום' על החודש עצמו, וענין אמצע החודש הוא תוכן הנמצא תוך החודש, ולולי החטא לא היו הגשמים ענין עצמי נפרד בתוך העולם, אלא היה העולם והמים שבו לענין אחד, ולא היה דבר ה' שבעולם נפרד בתוכו, אלא היה ענין אחד עם העולם עצמו, והיה הכל בתחילת החודש [בזמן שהלבנה עדיין נכסית בו שהוא כיומא אריכתא].

וזה ענין קללת יואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך', שקודם הזיווג יש זמן גדול של המלכה וממשלה, והם כ"א יום שבין ר"ה לשמ"ע, שהוא זמן מלוכה ואז העולם משתוקק לזיווג ה' ואינו זוכה לזיווג עד שמ"ע, עד שחלה הממשלה, והעולם משתוקק בחג הסוכות, ורק אז ראויים לזיווג, רק כשבי' ענינים אלו קודמים, אין המים היורדים לעולם מתקלקלים מהדעת, המתגאה ומשייכת המים אליה, וזה ע"י ההמלכה והיינו ההכרה שכל החיים הוא מאתו ית', וע"י ההשתוקקות לענין שחוץ מהעולם, שבוה מתברר שאין החיים מתוך העולם אלא מהי"ת שהוא מחיי העולם, ולא כטעות הדעת שהאלהות בארץ יוהייתם כאלהים'.

ומבואר שאם היה מתחבר לעולם בליל שבת היה הזיווג מיד, ובמקומות אחרים באר"י מבואר שהיה אז התיקון השלם, והוא ענין אחד שהיה זיווג תמידי ונצחי של ה' והעולם, והיה ה' שורה

בעולם לנצח. והענין הוא שאם לא היה חוטא היה נשאר בגן עדן, היה בא לפנימיותו, והיה נקבע בעולם המעיין שבגן עדן בצורה שלמה ונצחית, וכל העולם היה מושקה ממעיין גן עדן, ולא היה צריך גשמים וזיווג זה היה נצחי. וכמ"ש הגר"א בבי' לספד"צ יב: שלעת"ל יהא הזיווג נצחי ומורגש בכל הגוף, כן זיווג ה' עם העולם היה נצחי ומורגש בכל העולם, שמעיין גן עדן היה הולך ומתקן את כל העולם, והיה מביא את החיים היוצאים מגן ה' על העולם כולו, והיה העולם כולו מחובר לחיים היוצאים מה' ה' בכל רגע, והיו מרגישים את כל עניני העולם בצורה מתוקנת ושלמה, כפי הראוי ע"פ ה'.

ובמצב זה לא היה סוכות ושמיני עצרת כלל, ואף לא פסח שאז הוא זמן ההולדה של זיווג שמים וארץ, ולא היה שבועות שאז הוא זמן הגדלות שלו נכידוע מהאר"י אף לגבי זוי"ג שזה ענינם בפסח ושבועות), אלא היו מים חיים מה' על כל העולם בכל זמן, ולא היה כלל את ענין אביב אסיף וקציר, וכמ"ש בזכריה שהמים היוצאים מירושלים 'ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון בקיץ ובחורף יהיו, והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד' והיינו שחיבור השמים לארץ יהיה תמידי בקיץ ובחורף, וזה גופא תהיה ההמלכה הנצחית והאחידה בכל הארץ, ולא יהיה חילוק בין המלכות לזיווג, וביחזקאל נאמר על הפירות הצומחים מהמעין היוצא מבית ה' 'לחדשיו יבכרו' והיינו שיהיו בתמידות כל חודש¹⁰⁶. ולא רק פעם בשנה, וזה ביטול כל תקופות השנה הללו, וזה תיקון קללות האשה שנתקיימו בארץ ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך, ולעת"ל בתיקון חטא הדעת כאשר מעיין יצא מבית ה', לא יהיה ענין הממשלה וכמ"ש בתו"כ עה"פ והתהלכתי בתוכם שיהיה ה' מתהלך בין הצדיקים בגן עדן ולא יהיו מזדעזעים, וכמו שביארנו לעיל פ"ג בארוכה ענין המעין היוצא מבית ה' שהוא תיקון והחזרת מעין גן עדן.

וכמשנ"ת אם לא היה חוטא היה היום השביעי התיקון השלם, ולכך אף ענין הסוכות ושמי"ע הוא בחודש השביעי שענינו כענין השבת¹⁰⁷, החודש שבו העולם צריך להגיע לתכליתו, ואז באה לתכליתו כל עבודת בני"א שבמשך השנה הקודמת.

פה] המצב בזמנו

הנה כל הצורה שתיארנו לעיל שהתכללות הארץ בשמים וז"א בנוק', בא מתוך השלמת הנוק' לממש את כל מה שנתן בה ז"א, ומתוך זה מברך ה' את השנה הבאה, ולכך סוכות זה סיום ותחילה. אמנם הלא בזמנינו לא כן הוא ואין אנו מתייחסים כלל לסוכות כסוף השנה אלא כתחילתה, ועיקר סוכות מוזכר אצל חז"ל שנידונים על המים ולא נזכר כלל ענין ההודאה על המים.

והענין הוא, שבגלות כאשר אין לישראל ארץ ואנו על אדמה טמאה, כאשר אין נקבעת דרך ה' בארץ, אין העוה"ז נתקן, ואינו עולה לגבוה, ואינו מברך ומרומם את שם ה', ואז אין תוצאות לאסיף ויקו לעשות ענבים ויעש באושים', ובמצב זה אין האסיף מתחיל את השנה החדשה, ולא מהודאתו מתברכת השנה הבאה, אלא אנו בדלותנו מבקשים מה' שיברך את השנה הבאה למרות שלא הבאנו עמנו כלום, 'כדלים וכרשים דפקנו דלתיך נא אל תשיבנו ריקם מלפניך', וזה

¹⁰⁶ ויש לבאר שלחדשיו יבכרו היינו שיהא המחזור העולמי חודשי ולא שנתי, ויתחיל העולם להיות מונהג לגמרי כלבנה החדשית, ולא כחמה השנתית, וזה ענין תיקון המלכות ומילוי הירח, והיה אור הלבנה כאור החמה, וזה ענין מלכות בית דוד, שבתבוא על שלמותה כאשר המלכות תהא מלאה ושלמה מצד עצמה, ולא תצטרך לרדף אחר החמה ולהשלים השנה על פיה. אלא ישכון בה האור לעולם ובעין שישכון ה' לגמרי בארץ, ואז יהא הכל מונהג במלכות, וקיום ענין זה הוא במעיין היוצא מבית ה', שענינו שהחיים הארציים עומדים ע"פ ה' כפי שהם בירושם, וממילא בא ה' לשכון בארץ והרי הם יוצאים ממנו, וזה ענין והיה אור הלבנה כאור החמה שקבלה הלבנה כל אורה של החמה ויכול העולם להתנהג לגמרי על פיה.

¹⁰⁷ ואל תתמה שא"כ ה' חדשים שאח"כ למה? ומה ענין החודש השביעי כשאינו בסוף השבוע כשמיטה ויובל? הללו חדשים ללא תוצאה הם ואינם אלא מקבלים הגשם, וכמאן דליתנהו לגבי ענין הפעולה והצמיחה שהיא רק בז' חדשים.

ענין שפך לו קיתון על פניו של גשמי החג, שכאשר אין ישראל מביאים עמהם כלום, מתחיל ה' את השנה אף קודם סוכות, וזה ענין שלא זכו רוב ישראל לקיים סוכה בגלות אירופא מחמת גשמי החג, שזה ענין הגלות וצורת החודש השביעי כשאין הדברים כתיקונם. וכאשר אין חג האסיף והשמחה לפני ה' כתיקונם, נעשים ר"ה ויוה"כ לעיקר והחג טפל להם, ועוד שעיקר צורת ר"ה ויוה"כ נעשים בצורת פחד ולא בצורת שמחה¹⁰⁸. עד ש"ארפא משובתם אוהבם נדבה יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון יהיה כזית הודו וריח לו כלבנון ישובו יושבי בצילו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיון לבנון". במהרה בימנו. אמן.

¹⁰⁸ ובזה יש לבאר מה שלכא' תמוה מאוד מאוד, שהנה בפירוש מצוות 'יום תרועה יהיה לכם' נחלקו בגמ' ר"ה אי היינו יילולי יליל או גנוחי גניח, ולמדו את זה מהא דמתרגמינן יום תרועה יום יבבה, וכתיב ותיבב אם סיסרא. ולכא' תמוה טובא שהרי צורת תקיעת שופר נתבארה להדיא בדברי קבלה, והוא ענין שמחה כדכתיב בתהילים (פא, ג-ד) 'שאו זמרה ותנו תוף כינר נעים עם נבל תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו' ומבואר להדיא שצורת תקיעת שופר היא בשמחה [וכנראה הארץ פצחו ורגנו וזמרו, זמרו לה' בכינור בכינור וקול זמרה, בחוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה', וכו' נהרות ימחאו כף יחד הרים ירגנו לפני ה' כי בא לשפוט הארץ ישפוט תבל בדק ועמים במישרים' ומכל זה מבואר שצורת ההרעה והתקיעה בר"ה [וכדמבואר בקראי 'לפני המלך ה'... כי בא לשפוט הארץ'], הם באופן של שמחה וזמרה גדולה, וכן כתיב 'אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון, בשמך יגילון כל היום ובצדקתך יורומו', וכתיב 'הללויה הללויה... בתקע שופר' שכל המזמור שם ענינו שמחה הילול לה', והיאך יתכן לדמותו לבכי אם סיסרא ולהסתפק אם ענינו גניחה או יללה. אמנם הביאור בזה שודאי ענין מלכות ה' וביאתו לשפוט הארץ הוא שמחה גדולה משום שישפוט תבל בצדק ועמים במישרים, והוא שמחה לכל העולם כולו, ועל אחת כמה וכמה לישראל, אמנם כאשר הארץ כולה מקולקלת וחספה תחת יושביה כי עברו תורות חלפו חוק, אז עיקר ביאת ה' לעולם הוא בצורה של התנגשות, ולא שבא לשכון ולהיות בארץ עם ישראל, ואז נפחד ונירא שמא אף אנו לא זכינו בעיניו, ואז צורת ביאת ה', היא כמתואר בישעיהו (ב, יז-יט) 'ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, והאלילים כליל יחלוף, ובאו במערות צורים ובנקרות עפר מפני פחד ה' ומהדר גאונו בקומו לערוץ הארץ', ובאופן זה כאשר נשגב ה' לבדו כל קיום עצמי המנוגד למלכות ה', בטל וחולף מן העולם, וכל זמן שהעולם אינו מתוקן צורת תקיעת השופר שענינה הבשורה על ביאת ה' בעולם, עם כל השמחה שיש במלכות ה', יש בזה אף גניחה ויללה.

פרק ו. גוף האדם ונשמתו

פנ[חיבור הגוף והנפש

נתבאר הקלקול והתיקון בעולם, בתורה, בישראל, בנחש, בהיסטוריה ובמעגל השנה. עתה יש לבאר הקלקול והתיקון בגוף האדם ונשמתו.

וכידוע עיקר הקלקול לאחר החטא היה בכך שהתביישו בהיות עירומים, ונעשה אותו מקום על כל מאפייניו לענין שיש להתבושש בו.

וקודם שנתחיל בע"ה לבאר הענין יש לבאר ענין התשוקה התלויה במקום זה ושורשה בנפש האדם.

ודאי אין תשוקה זו אך צורך ירוד שבנפש האדם, אינה אך תשוקת הנאה רגעית מופקרת, שהרי תשוקה אשר הנפש מיטלטלת עליה מסוף העולם ועד סופה, ודואבת עליה עד אשר אף תאבד עצמה או אחרים בגינה, ושמחה עליה יתר מעל כל הון 'אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו', לא יתכן שכל זה אינו בא אלא ממקום צדדי בנפש האדם, וודאי כל שתואר לעיל ועוד כהנה וכהנה, אינם אלא מתגובות והתפעלויות הנפש לדבר היקר לה מכל, לדבר המושרש עמוק עמוק בעצמותה, בצלם אלהים שנברא בו האדם. ואם לא היה כן לא היו חמורותיה של תורה תלויים בדבר שאין בו משמעות עיקרית בנפשו של אדם.

מטבע האדם שכאשר תושלם לו תשוקה זו יהא רגוע ונינוח בעולמו בשלווה ובמנוחה, וכאשר יחסר לאדם מילוי תשוקה זו, לא ישליו במקומו ולא ישקוט על רבצו, ויהא נמרץ לפעול לתקן ולבקר כל אשר יקרה בדרכו, ולכך מטבע הבחורים העצורים מאשה להיות מלאי ריתחת נעורים ונעים ברעיונותיהם מהכא להתם, ואין למו מנוחה באשר הם שם, ולעולם יחקרו שמא נכון לילך בדרך זו ושמא בוז, ומאידך מי אשר לו אשה ישאר בדרכו וילך בה ללא הרהור וערעור, ולא יבקש ויחפש לשנות ולתקן את דרכו בצורה עקרונית ובסיסית, ולא יחתור למה שהלאה ממנו.

הפליא הבורא לברוא את האדם בגוף¹⁰⁹ ונשמה, נשמה אשר היא עיקר חייו, בה שורשי רצונותיו, דעותיו, ערכיו, הרגשותיו, תחושותיו, נשמה זו מלאה תוכן רוחני, הרי היא נשמת רוח ה' משתלשלת מאורו ית', ובעצמותה חקוקים דרכי הטוב והיושר האמת והצדק, נשמה זו היא 'נשמת רוח חיים' המחיה את הגוף, היא הנותנת לו משמעות אמת, היא הנותנת לגוף את תחושותיו ותשוקותיו.

'**חיים**', היינו חיבור מלא של גוף ונשמה, וככל שיגבר החיבור, יפרה ויגבר מעיין החיים. הן הגוף הן הנשמה משתוקקים ומתאוים לחיבור זה, הגוף בשממונו מייחל לאור נשמת חיים שיתן בו תוכן אורה. והנשמה מתדפקת על פתחי הגוף לכנוס ולשכון בו. תאות התאוות של האדם שהגוף יחוש במלואו את תוכן הנשמה, שימלא תוכן הנשמה את הגוף לפרטי פרטיו, ועל דבר זה נע ונד האדם כל ימי חלדו למצוא לקיומו תוכן, תוכן עצמי שלו המצדיק את קיומו. אך המציאות היא, שהנשמה נמצאת כמה וכמה דרגות למעלה מגוף האדם, ולרוב לא יחוש האדם הארה בעצם מציאותו וירגיש שממון וסתמיות אפרורית בנפשו, ותשוקת ותאוות חייו לחוש את עצמו, ומנסה להשיג חוויה זו מכיוונים שונים פעמים דרך הנשמה ופעמים דרך הגוף.

בשעת הזיווג מתגשמת ומתממשת בקשה זו, אז כונסת נשמתו בגופו, וה'אני' שבו מתאחד בגופו. חיבור זה אינו מתבטא במידע או בשאר תועלויות שמקבל הגוף מהנשמה, אלא בתחושת עצמיות הנשמה, הגוף מקבל את הנשמה בעצמה, כאשר היא נעלית מעל כל אחיזה ותפיסה ממשית [יש להם לנשמה ולגוף הנימים הנסתרים אשר בחיבור זה יקבל הגוף אורה וחיים מהנשמה]. וחיבור זה אינו בעליית הגוף אל הנשמה כבנבואה, אלא בירידת הנשמה לגוף עד דרגתו

¹⁰⁹ כוונתי במילה 'גוף' (כאן, ולהלן בכל המקומות), האדם הפיזי והממשי כולל הנפש החיונית הפשוטה שבו.

התחתונה, וככל שכונסת הנשמה לדרגה תחתונה שבגוף חש יותר האדם את נשמתו, ולכך מיקומה של תשוקה זו בתחתית הגוף¹¹⁰.

ביארנו ענין תאוה זו והנאתה, ושורשה בניגוד שבאדם. ויש לבאר היאך נפעל הענין, והקשר לאשה.

פז] שלמות האיש והאשה

צורתה הנאותה והמקורית של תשוקה זו, היא כאשר תתקרב הנשמה ותכנסו בו באדם, וירגיש האדם שכולו מלא אורה וחיים, עד אשר אינו יכול עוד להכיל עוצמת הנשמה, ומוכרח הוא להעביר הלאה חיים אלו לאשה¹¹¹, ובה מתמלאת האשה חיים ורצון עד אשר פרים בה חיים חדשים. ואז שב האדם לשלוותו, יש לו מי שתחלוק עמו את חייו ואישיותו, ואף תפתח אותם הלאה. ושני ענינים יש בזה, **א.** הנאת חיבור הנשמה והגוף, **ב.** והנאת מימוש החיים הלאה, באשה, אז בא הוא אל המנוחה. וצורה נאותה ומקורית זו אין בה כל רע ואין בה בושה.

[**זהו** שכתבנו בתחילה שהבחורים העצורים מאשה ירדפו ברעיוניהם ובפעולותיהם הלאה ממקום שנמצאים בו ולא יהא להם קבע, והנשואים לאשה הרי הם נינוחים ושלוים במקומם ואינם יוצאים ברעיונותיהם למקום שאינם בו, שהרי כל מעשיו ופעולותיו שלאדם אינה אלא דחפים והתגברויות של נשמתו לצאת ולהתממש בעולם, וכאשר עיקר נשמתו מתממשת בנשמה שכנגדו, הרי הוא חש שיש מקום לפרטיות נשמתו בנשמה שכנגדו הנמצאת חוצה לו¹¹², יש מי שתחלוק עמו את עיקר חייו הפנימיים, ואז חש הוא שיש לו מקום התבססות בעולם ואינו שואף להמשיך הלאה ולצאת ממקומו, כאשר לעיקר חייו יש מקום התממשות, אף לרעיוניו ומעשיו הנובעים מנשמתו יש מנוחה, ואינם תאבים לצאת ממקומם ולהתממש, אלא הרי הם פועלים במקום שהנפש אוהזת וקיימת בו הן מבחינת דרגתה הן מבחינת סביבתה. אמנם העצורים מאשה אשר אין לעיקר נפשם מקום התממשות ומנוחה, הרי היא דוחפת ומתגברת להתממש הלאה, וככל שנשמת האדם עמוסה חיים הרי היא דוחפת ופורצת הלאה במחשבותיה ורעיוניה ומעשיה, ולמרות מימושה בדברים אלו עדיין לא יהא לה מנוחה והתבססות בעולם, וברצונה להוציא נשמתה לפועל תתאוה להתממש הלאה תקצין את שורש נשמתה וענינה הפנימי ברעיונות ומעשים ותתקדם למקום שלא הייתה בו, ולכך מתקדמים הבחורים הלאה ברעיוניהם ובדרגתם הפנימית, והנשואים אינם מתקדמים חוצה ממקומם אלא מתעצמים ומתגברים במקומם.]

אמנם כאשר בתחילה תתעורר תאוות האדם מחיצוניות הענין ומוזה יבוא לכלל מעשה, אז הרי הוא מהפך ומעקר הכל, אז אין האשה נפש לבטאות את חייו הפורצים בה, אלא הרי היא כלי לתאוותיו, אז אין הוא מתחבר בה חיבור אמת בחייו המשתפכים אליה, אז אין הוא מתחבר עימה אלא מושל בה, אז אין נשמת חייו ממלאת את גופו בחיים ואורה, אלא תאוות יופי אשה זו ממלאתו והיא הפורצת ממנו אליה חזרה. כאשר התאוה קודמת לאהבה אין האדם מתחבר לנשמתו אלא מתרחק הימנה, חלף שהנשמה בראש תאוות גופו, התחתוניות בראש.

פח] 'ויתבוששו' – קלקול יצר האישות

כאשר נברא אדם הראשון הניחו ה' בגן עדן, ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע, ונתפתה חוה לנחש והתחברה לעה"ד ברצונה ושקיקתה, קודם ראתה שיטוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעיניים ורק אח"כ ראתה שינחמד פריו להשכיל, החלה את התחברותה לעולם מלמטה, מהתחושה התחתונה שלה ולא מהצורה העליונה של החיים המתפשטים, כך אף הציגה חוה את העץ לאדם, היא אשר דרכה מעותד האדם להתממש בעולם, נתנה לו שירגיש את העולם

¹¹⁰ ובביהגר"א לשה"ש (א,ג) שכל שההנאה פחותה יותר היא מורגשת ומהינית יותר, שהתחתון כולל העליון בתוכו, ע"ש, וכמשנ"ת.

¹¹¹ וצורה נפשית זו טבע הבורא אף באופן ממש בגוף האדם, שהקישו' בא מכך שמרוב תשוקת הלב ותאוותו כנס לשם הדם בסיבובו ואינו יוצא ובה מתקשה ונלחץ הזרע לצאת, ו'הדם הוא הנפש' הממלאה והולמת תוך הגוף לכיוון מטה ואינה שבה מעלה עד אשר ימשיכו ח"ה חוצה.

¹¹² וזה עיקר גדול שתהא נפש זו שכנגדו חוצה לו ולא תהא קשורה עמו כלל בקשר משפחתי שאז הרי הוא שב ומתחבר בעצמו, וזה מענין איסורי עריות, וכמ"ש מ"ו ח"ג פ"ט בטעם השני [העיקר, לדעת] שענין עריות הקרובים הם שאין ראוי לשרש לבוא על הענף ולהיפך.

בהתחברות לתאורה קודם ההתחברות לחיים. ולכך אף בצורה זו מתחבר הוא אליה, קודם רואה את יופיה ואח"כ אוהב אותה¹¹², ועתה אין החיבור מלא חיים אלא אך הענין הפרטי בגוף האדם מלא תאורה זו עד שיפרקנה מעליו, עתה לא טובה תשוקה זו, עתה מתבוששים הם בערוה ויעשו להם חגורות¹¹⁴.

ולכך תאורה זו היא עיקר תוקף עה"ד, שמענינה של תאורה זו לאחר החטא שהיא מנותקת כ"כ מכל דרגה שמעליה, עד שאף הדרגה העליונה שבאדם עצמו אינה שולטת עליה, בין בתאורה עצמה בין בקישוי וביציאת הזרע, ושם נתקיים לגמרי 'והייתם כאלהים' שאין הדרגה התחתונה תלויה בעליונה כלל ובד"כ אף ההיפך.

פט] זיווג קודם השבת

ובעלי הסוד כתבו שחטא עה"ד היה בבעילתו אותה ביום ו' ולא המתין לשבת, והדברים תואמים מלמעלה, האדם נברא בסופם של ששת ימי המעשה מקושר הוא בנפשו לפן המעשי של הדברים, עדיין אינו קשור לפן החיים הפנימי והתכליתי של הדברים שזה ענין השבת, עדנה לא נעמדה אצלו הבריאה כצורתה המקורית והתכליתית שה' נח ומתגלה בה, עתה אין ראוי להזדווג מתוך מבט זה על העולם כאשר עדיין אינו מלא בחיי הנשמה, יש לו להמתין לשבת שבה תעמוד הבריאה על תכליתה, ויעמוד העולם המעשי במתכונתו האלהית תחובר הנשמה לגוף ויתמלא גופו באור חיי הנשמה, אז כאשר ימולא ויוגדש גופו בנשמת חיים עד אפס מקום, אז ראוי הוא לחיבור חייו לאשתו, אז הרי זה חיבור גמור ולא אך חיבור תאורה פרטית.

ולעת"ל ביום שכולו שבת כאשר הבריאה כולה תעמוד כצורתה, כאשר העולם כולו ידע את ה' ויהא חיבור גמור בכל הברואים בין גופם לתוכנם הפנימי, כאשר תהא נשמת האדם ממלאה את גופו בחיים ואורה לפרטי פרטים, אז תהא הנאה זו בכל גוף האדם, ולא כבזמנינו שאין הנאה זו אלא מחמת התאורה התחתונה ושם מקומה, אלא תהא התפשטות החיים תמידית בכל הגוף, וזהו שאמרו בברכות נז: 'תשמיש מעין עוה"ב'¹¹⁵ שחיי העוה"ב בעצמותם יש בהם עיקר אותה הנאה, וכ' הגר"א בספד"צ יב: שלעת"ל יהא לאדם כותנות אור חלף הכתנות עור שיש לו עתה, ויהיה בכל עורו כהנאת עור הערלה לאחר התיקון, והיינו שכעין הנאת תשמיש נשנמת האדם מלאה את גופו, יהא לאדם בכל מהותו ולא רק במקום התאורה ממש, ואך כאשר קלקל האדם והחל תאורה זו מלמטה, לא כללה עימה את כל האדם אלא את המקום עצמו, אבל בצורה המתוקנת או"מ אינו אלא מקום המעשה אבל הענין עצמו בכל האדם. [ועי' להלן בפרטות בענין הערלה].

צ] ברית מילה

פשטות ענין המילה הוא ברית לקשר בין ה' לעמו, ולזה נצרך לעשות סימן בגוף כל ישראל שהוא קשור לה', אמנם הדבר צריך הבנה מפני מה דווקא במקום זה צריך לעשות הברית והסימן לזה, וודאי שמקום הברית על כל מאפייניו הוא ענין עיקרי במצוה ולא רק פרט [שד' המו"נ שא"צ לבקש לזה טעם], והמו"נ כ' שעיקר טעם המילה הוא בכדי למעט הנאתו, וצ"ב מה הקשר בין זה לברית עם ה'.

נתבאר שלאחר חטא עה"ד נעשית תאורה שבמקום זה לעצמאית ביותר ומרוחקת מכל דרגה

¹¹³ וכך קורה בפרטות בענין זו, שהאשה תופסת את אישיותה בחיצוניותה, ויותר דואגת להראות יופיה החיצוני מהפנימי, ובצורה שהיא מנכיחה עצמה לגבר כך הוא תופס אותה, בתאורה קודמת לאהבה. ואח"כ יבואו יפות הנפש שבנשים ויתלוננו על 'החפצתם'..., אמנם כאשר שמה האשה עצמה כשפחה אכן נהפך לה בעלה למושל.

¹¹⁴ ומצב זה קבוע וקיים בתוכנו שלעולם לא יהא לאדם תאורה הבערת בו מפני התאמה פנימית אלא מפני מראה עינים, וא"י הדרך לתקנו בלא לברוח הימנו, ותיקון פורתא בהשתדלות שלא יהא החיבור ללא חיבור פנימי בעיקרו. וודאי שאין תאורה זו מחמת החיצוניות פסולה אלא שנצרך עמה אף לפנימיות.

¹¹⁵ ואף שהקשו שם בגמ' דאכחושי מכחשי ולהכי ביארו דהיינו תשמיש נקבים, ודאי פשטא דברייתא כפשטה, ומה שהק' דאכחושי מכחשי, היינו דלולי ההכחשה היה ממש מעין עוה"ב ועכשיו חסר פרט זה, וצ"ב ענין הנאת תשמיש נקבים.

עליונה ממנה, וודאי מה', ומצורת הברית שאינה אלא שבנ"א המרוחקים זה מזה עושים ברית ביניהם ע"מ להתקשר זב"ז, אבל אין עושה האדם ברית עם הקרובים אליו מדי, ולכך עושה האדם ברית עם ארוסתו ואינו עושה עם בניו. ולכך עיקר ענין הברית הוא במקום זה, שהוא המקום העצמאי והמנותק ביותר מה', ודווקא מקום זה צריך להראות שאינו עצמאי אלא משועבד אליו ית', ובו שייך תוקף הברית. וזהו שכ' הר"מ שהוא בכדי למעט ההנאה, והוא להראות שאין תאוה זו אדון לעצמה אלא משועבדת לה' וממעטת עצמה מפניו.

כמשנ"ת לעיל מצרים זה המקום שבו נהיה בצורה החזקה את הקלקול של עה"ד והוא המקום היותר מנותק מה', וכך נראה מיחזקאל 'כה אמר ה' עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו האומר לי יאורי ואני עשיתניי שזה תוקף החטא של עה"ד 'והייתם כאלהים' עד כדי שמדמה שהוא ברא עצמו ושאין כלל דרגה מעליו. ולכך ענין הערלה מקושר מאוד למצרים, שלאחר שמל יהושע את כל באי הארץ שלא מלו במדבר אמר לו ה' (ה, ט) 'היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם', הרי הערלה מקושרת ביותר למצרים והיא נקראת חרפת מצרים וייתכן שאפשר גם להביא מ"את ערות הארץ באתם לראות", והוא כמשנ"ת שקלקול הערלה ענינו בתוקף חטא עה"ד ולכך ענינו במצרים¹¹⁶.

צא] אברהם ומשה

אברהם הוא אשר נצטוו במילה, ואליו היא מיוחסת וכנוסח הברכה 'להכניסו בבריתו של אברהם אבינו', והוא משום שאברהם ענינו באמונה 'והאמין בה' ויחשבה לו צדקה', האמונה היא כאשר האדם עצמו אינו יודע את טעם וסיבת הדבר ומאמין לשני שכך היה או יהיה, והיינו כשהאדם מנותק מהתוכן ולמרות כן מתחבר אליו משום שסומך על מי שעומד מאחורי זה, וזה המצב המתאים לכריתת ברית, כאשר למרות שהוא מנותק ואין לו את החיבור הטבעי כאב לבנו למרות כן הרי הוא מאמין בשני ומתקשר אליו. ולכך הברית בעיקר ענינה שייכת לאברהם, ומתכונה זו שיש אף לבניו אף אנו מלים וכורתים ברית עם ה'. ובצורת האמונה נתקן חטא עה"ד באופן של חזרה מהדעת, והיינו שאדה"ר תלה עצמו בדעתו, ובא אברהם ותלה עצמו בה' אף בלא להבין.

ההיפך מאמונה זה ידיעה, שבידיעה מקבל האדם את הדברים משום שהוא מבין ומרגיש אותם, והתוכן שהיה אצל בעל התוכן עבר למקבל באופן שעתה המקבל מזדהה עם זה כתוכן אישי שלו עצמו, וזה האופן הוא תיקון של חטא עה"ד בכך שלמרות שנקבעה צורת האדם שאינו תלוי בה' אלא בעצמו, מ"מ עתה מעצמו הוא מבין שהאדם והעוה"ז צריכים להיות מתוקנים כפי ה', והיינו שמהצד שהוא מנותק הוא רוצה להתחבר ולהתאחד עם ה', ובאופן זה לא כ"כ שייך ברית היות וכבר מקושר הוא מצד טבעו לה'.

משה הוא אשר החל לתקן את קלקול עה"ד בדרך של ידיעת ה', הוא אשר ידעו ה' פנים בפנים ולו הודיע את דרכיו והראה את אחריו והוא זה שגילה את דעת ה' במצרים, וכן נראה ממה שהתווכח מאוד עם ה' על שליחותו עד שהיה מוכרח לקבל, והיינו שענינו של משה לתקן את המציאות המנותקת מה' מתוך שהיא תדע את ה' ולא מתוך אמונה בה' בלי הבנה ודעה. ואולי יתכן לומר בדרך אפשר, שלכן דווקא משה נכשל בענין המילה וביקש ה' להמיתו עד שצפורה כרתה את ערלת בנה, והוא משום שהוא לא היה צריך כ"כ לענין של אמונה וכריתת ברית, אלא היה בידיעה וחיבור גמור לה', אמנם כיון שעדיין לא נשלם התיקון בימי משה אלא רק התחיל לכן, אפי' במהלך של דעת ה' צריך למול עד שהבריאה כולה תדע את ה' ותהיה כפיו, וכמש"כ הגר"א שלעת"ל כשיחזור עה"ד לקדושה אף הערלה תחזור לקדושה, וזהו שחשב משה שהמצב הזה כבר קיים בזמנו.

ובאמת התיקון של עה"ד בעם ישראל הוא בשני צורות של משה ואברהם, באמונה וידיעה,

¹¹⁶ וגיסי ר"ז צ"ן גם ליחזקאל (יז, טו) 'בני מצרים שכניך גדל בשר' וברש"י 'בעלי אבר תשמיש'.

והיינו להדבק בה' ובדרכיו אף במה שאין מבינים וזה באופן של כריתת ברית, וזה מתחבר העולם המנותק באופן של עץ החיים, ומצד שני להעמיד את העולם המנותק בצורה נכונה שמעצמו ירגיש את דרך ה', וזה תורת משה, וזה לתקן את עץ הדעת שיחזור לקדושה¹¹⁷.

צב] וביום השמיני ימול בשר ערלתו

עוד יש לבאר בענין זמן המילה באופן אחר, המתקשר קצת למשנ"ת¹¹⁸.

ויקרא יב, ב-ג. אשה כי תזרע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דוותה תטמא וביום השמיני ימול בשר ערלתו. ומבואר שכשם שיש את ענין הטומאת שבעה שבה האשה מפרישה את טומאתה עד שנטהרת, כן יש עוד טומאה שצריך להפריש ביום השמיני וזה ימול בשר ערלתו. ומפרשה זו למדו חז"ל 'ביום' אפי' בשבת, שהיום השמיני הוא לעיכובא, מה שאין בפרשת מילה שנאמרה לאברהם [ששם לא נצטוונו אלא שמי שהוא בן שמונה ימים צריך למול, וכשם שבו י"ג שנים חייב במצוות ואין זה דין על יום השמיני עצמו, אלא שמיום השמיני ואילך חייב למול עצמו], והיינו שמצד סיום טומאת האשה בסוף השבעת ימים צריך לגמור הענין מיד אחרי כן ולמול 'ביום השמיני'.

וכמו שנתבאר בחטא הדעת הקדימה האשה את הדעת לחיים, את החושים לעקרונות, את האשה לגבר, ועתה אין האשה נכפפת לגבר מצד עצם טבעה, אלא מצד שהוא מושל בה, וכמו שנתבאר עתה אין החיבור ביניהם כצורתו המתקנת והעקרונית, ואין חיי הבעל נקלטים ומתלבשים באשה בטבעיות, אלא בקושי ובמכאוב ולא בכל זמן. וכמו שדרשו רז"ל בעירובין ק: שדם הנידות נגרם ע"י החטא, והיינו שעצם הענין שלא בכל זמן ראויה האשה שיכנסו ויקלטו בה חיי בעלה, הוא מחמת קלקול החטא.

וכעין זה נראה שאף דם הלידה שיוצא מהאשה שלכך טמאה ז' או י"ד יום, הוא מחמת שדם זה שמפרישה האשה במשך הריונה, הוא למען יקלטו בהם חיי הבעל להוליד חיים כצלמם כדמותם, ומחמת הפירוד שנעשה בין אדם לחוה מחמת חטא הדעת, מחמת שהגבירה האשה את כח הדעת על כח החיים, את החושניות שלה מעל העקרוניות של הגבר, לכך אף לא כל הדם נכפף שיקלטו בו חיי הבעל, ודם רב נשאר ברחם כל ימי ההריון, דם זה הוא הוא הארבה הרבה עצבונך והרונך, והוא הדם לידה היוצא בלידה ומטמא אותה, היינו שאין הלידה כולה בטהרה.

ואף ה'בעצב תלדי בני' הוא שהאשה הדעתנית מפריעה לחיים לצאת לעולם, ומחמת ההתנגשות של כח החיים בכח הדעת הרי היא יולדת בעצב, ואף משום זה טמאה טומאת לידה, שאין הלידה ויצאת החיים לעולם בטהרה גמורה.

ומלבד מה שנשאר מענין הדעת המתנגד לחיים בהריון ובלידה, אף מעט נשאר מזה תוך האדם עצמו, וזה הוא הערלה החופה על מקום יציאת החיים לעולם, המשטה את כח החיים לענין אחר, ולכך מיד שעוברת הטומאת לידה צריך להעביר אף הערלה, למען יהיו החיים נקיים מכל מיתה וערלה המעכבים אותם. שיציאת הדם לידה והעברת הערלה ענין אחד להם.

ונראה שזה הוא שדרשו רז"ל (בשמו"ר פרי יט, ובשה"ש פרי א ופרי ה) מה שנאמר ביחזקאל (טו,ו) 'ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמייך ואומר לך בדמייך חיי ואומר לך בדמיי חיי', שזה דם פסח ודם מילה, ובפשטיה דקרא היינו על דם הלידה, ומה שאמרו חז"ל זהו עומק פשוטו של מקרא, שהרי יציאת מצרים הרי היא לידת ישראל, וכמו שנאמר 'לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי ודרשו רז"ל (שוח"ט תהלים קיד, ו) כאדם ששומט את העובר ממעי הבהמה והיינו שהדם פסח בו יצאו ממצרים לחירות, והדם מילה הוא הדם שהוציאו מעצמם חרפת מצרים, וכאשר יוצאים

¹¹⁷ ועי' ביהגר"א שה"ש (א,ז) שכ' שענין אברהם לגלות שה' משגיח ושולט על העולם, וענין משה שכולם ישיגו וידעו את ה'.

¹¹⁸ קטע זה נתחדש לי לרגל מילת בני **שלמה ידידיה**, ה' ישמרהו ויחיהו ואושר בארץ. ואף שאינו קשור כ"כ לענין הפרק תשוקת החיים שבזיווג, מ"מ הוא מתקשר לענין חטא עה"ד ולקללות האשה.

משני טומאות אלו, מטומאת מצרים החיצונית והפנימית, אז נגלה כח החיים שבאדם, 'בדמייך חיי בדמייך חיי'¹¹⁹.

ונשוב לענייננו על ענין הזיווג.

צג] כי בעלייך עושייך

אף הרצון האלהי העומד ביסוד הבריאה עיקרו להתממש ולהתגלות מרישא דכל דרגין לסיפא דכל דרגין, וכשם שתאוות האדם שנשמתו תרד ותתממש עד מעמקי הגוף. ועיקר תוכנו של רצון זה מתגלה בישראל, ולכך ירד רצון זה למקום היותר נמוך וממשי בכדי להתממש בו, וזה סיבת הירידה למצרים שגלוי השכינה שבעם ה' יתגלה עד עומק תחתוניות העולם, ולכך יוסף הוא היה המורידם למצרים, שהוא ענינו ביסוד, בחיבור וירידת הנשמה למטה, הוא אשר אליו יורדים ברכות אביו והורי אביו עד תאוות גבעות עולם, ולכך נצרך הוא לירד לסופא דכל דרגין בכדי שאף שם יתגלה כבודו ית', לרדת לערוות הארץ בכדי שאף בה תהיה מציאות ה', ואחר שרצון הגלוי כבר ירד ליסוד לערוות הארץ ונודע ה' במצרים, אז יש את שני שלבי התיקון של תיקון העולם, וכמו שנתבאר בענין הנאת האדם, שתחילה יש ההנאה שהגוף מלא בנשמה, ואח"כ שיש לנשמה מקום באשה שכנגדו, כן כאן בתחילה יש הגילוי שהעולם מלא בכבוד ה' שלא כפי הרגילות והטבע הפשוט, ועיקר התוקף שבוה בקרי"ס וכמשנת"ל באורך שבזה נתגלה שאף הטבע היותר נמוך מקושר לה', וזהו הגילוי שבמים, וז"ס לוייתן זה יצרת לשחק בו, שבגילוי הזה משחק הקב"ה עם העולם וכענין 'מצחק את רבקה אשתו' (בראשית כו, ח), ואחר גילוי אור ה' בעולם שעיקרו בה' ואף ישראל נהנין ומשתבחים הימנו, בא השלב שיש לה' מקום בארץ שכנגדו, וזהו שלאחר קרי"ס אמרו 'עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכוון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידך ה' ימלוך לעולם ועד', שאין עיקרו הגילוי בפעולה רגעית וחד פעמית כקרי"ס, אלא עיקרו בגילוי תמידי שהוא נמצא כאן בעולם 'כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים', שיהיו מים אלו של החיבור קבועים ועומדים בעולם כל שעה, וכעין שהבאנו לעיל מהגר"א בספד"צ שלעת"ל יהא כל גוף האדם בהנאת הערוה, כן בחיבור ה' לעולם ימלא אור ה' בשלמות את כל המציאות ולא תהא הנאת קרי"ס ענין לא טבעי חד פעמי, אלא זו תהא צורת העולם. ויש בזה סודות גדולים וקצרותי, וזה עומק מש"כ בענין נחש לוייתן וקרי"ס.

¹¹⁹ ובמד"ר תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ אז לז' ימי לידה וח' ימי מילה, ונראה לדרוש שכאשר נתן חלק הטומאה והערלה לז' ולח' ופירשם ממך, אז לא יהא לך את חיבור הדעת לרעת הארץ.

פרק ז. יחיד ועם

ענף א'

צד] אם כל חי

בראשית ב, כ. ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא הייתה אם כל חי. ופסוק זה נכתב מיד לאחר חטא עה"ד וקללותיו, ואף שלכאורה מקומו לאחר בריאת האדם מהאשה, שהוא בתוך הפרשה של קריאת השמות לכל החיים, ומה ענינו לאחר החטא דווקא. וביותר שהרי כאשר הביא ה' את האשה לאדם אמר 'לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת' (ב, כג) הרי שקודם החטא אכן קרא לה שם אחר, וענין אם כל חי נתחדש בה רק לאחר החטא.

וי"א שלולי החטא לא היו צריכים להוליד כיון שהיו חיים לעולם, וכן ידוע מהמקובלים שלולי החטא לא היו צריכים להוליד כיון שאדה"ר כלל תוכו כל הנשמות וכמו שאמרו בחגיגה (יב.) שהיה מן הארץ עד השמים ומלא כל הארץ, והיינו שהיה כולל תוכו כל עניני החיים, ולכך לא היה צריך להוליד, ורק אחר החטא התחדש בחוה ענין ההולדה ושהיא אם כל חי. אמנם זה לא יתכן שהרי כבר קודם החטא נתברכו 'פרו ורבו ומלאו את הארץ' (א, חג), ונתקללה 'הרבה ארבה עצבונך והרונך בצער תלדי בנים' (ג, טו), הרי שאף קודם החטא הייתה יולדת אלא שלאחר החטא נוסף ענין הצער העצב והאריכות, ובסנהדרין (לח.) מבואר שקין והבל נולדו קודם החטא.

ונראה שודאי אף קודם החטא היו עתידים להוליד בנים ובנות ולמלאות את הארץ, אלא שלולי החטא היה האדם כולל כל הנשמות שיוצאים ממנו, ולא היה ענין ההולדה יצירה של אדם חדש שלא היה מקודם, אלא הוא עוד ביטוי לאדם הקיים כבר, ביטוי יותר פרטי לענין מסויים שבאדם, ואין הנולדים נפרדים מהאדם אלא קשורים אליו ולשורשם בו, ובמצב זה אין המין האנושי יורד מדור לדור, ולעולם נשארים בני האדם קשורים לרוח החיים שנפח ה' באדם הראשון, ומחוברים לצלם האלהים שעשה ה' בעצמו, וכולם עומדים בדרגת אדה"ר ומקושרים לענין הכללי של החיים ושל האנושות, החי ונמצא באדם הראשון.

ובמצב זה אין עיקר ענינם של אדם וחוה שהם אבי ואם כל חי, אלא עיקר ענינם שהם עיקר ומרכז החיים כולם, שהם החיים הראשונים שנוצרו מה', עיקר ענינם בעצמם ולא בכך שכל יושבי תבל צאצאיהם, ולכך נתחדש שם זה רק לאחר החטא, שאז ענינם הגבוה צומצם ופוצל אצל כל צאצאיהם, עתה הרי היא אם כל חי.

ובע"ז ה. 'אלמלא אבותנו חטאו אנו לא באנו לעולם', ומקשה מפו"ר ועוד מקומות שמבואר שהיה פו"ר, ומתרץ 'אנו כמי שלא באנו לעולם', ופרש"י דכיון שהם חיים לעולם אין אנו חשובים כלום, והגמ" שם איירי על חטא עה"ד שנגזר מיתה על האדם ועל חטא העגל שחזרה המיתה לישראל אחר שבטלה מהם במתן תורה, ונראה בזה כדברנו שבתחילה הבינה הגמ" שאכן כאשר חיים לעולם אין פו"ר, ואחר שהוכיחה שיש פו"ר, ביארה שה"ז כאילו לא באנו לעולם משום שאין אנו חשובים כאשר הם חיים, והיינו שאנו טפולים ודבוקים בהם ואין לנו ישות עצמאית.

ונראה שאף משמעות צווי פו"ר, הוא כפי שביארנו שהיה המצב מתחילה ולא כפי שהוא עכשיו, 'פרו ורבו' משמעו שאתם תהיו פוריים ואתם תהיו רבים, ולא אך שאתם תעשו פעולת הרבייה והפרייה, והיינו שקודם החטא האדם עצמו היה גודל בהולידו והוא עצמו היה מתרחב ומתגדל בבנים ובצאצאים, משא"כ עתה אינו גודל בעצמו, ואין מתווספים על מהותו עוד נפשות, ואך יוצר עוד בני"א כמוהו.

ונתבאר שקודם החטא היו מעותדים כל בני"א להיות מאוחדים וקשורים לאדה"ר, ואז הייתה

כל האנושות כעין גוף אחד, ולאחר החטא נפרדו והרי כל אחד ואחד ישות עצמאית ונפרדת ואינה קשורה לשני. וכן נראה אף ע"י הסברא הפשטית שאם אין דעת הבדלה מנין' ואז אין נפרדים בני"א זה מזה ואין מבדילים עצמם מאחרים, ואין מגדיר כל אדם את עצמו בנפרד, אלא מכליל עצמו בענין הכללי של האנושות ואינו אלא חלק ממנה, וכעין שהבהמות והחיות שאין בהם דעת אינם מוגדרים כל אחד לעצמו ואין לכל בהמה הביטוי המיוחד שלה, אלא כל המין נחשב לענין אחד, וכן האדם קודם החטא לא היה בו דעת והיו כל בני האדם מין אחד בלתי מפורד, ורק לאחר שאכל מהדעת נהיה 'כשם שאין פרצופיהם שוים כך אין דעותיהם שוות'.

ואכן לעתיד כאשר יחזור המצב הנעלה של עץ החיים, האדם באורך ימיו יחיה יחד עם כל צאצאיו כפי שהיה צריך להיות מתחילה, וזהו שנאמר בישעיהו (סה, כב- כג) 'כי כימי העץ ימי עמי ומעשי ידיהם יבלו בחירי... כי זרע ברוכי ה' המה וצאצאיהם אתם'.

צה] ביטול המסגרות והשררות

וענין זה מתקדם וממשיך בכל ימי האנושות ככל שהדעת מתקדמת. וככל שהאנושות מתדרדרת ומתרחקת מצורתה המקורית, הרי היא מתערטלת מאותם אורחות חיים ומוסרים הנמצאים בה מצורתה הטבעית, ככל שמתרחקת היא מחי העולמים מתרחקת היא אף מחייו הנמצאים תוך העולמים ומעצבים אותם בסדר הנכון והראוי, מהסדר האלהי הקיים בבריאה שעליה נאמר 'וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד', וככל ששורדת ומתרחקת כן מאבדת היא ערכים בסיסיים יותר הנמצאים בטבעה, מתחילה שוכחת היא שיש אלהים, ואח"כ שיש קדושה, ואח"כ שיש משפט, ואח"כ שיש משפחה, עד שמאבדת היא את כל צורתה.

וכמשנ"ת שורש הדבר בחטא עה"ד שהתנתק האדם מה' ונהיה הוא ותכניו עצמאיים, הלכך אף שקיימים הם הרי הם מעוותים ואין להם הצורה הנכונה והמקורית, והרי הם מתגלים בכיעורם ונאבדים, וכך אף לערכים הבסיסיים שתחתיהם, עד שמאבד הוא את כל ערכיו מוסריו וצורתו, ואז נצרך הוא לחי עולמים בכדי להחזירם ולהעמידם על מכונם כפי שהיה מתחילה.

המסגרת הלאומית, הקהילתית, המשפחתית, היא מהערכים היותר תחתונים ובסיסיים באדם, היא אינה ערך מצד עצמה, אלא היא מאחדת את האנשים בעלי אותם ערכים או אותו תוכן מזגי, ואף זו נאבדה ונאבדת עקב צורתה המעוותת, כשאינה קיימת כפי הצורה המקורית ע"פ ה'. ונקדים לבאר ענינה והשינויים שמתחוללים בה.

כשם שאין פרצופיהם שווים כך אין דעותיהם שווים, ואף סגנון נפשם אינו שווה, ויש אשר נפשם תתעסק בעיקר במושכלות העליונים, ויש אשר במשפט ובתיקון הסדר המעשי בין איש ובין רעהו, ויש אשר בקדושה ובתיקון הנפשי, ויש אשר בפן המעשי והחומרי של העולם, ואף בכל אלו יש כמובן גוונים וגוונים, וצורתו המתקנת של העם היא בשילוב של כולם כאשר כולם משתמשים בכולם, יש מהם הוגים ויש מחוקקים יש עסקנים יש בעלי חסד יש יגיעי כפים, ועל כולם המלך והשרים, וכולם חטיבה אחת של עם שא"א לזה בלא זה. וכשהעם עומד על תיקונו מאוחד, אין יגיע הכפיים מרגיש עצמו נחות על כך שזכויותיו פחותות מזה של המלך, ואין העם מרגיש עשוק כאשר לוקח המלך את גיבוריו בנותיו ושדותיו, היות והמלך הוא רצון העם ונצרך לו כגוף הצריך ראש.

צו] שינוי צורת המשפחה

וכענין המסגרת הלאומית אף המסגרת המשפחתית, הגבר לפי טבעו מלך בביתו יוהא ימשול בך', הוא המחליט בכל עניניו והאשה עקרת הבית ואינה מנהלת ומנהגת אלא כפי הבעל, ואף בני הבית מוכרחים הם לשמוע לשני מנהיגי הבית הללו, ופעמים אף משלמים על כך בגופם

הבת נמכרת והבנים מומתים בעוון האב [כפי שהיה לולי צווי התורה, וכמקובל בתרבויות שבזמנם].

וכאשר תכני החיים הנמצאים בעולם מתנתקים ממקורם ונהרסים ומתקלקלים, הרי הם מתחילים בקילקולם מלמעלה ומסיימים למטה, מתחילים בהירוס התכנים הדקים והעדינים ומסיימים בבסיסיים, מתחילים בניתוק מה' וכלה בניתוק מכל תוכן אמת, ולאחר שהמלך הכהן הנביא והשופט עשו עוול עם עם, וניצלו את מעמדם לרעה מפני קלקול הערכים והתכנים שבדרגתם, ממילא אף העם אינו רואה את מעמדם כמעמדו, ואף כאשר בתוך המשפחה הבעל מנצל את מעמדו שלא כהלכה, אין האשה רואה בו אדון יחידי אלא הרי הם כשוים, והיינו שמחמת קלקול הדרגות העליונות אף הדרגות התחתונות אינם רואים עצמם חלק מהם, וכל ענין המלוכה והעם מתפרד ונהרס, וזה ענין מה שבדורות האחרונים תפסה הדמוקרטיה מקום תחת המלוכה, ובטלה העבדות לגמרי, וכל בני אדם שווים זה לזה בזכויותיהם, ומעמד האשה השווה לזה של הגבר [ואף אצל היראים שהדברים מתוקנים יותר נשתנה הדבר ובתוך הבית כמעט שווים הם לגמרי ואין הוא מגרשה בע"כ ואינו נושא עליה אשה אחרת וברוב החלטות שבבית האשה כבעלה]. ושורש כ"ז בכך ב'והייתם כאלהים' שאינם מסכימים שיהיה אלהים מעליהם, ועתה אף אין מסכימים למלך ולשאר סמכויות, "כי אתה יאמרו אין מלך לנו כי לא יראנו את ה' והמלך מה יעשה לנו" (הושע י, א).

צז] איש בעונו ימות

ועיקר הענין הוא ששוב אין נפש האדם מקושרת לכלל ולמשפחה להיות חלק ממנה, אלא כל אדם לנפשו הוא ואינו תלוי באחרים, ולכך אף בשכר ועונש המעשים אין תלוי הפרט בכלל ואף לא במשפחתו ובאביו, הוא שירמיהו (לא, כח) ויחזקאל (יח, א) מתנבאים ש'לא יאמרו עוד אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה כי אם איש בעונו ימות כל האדם האוכל הבוסר תקהינה שיניו', והיינו לא כמו שנאמר בתורה פוקד עוון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים, ועתה אי"ז מתקיים אלא בדרש, וכמ"ש חז"ל דווקא באוחזים מעשה אבותיהם בידיהם.

ומהלך הדברים הוא שמתחילה היו כל עניני הטוב טבועים בעולם, ודרכם היה האדם מתחבר לה' ולדרכיו, וממילא לא היו הדברים מצד האדם, לא נקלט הטוב האלוהי באדם בעצמו ולא יצאו הדברים מתוך עצמיותו, ושורש הדבר הוא במה שנשאר קצת מקודם חטא עה"ד שהייתה הבריאה מקושרת בה' ודרכו הייתה מחוברת לעניני הטוב, אמנם הייתה נעדרת החיבור העצמי לטוב [וודאי שאם לא היה חוטא היה קונה מעלה זו באופ"א, ואכמ"ל]. ולאחר חטא הדעת שענינו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע, והיינו שדרכי הטוב והצדק יהיו נבחנים ומתקבלים או נדחים ע"י האדם עצמו ולא ע"י מה שלמעלה הימנו, אף מסגרת בסיסית אנושית אינה מעליו.

ועוד, נתבאר שקודם חטא הדעת כאשר היה האדם מחובר לחיי החיים, לחי עולמים, היה לוקח מכל התכנים כפי השיקול הנכון כפי קישורם לה', ולאחר החטא נשקלים הדברים על פיו ואינם עומדים בשיקול הנכון והראוי לו יש מהם נדחים לגמרי ויש נחשקים יותר מדי, ובזה מתקלקל ונהרס לגמרי צלם האלהים שבאדם. וכשם שיש תוך האדם עצמו תכונות רבות, כן יש אף בגוף האנושות הכללי, יש דעות רבות יש שענינם יותר בצדקה ומשפט ויש בקדושה ויש ביגיע כפיים ויש במושכלות ויש בתיקון הסדר הציבורי והמדיני, וכאשר היה האדם מקושר לשורשו בחיים היו כל התכונות והענינים מתקבלים אצלו כפי ענינם ומקומם, והיה יכול העם להתקיים יחד למרות הבדלי המעמדות, אמנם לאחר חטא הדעת כאשר אין כל התכנים תוך האדם היות וכבר אינו קשור לשורשם, לה', אלא פרודים ופזורים הם, אף באנושות אין בעלי התכונות השונות והענינים הנפרדים מתאחדים להיות לעם אחד והרי הם נפזרים והולכים, ואין לאדם אלא תכונתו העצמית, וממילא אין המלך מחובר לעם ולא הכהן לנביא ולא השופט לחוטב העצים ולא העסקן למשכיל, ואין עוד המאחד להיות תחת עם אחד בצורה אמיתית.

והנה אף שחטא עשו בכך שנתרחקו מה' ועתה אין דרכיהם תלויים בו, מ"מ טובה גדולה נתחדשה מזה שיהיו דרכי ה' טבועים כאן בעולם מצד עצמו, והלכך אט אט אחר שעומעם הקשר לה', נהיה העולם עצמאי ואינו מקבל תכניו מלמעלה ואף לא מהעם מהקהילה והמשפחה, ומסגרות אלו נתבטלו ומתבטלים מיום ליום, עד שהאדם נעשה עצמאי לגמרי ואינו מקבל עוד תכנים ומוסכמות מהדורות שעברו, והרי הוא מנותק מכל ענין שבא אליו שלא דרך הרגשתו ודעתו האישית. ולכאשר אכן יבוא הענין על תיקונו עד תומו, יהא לב האדם מצד עצמו יודע את ה' ואת כל עניני הטוב היוצאים ממנו, עד שתורת ה' וחוקיו לא יצטרכו את הביסוס של מעמד הר סיני, הוא מה שניבא ירמיהו (יא, 5-6) "הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה, לא כברית... אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאם ה', כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם ה' נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה... ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה'", והיינו שתהיה ידיעת ה' גדולה בהם עד שלא יצטרכו לתורה הניתנת בספר וללימוד חיצוני, ולא תהיה הברית כענין מבחוץ אלא מפנים האדם.

צח] ביטול עבודת ה' הציבורית

ואם בכל הדורות היו רבים שלא מתוך דעותיהם ורגשותיהם הלכו בדרך ה', אלא משום שכן היה המצב בעמם ובארצם ובמשפחתם, והרי הם מכלל כל ישראל הכשרים ולא עוד אלא שרצויים מעשיהם לה', היות ועם ישראל כנפש אחת והם היו מקושרים בכל ליבם לאומת יראי ה', והזדהו עם תכניה ועניניה, הלכך אף אם לא בכל דרכיהם ידעו את ה', מ"מ קישורם הנפשי לאומה ה"ז כאילו הם עצמם כמותה, וה"ז כמחוברים בעומק נפשם לה' ולתורתו. אמנם ככל שהדורות מתאחרים וצורת העבודה נהיית פרטית יותר מאשר ציבורית, כל איש ישראל שעד היום היה קשור לה' ולתורתו דרך הענין הלאומי הקהילתי והמשפחתי, כבר אינו יכול עוד להתקשר דרך ענין זה, היות ועתה אין קשר זה בעיקר נפשו של אדם, ואין הלאום והקהילה עומדים כתיקונם, וזה אשר גרם שרוב ישראל יצאו לתרבות זרה ורעה, היות והענין שדרכו היו מקושרים לתורה נתבטל ואיננו, ועיקר המסגרות נתבטלו ואינם ומה שנשאר מהם קולקל והושחת, ועתה אין אפשרות עוד להדבק בה' ובדרכיו אם לא מתוך לבו של אדם ולא מתוך מסגרת חיצונית לאדם.

ולא עוד אלא אף מי מישראל שנשאר ירא ה' אך מתוך מסגרת חיצונית ולא מתוך ענין פנימי, עתה אין עבודתו רצויה היות ואין המסגרת החיצונית מקושרת בעומק נפשו, ועיקר נפשו מקושרת לענין אחר ואינו ירא ה' אלא ברובד החיצוני, ולא לאורך ימים תחזיק צורה זו, וזהו שניבא זכריה (יג, 10) "חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי נאם ה' צבאות ה' את הרעה ותפוצין הצאן והשבת ידי על הצערים, והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יותר בה, והבאתי את השלשית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אתו אמרתי עמי הוא והוא יאמר ה' אלהי", והיינו שיהרג הרועה והצאן יפוצו ויתפזרו ללא רועה, ושני שליש יכרתו יגועו [וזה יתכן מאוד לפרשו על פי ענין הנבואה שיכרתו מלהיות עם ה'] והחלק השלישי יבחן כבחון את הזהב ויטייסר בייסורים ורק אלה אשר למרות כן יהיו כזהב טהור וככסף צרוף וימשיכו לקרוא בשם ה', הם אשר יאמר להם 'עמי אתם', והיינו שיבורר עם ה' בירור אחר בירור, ולא ישאר בו אלא האחוז בה' בכל לבו ונפשו ולא האחוז בו מחמת סיבות חיצוניות אשר ירדו ע"י פיזור העם וצרפת האש, וזה אשר נתבאר שבאחרית הימים מוכרחת יראת ה' להתבסס מתוך האדם עצמו ולא מתוך מסגרת לאומית ומשפחתית¹²⁰.

¹²⁰ ובהושע (א, 5) 'קרא שמו לא עמי' כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם: והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי', והיינו שהעם כולו ימאס ולא יקרא עם ה'

צט] שינוי צורת עסק התורה

כאשר נפש האדם עוברת ממצב חיים ציבורי לאומי לצורה פרטית, בהכרח שאף עיקר עבודת ה' צריכה להשתנות ולהתאים לחיים אלו, לקדש אף חיים אלו ולהאירם באורו ית', ואם בזמן בית ראשון כאשר העם עומד על מכונו, עם מלך ושרים כהנים ושופטים, וכולם מחוברים וקשורים זל"ז והרי הם עם אחד כאיש אחד, אז כולם משלימים את כולם ואין כל אחד צריך להשתלם בכל חלקי השלימות, עיקר עסק ת"ת לא היה אלא למלך ולכהנים ולכל העם היה די בהגיה ובשינון של הידיעה העיקרית הכללית 'ה' אלהינו ה' אחד' ופעם בשבע שנים לשמוע דברי תורה מהמלך, והעם כולו עובד בשדותיו ומזה פרנסת הכהנים. אמנם כאשר העם מפוזר ומפורד בימי בית שני ואין נפשות כולם קשורים זב"ז, אין די שיעסקו הכהנים בתורה שהרי עדיין העם עצמו מנותק מהתורה, אלא הכל צריכים לעסוק בתורה, וכל אשר אינו לא במקרא ולא במשנה אינו מעיקר העם ופסול לעדות וכל מגעו טמא, ואף העם כבר אינו מרגיש שהוא צריך לעבוד בשביל הכהן. [ובזמנינו שחטא הדעת התפשט כ"כ עד שכמעט כל בעל גולה רואה עצמו בעל דעה וכלל אין תולים עצמם בחכמי אמת, מצוות ת"ת מחוייבת יותר לכל העם ממש ואף אלו שבנשמתם ראויים ליגיעת כפיים, ובלא זה הרי הם מנותקים מהתורה וחכמיה ויוצאים לתרבות רעה, וככל שנעשה האדם יותר פרטי ועצמאי, הרי הוא מחוייב יותר בחובות הלבבות והדעות, וא"י לומר שזה מחובת החכמים לבד¹²¹].

ק] עם הארץ

ובחולין ה': 'מעם הארץ פרט למומר' הרי שעם הארץ הוא תואר לשבח ואינו ראוי למומר, וכן הוא בכ"מ בתשוב"כ ש'עם הארץ' ענינו עם ישראל, 'עם הארץ ירגמוהו באבן' ועוד הרבה, ולעומת זאת בדברי רז"ל עם הארץ הוא ביטוי לאדם ריק מתורה ומיראה ומישוב. והוא מפני שבזמן התנ"ך עדיין לא נפלה הארץ לגמרי ולמרות חטא עה"ד טו"ר עדיין הייתה עיקרה בקדושה, ואף ההשתייכות לארץ ולעם אשר עליה בצורה הראויה יש בה מן החיבור ל'יוצר הארץ ועושה נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה", אמנם לאחר ביטול הנבואה והע"ז לאחר ביטול התוכן מן החמריות, לאחר ביטול האומה, הדבק בארץ הרי הוא דבק בחומריות ריקה מתוכן ובלאומיות רדודה מתוכן אלהי, ולכך הוא הוא היפך התורה הוא הנקרא עם הארץ לגנאי. והיינו שמעמד 'עם הארץ' נגזר ממעמד הארץ ומקרבתה לאלהים, ואין תיקונים בכך שלא יהיו עמי הארץ היות וטבעם בכך. ואין התיקון אלא בעליית הארץ וקידושה לה'.

קא] צורת העבודה

אף צורת עבודת ה' והרגשת המוסר נהייתה מכוונת יותר לתוך האדם מאשר ענין הבא חוצה לו, בימי קדם היה דבר ה' והמוסר כדבר הנדרש מהאדם מחוץ ממנו, כדבר נשגב העומד חוץ לאדם ומחייב אותו, ועתה הדברים עומדים יותר בצורה שהמוסר ראוי לאדם ונדרש ממנו מצד האדם עצמו, ואף בעבודת ה' יותר מרגיש האדם שכך צריך לעשות או לא לעשות ופחות מרגיש כך צוה ה' לעשות ולא לעשות, ולכך אף אין מרגישים כ"כ את השכר ועונש בגי"ע וגיהנם ולא זה הגורם לאדם לשמור תומ"צ, אלא האדם עושה מה שצריך לעשות ומה שראוי ואינו זוכר כ"כ השכר והעונש¹²².

ולמרות כן באותו מקום ומצב שאינו נקרא עם ה' מ"מ יקרא בני אל ח', והוא שמעתה עיקר הקשר לה' אינו דרך העם אלא דרך האדם עצמו שהוא בן ה'.

¹²¹ ופשיטא ואי"ל שודאי צריכים לעסוק במה שמתאים יותר לנפשם, אלא שלמרות עיסוקם, יותר מוטל עליהם חובת ת"ת.

¹²² והנה בכל מה שנתבאר עד הנה, יש אף ענינים הפוכים ממש, הן בענין הכלל והפרט והן בענין צורת הנפש והן בענין צורת עבודת ה'. לדוגמא, בתחילה היה האדם יחיד ורק אח"כ התאגדו בנ"א זב"ז עד שנהיה האדם כולו ככדור, ובתחילה היה כל אדם פרטי בפרנסתו והיה יושב תחת גפנו ותאנתו והיה לו שדה חטים ושעורים כפי הצורך וערוגות ירקות קטנה בגנתו ועוד כמה כבשים ופרות לחלוב ואינו צריך עוד לאיש אלא הכל אצלו, [וראה שלא נצרכה התורה לדיני מקח וממכר והונאה אלא כי ימוך אחיך ונמכר מאחזתו וללא זה כמעט ואין לך לא מכירה ולא הונאה], וככל שמתאחרים הזמנים

קב] אב מול רב

נתבאר איך שמתוך חטא עה"ד אט אט עוברים למצב אישי ופרטני, בניגוד לכך שמתחילה היו בני האדם תחת מסגרות לאומיות שבטיות ומשפחתיות, ובצורה זו אף תפסו את האישיות שלהם. ומהלך זה משפיע אף על צורת קבלת התורה ולימודה, ועל עוד ענינים בתפיסת ייעודי התורה, ושכר המצוות. וכדלהלן.

הנה לא מצינו בתורה את ענין רב ותלמיד, לא מצינו כלל תפקיד או מעמד של מנחילי דעות או הלכות, מצינו כהנים הפוסקים לעם את ההלכות ומבדילים בין קודש לחול ובין הטמא לטהור, ומצינו הכהן והשופט אשר יהיה בימים ההם, והוא אשר יורה צדק כי יפלא דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין בין נגע לנגע דברי ריבות, ואף מצינו את הנביא אשר יקים לנו אלהינו מקרבנו אשר יגיד את כל אשר יצונו ה' לעשות כהיום הזה, ומצינו אף את המלך שלא ימוש ספר התורה מפיו והגה בו יומם ולילה למען ילמד ליראה את השם, ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען ישכיל בכל אשר יעשה. אך בכל זה לא מצינו את תפקיד מלמדי התורה ומנחיליה, את המורים אשר ילמדו בבית ספרו של רבי יהושע בן גמלא, ילמדם דבר ה' זו הלכה, ודריכום באורחות חיים למען ישמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, ודריכום בדרכי הדבקות בה' לאהבה וליראה אותו כל הימים, תפקיד זה לא מצאנו¹²⁴.

אמנם תפקיד זה נתנה תורה לכל אב ואב 'ושננתם לבניך' (דברים ז, ז), וכתוב 'שאל אביך ויגדך

התאגדו הבנ"א וזה עוסק בחיטים וזה בענבים וזה בתאנים זה בצמר זה בחלב וזה בבשר, וביותר בזמנינו שאף כלכלת כל העולם תלויה זב"ז ואין כל מדינה תלויה בעצמה. ואף בענין המגורים והמדינות מתחילה היה כל אדם גר לבד עם משפחתו המורחבת ולכך כל מדינה הייתה קטנה מאוד וכמו שמצינו בא"י בימי יהושע שהייתה מחולקת לל"א מלכים, עד שהיום בזמנינו אט אט מתאגדים המדינות להיות תחת גוף א' בכמה אופנים [הא"ם, ארה"ב, בריה"מ, האיחוד האירופאי, הליגה הערבית]. וכמוכן שז"ז אינו ענין חיצוני גרידת אלא כל ההתקדמות וההתפתחות של העולם בכל התנאים תלויה בזה וכידוע.

כתב האר"י ר"ש ש ע"ח שבהשתלשלות ספירות העיגולים יש ב' מיני עיגולים שהם ענין אחד אלא שהם נראים כשניים, א. שנואה כאלו הכל מלא באו"ס ובחלל שצומצם יש עיגול א' כתר עיגול ב' חכמה וכו' עד שהעיגול הכי פנימי הוא המלכות הרחוקה ביותר מה'. ב. שכביכול הכתר מקיף את הא"ס והחכמה את הכתר וכו' עד שהחיצוני ביותר זה המלכות הכוללת הכל תוכה, וביאור הדברים שיש הצורה של גילוי ה' שהוא מעל העולם ומשיגח עליו ומנהיגו כמלך ועם, ויש הצורה שהוא פנים העולם ומחיהו ומפרהו. וכשהעולם כתיקונו בצורתו הטבעית ומקושר הוא לאלהים בשלימות, האדם חש היטב את שני הפנים הללו את זה שהאלהים שבשמים והוא על הארץ ולכך צריך הוא לידע איך להתנהג בפניו ובפני חוקיו, ואף חש את חוקות השמים והארץ מקבלים את תוקפם מה', ולא רק במציאות ה' כך אלא בכל התנאים חשו אותם כעיקרים ועולמיים ומאיך שפנימיותם מבוססת ומושתת עליהם.

שני צורות אלו של גילוי ה' בברירה הם בסיסיים בנפש האדם, והיינו שיש בנפשו את הפן המסגרי והמחייב החופף עליו מלמעלה ויש את ענין החיים המתעצמים ופורים בנפשו פנימה, ויש את התכנים המקושרים בעיקר לפן החיצון והמסגרי, האלהים בשמים, העם, הקהילה, המשפחה, ויש את התכנים השייכים בעיקר לפן הפנימי, צורת קיום המצוות ועבודת ה', צורת חי' האדם בטבע והמחברו, וכאשר חטא האדם בחטא הדעת בשביל גילוי האלהים, נתקלקלו בתחושתו פנים אלו והרי הם משובשים. הפן הגבוה והמסגרי ירד מדור לדור עד שאינו מעל האדם אלא בדרגתו, ולכך כל עניני המסגרת אינם מעל האדם אלא בדרגתו וכענין צורת הממשלה הדמוקרטית בזמנינו וכצורת המשפחה והקהילה. וכיוון שהעמיד האדם את עצמו במרכז ואין הוא רואה את תכנים כושבים ממנו אלא כאילו הם בדרגתו, התאוות וההנאות החומריות ושאר הרגשות הם העומדים בעיקר נפשו ובהם הוא חושק, הלכך אף גילוי האלוהות הבא מתוך האמונות והתכנים התלויים בזה אינם עומדים בעיקר נפשו, ואט אט מתנתקים הם ממנו ואינו חש בהם ונהיים הם לחיצוניים, ולכך אף צורת חי' האדם האישיים נהיית חיצונית בכל ענינה, וחיוו נהיים חברתיים בעיקר, והכפר הגלובלי תופס את מקומו הנפשי של האדם, ואינו חי את טבע העולם בנפשו אלא בצורה חיצונית, ובדין הוא שכיוון שנפשו נהייתה חיצונית, אף חוקי התורה מתקנים אותה לפי הצורה בה הוא חי, ואין עבודת ה' בצורת נבואה אלא בצורת חכמה ודקדוקי הלכות.

¹²³ הדברים להלן לא יצאו לז' שנים, ואף לא כולם מצליחים לשמוע, אלא מכונים את ליבם לדברים, וודאי שעיקר הענין הוא שליומת הענין.

¹²⁴ אמנם מצינו במקום אחד, והוא במעמד הקהל, שאז האנשים והנשים והטף באים לשמוע את התורה מפי המלך, וכעין מתן תורה בהר סיני שהוא 'יום הקהל', ואמר ה' למשה 'קהילו אלי', אך ודאי אין עיקר תורתו של אדם נקנית ממעמד כזה שאינו לא אחד לז' שנים, ואף לא כולם מצליחים לשמוע, אלא מכונים את ליבם לדברים, וודאי שעיקר הענין הוא המעמד ולא שמיעת התורה. ואכמ"ל.

זקניך ויאמרו לך' (שם לב,ז), והיינו שהנחלת התורה על עיקריה ופרטיה, מייחוד ה' עד פרטי ההלכות שבכל ספר דברים, ומחינוך לרגשי אהבת ה' ויראתו עד החדרת השנאה העצומה והנצחית לעמלק, ומהודעת יציאת מצרים ומתן התורה לבניך ולבני בניך, עד לימוד השירה הזאת לעד בבני ישראל שאחרי הכל ככלות הכל תכלית הכל הוא 'ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל', כל זה הוא מתפקיד האב לחנכו וללמדו תורה, כי ידעתי אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. וכפי שמצינו שכן סורר ומורה הוא מי שאינו שומע בקול אביו ובקול אמו, לא מי שאינו שומע בקול מורי.

אין דרך ה' חוקיו ומשפטיו, חובות הלבבות וחובות המעשים, דבר הנקנה חכמה מן החכמות, אלא עיקר צורתם כדרך חיים הבאה עם החיים עצמם, לא כדבר חיצוני הנוסף על החיים, אלא כשם שלומד האדם מעצם חייו כל אורחות חייו, לאכול לדבר ללכת, ואח"כ יחס בין אנשים, אומנות ושאר דברים המועילים לקיומו בעולם, יחד עם כל אלו, וממקום שבאים לו כל אלו צריכים לבוא אליו אף דרכי החיים. ובצורה זו האב הוא אב מושלם של בנו, אב פיזי ובילוגי ואב ערכי רעיוני.

אמנם אט אט כאשר חרב העם והתקלקל, וכבר אינו שקט ושאנן במקומו וריחו נמר, לאחר שעבר טלטולים במקומות שונים ובתרבויות שונים, כבר אין רוב בניו חזורים רוח דעת ויראת ה', ולא כולם יכולים להיות אבותיהם הערכיים והרוחניים של בניהם, כבר אין את ההמשך הטבעי של הערכים מדור לדור ומאבא לבן, עתה כל אחד מקבל דעות וערכים מכל אשר ידבר ללבו, ועתה האב הרוחני אינו טבעי אלא מלאכותי. ובמצב זה התקין ר' יהושע בן גמלא את בית הספר, למען יהא לכל ילידי ישראל אב ראוי לשמו.

וזהו שדרשו רז"ל בספרי (דברים ו, ז) 'ושנתם לבניך אלו התלמידים', שעתה עם הפסקת הנחלת הדעות והערכים מהבית, כל המלמד בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, כיון שנתחלק החומרי מהרוחני, וכל הקודם לזכות ברוחני, זוכה.

וזהו ששנינו במציעא לג. 'אבידת אביו ואבדת רבו של רבו קודמת שזה מביאו לחיי העולם הזה וזה מביאו לחיי העולם הבא', והיינו מאחר שנתפצל תפקיד האב לשני חלקים, האב הרוחני קודם לאב החומרי. ואם היה אביו חכם אף שלומד בעיקר מרבו, אביו קודם משום שיש כאן אב שלם בשני העניינים וזה קודם לאב רוחני בלבד¹²⁵.

קג] זקן מול חכם

ומזה הענין נשתלשל מה שבזמן התורה והנביאים עיקר החכמה היתה אצל הזקנים, ולכך נאמר בסתמא בכל התורה שהולכים לזקנים על כל הדברים והם הסנהדרין, והיינו משום שבזמנם עיקר החכמה הייתה מה שעבר מדור לדור מאב לבן ולכך הזקנים הם החכמים והם מנהלית את העם בכל דרכיו, וזהו שצוותה תורה 'מפני שיבה תקום והדרת פני זקן'. אבל בזמן חז"ל שאין התורה עוברת דרך האבות והזקנים אלא כל אחד דרך רבו, אין החכמה מצויה אצל הזקנים יותר, ולכך פירשו חז"ל שזקן הכתוב בתורה 'זקן - זה קנה חכמה', והיינו שהבינו שענין הזקנה הכתוב בתורה עיקרו החכמה, אלא שבזמן התורה בסתמא היו קוראים לזה זקן, ובזמננו אי"ז תלוי בזקנה בדווקא, ולכך בסתמא קוראים להם 'חכמים'.

קד] עוון אבות על בנים

אחד ממידות הקב"ה שנאמרו למשה בנקרת הצור 'פוקד עוון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים' (שמות לד, ז), והיינו שיש הנהגה שהבן נושא עוון אבותיו, וכן מצינו בעונש

¹²⁵ וג'סי ר"ז צ"ן לפיהמ"ש להר"מ ר"ש פאה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב כיבוד אב ואם, וכל ע"ז הר"מ כיבוד האבות והחכמים שהם האבות לכל'.

בני עלי, ובהרבה עונשים בני"ך שהם אף לזרע החוטא, וכן מצינו במחיית עמלק לדור ודור על פשע של דור אחד, ובאיסור ביאה בקהל של עמוני ומואבי [ומצרי ואדומי בדור ראשון ושני].

והבנת הדבר, שכשם שיש את ה'אני' של האדם שהוא מקשר את כל חלקי חייו בכל מצביו ואף תקופות שונים שכבר נשכחו ממנו או נשתנו, ואינם עתה עוד ברגשותיו, מ"מ כל זה הוא חלק מה'אני' של האדם, חלק מנפשו שאינו יכול לברוח או להתפטר ממנו. כן יש אף נפש אומה או שבט שמרגישים כולם מאוחדים, וכאשר יעשה המלך או ראש השבט דבר, יאמרו כל השבט 'עשינו כך וכך', ובמצב זה כל יחידי האומה קשורים לכל מעשה הנעשה על ידה, הן לשכר הן לעונש, היות ובענין מה כולם כאחד, כגוף אחד וכנפש אחת.

ומשום כך אף אבות ובנים בזמן שחיבורם עולה יפה בצורה הטבעית, המשפחה כולה כגוף אחד, והבנים והנכדים והנינים כולם ממשיכים של אביהם הראשון, הם והוא ענין אחד ונפש אחת, ובאמת הם ממשיכים אותו ואת תכניו וערכיו, ואף לאחר מותו הוא ממשיך להתקיים בעולם בבניו ובצאצאיו, וכך הוא מרגיש וכך הם מרגישים. ומשום כך באופן הפשוט של מצב זה, מעשה אבות כמעשה הבנים ונענשים הבנים על מעשי אבותיהם.

ואמנם, ירמיהו החוזה נתנבא (לא, כח-כט) 'בימים ההם לא יאמרו עוד אבות יאכלו בסר ושיני בנים תקהינה כי אם איש בעונו ימות כל האדם האוכל הבוסר תקהינה שיניו', והיינו שתופסק הנהגה זו שה' פוקד עוון אבות על בני בנים על שלשים ועל ריבעים, אלא כל אדם נידון לפי מעשיו לטוב ולרע.

ואח"כ בזמן יחזקאל כשכבר גלו ישראל ויהודה מעל אדמתם וכבר אין הצורה הראשונה של עם בארצו, נתנבא יחזקאל (פ"י"ח) שכבר השתנה מצב זה, ומעתה אין האדם נידון אלא על פי מעשיו ולא ע"פ מעשי אבותיו 'מה לכם אתם מושלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בסר ושיני הבנים תקהינה, חי אני נאם אדני י"הוה אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל, הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה הנפש החטאת היא תמות' ועיש"ע כל הפרק באריכות גדולה.

וסיבת שינוי דבר זה שמהו שהתפרק העם ואינו עומד עוד במקומו ובצורתו הטבעית, ואין האב מזכה לבנו אלא בעניני החומר ולא בערכים ותכנים רוחניים, מאז שאינו מביאו אלא לחיי העולם הזה ולא לחיי העולם הבא, אין כבר קשר בין נפש האב לנפש הבן, ואין הבן מתחבר לה' דרך האב, אלא כנפש האב וכנפש הבן לי הנה [ואף בירמיהו אחר נבואה זו שלא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושיני בנים תקהינה נאמרה הנבואה על ברית חדשה שתהא על לב האדם ולא כהברית הראשונה, ומכלל ברית זו שהקשר לה' ולתכניו אינו דרך העם והמסורת הישנה אלא דרך לב האדם להתחבר לתורה].

וממילא אף לא שייך להעניש או ליתן שכר לבן משום מעשי אביו, ואין מעשי האדם אלא כאכילת בוסר המזיקה לעצמו ואינה משפיעה על צאצאיו ומשפחתו.

ובברכות ז. תירצו על הסתירה בין משה ליחזקאל וירמיהו 'כאן באוחזים מעשה אבותיהם בידיהם כאן באין אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם', ומבואר שהסתמא עד יחזקאל וירמיהו היה שבנים אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, ומאז יחזקאל וירמיהו אין הבנים אוחזים מעשי אבותיהם בידיהם אלא כל אדם חי לעצמו ללא קשר עקרוני לאביו ולבניו. ובזמן יחזקאל אף מי שאוחז מעשי אבותיו בידיו אי"ז עקרוני שזה משום אבותיו ואינו אוכל מעשי אבותיו, וקודם יחזקאל מי שאינו אוחז במעשה אבותיו הרי הוא כמתנתק ממשפחתו ואינו מאוחד עמם בנפשו, ובענין גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ולכך אינו נענש על מעשי אבותיו.

קה] תמה זכות אבות

וכן מצינו אף במידה טובה, בשבת נה. אמרו שתמה זכות אבות, ולכל הדעות שם הנהגה זו התחילה בערך מתקופת סנחריב, שהוא בלבב את האומות והתחילה להאבד הצורה המקורית

של אב ובן, עם ומלך, וא"א עוד לזכות בנים בעבור אבותם.

קו] ייעודי התורה

וכן הוא אף לגבי נצחיות התכלית הטובה והשכר המובטח לישראל כימי השמים על הארץ, וקודם שנבאר ענין זה נקדים בקצרה את עיקר ענין עוה"ב.

הנה יש להבין מה הנחיצות הגדולה באמונה בעוה"ב, ומפני מה מי שאינו מאמין בזה כופר בעיקר, ואף אם מאמין בכל התורה בכלליה פרטיה ודקדוקיה, מפני מה העוה"ב עומד בעיקרה של יהדות.

והענין הוא שתכלית התורה היא לתקן את העולם כולו שיעמוד בצורתו הנכונה והאמיתית, הן בעוצם טובתו החומרית הן בכל תוכנו והארתו הפנימית, מקושר להי"ת ומונהג על פיו, ועומד על פי תכני האמת והצדק האלוהיים, ותכלית הכל שמצב זה יעמוד בנצחיותו לעד ולנצח נצחים.

וכל מעשה ומעשה שעושה האדם משפיע על נצחיות זו לטוב או לרע, ואם אין זה כך, שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו, אם אין תכניו אלא כעולם חולף שאינו קובע ענין נצחי ואמיתי בעצמו של עולם. ולכך מי שאינו מאמין בזה אין לו חלק בזה, היות וכל מעשיו נעשים אך ברובד של דבר חולף, ואינם מקושרים לאמת ולנצחיות.

והנה בתורה לא נזכר כלל עולם הבא ותחיית המתים, ורק נזכר שישבו ישראל לעולם על הארץ הם ובניהם ובני בניהם עד עולם, כתיב (דברים יא, כא) 'למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ', לכם לא נאמר אלא להם (ע"י סנהדרין צ: ג), משום שכל זמן שהבנים ממשיכים את האב בכל ענינם וצורתם, הרי האב עדיין נמצא בהם, וזו היא נצחיותו כאן בעוה"ז, שפועלו וערכיו ותכניו ממשיכים וקיימים ואינם פוסקים, וכאשר צאצאיו יושבים על הארץ ברוב טובה, הרי זה כאילו הוא עצמו יושב שם ומקבל שכר, משום שנפש האב ונפש הבן אחת היא וכל מציאות הבן אינה אלא המשך של האב.

ומצב זה שנפש הבן והאב אחד הם, אינו רק בקבלת השכר אלא בעיקר ביצירת מצב זה, והיינו שכאשר מנחיל האב לבניו לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, ובניו לבניו והם לבניהם, עד הזמן שיבוא העולם לתיקון השלם, ויונהג העולם כולו על פי תכנים אלו, הם אלו שיצרו את העולם הזה, הם אלו שיש להם חלק בעולם הזה, וכל ישראל יש להם חלק בעוה"ב, שכל אחד כפי מעשיו המשיך והנציח וקידם הלאה את דרך ה' ואת עם ה', עד שתבוא לקץ הימים.

ובמצב זה בין הפעולה ובין השכר הם בעולם ההמשך, בארץ לעולם עומדת, ושכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה, כל פעולה ממשיכה את עצמה ואת בעליה או כורתת את עצמה ואת בעליה, ההמשך עצמו הוא השכר, קיום עצמו וערכיו ותכניו בקץ הימים זה ההנצחה. ומאידך, אי ההמשכה וחוסר המקום לחוטא בעולם האמיתי והמתוקן שיהא בעולם הזה בתכלית הימים, זה העונש והכליון שאין למעלה הימנו.

קז] עולם הבא

אמנם כאשר השתנו הזמנים ועתה אין מציאות האב ממשיכה בבן, לא יאמרו עוד אבות יאכלו בסר ושיני בנים תקחינה, וכבר תמה זכות אבות, אף הנצחיות של האדם אינה יכולה להיות כפשוטו בהמשך בניו אחריו, ואף מעשיו אינם בהכרח ממשיכים ויוצרים את דור בניו וצאצאיו אחריו, במצב זה שכל אדם הוא אדם לעצמו ללא קשר לאביו ולבניו, אין די בנצחיות זו, ולא בזה ישפיעו מעשי האדם לנצח נצחים, ועל תיקון העולם השלם.

עתה כאשר האבות החומרניים אינם עוד האבות הערכיים והרוחניים, עתה כאשר כל העולם התערבב והתבלבל, ואף הערכים מכל הסוגים פזורים בכל המקומות ואצל כל בני האדם, כל דעה ומעשה של האדם נקלט במערכת הכללית והנצחית של הדעות והרגשות המטיילות בעולם, רגשות ודעות שאינם נמחים ומשאירים את פעולתם לעולם [שהרי העולם אינו הולך אחורה, כידוע. ומכל המעשים והדעות נוצרת תרבות פרטית וכללית וכלל עולמית, המתקדמת וצועדת ולעולם אינה צועדת אחור]. עתה כל אחד קונה לעצמו בנים ואבות ערכיים ורוחניים, כל מעשה שלו מושפע מכל מה שמסביבו ומשפיע על כל מה שסביבו.

מצב זה הוא מצב שהמעשים הערכיים ותוצאותיהם נפרדים זה מזה, ואין כל מעשה משפיע מיד לפעול פעולתו לנצח, אלא הוא נקלט בעולם הערכים והאמיתות, ומשם משפיע את פעולתו על כל העולם בכללותו כאשר יגיע זמנו, ומעשים אלו הם המנציחים את האדם, ובעולם ערכים זה שם מקום מנוחת נצחיותו, וזהו עולם הנשמות שנמצא בו האדם עד שיבוא העולם לתיקון השלם. "כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ויבחרו באשר אצטוי ומחזיקים בבריתי, ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת" (ישעיהו נו, ד-ה).

קח] תכלית ההתפרטות

במצב זה שאין האדם מאוחד עם צאצאיו, אין שכר המגיע לבניו כשכר לו עצמו, ואז אין די בכך שבניו ינחלו ארץ, אלא אף האבות צריכים לקבל שכרם משלם, במצב זה נתגלה ממעמקי ההנהגה העליונה, תחית המתים ועולם הבא, שכל יחיד ויחיד בעצמו ינחל ארץ, ויהא בעולם במצבו השלם והמתוקן בחומריות וברוחניות.

מצב זה מביא ליסוף מעשה במחשבה תחילה, הצורה הסופית והרחוקה משורשה, שהבנים מנותקים מהאבות, אין עם אין שבט ואין משפחה אלא כל אחד עומד לעצמו, כנפש האב כן נפש הבן לי המה, צורה זו היא המחזירה את העולם למצב הראשוני של העולם שנברא האדם יחידי להודיע ששקול האדם כעולם מלא (עי' מתניתין סנהדרין לו.), עתה כל אדם עומד יחידי ומקבל שכר יחידי, וזוכה בברכת 'וחי לעולם' ולנצחיות, כפי שזוכה מין האנושות בכללו, עתה כל מעלות העולם כולו בכללותו, נקבצים לכל יחיד בפני עצמו כאילו הוא עולם מלא הנברא יחידי.

קט] ענין הגלגולים

ישראל מאמינים בני מאמינים בגלגול הנשמות, וכפי שנוכח בהמשך דברינו כבר בזמן התלמוד האמינו בדבר זה, אמנם הדבר כפשוטו אינו מתקבל על השכל, ואינו מתאים למקרא מלא 'אל אמונה ואין עורל צדיק וישר הוא', לא מתקבל על הדעת שנשמה שנתגלגלה בג' בני"א, תקום לעולם הבא כנוף אחד מורכב מג' נשמות אלו, כפרצוף אחד שאף אחד לא יוכל לזהות ולהכיר, ובדברי המקובלים מבואר הרבה על חכמים שהיו גלגול של כמה בני"א ולא יתכן אדם עם כמה נשמות [אלא אם הוא חולה נפש ואחוז קורדייקוס]. ועוד שהרי האדם כפי שהוא בגופו ובנפשו, הוא מקבל השכר על מעשיו, ולא יתכן לקפח שכר כל בריה ובריה וליתן שכר ועוה"ב שר לאי מתוך שלוש גופים אלו¹²⁶. ומקרא מלא דבר הכתוב בתהלים (עח, לט) 'ויזכר כי בשר

¹²⁶ וכן מבואר מהא דסנהדרין צא: "אמר ליה אנטונינוס לרבי גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין כיצד גוף אומר נשמה חטאת שמיום שפירשה ממני הריני מוטל כאבן דומם בקבר ונשמה אומרת גוף חטא שמיום שפירשתי ממנו הריני פורחת באויר כצפור אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה והיה בו בכורות נאות והושיב בו שני שומרים אחד חויר ואחד סומא אמר לו חויר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס בא והרכיבני ונביאם לאכלם רכב חויר על גבי סומא והביאום ואכלום לימים בא בעל פרדס אמר להן בכורות נאות היכן הן אמר לו חויר כלום יש לי רגלים להלך בהן אמר לו סומא כלום יש לי עינים לראות מה עשה הרכיב חויר על גבי סומא ודן אותם כאחד אף הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד שנאמר יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו יקרא אל השמים מעל זו נשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף" ומבואר מדברי רבי שהשכר הוא לגוף ולנשמה יחידיו, ועוד שהרי עיקר השכר המבואר במקרא הוא על הגופים.

המה רוח הולך ולא ישוב' הרי שלא ישוב האדם לעוה"ז לתקן עוותותיו, ואף בתלמוד מבואר כן כפי שהוכיח הרש"י מב"מ קז. 'מה ביאתך לעולם בלא חטא אף יציאתך מן העולם בלא חטא'. ומכל זה מבואר שגוף האדם ונשמתו אחד הם ואין הנשמה מתחלפת לכמה גופות.

וביאור הענין הוא, שבתחילה נברא האדם יחידי והיה צריך לחיות לעולם, והיינו שהוא עצמו תכלית העולם, אמנם כיון שקלקל וחטא בעה"ד טו"ר נגזרה עליו מיתה, ועתה כל באי העולם ממשיכים את אותו אדם הראשון, כולם ממשיכים ומקיימים את ענינו ותכליתו בעולם, וזה כמשנ"ת לעיל שמציאות האבות ותכליתם נמצאת ומתקיימת בבניהם, וכך כל אדם מתממש וממשיך הלאה ע"י בניו, וזה שורש ענין הגלגולים והמשמושים בצורתו הראשונית, ואף לאחר המיתה קיים הסדר הזה בספרא דאדם קדמאה העומד ומוכן מששת ימי המעשה, וכדחזינן בסוגיא דמשמוש בפי"ג, וכענין 'ושכבתי עם אבותי' וקברתני בקבורתם' שאין ת"ל 'וקברתני בקברתם', 'ושכבתי עם אבותי' למה לי, ללמדך שכולם באים ונסדרים בספרא דאדם קדמאה ובגוף של כל הנשמות.

אך כאשר נפרדו הגופים מהנשמות, העולם הזה מהעולם הבא, עתה אין המשך האדם בבניו אלא בכל מי שממשיך את ענינו ותוכנו הפנימי, ולכל אחד יש את מי שממשיך את ענינו ותיקונו וייעודו שלכם בא לעולם, והמשך זה בא ע"י שניהם באים מאותו אידיאל אלהי, שניהם קשורים לענין אחד, ועתה הוא ממשיך את ענינו של הקודם ואת מה שלא הספיק לקדם בעולם מאותו אידיאל ורעיון שמהם הם משתרשים¹²⁷, ולכך יתכן שיהיה חכם שהוא גלגול של ג' או ד' נשמות שקדמו לו, משום שלרוב גדלותו ורבגוניותו הוא ממשיך כמה חכמים וענינים שהיו לפניו.

ורבינו איש האלהים הר"י לוריא זללה"ה סדר גלגולי דורות רבים, והיינו המשך עקרונותיהם ותכניהם של החכמים או הרשעים איך המשיכו והתקדמו הלאה. ואין דברים אלו מהבלי הכשפנים הסכלים והכזבנים, אלא היא חכמה עמוקה ורמה להבין איך דרך ה' לעשות צדקה ומשפט עוברת בשרשרת הדורות.

ועיקר ענין זה שיש שני נשמות שמקורם אחד והם בענין אחד, מבואר להדיא בב"ב יב. 'יחם עדיף מנביא... אמר אביי תדע דקאמר גברא רבא מילתא ומתאמרא משמיה דגברא רבה אחרינא כוותיה אמר רבא ומאי קושיא דילמא תרווייהו בני חד מזלא [פ"י נשמה, וכב"ק ב: אדם אית ליה מזלא בהמה לית לה מזלא] נינהו, אלא אמר רבא תדע דקאמר גברא רבה מילתא ומתאמרא משמיה דר' עקיבא בן יוסף כוותיה אמר רב אשי ומאי קושיא דילמא בהאי מילתא בר מזליה הוא', ומבואר בגמ' שיש שני בני אדם שהם באותו נשמה ולכך דבריהם וסגנון נפשם וסברותיהם שווים, ויתכן אף שיהיו בני אדם שותפים זל"ז בנשמתם רק בענין אחד ובשאר דברים אין להם אותה נשמה.

קי] לעילוי נשמת

ומזה שנים מקובל בעם ישראל הענין שמעשים טובים לעילוי נשמת מת מזכים ומטיבים לנשמת המת, ואף דבר זה כפשוטו נוגד את השכל ואת העיקר הגדול שיאל אמונה ואין עול' כי מה יועיל לאדם מעשי חברו, ונאמר 'אח לא פדה יפדה ולא יתן לאלהים כפרו'.

אכן שורש הדבר הוא כמשנ"ת שההמשך לנשמת האדם שיעמדו מעשיו לקץ הימים וישפיעו על התיקון השלם, הוא בצאצאיו ובניו אחריו, ובהם ובמעשיהם שאוחזים מעשי אבותיהם בדיהם קיום נשמתו לעולם הבא [כך הוא בפשטות קודם ההבטחה לסריסים], ולכך כאשר ממשיכים הצאצאים את מעשי אביהם הטובים ומנציחים את זכרו בענינים אלו, הם מעלים ומיטבים אף לו עצמו.

¹²⁷ וזה מבואר מדברי המקובלים שביארו דברי הגמרא שצדיק טוב לו צדיק בן צדיק ורע לו צדיק בן רשע, היינו שזה ע"פ מה שהיה בגלגול קודם, ומבואר שיעקר ענין הגלגול שורשו בענין אב ובן.

ועתה לאחר שנפרד האב החומרי מהאב הרוחני, כל מי שמקבל טובה רוחנית וערכית ממעשי חבירו הרי הוא מעלה את נשמתו ונותן לה יד ושם טוב מבנים ומבנות, והרי הוא נעשה לאחד מאבותיו המביאו לחיי העוה"ב. ולדוגמא, כשם שעצם קיום העולם התורני היום מנציח את נשמתם של הגר"א והחזו"א ושאר החכמים שבגינם צמח עולם זה, כך כל פעולה שבאמת נעשית מחמת אדם אחר מנציחה אותו יותר [בין אם נעשה מדעת בין אם שלא מדעת ובלבד שיהא באמת תוצאה של מעשיו, אמנם מה שנהוג לתרום או לברך לעי"נ, כשאין זה כלל תוצאה של מעשה הנפטר, כמובן שאין בזה ממש].